

I. ULUSLARARASI
KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-

16 - 17 Nisan 2015, Eskişehir

BİLDİRİLER KİTABI

I. ULUSLARARASI
KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ
-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-
BİLDİRİLER KİTABI

CİLT 4

Editörler

Mustafa Altunoğlu
Şerife Geniş

I. ULUSLARARASI
KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-

16 - 17 Nisan 2015, Eskişehir

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT 4

Editörler

Mustafa Altunoğlu
Şerife Geniş

9 789750 618512 > ISBN 978-975-06-1851-2

**I. Uluslararası
Kent Araştırmaları Kongresi**
16-17 Nisan 2015
Eskişehir

Bildiriler Kitabı
•
IV. CİLT

Editörler
Mustafa Altunoğlu
şerife Geniş

Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3226

Eskişehir Ekonomik ve Sosyal Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 1

CIP-Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi

Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi (1. : 2015 : Eskişehir)

1. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi

1.Kentleşme-Türkiye-Kongreler 2. Kent Planlaması-Türkiye-Kongreler I.

E. a. II. Altunoğlu, Mustafa III. Geniş, Şerife, IV. Dizi: Anadolu Üniversitesi.

Eskişehir Ekonomik ve Sosyal Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları; no. 1

HT167. U487 2015

2016-1

Yayın Yönetmeni: Emir Osmanoğlu

Editörler: Mustafa Altunoğlu - Şerife Geniş

Dizgi-Mizanpaj: Büşra Keleş

Kapak: M. Ali Erdem

Kapak Resmi: chris2766 (dollarphotoclub.com)

ISBN: 978-975-06-1851-2 (Cilt 4)

ISBN: 978-975-06-1847-5 (Takım)

© Anadolu Üniversitesi, Kent Araştırmaları Enstitüsü, İdeal Kent Dergisi,

1. Baskı, Aralık 2015

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Anadolu Üniversitesi Matbaası

Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Kampüsü 26470 Tepebaşı / ESKİŞEHİR

Tel: +90 222 335 05 80 • Faks: +90 222 335 36 16

Web: www.anadolu.edu.tr • e-mail: gensek@anadolu.edu.tr

**I. Uluslararası
Kent Araştırmaları Kongresi**
16-17 Nisan 2015
Eskişehir

Bildiriler Kitabı
•
IV. CİLT

Editörler
Mustafa Altunoğlu
şerife Geniş

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE*

Aysu Uğurlar (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Büşra Keleş (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Emek Ataman (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Emir Osmanoğlu (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Fuat Güllüpınar (Anadolu Üniversitesi)
Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi)
Mustafa Altunoğlu (Anadolu Üniversitesi/Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Orçun İmga (Polis Akademisi)
Şerife Geniş (Adnan Menderes Üniversitesi/Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Tuba Gün (Anadolu Üniversitesi)
Yusuf Sunar (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Kent Araştırmaları Enstitüsü)

ONUR KURULU / HONORARY COMMITTEE*

İlhan Tekeli (Emekli Öğretim Üyesi (ODTÜ))
Michael Goldman (University of Minnesota)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi)
Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi)
Şükrü Karatepe (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Uğur Tanyeli (Mardin Artuklu Üniversitesi)

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE*

Berna Üstün (Anadolu Üniversitesi)
Çiğdem Varol Özden (Gazi Üniversitesi)
Derya Oktay (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi)
Emrah Gökaltun (Anadolu Üniversitesi)
Filiz Kartal (TODAİE)
Funda Şenol Cantek (Ankara Üniversitesi)
Hacı Durmuş Cesur (North Carolina Chapter Project Management Institute)
Hülagu Kaplan (Gazi Üniversitesi)
Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi)
Köksal Alver (Selçuk Üniversitesi)
Köksal Büyük (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet Tunçer (Gazi Üniversitesi)
Murat Güvenç (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Mustafa Orçan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nadir Sugur (Anadolu Üniversitesi)
Nuray Özaslan (Anadolu Üniversitesi)
Osman Tural (Anadolu Üniversitesi)
Özgür Avşar (Anadolu Üniversitesi)
Perihan Kiper (Gazi Üniversitesi)
S. Erkan Eroğlu (Selçuk Üniversitesi)
Sezai Göksu (Emekli Öğretim Üyesi (Dokuz Eylül Üniversitesi))
Şebnem Önal Hoşkara (Eastern Mediterranean University)
Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi)
Tuncay Önder (Gazi Üniversitesi)
Uğur Avdan (Anadolu Üniversitesi)
Zeynep Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

*İsme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

CİLT I

- Takdim** 13 *Naci Gündoğan*
- 15 *Emir Osmanoğlu*
- Editöryal** 17 *Şerife Geniş & Mustafa Altunoğlu*
- Açılış** 34 *İlhan Tekeli*
Kavramlarımızı ve Kuramlarımızı Gözden Geçirme Zamanı Geldi mi?
- 59 *Michail Goldman*
Speculating on Global Cities: What's The Role of Development?

KENTLEŞMEDE TEMEL PROBLEMLER

- 68 *Sevgi İyi*
Kent ve İnsan
- 82 *Ayşe Çolpan Kavuncu & Ufuk Poyraz*
Türkiye'de Kent Siyaseti Çalışmalarında Bilgi Üretimi
- 122 *Seran Demiral*
Kentli Yaşam Biçimlerinin Sosyal Eşitsizliklere Yansıması: İstanbul Ölçeğinde Karşılaştırmalar
- 138 *Aysu Kes Erkul*
Türkiye'de Akıllı Kent Kavramının Konumlandırılması ve Politika Çerçevesinin Değerlendirilmesi

KENT VE ÇEVRE SORUNLARI

- 152 *Demet Demiroğlu & Aybike Ayfer Karadağ*
Ecosystem Services Approach To Spatial Planning In Turkey
- 169 *Balca Ağaçsapan & Saye Nihan Çabuk*
Kentsel Çevre Sorunları ve Kent Bilgi Sistemleri
- 178 *Ceyhun Göl & Arda Özen*
İçme Suyu Üretim Havzalarında Ekosistem Tabanlı Bütünsel Havza Yönetimi
- 198 *Özge Yalçın Ercoskun & Selin Mutdoğan*
Mahalle Düzeyinde Yeşil Sertifika Sistemlerinin Değerlendirilmesi
- 218 *Demet Gülhan & Mehmet Tunçer*
Sürdürülebilir Çevre Bağlamında "Kimlikli" Kentlerin Sürdürülebilirliği

- 232 *Abdullah Karataş*
Yerel Düzeyde Bilinçlendirme Faaliyetleri Kapsamında Çevre Eğitimi
- 246 *Erdoğan Atmış & H. Batuhan Günşen*
Kent Yaşamında Önemi Anlaşılmayan Bir Değer: Kent Ormanları
- 266 *Duygu Akyol & İpek Özbek Sönmez*
Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kent Yönetiminde Çevresel Sürdürülebilirlik

URBAN TRANSFORMATIONS

- 286 *Özlem Altınkaya Genel*
Shifting Scales of Urban Transformation: The Emergence of the Marmara Urban Region between 1980 and 2000
- 308 *Salih Özgür Sarıca*
Comparison of Unitary and Federal Systems on Redistributive Urban Policies
- 322 *Kadriye Burcu Yavuz & Aysu Uğurlar*
Examination of Positive Environmental Externalities in the Context of Large Residential Projects in Turkey

CİLT II

KENTSEL DÖNÜŞÜM

- 352 *Özgül Acar Özler & Tayfun Salıhoğlu & Güliz Salıhoğlu*
Parçacı Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının İzdüşümü: Kadıköy – Caddebostan
- 368 *Coşkun Taştan*
Vesayetçi Kentleşme ve Sosyal Dokuya Etkileri: Ağrı'da Bir Vaka Örneği
- 390 *Asım Mustafa Ayten & M. Çağlar Baydoğan & Sevim Seyhan Ayten & Sevede Karahan & Ayşegül Kılıç*
Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım Önerisi: Kayseri Sahabiye Mahallesi
- 416 *Engin Önen*
Tasfiye/Taşınmaya Dayalı Kentsel Dönüşüm Uygulamasının Yarattığı Etkiler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: İzmir Kadifekale Örneği
- 438 *Büşra Durmaz*
Gecekonduyan Rezidansa Bir Kentsel Yenilenme-Soylulaştırma Örneği: Çukurambar-Kızılırmak Mahalleleri

- 470 *Duygu Gökçe & Volkan Gökçe*
Dışlanmayla Mücadelede Kent Yönetiminin Yol Haritası: Sosyal İçerme Eylem Planı
- 496 *Hayriye Erbaş & Şevket Ercan Kızılay*
Kentsel Dönüşüm, Mülksüzleştirme, Yerinden Edilme ve Mahalle Mücadelesi: Sarıyer-Derbent Örneği
- 523 *Feray Artar*
Bir Soylulaştırma Öyküsü: Ankara Kalesi Örneği
- 542 *Ahmet Turhan Altın & Fikret Evcı & Zafer Akay & Celal Kızıldeli*
Afet Planlamasından Yola Çıkan Bütünsel Bir Kentsel Yenileme Yaklaşımı: Gayrettepe MAY Projesi Deneyimi
- 568 *Gündüz Aksu Kocatürk & Mehmet Kendirci*
Siyasal Bir Söylem Olarak Deprem Kentsel Dönüşümü Meşrulaştırıcı İşlevi

TÜRKİYE'DE KONUT SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- 590 *Duygu Koca*
2000 Sonrası Konut Üretim Sürecindeki Değişimler ve Kentleşme Üzerine Etkisi
- 606 *Cihan Erçetin*
Konut Sorununa Geçmişten Bir Çözüm Arayışı: Yerel Yönetimler ve Konut Sunumu
- 628 *Mustafa Koçancı & Hayati Beşirli*
Yararlanıcıları Açısından Konut Sorunu: Yoksul Sosyal Konutlar Örneği
- 654 *Cevat Özyurt & Atilla Altun*
Toki Konutlarında Oturanların Konut ve Yerleşke Hakkındaki Memnuniyetleri: Kınkkale Yahşihan Toki ve Hacıbey Toki Yerleşkeleri Örneği

CİLT III

GÜNÜMÜZ KENTLEŞMESİNDE AKTÖRLER VE DİNAMİKLER

- 692 *Volkan İdris Sarı & Ahmet Kırdap*
Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi: Frekans Analizi Yöntemi İle Gösterge Setinin Elde Edilmesi
- 724 *Levent Taş*
Çoğulculuğun Yeni Yaşam Alanları ve Kentlerin Yeni Aktörleri: Güvenlikli Siteler ve Güvenlikli Site Yönetimleri

- 740 *Birge Yıldırım*
Türkiye’de Kamusal Alan’ın İnşası
- 755 *Yaşar Erjem*
Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İşlevler Bağlamında Üniversite Kent İlişkisi: Mersin ve Mersin Üniversitesi Örneği

PLANLAMA UYGULAMALARI BAĞLAMINDA KENTSEL SORUNLAR

- 780 *Ayşegül Keleş Eriçok*
Bursa’nın Kentleşme Sürecinde Yapılan Planlama Çalışmaları ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Tarihi Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri
- 804 *Deniz Dokgöz*
Palimpsestanbul
- 836 *Neslihan Yalınız Koç & Gülnur Çevikayak*
Planlamada Yetki Karmaşasının Mekânsal Planlama Deneyimleri Üzerinden İrdelenmesi: İzmir-Konak Örneği

URBAN, HISTORY, MEMORY, AND COMMONS

- 866 *Nihan Oya Memlük & Nazlı Songülen*
Planning Historical Stations: Keeping The Balance Between Economic And Use Value, The Case Study Of Eskişehir And Ankara Historical Stations
- 888 *Gyongyi Pasztor & Attila David*
Deindustrialized Place in the Narratives of the Former Factory Managers
- 908 *Soad Abokhamis Mousavi*
Understanding The Sense Of Place In Historic Urban Quarters: The Cases Of Buyuk Han, Nicosia, North Cyprus And Madar Shah Caravanserai, Isfahan, Iran
- 925 *Nezihe Başak Ergin & Esin İleri*
Urban Commoning as ‘Grassroots Solutions’ To ‘Socio-Spatial Problems’

KENT YÖNETİMİ VE SORUNLARI

- 948 *Gülru Mumcuoğlu & Hilal Güngör & Setenay Karaöz & Uğur Aydemir*
Kent Bilgi Sistemlerinin Yerel Yönetimler Açısından Değerlendirilmesi: Gölbaşı Belediyesi Örneği
- 960 *Hüseyin Gül & Seda Batman*
Türkiye’de Etkili Kentsel Yönetim Arayışları Çerçevesinde Yerel Yönetişim ve Metropolitan Liderlik

- 988 *Murat Sezik*
Kent Kimliklerinin Korunmasında/ Oluşturulmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Malatya İli Örneği
- 1004 *N. Tunga Köroğlu*
Sınırları Genişleyen Belediyelerde Kentsel Çeper ve Hizmet Sunumu Sorunsalı

CİLT IV

KENT, KİMLİK, KÜLTÜR VE TARİH

- 1040 *Neslihan Demircan & Işık Sezen & Faris Karahan & Emine Patan*
Erzurum Kenti Mahallebaşı ve Çevresi Çöküntü Alanının Tarihi ve Sosyo-Kültürel Kimliğinin Yeniden Canlandırılmasında Dengeler ve Öneriler
- 1054 *Şerafettin Sevgili*
Kentsel Anakronizm ve Gündelik Hayat: Uydu Kentlerdeki Zaman, Mekân ve Kültürel Uyumsuzluk Üzerine Bir İnceleme
- 1073 *İhsan Çetin*
Gecekondu Bölgelerinde Mekân Kimliği ve Aidiyet Duygusu: Kadifekale ve Gümüşpala Karşılaştırması

KENT, KADIN, ÇOCUK VE MADUNİYET

- 1094 *Ceren Lordoğlu*
Kadınların Kent Coğrafyasında Güvenlik Sorunu
- 1106 *Sanem Berkün & Özcan Sezer*
Çocukların Korunması Sürecinde Çocuk Dostu Kentler ve Yerel Yönetimlerin Rolü
- 1128 *Sevcan Güleç Solak & İpek Sürmeli*
Kente Karşı Suç: Faili ve Mağduru Ekseninde Bir Değerlendirme
- 1146 *Yasemin Çakırer Özservet*
Kentli Çocukların Hayalî Sokakları: Beyoğlu Sütüçce-Örnektepe Bölgesi

ANADOLU'DA KENTLEŞME DENEYİMLERİ

- 1162 *Aysun Aydın Öksüz & Bahar Küçük & Ayşe Sağsöz*
Kent Bahçelerinde Kültür Farklılığının Algılanabilirliğinin 'Trabzon 2011 Eyof Hatıra Parkı Özelinde' İrdelenmesi
- 1182 *Güney Nair*
Kentsel Gelişim Sürecinde Yerel Basın'ın Önemi (Sivas Merkez İlçe Örneği)

- 1200 *Kahraman Çatı & Yusuf Bilgin & Serap Çakır Çömlekçi*
**Kentsel Yaşam Kalitesinde Toplumsal Yapı ve Sosyal Çevrenin Rolü:
Düzce İli Örneği**
- 1221 *Gülüm Şener & Semiray Yücebaş*
**Gaziantep'te "Yaşam Tarzı" Yayıncılığı: Gaziantep Life Dergisi'nde
Kent Sunumu**
- 1238 *Demet Yeşiltepe*
**Nevşehir İli Ürgüp Kent Merkezi'nin Morfolojisinin Alınan Yönetim
Kararları İle Şekillenmesi; Bugünün Kenti ve Sorunları**
- 1252 *Gamze Aksan*
**Kentsel Yoksullukla Baş Etmede Dayanışma Ağlarının Rolü: Konya
Örneği**
- 1278 *Hüseyin Koçak & Kazım Demirer*
**Alevilerin Kente Göçü ve Kentleşen Alevilikte Güncel Sorunlar (Af-
yonkarahisar Alevileri Örneği)**
- 1296 *Yılmaz Yıldırım*
**Kent Araştırmalarında Triyalektik Yöntem: İzmir'e Edward Soja İle
Bakmak**

ESKİŞEHİR'DE KENTLEŞME DENEYİMLERİ

- 1322 *Mehmet Canbaz & İbrahim Yılmaz & Selim Şengel & E. Murat Kayalı*
Kentsel Dönüşüm Kapsamında Eskişehir Yiğma ve Karma Yapı Stoku
- 1336 *Açalya Alpan & Ayşecan Akşit*
**Mekânı Çocuklarla Birlikte Üretmenin Mekânı Sahiplenmedeki Rolü:
Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi Yenileme Alanı İçin Bir Model Önerisi**
- 1348 *Meral Nalçakan & Meryem Geçimli & Anıl Süvari*
Eskişehir'de Kaybettiklerimiz - Çukur Çarşı
- 1368 *Tuba Gün*
**Bir "Yer" Olarak Odunpazarı, "Yer" in Yeniden Üretimi Çerçevesinde
Bellek ve Miras Endüstrisi**

KENT, KİMLİK, KÜLTÜR VE TARİH

**Erzurum Kenti Mahallebaşı ve Çevresi Çöküntü Alanının Tarihi ve
Sosyo-Kültürel Kimliğinin Yeniden Canlandırılmasında
Dengeler ve Öneriler**

Neslihan Demircan & Işık Sezen & Faris Karahan & Emine Patan

**Kentsel Anakronizm ve Gündelik Hayat: Uydu Kentlerdeki
Zaman, Mekân ve Kültürel Uyumsuzluk Üzerine Bir İnceleme**
Şerafettin Sevgili

**Gecekondu Bölgelerinde Mekân Kimliği ve Aidiyet Duygusu:
Kadifekale ve Gümüşpala Karşılaştırması**
İhsan Çetin

Erzurum Kenti Mahallebaşı ve Çevresi Çöküntü Alanının Tarihi ve Sosyo-Kültürel Kimliğinin Yeniden Canlandırılmasında Dengeler ve Öneriler

*

Neslihan Demircan¹- Işık Sezen² - Faris Karahan³ - Emine Patan⁴

Özet

Hızlı kentleşme, nüfus artışı, teknolojik, sosyal, kültürel değişimler sonucu kentlerimizde mekânsal açıdan hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Geçmişten gelen değerlerin korunması, günümüze kadar birçoğunun kaybedilmiş olmasından dolayı daha da önem kazanmaktadır. Son elli yılda mekânsal özellikleri ile öne çıkan kentlerimiz, fiziki planlı döneme geçiş ile birlikte mekânsal yozlaşmaya ve değerlerini kaybetmeye başlamışlardır. Yapılan imar planları ile bir yandan yeni kentsel gelişim alanları oluşturulurken, diğer yandan geleneksel kent dokusu gerektiği kadar dikkate alınmadığından güncel kent planlama modelleri arasında kimliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

Kentlerin bu hızlı gelişimleri sonucu ortaya çıkan kentsel peyzajın görseelliğindeki kirlilik ve bozulmalar, kent imajı ve kimliğinde kentsel tasarım konusunda birçok konunun tartışılmasını gündeme getirmektedir. Bu tartışılan konular; eski ve yeni yerleşim alanlarının doğal çevre ile ilişkisinden, kent dokusunda meydana gelen değişimlere, sürdürülebilir kent imajından, tarihî ve kültürel çevrenin değişimine kadar geniş bir alanda karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel dönüşüm, kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama ihtiyacından doğan ve gerçekleştirilecek dönüşümde elde edilecek sonuçların üzerinde bir uzlaşmadır. Bir başka deyişle, yitirilen bir ekonomik etkinliğin yeniden geliştirilmesi ve canlandırılması, işlemez bir toplumsal işlevin işler hâle getirilmesi toplumsal dışlanma olan alanlarda, toplumsal bütünleşmenin sağlanması; çevresel kalitenin veya çevre dengesinin kaybolduğu alanlarda bu dengenin tekrar sağlanmasıdır

Erzurum ili Yakutiye ilçesine bağlı 50.000 nüfuslu 3 mahalleden oluşan Mahallebaşı ve Çevresi olarak adlandırılan bir kentsel alt bölge çalışma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmada, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, birçok kültürü bünyesinde barındırmış Erzurum'un tarihî bir noktası olan Mahallebaşı ve çevresinin kültürel ve ticari kimliğinin yeniden canlandırmak amaçlanmıştır. Bu nedenle Mahallebaşı ve çevresi çöküntü alanında kentsel dönüşüm kavramının yeniden canlandırma boyutunda değerlendirilmeler yapılarak, çeşitli önerilere yer verilmiştir. Çalışmada; Erzurum valiliği tarafından 2013 yılında başlatılan İl Sosyal Etiüd Proje Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen "Mahallebaşı ve Çevresi Sosyoekonomik Gelişim Stratejisi" projesi için hazırlanan Mahallebaşı ve çevresinde mevcut ya da hasar görmüş hâlde olan tarihî yapıların ve alanların mekânsal analizlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: kentsel dönüşüm, çöküntü alanı, yeniden canlandırma, Erzurum, Mahallebaşı

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı, Erzurum (neslihan_demircan@hotmail.com)

² Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı, Erzurum

³ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Böl., Erzurum

⁴ Arş. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Böl., İstanbul (emine_ptn@mynet.com)

Balances and Suggestion in Reanimation of Historical and Social-Cultural Identity of Mahallebasi and Its Depression Zone (Squatter settlement) in The City of Erzurum

*

Neslihan Demircan - Işık Sezen - Faris Karahan - Emine Patan

Abstract

As a result of rapid urbanisation, population increase, technological social, cultural changes, our cities have been exposed to fast transformation spatial transformations. Protection of historical values is much more importance nowadays because of lost ones. In the last 50 years, our cities with their spatial features have started the spatial corruption and losing their impotence. On one hand new urban development area is designated by reconstruction plans, on the other traditional city texture is ignored. For this reason cities lost their identity among current city plans models.

As a result of this fast changes in cities, pollution and corruption of urban landscape bring to the agenda discussion of many concept about city image urban design. These discussed topics are about relation with naturel environment old and new places, changes coming from city texture, sustained city image, changes of historical and cultural environment. Urban regeneration is a kind of compromise about the results from better understanding of urban corruptions and to be conducted transformation.

In other words, it is about redevelopment and reanimation of the lost economical effectiveness, fixing of the broken social functions, maintaining social integrations, obtaining the rebalance in the areas of where environmental quality and balance are lost.

Mahallebasi and its around have been chosen as an urban sub regions study area which is located in Yakutiye town which consist of tree districts with population 50 thousand people in the City of Erzurum. In the study it has been aimed to reanimate cultural and commercial identity of Mahallebasi area which has many civilisation in history and is a historical zone in Erzurum. Therefore it has been suggested the evaluation of reanimation of urban regeneration concept in depression zone of Mahallebasi. In the study it has been utilized from spatial analyses of historical structures and areas which are intact or damaged in Mahallebasi district. Project titled "Socio-economical development strategy of Mahallebasi district" was started in 2013 by Erzurum governorship and performed in coordination with the administration of city social etude project.

Keywords: urban transformation, depression zone, urban regeneration, Erzurum, Mahallebaşı

1- Giriş

Çağımızın egemen yerleşme biçimi olan kent, insanlık tarihi boyunca, insanlar arası ilişkilerin, fiziksel mekâna yansımalarının gerçekleştiği yaşama ortamları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerdeki mahallelerin, çarşıların, caddelerin mekânların çeşitli şekillerle ortaya çıkışları, her kenti bir diğerinden ayırdığı gibi demografik ve ekonomik yapılarıyla da kentler birbirinden ayrılmaktadır. Kentler sadece yeni bir ekonomik teşkilatlanmayı veya değişik bir fiziki çevreyi ifade etmez, aynı zamanda insanın davranış ve düşüncelerine de etki eden yeni bir değişik sosyal düzeni tanımlar (Demircan, 2010).

Gürsel'e göre (2003), Türkiye'de 2. Dünya Savaşı sonrası, yaşanan kırdan kente göç, sanayileşme ve kentleşme süreci sonucunda, birçok kentin demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı değişmiş; kentsel sorun ve krizleri içinde barındıran, doğal ve kültürel çevreye zarar verecek oluşturulan farklı özelliklerde yapı stokları ortaya çıkmıştır.

Ekonomik değişimlerin getirdiği etkiler sonucu, planlı kent mekânları ve yapılar dahi, eskimeye, sağlıksızlaşma ve köhneleşmeye uğramış; ülkemizde Cumhuriyet sonrası gerçekleştirilen kent planlaması ile oluşturulan modernist doku anlayışı ile Türk kenti tarihsel doku anlayışı uyuşmamış; kentlerin tarihsel yerleşme mekânlarında eskileşme, harap olma, rağbet görmeme gibi nedenlerle, dönüşüm baskısı ortaya çıkmıştır (Bilsel, Polat&Yılmaz, 2003).

Kentsel dönüşüm, kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama ihtiyacından doğan ve gerçekleştirilecek dönüşümde elde edilecek sonuçların üzerinde bir uzlaşmadır. Bir başka deyişle, yitirilen bir ekonomik etkinliğin yeniden geliştirilmesi ve canlandırılması⁵, işlemeyen bir toplumsal işlevin işler hâle getirilmesi, toplumsal dışlanma olan alanlarda, toplumsal bütünleşmenin sağlanması, çevresel kalitenin veya çevre dengesinin kaybolduğu alanlarda bu dengenin tekrar sağlanmasıdır (Roberts, 2000).

Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de kentsel dönüşüm kavramı üzerinde çeşitli tartışmalar yapılmaktadır.

⁵ Çalışmada, Erzurum Valiliği tarafından 2013 yılında başlatılan İl Sosyal Etüd Proje Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen "Mahallebaşı ve Çevresi Sosyoekonomik Gelişim Stratejisi" projesi için hazırlanan Mahallebaşı ve çevresinde mevcut ya da hasar görmüş hâlde olan tarihî yapıların ve alanların mekânsal analizlerinden yararlanılmıştır.

Kentsel dönüşüm, kentsel sorunlara çözüm üretmek amacıyla, değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak ifade edilmektedir (Thomas, 2003).

Ülkemizde ve Dünya’da, kentler, ekonomik sebepler, sosyal gelişimdeki yetersizlik, aşırı nüfus yığılmaları, yanlış yer seçimi ve doğal afetler gibi nedenlerden dolayı yenileme, dönüşüm, yeniden canlandırma ve iyileştirmeye yönelik proje ve uygulamalara ihtiyaç duymaktadır.

Kentlerdeki olumsuz, hızlı gelişmeler ve değişimler çevre kimliğini olumsuz etkilemekte, bu etkileşim sonucunda da fiziksel çevre ölçeğinde kent karakterinde bozulmalar meydana gelmektedir. Olumsuz kimlik oluşumları gündeme gelirken aynı zamanda sosyal çevre kimliğinde de değişimler yaşanmaktadır.

Kentlerde gerçekleştirilen bu dönüşüm uygulamaları, bozulma ve çökme olan kentsel alanın, sadece mekânsal bir dönüşümü şeklinde değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması için de bir sosyal dönüşüm şeklinde algılanmalıdır. Yenileme ve dönüşüm alanlarında uygulanan projeler sonucunda oluşturulacak yeni kentsel alanların ve yeni altyapı ve ulaşım sistemlerinin, günümüz ihtiyaç ve beklentilerine uygun kent parçaları olabilmeleri için kamu, özel sektör, sivil örgütler ve üniversitelerin iş birliği ile oluşturulacak ortaklıklara ve buna imkân sağlayacak yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Erden’e göre (2003), kentsel dönüşüm çalışmalarında birbirinden farklı ve yenilikçi yaklaşımları açıklarken aşağıdaki dört ana unsura dikkat etmek gerekmektedir. *Ekonomik yapı*, iş olanakları ve kişilerin gelir durumları ile ilgilenirken, dönüşümü yapılacak alandaki iş alanlarını ve istihdam sayısını artırmaya çalışmaktadır. *Sosyal Yapı*, dönüşümü yapılacak olan alandaki insan ilişkileri yanında eğitim, sağlık, güvenlik, konut ve kamusal hizmetlerin devamlılığı konusunda incelemeler yapmaktadır. *Fiziki yapı*, alan ve çevresinin yanında, altyapı sistemleri, konut sayısı ve ulaşım ağlarının devamlılığını incelemektedir. *Yönetim yapısı*, kamu ve halk arasındaki iletişimin ve katılımın sağlanıp sağlanmadığını incelemektedir.

Kentsel Dönüşüm; sosyal, ekonomik, fiziksel dinamikler sonucunda oluşan kentsel problemlere çözüm üretmek ve kentlinin yaşam kalitesini arttırmak hedefi ve stratejik bir yaklaşımla, yerel halkın katılımını sağla-

arak, özel sektör, yerel yönetimler, merkezî idare, sivil toplum örgütleri ve benzeri kurumların ortak çalışabilecekleri platformların kurulmasını örgütleyen yönetim modelleri geliştiren bir vizyon ve eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Kut'a göre (2006) kentsel dönüşümün hedeflerini aşağıdaki maddelerle özetlememiz mümkündür:

1-Kentlerdeki fiziksel çöküşü durdurmak ve tarihî dokunun sürdürülebilirliğini sağlamak: Kentlerde özellikle tarihî merkezde yaşanan fiziksel çöküş ve kültürel mirasın yok olması sorunu karşısında kentsel yenileşme, sürdürülebilir ve bütüncül bir yaklaşımla sorunlu dokuların iyileştirilmesini hedeflemektedir.

2-Ekonomik yaşamı canlandırmak: Kentsel yenileşme, fiziksel ve sosyal çöküntü içerisindeki alanları yeniden canlandırmada, iyileştirmede ve kentin yerel ekonomisini canlandırmada etkindir.

3-Kentsel yaşam kalitesini artırmak ve kültüre dayalı dinamikleri harekete geçirmek: Kentsel yenileşme, fiziksel çevrenin iyileştirilmesi ve yerel ekonominin canlandırılması yolu ile yenileşme alanındaki kentsel yaşam kalitesinin artırılması mümkündür. Daha yaşanabilir, daha fazla yeşil dokuya sahip kentler oluşturulması ve yerel kültüre ait özellikleri harekete geçiren yeniden işlevlendirmeler veya eski işlevlerinin canlandırılması politikaları ile kentsel yaşam kalitesi artırılabilir.

4-Her ölçekte katılımı sağlamak: Tunçer'e göre (2003), kentsel dönüşüm planlarında karşılaşılabilecek sorun ve dar boğazların aşılabilmesi için "Merkezî ve Yerel Yönetimler" ile "Hukukçu", "Ekonomist", "Sosyal Bilimci", "Çevreci", "Plancı", "Tasarımcı", "Mimar", "Peyzaj Mimarı", "Alt Yapı Mühendisi" vb. tüm ilgili disiplinlerin bir arada, eşgüdüm içinde ve aynı hedef (Çağdaş ve Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm) doğrultusunda çalışmalar yapması gerekir. Sivil toplum örgütlerinin de bu çalışmalara katkıda bulunması, denetleyici ve yönlendirici konumlarını devam ettirmeleri gereklidir.

Ülkemizde 1980'lerde kent merkezleri ve gecekondu bölgelerinde dönüşüm kavramı gündeme gelmiştir. 1984 yılında, 2918 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun", gecekondu dönüşüm sürecinde önemli rol oynamıştır. Söz konusu kanun ile gecekondu alanları için ıslah imar planları yapma imkânı

doğsa da, sonuçta gerçekleştirilen kentsel dönüşümler, fiziksel dönüşümün ötesine geçememiştir. 1980'lerin sonunda, ıslah imar planlarının yanı sıra kentsel dönüşüm projeleri de belediyelerin gündeminde yer almaya başlamıştır. Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi, gecekondular için hazırlanan ilk kentsel dönüşüm projesi örneği olmuştur.

2- Materyal

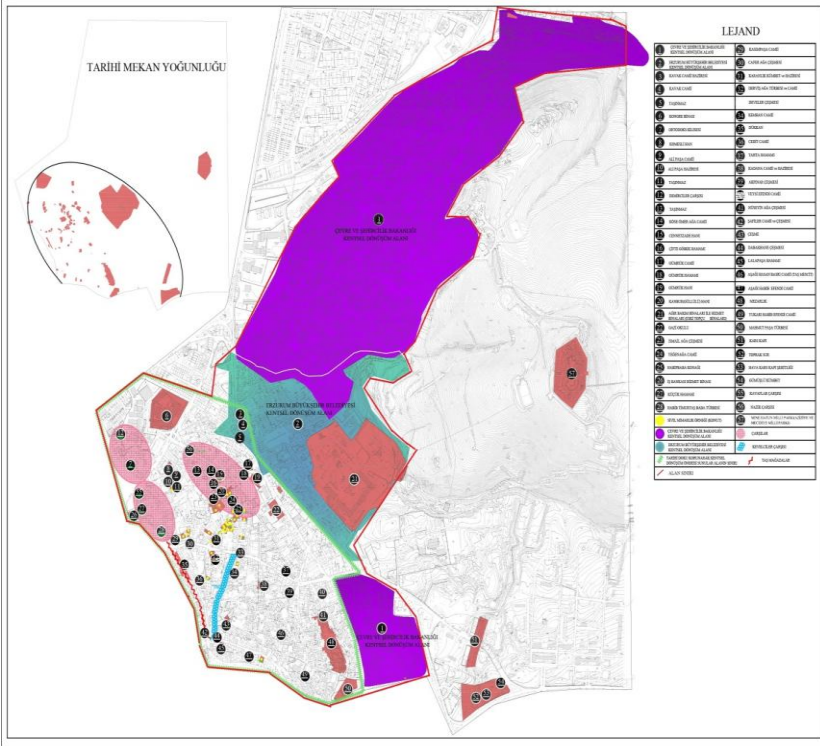
2.1. Mahallebaşı ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Uygulamaları:

Erzurum kenti uzun yıllar yaşadığı savaşlar, göçler ve tabiat olayları sonucunda gerek fiziksel gerekse sosyo-kültürel değişimlere sahne olmuştur. Bu değişimler içerisinde özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan kentsel dönüşüm çalışmaları, Erzurum'da 1980 yılında Yenişehir (III No.lu Gecekondular Önleme Alanı) ve 1985 yılında ise Dadaşkent Toplu Konut Alanı kentin gelişimindeki gecekondular önleme alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erzurum kenti, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren artan nüfusuyla birlikte kentsel gelişimin gecekondulaşma olgusuyla sürdürmüş bir kenttir. 1950 yılından itibaren yakın kırsalından aldığı göçle birlikte gecekondulaşmaya başlayan kent, bu olgunun özellikle 1970-1980 yılları arasında yoğunluk kazanmasıyla kırsal karakterli konutların geniş yer kapladığı büyük bir yerleşme hâline gelmiştir. Merkezinde çöküntü alanları oluşmuş Erzurum kentinde yönetimlerce 1994 yılında başlatılan 1999-2004 yılları arasında hız kazanan ıslah, tasfiye, yıkım ve kentsel dönüşüm adları altında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Anonim, 2004).

Çalışma alanı, Mahallebaşı ve çevresi Erzurum kent merkezinin doğu ve kuzey doğu bölgesine yayılmış kentin ilk yerleşim yerlerinden biridir. Kentin gelişiminin zaman içerisinde batıya doğru kayması ile Mahallebaşı ve çevresi ilk dönemki zengin ticari ve sosyo-kültürel dokusunu kaybetmiştir. Çevre il ve ilçelerden alınan göçler sonucunda yörenin demografik yapısı, mahalle kültürü, ekonomik dengesi değişmiş, gecekondulaşma ve çöküntü alanları meydana gelmiştir. Günümüzde kentin *gettosu*(*varoş*) bölgesi hâline gelen Mahallebaşı ve çevresinin yeniden eski canlılığını kazanabilmesi ve yöre halkına daha yaşanabilir konut ve çevre oluşturulması adına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Erzurum Büyük-

şehir Belediyesi 2014 yılı itibari ile Mahallebaşı bölgesindeki, Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyselendi mahallelerinde 97 hektarlık Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Projesi protokolü imzalamıştır. Aynı zamanda Erzurum Büyükşehir Belediyesinin Gölbaşı ve çevresi içinde Kentsel Dönüşüm çalışmaları devam etmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Mahallebaşı ve çevresindeki kentsel dönüşüm ve öneri koruma ve yeniden canlandırma alanları

Ülkemizdeki birçok kentte gecekondular ve kaçak yapı gibi mekânsal sorunlara, kentsel yoksulluk, sosyal sorunlar ve kamu kaynaklarının yetersiz olması sorunları da eklendiğinde, kentlerin gelişmesinde beklentilerin üzerinde hızlı ve çarpık bir kentleşme süreci yaşanmıştır ve yaşanmaya devam edilmektedir. Bu süreç kendiliğinden sonlanan bir süreç olmayıp, müdahale edilmedikçe hızla çözümsüzlüğe doğru gitmektedir.

Kentsel dönüşümün temel hedefi bu tür fiziksel çöküşü durdurmak kentsel yaşam kalitesini arttırmak, tarihî dokunun sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Ayrıca kentsel dönüşümler farklı sektörlerin dinamiklerini de hayata geçirerek sosyal ve ekonomik yaşama da katkı sağlayabilmektedirler.

Mahallebaşı ve çevresinde dönüşüm uygulamalarının gerekliliğinde karşılaşılan sorun yalnızca fiziksel yapının değil sosyo-kültürel yapının da büyük ölçüde hasar görmüş olmasıdır.

Bu bağlamda, Erzurum Valiliği İl Sosyal Etüt ve Proje Müdürlüğünün hazırladığı “Mahallebaşı ve Çevresi Sosyo-Ekonomik Projesi Stratejik Planı” kentsel dönüşümün temel konulardan biri olan kentin sosyal dokusunun bütünleştirilmesi ve yeniden canlandırılması çalışmalarına ivme kazandıracaktır.

3- Yöntem

3.1. Mahallebaşı ve Çevresi Sosyo-Ekonomik Projesi Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Öneriler:

Bu araştırmada çalışmanın ana konusunu oluşturan Erzurum kenti Mahallebaşı ve çevresi dönüşüm çalışmalarına katkı sağlayacak ve örnek oluşturacak kentsel dönüşüm çalışmaları ve literatürler incelenmiş. Alanla ilgili arazi çalışmaları ve fotoğraf çekimleri ile mekân tanımlamaları yapılmıştır. Yapılan incelemeler ve araştırmalar ışığında Mahallebaşı ve çevresi kentsel dönüşüm çalışmalarında kentsel dönüşüm uygulamaları ile birlikte alanda sosyo-kültürel dönüşüm olabilirliği üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Kentsel dönüşüm yalnızca fiziksel müdahaleler değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik zenginliği artıracak politikaları ve bunlara yönelik stratejileri de barındırmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri kentsel alanları yeniden yaşanabilir kılmayı, var olan tarihsel kimliği korumayı, sosyal yapıyı dengede tutup her kesimden katılımı sağlamayı, fiziksel iyileşmenin yanı sıra ekonomik canlanmayı hedefleyen bir çözüm paketi sunmaktadır.

Geçmişte zaman-mekân ve değerlerin iç içe geçmiş olma durumu, modern kent dokusunda yitirilmiştir. Bugün kent yaşamında insanların

tarihsel mekânlara yönelme ve bu mekânları tarihsel rekreasyonel alanlar olarak görme eğilimleri, yitirilmiş kent kimliğinin yeniden anımsanabilmesi ve ait olunan kültürün yeniden canlandırılarak etkin bir biçimde yaşanabilmesi içindir. Bu nedenle, kent kimliğinin ve modern kent dokusunda yitirilmiş olan mekân-insan ilişkisinin yeniden anımsanmasında, tarihî mekânların temel alınması ve sürdürülebilirliği de önem taşımaktadır (Tweed&Shutherland, 2007).

Mahallebaşı ve çevresinin yenilenerek kentin doğu tarafının merkeze bağlanması, ticaretin yanı sıra tarihî kimliğin ve sosyal ve kültürel aktivitelerin yeniden canlandırılması stratejileri bu bölgenin bir cazibe merkezi hâline getirilmesini hedeflemektedir.

Böylece bozulma ve çökme olan çalışma alanında ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarının kapsamlı ve bütünlüklü yaklaşımlarla iyileştirilmesine yönelik uygulanan strateji ve eylemlerin bütünü gerçekleştirilmiş olacaktır.

Erzurum Mahallebaşı'nın, kentin en eski yerleşimi olması sebebi ile kentin tarihî kimliği üzerinde büyük etkisi vardır. Savaşların bitmesi ile Erzurum yeniden yapılanmaya başlamıştır. Ancak bu yapılanma hızlı ve çarpık kentleşmeye sebep olmuştur. Tarihî değeri olan evler, hanlar, hamalar, camiler, surlar, mezarlıklar, türbeler tahrip edilmiştir.

Erzurum Valiliği İl Sosyal Etüt ve Proje Müdürlüğü'nün hazırladığı "Mahallebaşı ve Çevresi Sosyo-Ekonomik Projesi Stratejik Planı" kapsamında kentsel dönüşüm çalışması için Mahallebaşı ve çevresinde mevcut ya da hasar görmüş hâlde olan tarihî yapılar ve alanlar şekil 2'de mekânsal analiz ve öneriler ışığında fotoğraflarla belirtilmiştir.

Kentsel tarihî çevre yenileme sırasında, yeniden canlandırma, sağlıklaştırma ve iyileştirme gibi tekniklere ihtiyaç duyulmaktadır. Tarihî yapılar ve yapılara bağlı mekânların cadde ve sokakların, kentsel donatı elemanlarının peyzaj tasarım ve kentsel tasarım ilkeleri yönünden iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak için, koruma planlarının yapılması, planları hazırlarken konularında uzman kişilerin çalışması, uygulamayı gerçekleştirecek mali kaynakların bulunması ve uygulamanın denetlenmesi gerekmektedir.

Şekil 2: Mahallebaşı ve çevresinde mevcut ya da hasar görmüş hâlde olan tarihî yapılar

Zukin'e göre (1998), kent merkezlerinin veya kent içinin eski ekonomik ve sosyal canlılığını kazanması veya yaşadığı bazı sorunları aşması açısından izlenen stratejilerden biride kentlerin "kültürel niteliğinin" kültürel temelli bir kent ekonomisi yaratmada dönüşüm aracı olarak kullanılmasıdır.

Kültürel stratejiler dönüşüm çalışmalarında tarihî dokuyu korumadan başlayıp yeni turizm odaklarının (müze, kültür-sanat, kütüphane, millî park, yeme-içme, eğlence, vb.) oluşmasını destekleyen uygulamalardır (Şen, 2006).

4. Sonuç

Mahallebaşı ve çevresindeki gecekonduların alanlarında tarihî ve sosyo-kültürel kimliğinin yeniden canlandırılması için çalışma kapsamında öne sürülen önerileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Çalışma alanındaki eski çarşıların yeniden işlevselleştirilmesi için kaybolmuş el sanatlarının yeniden meslek edindirme kursları ile kazandırılması için eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Tarihî çarşıların, binaları ve çevresi restore edilmeli, yeni geliştirilecek alanlar için kentsel tasarım çerçevesinin çizilmesi, proje alanı bütününde iş yerlerinde (dış cephe) modern ve geleneksel mimari arasında harmoni yaratılmalı, bütüncül modern altyapı sistemi sağlanmalı, kültürel ve rekreasyon alanları (müze, kütüphane, yaya yolları, yeşil alanlar, dinlenme, yeme içme alanları) gibi geniş ve çok fonksiyonlu kullanım alanları oluşturulmalıdır.

2. Eski semt garaşı korunarak çevre ilçelerden gelen halk için yeniden bir ticari alışveriş ortamı oluşturulmalıdır. Gölbaşı semt garajının çevresinde kurulan yöresel pazar alanı otoparkı, dinlenme alanları ile genişletilip kent merkezinden halkın da gidebileceği ortak bir yaşam alanı hâline dönüştürülmelidir. Bu konuda ilgili belde belediyeleri kent merkezinde duyuru ve reklamlar yapmalıdır.

3. Veyis Efendi mahallesindeki eski Tepe Mezarlık o yörede seyir amaçlı kullanılabilir bir konumdadır. Bu alan, Nenehatun Millî Parkı, Kale, Saat Kulesi, Atlama Kuleleri, Palandöken dağ manzarası ve Erzurum ovası gibi panoramik görüntülerin yakalandığı seyir terasları ve yürüyüş yolları ile rekreasyon amaçlı kullanıma uygun peyzaj tasarımları ile değerlendirilmelidir. Tepe mezarlığının semt garajının ve semt pazarının hemen yanında yer alması kullanıcı potansiyelini artıracığı düşünülmektedir.

4. Yeni geliştirilecek ve dönüşüm yapılacak konut alanları için geleneksel Erzurum mimarisine uygun müstakil ev modelleri ve bu modellerle uyumlu peyzaj karakterleriyle birlikte kentsel tasarım çerçevesi çizilmelidir. Yapılan anket çalışmalarında yöre halkının müstakil evlerinden memnun olduğu görülmektedir.

5. Kentsel dönüşüm konut modellerinde, modern ve geleneksel mimari arasında harmoni yaratarak, yöre insanlarının en çok değer verdikleri ve memnun oldukları komşuluk ilişkileri korunmalıdır.

6. Yapılacak kentsel dönüşüm konut alanlarının içinde yeterli yeşil alan kullanımları, rekreasyon alanları, spor alanları ve otopark alanların yer aldığı peyzaj projeleri hazırlanmalıdır. Söz konusu dönüşüm alanlarının tarihî Nenehatun Millî Parkı eteklerinde konumlandığı göz ardı

edilmeden konut alanları ile millî park sınırında, millî parkın görsel etkisini bozmayacak genişlikte tampon yeşil kuşaklar oluşturulmalıdır.

7. Erzurum kenti, yapılanma biçimi, sokak-yol bağlantıları ve topografyası ile entegre olmuş/bütünleşmiş mimarisi, anıtsal yapıları ve Klasik Selçuklu ve Osmanlı Dönemi yapılanma özellikleri ile kentsel tasarım/planlama açısından önemli bir kent, bütünü ile kültür varlığı niteliğinde bir yerleşmedir. Mahallebaşı'nda tarihî birikimin geleceğe aktarılması bilinci ile yerel ve sivil kurumların iş birliği ile birçok koruma projesi yürütülmelidir.

8. Onarımı tamamlanmış bazı önemli yapıların sivil kurumlarca işletmeciliğinin yapılması ile ortak bir koruma bilinci oluşturulması hedeflenmelidir.

9. Çalışma alanında yer alan sivil mimarlık örnekleri bu kapsamda restore edilerek yeniden işlevlendirilmiş kültür varlıkları olarak değerlendirilmelidir.

10. Alanın sosyo-ekonomik dönüşümüne katkıda bulunacak projeleri gerçekleştirebilecek bina, meydan vb. alanların korunup gerekirse yenileri inşa edilmelidir. Mevcut binalar fiziksel olarak dönüştürülerek değerlendirilmelidir. Tarihî Firdevsoğlu Kışlası günümüzdeki adı ile belediye ağır bakım binası, dikdörtgen formu ve kendi büyük iç avlusu ile bir eğitim kurumu (üniversitenin bir fakülte binası, polis akademisi, mesleki eğitim binası, yöresel el sanatlarının yapıлып satıldığı alanlar, sergi salonları, galeri, fuar alanı) olarak değerlendirilmelidir. Tarihî yapıya bu tür bir kamusal misyon yükleyerek toplumsal ön yargıların kırılmasına, yörenin yeniden canlanmasına vizyon oluşturulmalıdır.

11. Erzurum bölgesinde bölgesel kalkınmanın en önemli araçlarından biri turizm sektörü olarak belirlenmiştir. Kış turizmi dışında tarih turizmi ile ön plana çıkan Erzurum şehrinde en eski yapılara sahip yerlerin başında Mahallebaşı gelmektedir. Bu doğrultuda Mahallebaşı ve çevresinin turizm sektörü için veri oluşturabilecek doğal kaynakları ve sosyo-kültürel kaynakları belirlenerek alanda mevcut tarihsel dokular (Nenehatun Millî Parkı, Fransız Mektebi, Gümrük Han, Gümrük Cami, Gümrük Hamamı vb.) ile mekânsal ilişkiler kurulmalıdır.

12. Mahallebaşı ve çevresinde kırsal yaşam biçiminin özgünlüğünü günümüze kadar sürmesi eski çarşı (Nazik Çarşı, Hacılar Hanı, Kambu-roğlu Hanı, Komesli Hanı, Kuru Hapan Hanı vb.) ve ticarethanelerin

yeniden canlandırılması ile turist potansiyelini artırmada hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan artırıcı etkenler olarak değerlendirilmelidir. Yörenin kültürel niteliği bir dönüşüm aracı olarak kullanılmalıdır. Tarihi çarşı ve imalathanelerin aktif hâle geçmesi için kaybolmaya yüz turmuş meslekler gün yüzüne çıkartılıp meslek edindirme kursları içerisinde eğitimle yeniden öğretilir. Özellikle eski çarşıların ve ticarethanelerin yeniden hareketlenmesi kent merkezi ile Mahallebaşı arasında ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan köprü kuracaktır.

13. Alanda ayakta ya da yıkılmak üzere olan yöresel Erzurum evleri restore edilerek, yeniden canlanmanın kültürel stratejisi ve finansal kaynağı gibi yeme-içme (restoranlar), eğlence-müzik (kafeler, türkü evleri), kültür-sanat (müze ve sanat galerileri, hediyelik eşya satış yerleri, antikacılar), turizm (butik otel ve moteller) gibi soyut ürün türlerinin tüketim mekânları olarak kullanılmalıdır. Böylece Mahallebaşı gerek emlak piyasası gerekse satış sektörü, yeme-içme ve eğlence sektörleri açısından aktif bir alan olarak değer kazanabilir. Oluşacak yeni istihdam alanları yöre halkı için ekonomik anlamda da dönüşüm sağlayabilecektir.

14. Mevcut iş yeri ve bu kurumlara ait yerleşkelerde yöresel mimariye uygun cephe görüntüleri ile zenginleştirilmelidir. Özellikle tarihî sivil mimari örneklerinin çok olduğu sokaklar (Ali Paşa Mahallesi, Kongre Caddesi, Balyoz Sokak, Gümrük Cami Sokak, Habib Baba Kütüphanesinin olduğu sokak vb.) tarihî dokuya uygun olarak korunmalıdır. Yayılaştırma çalışmaları ile bu sokaklar tarihî camiler, hanlar, hamamlar ve pazarlar ile buluşarak *24 saat yaşayan kentsel alanlar* olarak değerlendirilmelidir. Bu tarihî dokudan Nenehatun Millî Parkı'na ulaşımı sağlayacak ring hatları konularak yöredeki aktivite alanı ve süresi genişletilmelidir.

15. Kentsel dönüşüm her aşamasında çok aktörlü ve çok boyutlu ortaklıklar gerektirmektedir. Kamunun, özel sektörün ve STK'ların etkileşim içinde çalışması, en önemlisi de kullanıcıların her aşamada fikir ve eylem olarak projelere katılması zorunluluk olmalıdır.

16. Yapılacak kentsel tasarım projelerinde çalışmada elde edilen anket sonuçları doğrultusunda beklentilere cevap verebilecek sağlıklı ve yaşanabilir fiziksel çevre düzenlemelerine yer verilmelidir.

Sonuç olarak, günümüzde kentsel alanların dönüşümü sadece fiziksel mekânların mimari ve kentsel planlamadaki dönüşümü üzerinden değil, aynı zamanda sosyal yapılanma ve toplumsal etkileşimi kuvvetlendire-

cek sosyal dönüşüm şeklinde kamusal alanlar üzerinden var olacağı dikkate alınmalı ve dönüşüm senaryoları ve dengeleri bu yapılanmanın gerekliliğinin bilinciyle oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Anonim, (2004). Erzurum Büyükşehir Belediyesi İmar İşleri Daire Başkanlığı Toplu Konut ve Gecekondu Hizmetleri Müdürlüğü Arşivi Gecekondu Verileri. Erzurum.
- Bilsel, S., Polat, E. & Yılmaz, N. (2003). Değişim-dönüşüm sürecinde kimlik arayışları ve kentsel yenileşme kavramı. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu* (ss. 53-65). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi
- Demircan, N. (2010). *Mevcut ve öneri kentsel dönüşüm projelerinin peyzaj mimarlığı açısından irdelenmesi, Erzurum örneği*. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Peyzaj Mimarlığı A.B.D. Doktora Tezi, s.186 Erzurum.
- Erden, Y. D. (2003). *Kentsel yenileşmede bir araç olarak kentsel dönüşüm projeleri*. Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Şehir Bölge Planlama A.B.D. Şehircilik Doktora Tezi, s.244 İstanbul.
- Gürsel, Y. (2003). Türkiye'de kentsel koruma-iyileştirme-yeniden kullanım sorunları politika ve stratejilerine yaklaşım. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu* (ss. 18-20). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Kut, S. (2006). *Kentsel dönüşüm sürecinde katılım ve ortaklık bağlamında sürdürülebilir mahalle yenileşmesi*. Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Şehir Bölge Planlama A.B.D. Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı, s.92. İstanbul.
- Roberts, P. (2000). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. *Urban regeneration* (pp. 9-36). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Şen, B. (2006). Ekonomik gelişmenin kültürel stratejileri: İstanbul kent merkezleri ve tarihi kentsel alanların yeniden yapılandırılması. *Planlama Dergisi*, ISSN 1300-7319 (2006/2), 65-76
- Thomas, S. (2003). *A glossary of regeneration and local economic development*. Manchester, UK: Local Economy Strategy Center.
- Tunçer, M. (2003). Kentlerimizi çağdaş altyapı ve görünümüne kavuşturma hedefinde planlama, kent tasarımı ve plancının rolü. *TMMOB ŞPO Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Yıldız Tek. Üni. Yıldız /İstanbul.
- Tweed, C. & Shutherland, M. (2007). Built cultural heritage and sustainable urban development. *Landscape and Urban Planing*, Volume:83, 62-69.

Kentsel Anakronizm ve Gündelik Hayat: Uydu Kentlerdeki Zaman, Mekân ve Kültürel Uyumsuzluk Üzerine Bir İnceleme

*

Şerafettin Sevgili¹

Özet

Anakronizm, yaygın olarak bilinen anlamıyla zaman uyumsuzluğudur. Belirli bir zaman dilimi içindeyken genellikle daha geride kalan bir zaman dilimine ait uygulamaların, ritüellerin veya rutinlerin varlığını koruması, kendini göstermesi ve yeniden üretmesidir. Bu kavram, kent bağlamında ele alındığında genellikle modern yaşam biçimlerinin hâkim olduğu, gündelik hayatın buna göre şekillendiği yaşam pratiklerinde geleneksel olanın da yerini koruması, hatta bazen modern kalıplar içerisindeyken daha çok geleneksel olanın yaşatılması/yaşıyor olmasıdır. Bu durum son zamanların en radikal kentleşme politikalarından olan TOKİ'lerde ve kooperatif usulü ev sahibi olunan uydu kentlerde kendini açıkça göstermektedir. Kentleşme olgusu gerçekleşmeden hem kültürel hem de biçimsel anlamda kentleşmenin gerçekleştiği yerleşim birimleri "kentsel anakronizm" kavramı etrafında incelenebilmektedir. Bu bildirinin amacı, kent merkezlerinde ve uydu kentlerde gündelik hayatın anakronik görünümüleri üzerinde durmaktır. Modern kentlerin simgesi olan apartmanlarda mekân ve mimari açıdan yenilikçi bir görünümün, kültürel olarak ise muhafazakâr bir tutumun oluşması zamanla bir "harmanlama" olarak karşımıza çıkmakta, yeni bir kent kültürünü meydana getirmektedir. Alanyazında, modern kentlerde geleneksel yaşam biçimleri üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Genellikle bu çalışmalarda, gecekondu bölgesi veya varoş olarak tanımlanan, kentin gerisinde kalmış yoksul bölgeler konu edilmektedir. Bu çalışmada ele alınan ise aksine, planlama ve mimari olarak kentleşmenin modern düzeyde gelişmiş, refah seviyesi olarak orta gelirli insanların oluşturduğu yerlerdeki "anakronik" yaşam biçimleridir. Uydu kent olarak tanımlanabilecek alanlarda, 13-15 katlı apartmanlar arasında yapılan yufka ekmek, salça kaynatma, hayvan yetiştirme gibi faaliyetler yaşam alanlarının modern bir hâle gelse bile birtakım kültürel ritüellerin devam ettiğini gösterir. Bu durum alanda yaşayanların kent kültürüne uyum sağlayamamanın kısmi bir görünümüne, bir diğer ifade ile "arada kalmışlığına" işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: kent, anakronizm, uydu kent, gündelik hayat, apartmanlaşma, TOKİ

---

¹Arş. Gör., Nişantaşı Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü (serafettin.sevgili@nisantasi.edu.tr)

Urbanisation Anachronism and Daily Life: A Review on Time, Space and Cultural Incompatibility in Satellite Cities

*

Şerafettin Sevgili

Abstract

Anachronism is widely known as time inconsistency. Generally some types of routines protect their existence although their period was ended. This concept can be analysed within urbanisation perspective which means daily life can be shaped in parallel to traditional styles even it exists in modern forms. This situation can be seen in TOKİ, which is created by one of the most radical urbanisation politics, and in satellite towns that people buy houses from cooperatives. The settlements, that cultural and figural urbanisation becomes before people's urbanisation, can be studied with the concept of "urban anachronism". The aim of this paper is to explain the anachronic daily life routines in city centres and satellite towns. As a modern times symbol apartment blocks have both a reformist presence in terms of space and architecture and also a conservative attitudes that constitutes new urban culture as "blend". In the literature there are many studies on traditional lifestyles in modern cities. These studies mostly focus on the slums. On the contrary, this study focuses on the places that the buildings are architecturally modern and the residents are from middle class. In these satellite towns there are blocks that have 13-15 flats and people make tomato sauces, dough (yufka ekme) within these buildings. This shows that even if the places are getting modern, cultural rituals can sustain. This situation shows that the residents of these places are on the horns of a dilemma.

Keywords: city, anachronism, satellite city, daily life, TOKİ

Giriş

“Bahçeli şehirler istiyorum ben
ama istediğim şey elbette Bahçeşehir değil”
(Ayşe Çavdar, 2014)

İnsan topluluklarının bir arada yaşama dürtülerinin ortaya çıkmasından bu yana bir yerleşim kültürünün olduğundan bahsetmek mümkündür. Bir yurt edinme, kendini doğadan sıyrıp içinde bulunduğu mekânı kendine göre şekillendirme arzusu veya ihtiyacı bugünkü kentlerin oluşumunun ilk kıvılcımıdır. Ancak bu kadar gerilere gitmenin şu durumda pratik bir fayda sağlamayacağı göz önünde bulundurulduğunda yakın kentleşme deneyimlerine sızramakta yarar var. Bugün düşün sınırlarının alamadığı, öyle ki bu derece dönüşümlerin “hangi ara” gerçekleştiğini kestiremediğimiz (hem kültürel hem fiziksel) kent ürünleri asıl üzerinde durulması gereken konuyu oluşturmaktadır.

Bugün bırakalım ilk yerleşme dürtülerini incelemeyi, var olan kentsel gelişimin hızını incelemek bile güç olmaktadır. Bu duruma Türkiye özelinde baktığımızda karşımızda duran, kentleşme hızına karşılık kentleşme hızının oldukça düşük olması. Bu temel problem ile beraber, yaklaşık 25-30 yıllık bir geçmişe sahip olan kent mimarisinin ve genel manada mekânının yeni yaşam alanları olan uydu kentlerde kendini anakronik biçimde göstermekte, gündelik hayatın ritimlerinde “hissedilmektedir”.

Türkiye’de uydu kentler, kent dışında modern tarzda inşa edilen konutlar olarak ele alındığında, buradaki yaşam biçimlerinin de bu “modernliğe” uyumlu olması beklenir. Apartman yaşantısının yalıtılmış ilişkileri içinde doğal olanın gündelik hayata yansımaları uydu kentlerde kendini anakronik biçimde sunmaktadır. Geleneksel yaşam biçimlerini, âdetlerini, ritüellerini ve genel olarak mutatlaşmış davranışları sergileme biçimleri ile yaşamın sürdürüldüğü mekân arasındaki uyumsuzluk bizi “kentleşme ama kentlileş(e)meme veya geç kentlileşme” sorununa götürür. Geleneklerini sürdüren insanların, üst düzeyde kentleşmiş alanlarda kendilerine yer açmaları, orayı kendilerine göre şekillendirmeleri, bunu tüm doğallığı içinde gerçekleştirmeleri ve ideal olarak sunulan/dayatılan “kentlileşme” eğiliminde olmamaları veya bunu kendilerine göre yorumlamaları; ruhsuz, yalıtılmış ve yapay bir düzene oturtulmuş “mo-

dern" yaşam biçimlerine bir direnç gösterme eğilimidir. Uydu kentlerde bu durum, evler dışında kalan yerlerin yakın ilişki içinde olan apartman sakinleri tarafından kamusal alana dönüştürülmesi ve bu alanlarda çeşitli ritüellerin yerine getirilmesi olarak görünüm kazanır.

Kentleşme olgusu, toplumsal olmaktan çok politik bir ivmeyle dönüştüğünde anakronik "manzaraların" görünür olması kaçınılmazdır. Bugün, kentlerin insanların ihtiyacına ve yaşam stillerine göre şekillenmediği, bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Konut ihtiyacının arka planda kaldığı, daha çok var olan konutların çeşitli gerekçelerle "dönüştürüldüğü" kentsel alanda, insanların hayatlarını idame ettirme biçimlerinin kıstas alınmaması, gündelik hayatın önceki yaşadığı mekâna göre gerçekliğini korumasını getirir.

Bu çalışma, Türkiye'de 1990'lardan beri kent merkezlerinin dışında inşa edilen uydu kentlerdeki mekân-kültür uyumsuzluğunu gündelik hayat bağlamında konu edinmektedir. Kentsel zaman, mekân ve kültürel yapının içinde kırsallığın kendini koruduğu alanların gündelik hayata yansımaları bir "uyumsuzluk" çerçevesinde ele alınmakta, "kentsel anakronizm" kavramsallaştırmasıyla sunulmaktadır. Kentsel anakronizmin öne çıktığı mekânlar olarak uydu kent görülmekte, bu yerleşim yerlerinin oluşumu, sınıfsal yapısı ve gündelik hayattaki görünümüleri üzerinde durulmaktadır.

Kentlerdeki kentlileş(e)meme durumu bugüne değin birçok çalışmada ele alınmış, detaylarıyla incelenmiştir. Bu çalışmada ise uyumsuzluğun gündelik hayattaki görünümüne vurgu yapılarak, mekân-kültür ilişkisi çerçevesinde incelenmiş, uydu kent çalışmalarına katkı olması amaçlanmıştır.

I. Büyük Kaçış: Uydu Kentlerin Oluşumu

Türkiye'de kentleşme serüveni Anadolu'nun tarihiyle eş zamanlıdır. Kentlerin modernleşmesi ve yeni kentlerin ortaya çıkışı ise geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine denk gelir. Türkiye'de modern anlamda kentleşme, Batı'dan sonra ve daha geri planda başlamış olsa da kentleşme hızı açısından Batı'yla yarıştığı, hatta belki biraz da beride olduğu söylenebilir. Dezavantajlarının doğal olarak daha fazla olduğu bu kentleşme

tipi zamanla altyapıdan, sosyal sınıflara kadar birçok sorunu ortaya çıkarmış ve çıkaracaktır.

Yakın geçmişe baktığımızda Türkiye’de kentleşme açısından kırılmanın başladığı dönem 1950’ler, yaşandığı süreç ise 1980’li yılların ilk yarısıdır. 1950’lerde büyük kentlere yoğun göçler başlamış, bunun sonucunda kentlerde nüfus artışıyla beraber fiziki olarak genişleme ve gelişmeler meydana gelmiştir (Işık, 2005, s. 61). Kent merkezlerinde genel olarak bir gelişme sağlanabildiği gibi onlarca sorun da doğmuştur. 1980’lerde ise kentlere göç ile beraber kent merkezlerindeki değişimler göze çarpmaktadır. “1980’li yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye’de mekânsal dönüşüm iki temel üzerinde yükselmektedir: (i) Neoliberal politikalar ile birlikte devlet ile sermaye arasında yeniden biçimlenen ilişkiler ve kentsel alanlarda [mülkiyetin ve mülkiyet ilişkilerinin] yükselen sınıflar lehine yeniden düzenlenme çabası. (ii) Kentsel alanın bütünüyle metalaştırılması yoluyla sermaye birikimi mantığının içine alınması ile kolektif eylemi de içinde barındıran kentin kamusal mekânsal varlığının aşındırılması” (Kurtuluş, 2006, s. 9).

Bu mekânsal dönüşümler sınıfsal boyutuyla düşünüldüğünde, yüksek katlı apartman tipi binaların ağırlıklı olduğu kent merkezlerinde yaşam alanlarına üst sınıfın yanında orta sınıf ve kısmen alt sınıf ortak olmaya başlamıştır. Mekânsal alandaki bu “sınıfsal kargaşa” üst ve orta sınıfın kent merkezini terk edişine, kentin dışına çıkışına neden olmuştur. 1950’lerden 1980’lerin sonlarına kadar kent merkezli bir kentleşmenin olduğu Türkiye’de 1990’lardan itibaren üst ve orta kesimin merkezin “yorucu”, “güvenli olmayan” ve “doğadan uzak” yapısından “kaçış” mekânları olarak uydu kentler doğmuştur. Uydu kentler, sözlük anlamıyla, “büyük bir kentin dışında, onun tüzel kişiliğinden bağımsız ama toplumsal ve ekonomik etki alanı içinde kalan, gereksinimlerinden pek çoğunu oradan sağlamak durumunda bulunan, nüfusu genellikle büyük kentin iş yerlerinde çalışan kişilerden oluşan bir yerleşim yeri” (Keleş, 1980, s. 111) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma mekânsal ve sınıfsal boyutlar da katılarak genişletildiğinde, uydu kentler, tüm gelir grupları ve sosyal sınıflardan insanı barındıran; üst gelir gruplarının yoğun güvenlik önlemleriyle korunan ve daha yüksek bir yaşam standardını somutlaştıran konutlarda; alt gelir gruplarının ise daha kötü şartlarda ve daha ucuza mal edilmiş çok katlı apartmanlarda yaşamlarını sürdürdüğü;

bu yeni kent bölümlerinin (kentsel ayrımların) yapılanmasında politik, sosyal ve ekonomik faktörler başta olmak üzere farklı birçok faktörün etkili olduğu, sosyal adaptasyonun alt ve orta sınıflarda gecikmeli olarak gerçekleştiği, kırdan göçenlerin hâlâ kırsal yaşam pratiklerini devam ettirdikleri yerleşim alanlarıdır. Başlangıçta üst sınıfın kentin olumsuz koşullarından uzaklaşmak amacıyla yerleştiği düşünülen uydu kentler, zamanla hizmet grubunda yer alanların, gecekondularından ayrılmak zorunda veya isteğinde olan emekçi sınıfın ve kırdan göç edenlerin mekânı olmuştur. Kırsal alandan göç edenler için her ne kadar oturdukları konutlar işlevsel olmasa ve uyum problemleri ortaya çıkıyor olsa da, uydu kentlerin kent merkezinden uzak olması ve konutlar dışında geniş dış alanlarının olması onları konutlara sıkıştırmamaya yetmektedir. Konut dışındaki neredeyse her alan (bahçeden apartman merdivenlerine kadar) değerlendirilmekte, bir nevi kamusal alana çevrilmektedir.

II. Uydu Kentlerin Sınıfsal Boyutu

Uydu kentlerin oluşumu, sosyal konuma bağlı olarak kültür ve bu kültürün konumlandırıldığı kentsel mekânlardaki çakışmayla açıklanabilir. Sınıfsal ve kültürel statü farklılaşmasını yansıtan bölümlenmiş kentsel alanların inşasıyla birlikte farklı kesimlerin karşı karşıya gelmeleri, üst ve orta sınıfı kentin dışına itmiştir. Uydu kentlerin doğuşu için varsayılan bu sebep sonuç ilişkisi genelleştirilebilecek kadar yaygın bir kanı olsa da, bunun dışında birçok belki de daha önemli faktör üzerinde durulabilir. Sınıfsal konumun ortaya koyduğu kargaşanın yanında kent merkezinde konut için kullanılacak arazi sorununun oluşması, kent merkezlerinin yerleşim yeri için “sağlıklı” koşullara sahip olmaması, kırdan göçenlerin şehir merkezinde yerleşmenin pahalılığının farkında olması da kentin dışında yerleşim yerlerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda özellikle kırdan göç edenlerin eskiden olduğu gibi gecekonduya yerleşebilmesinin önünün kapalı olması ve kent merkezinin yaşam alanı olmaktan çok iş alanına dönüşmesi göçleri şehir dışındaki bütçe olarak daha uygun bir şekilde satın alınma veya kiralanmaya sunulan, ulaşım problemlerinin hâlâ devam ettiği, yüksek katlı apartmanların olduğu yerlere sürüklemiştir. Bu sürüklenme süreci kırdan göç edenler için genellikle TOKİ uygulamaları ve kooperatif şeklinde ev sahibi olma gibi iki seçe-

neği doğurmuştur. Daha kente taşınmadan TOKİ'lerde veya bir inşaat firması tarafından başlatılan ve yapımı yıllarca süren kooperatiflerde yer alarak ev sahibi olmanın yolu açılmıştır. Bu durumda uydu kentler, yalnızca üst ve orta sınıfın yaşam alanından çıkıp kentli orta sınıf statüsüne erişmeyi hedefleyen kırsal alandan göçen (yeni kentli) alt sınıfların da mekânı olmuştur.

“Uydu kentli olmanın” farklı dinamikleriyle beraber belki de hepsi için ayrı ayrı araştırma alanlarının oluşturulabileceği birçok formundan bahsedilebilir. Kent merkezinin karmaşasından kaçıp doğayla daha iç içe olabileceğini uman *üst sınıfın*; devlet destekli TOKİ'lerde veya ucuz bir biçimde inşa edilen konutlarda/sitelerde yaşam sürmek için üst sınıfı takip eden *orta sınıfın*; kentsel dönüşüm çerçevesinde mahalleleri yıkılan, tehdit olarak algılanan, kentin “imajını bozan”, rant oluşturabilecek alanlarda yaşayan, zorla göç ettirilen *emekçi sınıfın* ve göç ederken kent merkezinin yaşam alanlarından sıyrılmış olmasından, var olan yerlerin ise ya çok kötü şartlarda ya da oldukça iyi ancak pahalı olmasından kaynaklı kent merkezinden vazgeçen *kırdan gelen kesimin* yeri olarak uydu kentler meydana gelmiştir. Aslında başta belirtilen üst sınıfın kargaşadan ve heterojenlikten kaçarak “kendi gibi” yaşam standartlarına sahip olan insanlarla birlikte yaşama projesi çok da tutmuş gibi görünmüyor. Zira uydu kentlerde artık kent merkezinden daha kozmopolit bir yapı oluşmuş durumdadır. Kent merkezinden farkı ve artık iç içe olmanın rahatsız etmeyişi nedeni ise “yalıtılmışlıktır”. Kent merkezindeki iç içe oluş, uydu kentlerde sınıf veya statüye göre şekillenen, her biri ayrı bir şehir gibi olabilen sitelere ve her biri ayrı bir mahalle kadar kapasiteli apartmanlara bırakmıştır.

Bunların yanı sıra kent yaşamından tamamıyla kopmak isteme, uydu kent sakinlerinin istedikleri bir durum değildir. “Kent merkezinden millerce mesafe uzaklıkta olan uydu kentlerin ekonomik etkinlikleri, kent özeğinkilere sıkı bir biçimde bağlı olmasına karşın, genellikle kent merkezi ile gündelik ilişkisi çok azdır” (Harris ve Ullman, 2002, s. 74). Ekonomik etkinlik alanı olan ve zorunlu bir biçimde kent ile içli dışlı olunma, üzerinde durulması gereken bir olgudur. Aslında temel bir ayırım vardır: İş yaşamı için kent merkezi, gündelik yaşam ve ikamet için uydu kentler seçilmektedir.

Toplumsal ve mekânsal olarak bu genişliğe sahip uydu kentleri bir bütün olarak alıp incelemek zor olsa gerek. Uydu kentlerdeki bölünme büyük ölçüde sınıfsal konumun kıstaslarına göre ayrılır. Üst (ve orta sınıfın) yaşadığı konutlar, genellikle daha az kata sahip olan, içinde boş zaman aktivitelerinin yapılabileceği alanların olduğu, yoğun güvenlik önlemlerinin ön plana çıktığı, riskin sıfır derecesine indiği, yapıların oldukça sağlam bir biçimde inşa edildiği, yaşam tarzı olarak sakinlerinin birbirine oldukça benzer özellikler taşıdığı site biçimindeki konutlardır. Orta (ve alt sınıfın) yaşadığı uydu kent konutları ise daha çok katlı, yapı olarak daha düz bir mimariye sahip, çevre ve iç kısımlarında sorunları barındıran, temizlikten güvenliğe apartmanın her şeyiyle ilgilenen sadece bir görevlisi olan, sosyal ilişkilerin katlar arasında sınırlı kaldığı, geleceklerin apartman içinde devam ettirildiği apartman tipi (TOKİ veya kooperatif) yapılarıdır. Bu ayrım, bölgelere ve kentlere göre farklı özellikleri barındırır da yaygın olarak bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayat açısından duruma bakıldığında bu ayrım daha da belirginleşmektedir. Üst sınıfın gündelik faaliyetleri, uydu kentlerde daha tekdüze bir biçimde ve “rayında” ilerlerken, orta ve alt sınıfın yaşadığı uydu kent apartmanlarında anakronik durumlar görünümüne ortaya çıkmaktadır.

III. Uydu Kentlerde Gündelik Hayat

Gündelik hayat dendiğinde zihinde “doğallık”, “sıradanlık”, “süreklilik” vb. kavramların canlanması hasebiyle gündelik hayatı özdeşleştirdiğimiz mekân, genellikle kırsal yaşam alanları olmaktadır. Buna karşın gündelik hayatın her yerde var olduğunu ancak yaşanma şekli olarak farklılaştığını belirtmek daha doğru olacaktır. Lefebvre ve Regulier’in de belirttikleri gibi “günlük hayatın her zaman, bütün toplumların temeli olarak var olduğu doğru, ama modern çağda olduğundan çok daha farklı şekillerde. Sanayi öncesi toplumlarda günlük hayat doğanın döngüleri etrafında döner” (Lefebvre ve Regulier, 2005, s. 79).

Kentlerde gündelik hayatın doğallığından bahsetmek tartışmalı olsa da gündelik hayat üzerine çalışanlar, “...kent mekânlarının gündelik yaşam pratiklerine ev sahipliği yaptığı ve sosyallik, kamusal süreçleri ve gündelik yaşam kültürünün yeniden inşa olmasına aracılık ettikleri

üzerinde dururlar. Kent mekânları, gündelik hayatın karmaşık, gizemli, örtülü yüzünü, sıradanlığın gizlediği gerçekliği, rutinler, alışkanlıklar, tekrarlar ve bıkmamacasına yaptığımız edimlerin rasyonalitesini içinde barındırırlar.” (Aytaç, 2007, ss. 211-212). Kent mekânlarındaki yapaylık ve toplumsal dönüşüm sürecinin üzerinde bir kentsel dönüşüm hızı, ister istemez kentlerdeki gündelik hayatı da yapaylığa büründürmektedir.

Kentlerde “çalışmak” ve “çalışmak için dinlenmek” gündelik hayatın ritmini oluşturmaktadır. Bu iki davranışı tekil insana indirgediğimizde ve mekânsal olarak ele aldığımızda insanın işe gitmek (çalışma ortamı) ve dinlenmek (ev) arasında ciddi bir bölünmeye uğradığını söylemek yerinde olacaktır. Sanayileşme olgusundan bu yana var olan, ancak günümüz kentsel mekânlarında daha keskin hâle gelen bu durum, dinlenme mekânlarının, yani evlerin tasarımına yansımıştır. Modern insan, iş yerindeki karmaşayı, düzensizliği ve kendisinin müdahale edemeyişini evine yansıtır: Evini imkânları çerçevesinde fakat elinden geldiğince kendi zevklerine göre düzenler ve onu mahremi olarak tanımlar. Evlerin bölümleri artar ve evde yaşayanların belli özel alanları oluşmaya başlar. Sennet, bu durumu, on dokuzuncu yüzyıl çerçevesinde şu ifadelerle aktarır:

“Evlerin iç tasarımı on dokuzuncu yüzyıl boyunca aile bireylerini birbirinden gittikçe daha çok ayırdı ve bedensel gereksinimleri evin içinde giderek daha çok gizledi. Artık evin ortak ve özel alanları arasında, oturma odasıyla yatak odası arasında ayırım vardı. [...] Çocuk bakıcılığı, çocuklar evde oyun oynayabilecekleri yerlere kavuştuktan sonra ortaya çıktı. Yoksul aileler gelirlerinde bir artışa kavuştuklarında evlerinde yapacakları değişikliklerde daha zengin örnekleri taklit ederdi: Evler bölümlere ayrılır ya da özel odaların eklenmesiyle büyütülürdü” (Sennet, 1999, s. 44)

Evlerin düzenlenişi kentlerin bölümlenişiyile de ilgilidir. Gündelik hayatın dinlenmeye ayrıldığı kısmın en iyi biçimde geçirilme istenci, yerleşim olarak kargaşanın, heterojenliğin olmadığı; güvenliğin, temizliğin ve düzenliliğin esas olduğu kent birimlerine, yani uydu kentlere yönelmeyi beraberinde getirmiştir.

Uydu kentlerde evler, mahremiyet esaslı göz önünde bulundurularak birbirinden yalıtılmış, başkalarıyla ilişkiler “kendiliğinden” gelişen değil de, istenildiğinde gerçekleşen bir forma bürünmüştür. Uydu kentlerde oturanların, kendi istedikleri ölçüde sosyalleşebilme imkânları, rahatsız

edilme riskini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bununla beraber, uydu kentlerde (ve genel olarak apartman yapılarında) çekinilen, “rahatsız eden komşu” durumudur. Bu sebeple genellikle bekâr, öğrenci veya kalabalık nüfusa sahip aileler her ne kadar evin bedeline (kira veya satın alma) razı olsalar da, apartmanda oturulmalarına izin verilmemesi en sık görünen durumdur. Bu, aslında beraberinde çelişki gibi görünen bir durumu getirmektedir. İnsanlar her ne kadar apartman gibi yapılarla birbirlerinden yalıtılıyor, yabancı bir ortam oluşturuluyor ve iletişimleri sadece istenen düzeyde oluyorsa da yine de bu konutlar dizisinin içinde “ötekileştirilen” unsurların, “rahatsız edebileceği riski” nedeniyle alınması istenmemektedir.

Uydu kent, kentsel olarak bölünmüş bireyin dinlenme ve işten uzak etkinliklerini gerçekleştirdiği yerdir. “Ailenin işten, sokaktan, akraba ve mahalle çevresinden kopması esas olarak uydu kentte belirginleşmektedir.” (Ayata, 2005, s. 43). Mahremiyet durumu burada devreye girmekte ve bu yerleşim birimlerinde üst seviyeye çıkmaktadır. Orta sınıf bireyin, yaşadığı yerde bir düzen özlemi ve arzusu içinde olmak istemesinin en önemli nedenlerinden biri de budur. Birey, tüm gün boyunca kentin karmaşıklığı, belirsizliği, fiziksel ve psikolojik baskısından sonra, hiçbir sorun yaşamak istemediği, olağanlığın hâkim olduğu, kaosun ve koşturmacanın son bulduğu mahrem alanına girmek ister ve bunu arzular. Bu durum bireylerin ev içindeki gündelik durumlarını daha önemli kılar. Çünkü bölünen bireyin iş tarafında bir zorlama ve istediğini değil, istenileni yapma durumu hâkimdir; oysa dinlenme alanında kendi özgür iradesi vardır ve daha doğal bir ortamdadır.

Uydu kentte düzene duyulan arzu, gündelik hayatı oldukça şekillendiren bir durumdur. Rutinler daha belirgin olarak görülmekte, bir sürpriz ile karşılaşılma istenmemekte ve bireyler basit, “monoton” bir yaşam arzularını sürekli yinelemektedirler. Ayata’ya göre uydu kentte düzen, bir zihniyet hâlini almaktadır. Bu zihniyet, evlerin teknik yapısından evin iç düzenine, bireylerin dinlenme tarzlarından olaylar karşısında tepkilerinin şekillenmesine kadar birçok alanda etkili olan dönüştürücü bir güç durumundadır. Bireyler, iş yaşamındaki düzeni ve istikrar ortamını evlerine taşımış, “olağanlık” gündelik hayatın tümünde hâkim olmuştur (Ayata, 2005, s. 41).

Uydu kentlerde gündelik hayat, erkekler, kadınlar ve çocuklar için farklılık göstermektedir. Erkek için (ve çalışan kadın için), iş yaşamından, kent merkezinin karmaşasından, tanımadığı binlerce insan ile aynı ortamda bulunmaktan rahatsız olan bireyin sığınma yeridir. Burada eylemler büyük ölçüde belirlenmekle, gündelik hayatta, kendini bir sıradanlık içinde sunmaktadır. Çalışan erkek veya kadın için burası bir sığınaktır. Risk yoktur ve gündelik hayat büyük ölçüde birey tarafından şekillendirilir.

Çalışmayan kadınlar için ise uydu kent, kendi alanı olan evini kendisine göre şekillendirdiği, komşularla sınırlı ilişkilerde bulunduğu ve zamanının çoğunu ev işlerine ayırdığı bir mekândır. Erkek için olduğu gibi, kadın için de burası bir sığınaktır. Ancak erkekten farklı olarak içinde bulunduğu mekânın sınırları katı bir biçimde belirlenmiştir. Kadın, mekân olarak yalnızca evini şekillendirebilmektedir. Bu durumda, kadının evine verdiği önem, komşularıyla arasında bir rekabete yol açabilmektedir. Salondaki mobilyaların türü bile bir statü göstergesi olabilmektedir. Ayata'ya göre "Kişinin kendisini bu şekilde evin dekorasyonuna yansıtması, uydu kentli orta sınıflarının zevk sahibi olduklarına kararlı biçimde inanan kesimleri arasında daha büyük değer taşımaktadır. Bu kesimde evdeki mobilyalar kadınların hayat öykülerini, kişisel geçmişlerini ve kimliklerini yansıtmaktadır. Bunun tersine, set halinde alınan eşyaların uyumu -çatal bıçak takımı gibi eşyalar bunun dışında tutulabiliyor olsa da- zevksizlik olarak algılanmaktadır. [...] İslamcı kesim ve orta sınıfın daha geleneksel kesimleriyle ilişkilendirilmekte ve bu kesimler kültür sermayesi yönünden oldukça yoksun görülmektedir. Özellikle de bazı yeni zenginler evlerini tamamen profesyonellere dekore ettirdikleri için tepki çekmektedir." (Ayata, 2005, s. 49).

Çocuklar için ise, okul ile ev arasında bir döngüden bahsedilebilir. Bunun dışında eğlence, spor gibi aktiviteler, belirlenmiş alanlarda ve esnek de olsa belirli zamanlarda yapılmaktadır. Sitelerde yaşayanlar, daha yaygın bir biçimde -eğer varsa- siteye bağlı spor komplekslerinde bu ihtiyaçlarını gidermektedirler. Çocukların veya gençlerin bu durumu, kent merkezinden veya kırdan sonra bir dönüşümü ifade eder. Öyle ki, artık sokak aralarında top oynama veya daha geleneksel (misket vs.) oyunlar oynama uydu kentlerde son bulmuştur. Aktiviteler belirli mekânlara sıkıştırılmış, sokak kültürü yok olmuştur. Bu durumun oluş-

masında daha birçok etken sayılabilir fakat en önemlisi mekânın dönüşümüdür. Kent merkezinde de bu tür aktiviteler yoğun değildi fakat en azından bir sokak kültüründen bahsedilebilirdi. Uydu kentlerde ise bu, minimize edilmiş durumdadır. Evlere en yakın sosyalleşme mekânları, ya apartmanın toplantı salonudur veya apartmanların hemen dibine yapılan ortak kamelyalardır.

Sanayileşme olgusuyla birlikte kentlerin büyümesi, modern hâle gelmesi ve ilişkilerin yapaylaşması, insanı, tarihin hiçbir devrinde görülme-yecek bir dönüşüme uğrattı. Wirth'in belirttiği gibi "insanlık, doğasından, hiçbir yerde, büyük kentlerin yaşam koşulları altında olduğundan daha fazla uzaklaşmadı" (Wirth, 2002, s. 77). Kentleşmenin oluşturduğu bu durum, kent-ötesi yerleşim yerleri olan uydu kentler için de geçerli olmakla birlikte, daha yoğun olduğu da söylenebilir. Çünkü kent merkezinde bir iççelik vardı, uydu kentte ise tamamen bir ayrışma söz konusu. Bunun yanında, daha önce değindiğimiz gibi, bireyin iş ve dinlenme mekânları arasında bölünmüşlüğü en çok göze çarpan dönüşümlerden biridir.

Uydu kentler daha önce kent merkezinde yaşayanların ve kente aşına olanların kolaylıkla uyum sağladıkları yerlerdir. Burayı kendi istekleriyle tercih etmiş olmaları bunu kolaylaştırmıştır. Fakat kırdan ve gecekondu- lardan uydu kent tipi konutlara yerleşenlerin daha önce kentte yaşayanlar gibi şanslı oldukları söylenemez. Gerek fiziksel koşullar gerek de kültürel çevre, kırdan ve gecekondu- dan göç edenler için uyum problemini ortaya çıkarmaktadır. Gündelik hayatın bu uyumsuzluk üzerine şekillendiği düşünüldüğünde karşımıza çıkan tablo, yüksek katlı apartmanlarda geleneksel ritüellerin devam etmesi olarak görünmektedir. Bu durum kentsel anakronizm kavramsallaştırmasının odağında bulunmaktadır.

IV. Kentsel Anakronizm Kavramı

Anakronizm kavramı en genel ifadeyle zaman uyumsuzluğunu, kronik olanın dışına çıkmayı, içinde bulunulan "an"ın genel durumunun gerisinde bir eylemde bulunmayı ifade etmektedir. Bu kavram kent ile beraber düşünüldüğünde yaşam alanlarındaki geleneksel olana ait olan ritü- ellerin modern kent yapılarında kendini yeniden üretmesi sonucunda ortaya çıkan anakronik durumları açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Anakronik durumlar (sürekliliğini koruyan geleneksel günlük faaliyetler), kentleşme sürecinin oldukça ileri bir düzeye ulaşmasına rağmen kentlileşmenin oluşmaması ya da oluşmasına karşı direnç gösterilmesini de içermektedir. Geleneksel olan ile modernliğin ürettiklerinin gündelik hayatın akışı içerisinde karşı karşıya gelmesi anakronik durumları görünür kılmaktadır. Çoğu zaman gündelik hayatın akışının kesintiye uğramasını, Berger ve Luckmann'ın deyimiyle şokların oluşmasını beraberinde getirmektedir (Berger ve Luckmann, 2012, s. 34). Gündelik hayatın akışının bozulması farkında olarak veya olmayarak gerçekleşen eylemlerdir.

Kentsel anakronizm, kentteki, kentsel mekâna ait olmayan kültürü açıkladığından "kentsel" sıfatını almıştır. Uydu kentlerde kırsal kesimden gelenler için gündelik hayatın ritmi diğer uydu kentte yaşayanlara göre farklı atmaktadır. Bir nevi "kentli köylüler" konumunda olanlar kırsal yaşamdaki gündelik hayatlarını kentsel mekânda gerçekleştirmektedirler. Kentsel mekândaki gündelik rutinler (geleneksele ait olanlar), bir kentsel anakronizm doğurur.

Anakronizmin üç ayağına (zaman, mekân ve kültür) geçmeden önce, bu kavramı kent bağlamında ele alan iki çalışmaya değinmekte fayda var. Balaban (2009) "büyük anakronizmi", apartmanlaşma ve onunla beraber gelen yoksullaşma olarak tarif etmektedir. Ona göre "gecekondu, sakinlerinin çekirdek aileleşmelerini kolaylaştırarak (eğer bu kavramı kullanmak zorundaysak) 'modernleştirirken', apartman günümüzde getirdiği kira yükü ile çekirdek aileleşmeyi ve belki de 'modernleşmeyi' güçleştirmekte"dir (Balaban, 2009, s. 126). Bir diğer çalışma ise Korat'ın (1996) Kayseri ilini tarihsel mimari ve eserleri çerçevesinde ele aldığı makaledir. Ona göre, tarihî eser niteliğindeki mimariler, içinde buldukları zamansal değerden koparılarak sanki bir müze eşyasıymış gibi algılanan mantığın anakronizmini doğurmaktadır (Korat, 1996, s. 137).

V. Kentsel Anakronizmin Üç Ayağı: Zaman, Mekân ve Kültür

Kent bağlamında zamanı ele almak onu bir "süreç" çerçevesinde incelemeyi (en azından bu çalışma için) gerektirir. Kentsel ilerleme süreci, kentlileşme süreci, uyum süreci, kent politikalarının oluşturduğu süreç gibi kavramlar, kente ait zamansal boyutu oluşturur. Kentte bu süreçlerin birçoğunun birbirine uyumlu bir biçimde ilerleyiş düzeyi, kentin

mimarisinden insanların yaşam tarzına kadar bir uyumluluğun varoluş düzeyine paraleldir. Aksi durum, yani kentleşme hızla modern tarzda gerçekleşirken, kentleşme sürecinin geride kalması veya kentleşmenin kentleşmeyi takip etmesi gerekirken tam tersinin hâkim olması bir anakronizm meydana getirir. Bir diğer deyişle kentleşme (mekânsal) ve kentleşme (kültürel) süreçlerinin uyum hâlinde olmamasının gündelik hayata yansımalarıdır.

Kentte zaman, mekân ve kültür iç içedir. Bu üç unsur insan topluluklarının yaşam alanlarını şekillendiren ve bir süreç etrafında ele alınmasını sağlayan temel unsurları oluşturmaktadır. Mekân, kendini mimari açıdan sunduğu kentte gündelik hayatın kalıbını oluşturur. Zaman, kentsel politikalar ve değişim direnciyle bu kalıbı fiziksel olarak şekillendirirken, kültür ise zamana ve mekâna göre gündelik hayatın kendisini içerik olarak oluşturur. Çünkü “insanlar yaşadıkları mekânları, fiziksel bir gerçekliği algılamının ötesinde, hissetmekte, onlara bağlanmakta ve kendilik duygularını birtakım mekânsal değişkenler üzerinden tanımlamaktadır” (Göregenli ve Karakuş, 2014, s. 105).

Kentsel anakronizmin en yaygın olarak görüldüğü mekânlar uydu kentlerdir. Bu savın arkasında kuşkusuz uydu kentlerin doğuşundaki “kaçış” yatmaktadır. Farklı gelir grupları ve farklı kültürel geçmişe sahip insanların doluştuğu apartmanlarda “planlanan” homojenlik oluşmuştur. Üst sınıf, daha kapalı alanlar olan sitelerde yaşarken orta sınıf, alt sınıfın (ve kısmen üst sınıfın) yaşadığı apartmanlardaki geleneksel ve kırsala ait görünüm, bir anakronizm doğurmaktadır. Modernliğin nişanı olarak gösterilebilecek on katın üzerinde tek tip, simetrik çizgilerle birbirinden ayrılan odalar ve koridorların olduğu, tabir yerindeyse kutucuğu andıran, yalıtılmışlığın üst düzey olduğu konutlarda, gündelik hayatın tüm damarlarına işlemiş olan kırsallığın yaşamın idame ettirilişinde kendini göstermesi, yeniden üretilmesi bir kentsel anakronizmdir.

TOKİ tipi uydu kentlerde mekânın biçimi, gündelik hayatın akışına uzak, kültürel açıdan uyumsuzluğu ortaya çıkaran tarzdadır. Harvey’in işaret ettiği gibi “...toplumsal sürecin önemli bir kısmı mekânsal biçimden bağımsız hareket etmektedir; dolayısıyla faaliyetlerin hangi kısmının mekânsal biçimden etkilendiğini, hangi kısmın ise görece olarak bağımsız kaldığını bilmeliyiz” (Harvey, 2003, s. 37).

VI. Uydu Kentlerdeki Kentsel Anakronizm Görünümleri

Kentsel anakronizmin aktörü, kırsal kesimlerden köylü veya kent içindeki gecekonduculardan gelen alt gelir gruplarına olan emekçi sınıf; kentsel anakronizmin mekânı ise politik ve rant odaklı oluşumlar olan alt ve orta gelir gruplarının yaşadıkları uydu kentlerdir. Bu mekân ve aktör ilişkisi içinde kentsel anakronizmi doğuran, insanların buralarda yaşama durumunu ortaya çıkaran tıpkı göçler gibi itici ve çekici faktörlerden bahsedilebilir. *İtici faktörler*, başta devlet planlamalarının zorlamalarıyla insanların buldukları yaşam alanlarını terk etmek durumunda / zorunda kaldıkları sebeplerdir. Kırsal alanda barajların yapımı gibi, kentsel alanda ise gecekondu mahallelerinin kentsel dönüşüm çerçevesinde yıkılması, buralarda yaşayan insanların daha önce yabancı oldukları, kutu gibi evlere yerleştirilmeleri, yerleşmek zorunda kalmaları itici sebeplerin başında gelmektedir. Uydu kentlere göç ettirilen bu kesim genellikle mimari yapıyla uyum sağlayamayan, bir süre sonra ise mimariyi kendine göre dönüştüren bir tutumun oluşmasını sağlar. Kültürel yapının mimari yapıyla uyum sağlamadığı bu durumlarda kentsel anakronizm ortaya çıkar. Uzunca bir süre uyum sağlayamadıkları konutları kendi yaşam şekillerine göre fiziki şartlar el verdiğince dönüştürmeye başlarlar.

Çekici faktörler de yine kır ve kentten insanların göç etmesiyle oluşmaktadır. Aradaki fark ise uydu kentlere taşınanların somut bir zorlama nedeniyle değil de insanların yaşam standartlarını yükseltme arzusunun doğmasıdır. Kırsal yaşayanların kentlerdeki yaşam şartlarının daha iyi olacağını umarak TOKİ'ler veya kooperatifler yoluyla ev sahibi olmaları zamanla buralara taşınmalarını beraberinde getirmiştir. Tıpkı itici faktörlerde olduğu gibi burada da bir kültür şokundan bahsedilebilir. Uydu kentlere taşınan aileler, buradaki apartman kültürüne alışmaya zorlanmakta, zamanla burayı kendilerine göre dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde gözlenen durum ise kentsel anakronizmdir. Kentlerin yüksek binalarının gölgesinde kırsal yaşama ait rutinlerin devam ettirilmesi öne çıkmaktadır. Gündelik hayat modern kent mekânıyla kırsal kültürün bir araya gelmesi sonucunda şekillenir ve anakronik bir hâl alır.

İnsanların geldikleri yerlerdeki rutinlerini apartmanlarda devam ettirme davranışları bir anakronizm doğurur. İlk zamanların sancılı uyum

sürecinden sonra kültüre göre şekillenen mekânlar gözlemlenir. Apartman merdivenleriyle evlerin iç kapılarının arasında kalan boşluklarda halılar serilip oturulması, apartmanlar arasında sırf zorunluluğundan dolayı oluşturulan pek de doğallık özelliği olmayan “yeşil alan”larda kurulan kamelyalarda buluşulması; kırsal yaşamdakine özlemin yanında, kentsel alanda gerçekten alışılmadığı için ekme, salça vs. ürünlerin apartman bahçelerinde yapılması; köyde veya gecekonduda herhangi bir “gariplik” oluşturmayan fakat kentlerde anakronik bir hâl alan temizlik faaliyetleri (halı veya yün yıkama); erkeklerde daha nadir görünse de orta yaş ve yaşlı kadınların hâlâ geleneksel kıyafetler giymeleri (şalvar, geleneksel şallar)... Kısacası sosyal hayatın her alanında modern kent mekânlarının içinde geleneksel rutinlerin ve ritüellerin devam ettirilmesi bir anakronizmin olduğunu gösterir. Gelinek yer ve kültüre ait rutinlerin, mutalaşmış davranışların, mekânsal olarak oldukça zor devam ettirilebilecek yerde yeniden üretilmesi kentsel anakronizmin görünümüdür.

Niceliksel olarak bu duruma bakıldığında 15 katlı bir apartmanda 60 dairenin olduğu ve her dairede ortalama 4 kişinin yaşadığı farz edilirse buranın 240 kişiyle sayısal olarak gelinen köyden veya mahalleden farkı olmadığı düşünülebilir. Fakat hem mekân hem de ilişkiler bakımından yaklaşıldığında, neredeyse aynı sayıda insanın veya ailenin farklı bir kalıba dökülmüş, mekânsal olarak ilişkilerinin yalıtılmış olduğu görülür. Aralarında üç metre mesafenin olmadığı, evlerin arasında duvarlar olmasına rağmen biraz sesli konuşulduğunda diğer tarafın duyduğu, her gün eve çıkıp girerken insanların birbirine değdiği, belki kırsal yaşamdakinden daha çok fiziksel iç içeliğin olduğu mekânlarda eski yaşam biçimlerini devam ettirebilmek veya bu istekte bulunmak güç olabilmektedir. Ancak her ne kadar örneklerine çok rastlanmasa da bu tarz yerleşim yerlerinde bir birliktelik oluşabilmekte, var olan yalıtılmış mekânlar delinebilmektedir. Kentsel anakronizm işte bu normalleştirilmiş yalıtılmışlıkların delinmesinde ortaya çıkmaktadır.

Kentsel anakronizm kentin bencil bireyciliği içinde dayanışmanın ön plana çıktığı kır yaşantısının devamının görünümüdür. Kentleşmenin gereği olarak görülen bireyselleşmeden ziyade, dayanışma ağının kendini koruduğu görülmektedir. Komşuluk ilişkileri, çelik kapılar ardında güç ve daha az yaygın olsa da bir dayanışma ilişkisini ortaya koymaktadır. Dayanışmacılık yalnızca zora düştüğünde yardımcı olmak değil,

apartman içinde yapılan düğünde evindeki sandalyeleri vermekten, olanca gürültüye ve kalabalığa razı olabilmektir.

Modern kentler, Castells'in (1997) üzerinde durduğu gibi kolektif tüketimin hâkim olduğu alanlardır. Ancak kentsel anakronizm görünümünün olduğu kentsel mekânlarda yalnızca tüketim değil, geleneksel biçimde üretimin de yapıldığı görünmektedir. Genellikle gıda ürünlerinin başını çektiği, apartman arasına yapılan bir tandırda veya ateşin üzerine konan sel üzerinde yapılan ekmeğe gibi diğer tüketim ürünlerinin elde edilmesidir. Ancak bunun yanında direkt üretime katılma olarak fabrikalardan gelen, evde yapılabilecek işler olabilmekte, bunlar genellikle kadın ve çocuklar tarafından yapılmaktadır.

Son Olarak

Günümüz kentleri aynı torna makinesinden çıkmış gibi gitgide birbirine benzeyen mekânlar hâline gelmektedir. Ya da Bumin'in ifade ettiği gibi kentler, "...sanki çapsız bir ütöplastik-şehircinin elinden çıkmıştır. Batıdan doğuya kara yolundan yapılacak bir yolculuk hemen hemen birbirinin aynı kentlerden geçerek tamamlanmaktadır. Kente her yerde aynı genişlikteki düz caddelerden girilmekte; caddelerin iki yanında aynı 'plansızlık'a göre yapılmış yapılar sıralanmakta[...]"dır (Bumin, 1998, s. 95). Bu plansızlık içindeki "aynılık" politikası, mekânın toplumsal yapıyı dönüştürdüğü ilkesi göz önünde bulundurulduğunda, insan yaşamının da tekdüze, sıradan ve belirli bir profil dışına çıkmayan bir yapıya doğru dönüştürdüğü söylenebilir. Aşırı kentleşme süreciyle beraber yaşanan bu büyük dönüşüm, insanların fiziksel çevrelerini inşa etmelerinden ziyade tam tersi bir sürece doğru gidildiği görülmektedir. Artık yaşam alanlarındaki mimari yapılar insanlar için değil, insanlar mimari yapı için dönüşmektedirler. Ancak bu dönüşümdeki "ara duraklar" bizlere kentsel anakronizmi gösteriyor. Çünkü bu değişim/dönüşüm tekdüze ilerleyebilen bir yapıda değil, zaman zaman kesintiye uğrayabilen, dirençle karşılaşabilen formdadır.

Kentsel mekânda "kentli olmamaya" geldiğimizde, bunun yeni bir durum olmadığını belirtmek gerekir. Kentler, içinde barındırdıkları insanları bireyci bir zihniyete doğru yönelttiğinde (Simmel, 2009, s. 326) buna bir dirençle karşılık verildiği, yaşam tarzlarının oluşumuna kent

çoğunluğunun eğilimlerine göre değil, kendi öz gündelik hayatlarını, zorluklar içerisinde dahi olsa bilinçli veya bilinçsiz idame ettirebildikleri görünmektedir. Kentin sunduğu mimari çevrede kırsallığın mutatlaşmış davranışlarının sürdürülmesi, gündelik hayatın ritimlerini kentsel alanda gelinen yere göre şekillendirmektir. Bazen çatışarak, bazen kendine uydurarak fakat çoğunlukla kent kültürüne uyum sağlayarak veya sağlamak zorunda kalarak gerçekleştirilmektedir.

Kentsel anakronizm, bu çalışmanın başından beri ele alınan mekânın içindeki farklı kültürlerin yaşamasının/yaşatılmasının bir diğer adıdır. Bugün yalnızca, kentbilimci, sosyolog veya mimarların değil, derinlemesine bakıldığında anlamak için bir uzmanlığın gerekmediği bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bugüne değin birçok araştırmada bu durum "kentsel çarpıklık" olarak ifadesinin içinde yer alsa da, çarpıklığa yüklenen olumsuz anlamın kentsel anakronizmden sıyrıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kentsel anakronizm, kent tasavvurumuzun (bireyci, çıkarıcı, kalabalık, tüketime odaklı vb.) dışında bir gündelik hayatın varlığını koruduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Ayata, S. (2005). Yeni orta sınıf ve uydu kent yaşamı. Kandiyoti ve Saktanber (ed.). *Kültür Fragmanları* (Z. Yelçe, Çev.) (ss. 37-56). İstanbul: Metis.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 199-226.
- Balaban, U. (2009). Büyük anakronizm: Kentsel dönüşüm-göç ilişkisinde mimari analizin rolü. *Toplum ve Bilim* 115, 103-137.
- Berger, P. ve Luckmann, T. (2012). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bir bilgi sosyolojisi incelemesi* (V. S. Öğütle, Çev.). İstanbul: Paradigma
- Bumin, K. (1998). *Demokrasi arayışında kent*. İstanbul: İz Yayınları
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. (A. Erendil, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Çavdar, A. (2014, Ocak) Nasıl bir kent: Ayşe Çavdar. (Ropörtaj). *Karga Mecmua*
- Göregenli, M. ve Karakuş, P. (2014, Aralık). Göç araştırmalarında mekan boyutu: Kültürel ve mekansal bütünleşme. *Türk Psikoloji Yazıları* . 17 (34), 101-115.
- Harris, Chauncy D. ve Ullman, Edward L. (2002). Kentin doğası. Duru ve Alkan (Der./Çev) 20. *yüzyıl kenti*. (ss. 55-77) Ankara: İmge Kitabevi

- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Moralı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 57-71.
- Keleş, R. (1980). *Kent bilim terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları
- Korat, G. (1996, Haziran/Temmuz). Bir anakronik panorama: Kayseri kenti. *Birikim* 86-87, 135-139.
- Kurtuluş, H. (2006). Kentsel dönüşüme modern kent mitinin çöküşü çerçevesinden bakmak. *Planlama* 2, 7-11.
- Lefebvre, H. ve Regulier, K. (2005, Mart). Gündelik hayat ve ritimleri. *Birikim* 191, 79-85
- Sennet, R. (1999). *Gözün vicdanı: Kentin tasarımı ve toplumsal yaşam*. (S. Sertabiboğlu ve C. Kurultay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. Duru ve Alkan (Der./Çev) *20. Yüzyıl Kenti* (s. 77-107). Ankara: İmge Kitabevi

Gecekondu Bölgelerinde Mekân Kimliği ve Aidiyet Duygusu: Kadifekale ve Gümüşpala Karşılaştırması¹

*

Spacial Identity and Sense of Belonging
in Gecekondu Districts: Comparison of Kadifekale and Gumuspala

İhsan Çetin²

Özet

Bu makale mekân sosyolojisi bağlamında mekân ve kimlik kavramları arasındaki ilişkiyi gecekondu bölgeleri üzerinden tartışmaktadır. Bu tartışma İzmir’de bulunan iki farklı gecekondu bölgesi olan Kadifekale ve Gümüşpala’da yapılan saha çalışmasına dayandırılmaktadır. Bildiride mekân ve kimlik kavramları, kişilerin mekânla kurdukları özdeşim ve mekâna aidiyet duymanın dinamikleri konuları incelenmektedir. Bu dinamiklerin başlıcaları etnik kimlik, politikleşme, ötekileştirme ve memleket mefhumu şeklinde sıralanabilir. Mekânın kişilere ne anlam ifade ettiği, mekân kimliğinin inşası, dönüşümü, mekân kimliğinin o bölgede yaşayan insanların sosyal yaşamı üzerindeki etkisi bildiride tartışılan diğer konuları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: mekân, kimlik, gecekondu, mekân sosyolojisi, mekâna aidiyet, Kadifekale, Gümüşpala

Abstract

This article discusses the relationship between space and identity upon gecekondu in the context of sociology of space. This argument is based on a field research that is applied in two different gecekondu areas (Kadifekale and Gumuspala) in Izmir. This study mainly examines the terms of space and identity, identification with space and the dynamics of identification with space. These dynamics are mainly ethnic identity, politization, otherization and notion of homeland. The meaning of space for people, construction of space identity, its transformation process, and the impact of space identity on people who live in this region and other topics are also discussed in the article.

Keywords: space, identity, gecekondu, sociology of space, identification with space, Kadifekale, Gumuspala

---

¹ Bu makale Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalına 2010 tarihinde sunulan ve Prof. Dr. Ercan Tatlıdil’in danışmanlığında hazırlanan “Gecekondu Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği” adlı Doktora tezinden türetilmiştir. Tez 2012 tarihinde Yaba Yayınlarından “Gecekondu Mekân Sosyolojisi, İzmir Araştırması” adı altında yayımlanmıştır.

² Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniv. Sosyoloji Bölümü (cetinihsan@gmail.com)

Giriş

Sosyal bir ürün olarak mekân ile kimlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Üretilen mekâna kimlik atfedilir. Atfedilen bu kimlik sosyalleşme sürecinde inşa edilmiş bir kimliktir ve uzun erimde mekânı kullananlar üzerinde belirleyici bir sosyal değeri oluşturmaktadır. İnsanlar kendilerini tanımlarken bir mekâna yerleştirmekten çok, kendilerini o mekânla ilişkilendirme, ona karşı bir aidiyet duygusu geliştirme meyli taşırlar. Ben kimim veya sen kimsin türünden sorularda kimi zaman, ben Adanalıyım, Konyalıyım, İzmirliyim, Mardinliyim şeklinde tanımlamalar yapılır. Bu yanıtlara göre şehir, yani mekân, kişinin kimliğinin bir parçası olur. Bu kimlik aynı zamanda bireyin diğer kimlikleri, kültürel özellikleri hakkında bilgiler de verir. Yaşanılan/yaşanılmış mekân kişilerin kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Mekânın sahip olduğu bu kimlik, diğer tüm kimlikler gibi inşa edilmiştir ve zaman içinde değişebilme özelliği taşır. Mekân kimliği öyle ki, kimi zaman mekânda yaşayanların sosyal formasyonları hakkında yargıların oluşması için tek başına yeterli olabilmektedir. Bu anlamda mekân diğer sosyal olgular gibi, sosyal bir gösterge hâline gelebilmektedir.

Mekân ve kimlik konularının ele alındığı bu makalede tartışılan veriler İzmir'deki Kadifekale ve Gümüşpala semtlerinde yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır.³ Özellikle bu iki semtin araştırma sahaları olarak seçilmesinin birincil sebebi, araştırmanın esasında bir mekân sosyolojisi olması nedeniyle Kadifekale ve Gümüşpala'nın kentteki konumları (bkz. Resim 1) ve topografik yapıları itibarıyla farklı özellikler taşımış olmasıdır.

Veriler standartlaştırılmış görüşme cetveli ile derinlemesine yapılan görüşmeler ve gözlemler neticesinde toplanmıştır. Saha çalışması süresince araştırma bölgelerinde azami düzeyde bulunulmaya, semt sakinleriyle kimi zaman sohbet havasında etkileşimde bulunulmaya, ev, düğün, taziye ziyaretleri gibi gündelik yaşamlarına katılmaya özen gösterilmiş

³ Saha çalışması 2009 yılında, henüz Kadifekale'de kentsel dönüşüm kapsamında yıkımın gerçekleşmediği dönemde yapılmıştır.

tir. Saha çalışması boyunca her iki bölgede toplam 336 kişiye görüşme cetveli uygulanmıştır. Bunların 224'ü erkek, 112'si ise kadındır. Araştırmada elde edilen bulgular her iki semt için Mardin kökenliler ile Mardin dışındaki illerden gelmiş olanlar şeklinde dördü bir sınıflamaya göre analiz edilmiştir. Çalışmada Mardinlilerin ortak sosyal grup olarak değerlendirilmesinin temel gerekçesini, bu sosyal grubun her iki araştırma sahasında da önemli bir çoğunluğu oluşturması ve böylece söz konusu olan gecekondu semtleri arasındaki farklılıkların mekânsal düzeyde daha rahat anlaşılacağı düşüncesi oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, ortak sosyal ve kültürel özellikler taşıyan bir grubun bir şehrin iki ayrı semtinde yaşıyor olmaları üzerinden karşılaştırılması mekân faktörünü daha açık şekilde anlaşılmasını sağlayabileceği düşüncesi bu yöntemin zeminini oluşturmuştur.

Mekân ve kimlik kavramları kişilerin mekânla kurdukları özdeşim ve mekânın kişilere ne anlam ifade ettiği üzerine temellenmiştir. Bu bölümde kişilerin mekân hakkındaki tanımlamaları, mekân kimliğini benimseme, ona aidiyet duyma gibi konular incelenmiştir. Yine bununla ilişkili olarak, gecekondu bölgelerinin kentle eklemlenme süreçlerini köstekleyen toplumsal ayrışma dinamiklerinin kimlik özdeşimini ne yönde etkilediği tartışılmaktadır.

Mekân ve Kimlik

Mekânın sosyal teoriye kazandıran başlıca isim olarak kabul edilebilecek Henri Lefebvre'nin (2014) esasında mekânın üretimi üzerinde durduğundan söz edilebilir. Ona göre mekân politik ve ideolojiktir. Mekân tarihsel ve doğal faktörler tarafından şekillenmiş ve kalıba sokulmuştur, fakat bu politik bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Üretilen bir olgu olarak mekânın bir tarihi vardır. Mekân hem bir ürün hem de üretime müdahale eden bir olgudur ve bu ilişki diyalektik bir nitelik taşır. Marksist teoriyi mekânsallaştıran Lefebvre'nin bu düşünceleri ondan sonra

gelen Edward Soja, David Harvey gibi diğer sosyal bilimcilere ışık tutmuş ve mekân sosyolojisi disiplinin gelişmesine önayak olmuştur.

Bunlar arasında önemli bir isim olan ve sosyal bilimlerde mekân kavramının gelişmesinde önemli bir yere sahip David Harvey toplum ve mekân arasındaki ilişkiyi karşılıklı olarak birbirini etkileyen olgular olarak tarif eder. Harvey (2009) mekânsal olanın toplumsal, toplumsal olanın da mekânsal olduğunu belirtir. Mekân insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyutu oluşturur.

Her iki düşünür ile mekân sosyolojisi üzerinde çalışan diğer sosyal bilimcilerin ortak vurgusu mekânın inşa edilen bir olgu olduğu yönündedir. Sosyal bir gösterge olarak kimlik de tıpkı mekân gibi inşa edilir ve atfedildiği kişi, nesne, bölgenin özelliklerini taşıyan bir etiket olmasının yanı sıra, nitelediği şey üzerinde daha sonra belirleyici bir etkide bulunabilmektedir. Bu bağlamda denebilir ki, insanla mekân arasındaki ilişki, kimliğin kurulumu bakımından sarmal bir ilişkiye benzer. Boş bir araziye kenti ve kentin içindeki evleri, sokakları, parkları vs. inşa eden insan bu yerlere isimler verir. Buralarda yaşadığı süre boyunca bunlara anlamlar yükler, mekânlara izini bırakır. Mekânlar da buna karşılık onun yaşamı üzerinde etkide bulunur. Böylece karşılıklı etkileşim sonucunda bir yaşam ve kültür oluşur. Bireyler yaşadıkları mekânla anılmaya başlar ve kendilerini o mekânla ifade eder ve tanımlar. Mekâna aidiyet duygusunun gelişmesi mekân ve kimlik arasındaki ilişkinin kurulmasının başlangıcıdır. Böylece, anlam ve değere sahip olan mekânlar sosyal yaşamın da önemli bir parçası hâline gelir.

Kimlik ve mekân konularında Crang (1998), insanın mekân-yerle olan kaçınılmaz ilişkisini Heidegger'in "dünyada bulunma/varolma" savıyla tanıtmaya çalışır. Ona göre insan öznesi Descartes'in "düşünüyorum o hâlde varım" (Cogito ergo sum), tümcesinden çok, Heidegger'e göre, sadece "dünyada bulunma/varolma" (Being in-the-world) sonucunda düşünür ve eylemde bulunur. Bu durum ayrıca Sartre'in "varoluş varlıktan önce gelir" sözüyle de ifade edilebilir.

"Ağacın budanmasını düşünelim örneğin. Budama eyleminin ağaçtan bağımsız olduğunu söyleyebilir miyiz? Tıpkı bunda olduğu gibi, Hei-

degger’de insanları dünyayla eklemiş olmaksızın düşünemeyeceğimizi belirtir. Bu açıklama iki önemli argüman içermektedir. Birincisi, insanlar materyal nesnel aracılığıyla düşünme ve eylemde bulunma meyli gösterirler. Bu nedenle bir mekân-yer bizim onun üzerinde ne şekilde eylemde bulunduğumuzun bir ürünüdür. Üzerinde çalışma, yaşamımızı sürdürme veya sadece seyahat etme gibi eylemler neticesinde kullanım şeklimize göre, mekâna karşı farklı düşüncelerimiz vardır. Tüm bunlar bizler için farklı mekânlar yaratırlar.” (Crang, 1998: 109).

Crang (1998) bu bağlamda hem Berkeley, hem de Annales Okulu’nun ortaya koydukları eserler farklı grupların üzerinde yaşadıkları mekânları nasıl kendi kültürel formlarına göre dönüştürdükleri üzerine yaptıkları araştırmalarla dolu olduğunu ifade eder. Bu anlayışa göre, mekân bir toplumun kültürünü, pratiklerini ve teknolojilerini yansıtır. Mekân insanların inançlarını yansıtan bir metin şeklinde okunabilir.

Yine Benjamin, “bir mekânda yaşamak, orada izler bırakmaktır” sözüyle toplumun yaşadığı mekâna kendi kimliğini yansıttığını ifade eder (1995,s. 87). Fakat aynı zamanda mekân da üzerinde barındırdığı toplumun kimliği üzerinde belirleyici bir etkiye bulunur. Kimlik bu durumda mekânın da bir uzantısı olur. Mekândan izler taşır.

Toplumsal ilişkilerin ve pratiklerin bir kısmının fiziki/coğrafi mekânla doğrudan bağlantılı olarak kurgulandığını ve onunla birlikte anlam kazandığını ifade eden Agnew (1993) vatandaşlık, göçmenlik, yabancılık, mahallelilik gibi toplumsal ilişkilerin de ana temasını yine bu mekânsallığın oluşturduğunu kaydeder. Bu tür toplumsal ilişkilerde, coğrafi mekânın/alanın kendisi hem kültürün, kişisel kimliğin ve toplumsal kimliğin de konusu olur, hem de öyle kavramlaştırılır (Kurtoğlu, 2005).

Mekâna Aidiyet ve Özdeşim Duygusu

Mekâna aidiyet ve özdeşim kişilerin üzerinde yaşadıkları mekânla kurdukları bağ ve ondan hareketle sahiplendikleri kimlik(ler)le ilişkilendirilmektedir. Burada aranan husus bireylerin mekânın sahip olduğu

isme “im” takısını ekleyip kendileri için bir kimlik ögesi olarak benimseyip benimsemedikleridir. Sorgulama konusu edilen kimlikler ise *İzmirlilik*, *Mardinlilik*, *Gümüşpalalılık* ve *Kadifekalelilik* kimlikleridir.

Gümüşpala ve Kadifekale semtlerinde kendilerini *İzmirliyim* şeklinde tanımlayan yerleşimcilerin ortalaması Gümüşpala’da 0,34, Kadifekale’de ise 0,19’dur. Buna göre İzmirlilik kimliğiyle özdeşim Gümüşpala’da daha fazladır.

Her iki semttteki sosyal gruplara göre kent kimliği değerlendirildiğinde, Gümüşpala’daki Mardinlilerde 0,16, Mardin dışından olanlarda 0,42, Kadifekale’deki Mardinlilerde 0,06 ve Mardin dışından olanlarda ise 0,45’tir. Ortalamalardan anlaşılacağı üzere, İzmirlilik kimliğiyle özdeşim her iki semtte de Mardin dışından olan gruplarda çok daha yüksektir.

Mardinli gruplar açısından bakıldığında Gümüşpala’dakilerine göre Kadifekale’deki Mardinlilerde nerdeyse yok denecek kadar düşüktür. Bu durumu yaratan sebepler -sonraki bölümlerde genişçe tartışılacağı üzere- Kadifekale’nin sahip olduğu etnik yapısı, politikleşmesi ve bununla ilişkili olarak çöküntü alanı hâline gelmesi şeklinde sıralanabilir. Kadifekale İzmirliilerin gözünde “tehlikeli” bir coğrafyadır, dolayısıyla gidilmesi tehlikeli bir yerdir. Bunun duyumsanması Kadifekale’de çoğunluğu oluşturan Mardinliler arasında kent kimliğiyle aidiyet kurulmasını güçleştirdiğinden söz edilebilir.

Tablo 1: Gruplara göre İzmirlilik kimliğiyle özdeşim düzeyi ortalaması

Sosyal gruplar	Ortalama	N	Std. Sapma
Gümüşpala’daki Mardinliler	,1695	59	,37841
Gümüşpala’daki Mardindışı	,4274	124	,49671
Kadifekale’deki Mardinliler	,0686	102	,25407
Kadifekale’deki Mardindışı	,4510	51	,50254
Toplam	,2768	336	,44808

Mardinlilik kimliğiyle kurulan özdeşime bakıldığında Gümüşpala semtinde kendilerini *Mardinliyim* şeklinde tanımlayan bireylerin ortalaması 0,27, Kadifekale semtinde ise 0,62’dir. Bu rakamlar İzmirlilik kimliğiyle karşılaştırıldığında yaşanan kentle bütünleşme konusunda bu rakamların birbirlerini destekler bir nitelik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Gümüşpala semtinde İzmirlilik kimliğiyle özdeşim daha yüksek, Mardinlilik ise daha düşük iken, Kadifekale semtinde İzmirlilik kimliği düşük fakat Mardinlilik kimliği daha yüksektir.

Mardinlilik kimliği her iki semtteki gruplar bazında değerlendirildiğinde Gümüşpala'daki Mardinlilerin 0,66'sı Kadifekale'deki Mardinlilerin ise 0,81'i kendilerini Mardinliyim şeklinde tanımlamışlardır. Kadifekale'deki Mardinlilerde İzmirlilik kimliğiyle olan oldukça düşük özdeşime karşın, Mardinlilikle kurulan yüksek ortalamalı bu özdeşim, bu grubun yaşanan kentle bağı kuramadığını, buna karşılık memleketle olan kimliksel bağı yaygın şekilde sürdürdüğünü göstermektedir. Bu bağ, yalnızca Mardin'den gelmiş kişilerde değil, kökeni Mardinli olup da, İzmir'de doğmuş kişilerde de devam etmektedir. Bu kategorideki bireylerin Mardinlilik kimliğiyle olan özdeşimleri ortalaması 0,25'dir. Oysa bu oran Gümüşpala'da 0,08 düzeyindedir.

Tablo 2: Gruplara göre Mardinlilik kimliğiyle özdeşim düzeyi ortalaması

Sosyal gruplar	Ortalama	N	Std. Sapma
Gümüşpala'daki Mardinliler	,6610	59	,47743
Gümüşpala'daki Mardindışı	,0887	124	,28548
Kadifekale'deki Mardinliler	,8137	102	,39125
Kadifekale'deki Mardindışı	,2549	51	,44014
Toplam	,4345	336	,49643

Yaşanan mekânın yerel kimliğiyle özdeşim düzeyi açısından *Gümüşpalalılık* kimliğinin semtte ikamet edenlerin önemli bir oranı tarafından benimsendiği görülmektedir. Gümüşpala semtinde kendini Gümüşpalalıym şeklinde tanımlayan bireylerin ortalaması 0,35 düzeyindedir. Bu rakam Gümüşpala'daki Mardinlilerde 0,30, Mardin dışından olanlarda ise 0,37'dir.

Gümüşpalalılık kimliği, semtin kuruluşu olan 1960'lı yıllardan itibaren inşa edilmiş, bu sebeple de nispeten yeni bir kimlik sayılır. Bu kimlik tıpkı semtin kuruluşu gibi sıfırdan inşa edilmiştir. İnşasında semte Doğu Anadolu, Güneydoğu, İç Anadolu gibi bölgelerden gelmiş farklı etnik ve

mezhebe mensup insanın katkısı vardır. Sözelimi, semtte Mardin'den gelenlerin yanı sıra, Erzurum, Konya, Çorum, Batman gibi farklı şehirlerden göç etmiş bireyler bulunmaktadır. Kimliğin inşasında yer alan bu çeşitliliğin, Gümüşpalalık kimliğini bu yönüyle *Anadoluluk* kimliğiyle benzer kıldığı söylenebilir. Sözelimi yapılan görüşmelerde Gümüşpalaya ilişkin şu tür tanımlamalara rastlanmıştır: *"Her yerden, her bölgeden gelen var. Ebruya Benziyor/ Her ırktan insan var; Alevi, Kürt, Arap, vs. /Gruplaşmalar var"*.

Gümüşpalalık kimliğinin bazı göstergelerini gündelik yaşamda görmek mümkündür. Bunlardan birincisi, kurucusu semte Mardin'den göç etmiş ve burada esnafılık yapan birisi tarafından 1998 yılında kurulan *Gümüşpala Spor'*dur. Gümüşpala Spor Derneği ismi altında kurulan bu takım 2009 yılında 1. Amatör Kümeye çıkmıştır. Semt esnafının bu takıma olan desteğini çarşının ortasına astırdığı siyah ve kırmızı renklerin üzerine "1. Amatör Kümeye Çıkan Gümüşpala Spora Başarılar. ... Ticaret" şeklindeki destek ilanlarında görmek mümkündür. Gümüşpala Spor Derneğinin amaçları arasında ilk sırada şu ifade geçmektedir: *"Üyeleri her türlü sportif faaliyete alıştırmak, fiziki ve ruhi yönden nesli "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" ilkesinde geliştirmek, gençliği birbirine yakın, saygılı, kolektif iş yapma geleneği kazandırmak ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktadır"*. Dernek başkanına göre Gümüşpala Spor farklı köken ve mezhebe mensup gençleri bir arada toplayarak, bunlar arasındaki dayanışmayı arttırmakta, ayrıca Gümüşpala semtine karşı var olan ön yargıların da kırılmasına yardımcı olmaktadır.

Gümüşpalalık kimliğinin diğer bir göstergesi, semte hizmet veren toplu taşıma araçlarının son durak olarak Gümüşpala'yı kullanması, yolcuların da gidilecek yeri tarif ederken yine bu ismi kullanması sayılabilir. Diğer bir gösterge ise iş yerlerinin tabelalarında dikkat çeken ve Gümüşpala adının "Gümüşpala Kuyumculuk" gibi ticari bir isim olarak kullanılmasıdır.

Kadifekale ise kuruluş tarihi itibarıyla ve bu sebeple de bir semt ismi bakımından uzun tarihselliğe sahip bir yerdir. Gümüşpala gibi sıfırdan

inşa edilmiş bir mekân olmaktan öte, eski dokunun üzerine yeniden inşa edilmiş bir mekândır. Bu yönüyle Kadifekalelilik daha eski bir kimlik olmakla birlikte yeni yerleşimlerle birlikte yeniden üretilen bir kimliği oluşturmaktadır.

Gümüşpala'daki Mardinlilere göre Kadifekale'deki Mardinlilerin İzmir'e göç ile semte yerleşim tarihleri daha geç olmasına rağmen, içinde yaşadıkları semtin kimliğini Gümüşpala'daki Mardinlilere göre daha yüksek oranda sahiplenmiş olmalarının sebeplerinin iyi anlaşılması için Kadifekalelilik kimliğinin bu sosyal grup için ne ifade ettiğinin incelenmesi gerekmektedir.

Bugün itibarıyla yüklendiği anlamlarıyla Kadifekalelilik her şeyden önce politik bir kimliktir. Kadifekale terimi özellikle İzmir'in çeşitli semtlerinde yaşayan bireyler için yüksek oranda Mardinli ve Kürt kimlikleriyle özdeş bir anlam taşır. Kadifekale semtinde yalnızca Mardinliler ve Kürtler yaşamıyor olsa da, genel kanı bu yöndedir. Kadifekale'deki yerleşimcilerin geneli de bu kanının farkındadır. Mardinli grubun bu kimliği benimseme oranı bu topluluğun aynı zamanda bu farkındalıkla birlikte Kadifekaleliği olumladığını da göstermektedir. Bir başka deyişle, Kadifekale'deki Mardinlilerin yarısı Kadifekalelilik kimliğinin politik yanının farkında olmakla birlikte, bu kimliği bu yanıyla birlikte sahiplenmektedirler. Kadifekalelilik, sahip olduğu bu politik anlamıyla bireyler arasında dayanışmayı arttırıcı bir etki de yarattığından söz edilebilir. Bu kimlik her ne kadar sadece Mardinliler tarafından taşınıyor olmasa da çağrıştırdığı "Mardin" anlamıyla da bireylerin memleketle olan bağını kuran bir kimlik olmaktadır. Kadifekale'nin hem sent dışındakiler hem de semtte yaşayanlar tarafından "Küçük Mardin" şeklinde adlandırılması da bunun bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Kadifekale'de mekân büyük oranda şu an üzerinde yaşayanlar tarafından inşa edilmiş değil, fakat daha çok önceden başkalarınca kurulmasının ardından buraya yerleşenler tarafından yeniden düzenlenmiş ve hâlâ kullanılan bir özellik taşımaktadır. Bu noktada, mekânın kurucu öznesi olmak ile başkaları tarafından inşa edilmiş mekânın kullanıcısı olmanın mekânla

kurulacak özdeşim üzerinde ne yönde bir etkisi olduğu sorgulanabilir. Bu duruma örnek teşkil etmesi bakımından Danış ve Kayaalp'in Elmadağ üzerinde yaptıkları saha çalışmasından bahsetmek gerekir.

Danış ve Kayaalp (2005) bu konuda yaptıkları araştırmada kent içi bir çöküntü alanı olan Elmadağ'a sonradan yerleşen bireylerin devraldıkları bu semti sahiplenmeleri, onunla özdeşim kurmalarının, gecekondulu semtlerinde yoktan bir yaşam var eden muadillerine göre daha zor olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre önceden kurulmuş mekâna sonradan yerleşen göçmen gruplar kentte yeni bir toplumsallık yaratmamakta, bu da yaşadıkları semtle kurdukları aidiyeti zayıflatmakta, yabancılaşmayı arttırmakta, dolayısıyla da ortak değer ve normlar tesis edilememektedir. Danış ve Kayaalp, Elmadağ'daki daimî devinimi ise kurulamayan toplumsallık ile buna bağlı olarak ortaya çıkmayan ortak toplumsal değerlerle ilişkilendirmektedirler. Semtte toplumsal ve kültürel bir sürekliliğin olmayışı Elmadağ'da sıkı bir mahallelilik bağı veya güçlü bir sosyal ilişkiler ağının oluşmasını zorlaştırmaktadır. Elmadağ'ın ortak toplumsal bir mekân olarak kurulamamasının bir diğer etkeni ise çeşitlilik gösteren göçmenler için devletin veya yerel yönetimlerin ortak bir kamusal alan oluşturmada inisiyatif almamaları gösterilmektedir.

Oysa önceden kurulmuş bir mekâna yerleşmek ile onunla kurulan özdeşim ve aidiyet hissi bağlamında Kadifekale semtinde elde edilen bulgular Danış ve Kayaalp'in Elmadağ araştırmasındaki bulgular ile bazı yönlerden ayrılmaktadır. Kadifekale tıpkı Elmadağ semti gibi kent içi bir çöküntü alanı niteliği göstermektedir. Her iki semt de buldukları kentte önemli bir durak olarak çeşitli dönemlerde göçler almışlardır. Mekânın dokusu da her iki semtte önceden başkaları tarafından kurulmuş, eski yerleşim tarihine sahiptir. Her ikisinde de nüfus devinimi yüksektir. Refah düzeyi iyileşen gruplar buldukları kentin daha düzgün semtlerine taşınmaktadırlar. Bu yönüyle coğrafi hareketlilik ile toplumsal hareketlilik her iki semtte de çakışmaktadır. Bu ortak niteliklerine rağmen Elmadağ'daki bulguların aksine, Kadifekale'de üzerinde yaşanı-

lan mekânın kimliğiyle kurulan özdeşim, ona aidiyet duyulması şaşırtıcı derecede yüksektir.

Yüksek aidiyet duygusunu yaratan birkaç dinamikten söz edilebilir.

a) Semt sakinlerinin kendi semtlerine ilişkin duyumsadıkları dışlanmış olma düşünceleri ve bunun yarattığı güçlü cemaatsel ilişki eğilimi: Kadifekale'deki Mardinli grubun Kadifekale kimliğiyle kurduğu yüksek orandaki bu özdeşimine karşın İzmirlilik kimliğiyle bunu neredeyse hiç kurmamış olması, bu topluluğun kentle bütünleşmede birtakım sorunlar yaşadığı, bunun da gettolaşmayla sonuçlanabilecek bir süreç yarattığından söz edilebilir. Gettolaşmaya asıl rengini veren ise ayrışma kavramıdır. Getto toplumsal ayrışmanın mekânsal yansıması olarak kabaca tarif edilebilir ve Kadifekale mevzusunda kent kimliğiyle kurulamayan özdeşim hem semt dışındakilerin dışlaması -ki bu bir sonraki bölümde tartışılan Kadifekale'ye ilişkin yapılan tanımlarda görülebilir- hem de semt sakinlerinin yaşadıkları bölgeyi memleketle ilişkilendirerek, cemaat tipi yaşamın verdiği güvenle dışarıya daha kapalı ilişkiler geliştirme eğilimlerinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

b) Semt kimliğinin memleket kimliği ve etnik kimlikle özdeşliğinin güçlenmesi: Kadifekale, çoğunluğu Mardin kökenli olan sakinleri için memleketin İzmir'deki devamı gibidir. Örneğin, Kadifekaleliler tarafından yapılan en sık Kadifekale tanımlaması "*memleket/köyüm/Mardinliler/ Küçük Mardin/sosyal yapı aynı/benim çevrem/Kürtlerin yoğun yaşadığı bir yer*" şeklinde olmuştur. Bu gibi tanımlama aynı zamanda semt dışındakiler tarafından da yapılmaktadır. Bu durum internetteki forumlarda rahatça görülebilmektedir. Örneğin Kadifekale maddesi altında şunlar yazılıdır⁴: "*Küçük Mardin olarak anılan yer/ İzmir'in direkt olarak Mardin'e otobüs seferleri düzenlediği semti/ Burada oturan bazı kimseler Mardin Cumhuriyeti olarak adlandırırılar Kadifekale'yi/ İnanmayanlar İzmir'de herhangi bir midyeciye sorabilirler*".

⁴ Bu bilgiler 21.02.2009 tarihinde www.itusozluk.com, www.izmirsozluk.com, www.uludagsozluk.com, www.sozluk.sourtimes.org, www.lafmacun.com web sayfalarından alınmıştır.

Kadifekalenin memleketle özdeşimi, bu kimlikle mündemiç olan etnik kimlikle de özdeşliği ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, Kadifekale Mardinlilerin, dolayısıyla da Kürtlerin de yoğun yaşadığı bir yerdir. Daha açık bir ifadeyle Kadifekale bir Kürt semtidir. Her ne kadar Kadifekale’de Mardinli Kürtlerin yanı sıra (%66), Mardinli Araplar, Giritli muhacirler ve diğer şehirlerden gelmiş olanlar bulunuyor olsa da, çoğunluğu oluşturmaları sebebiyle, bu genelleme tutum sebebiyle bu şekilde nitelendirilebilmektedir.

c) Etnik kimlik sebebiyle semt kimliğinin politikleşmesi ve bunun yarattığı toplumsal ve mekânsal ayrışma: Kürt kimliği Türkiye’nin son otuz yılına damgasını vurmuş Kürt meselesinden bağımsız değildir. Dolayısıyla bu kimlik ülkedeki Arap, Gürcü, Çerkez gibi diğer etnik kimliklerden farklı olarak politik bir nitelik taşır. Kadifekale’nin de bu ağırlıklı olarak bu kimliği taşıması sebebiyle de semt kimliği 90’lı yıllarda yoğunlaşan göçlerle politik mana taşır hâle gelmiştir. Bir başka ifadeyle, Kadifekale semti kent içinde bir çöküntü alanı hâline gelmesinin hem bir sebebi, hem de bir sonucu olarak bu politikleşmenin payı olduğundan bahsedilebilir. Kürt kimliğinin çağrıştırdığı “memleketin bölünmesi, ayrılıkçılık” gibi politik anlamda “tehlikeli” çağrışımlar semt sakinleri ile dışındakiler arasında toplumsal ilişkilerin alt düzeylere inmesi veya en azından bunun duyumsanması, mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu hususta denebilir ki, Kadifekale’nin öncesinde yok iken, sonradan “tehlikeli” olarak nitelendirilmesinin esasında Kürt kimliğinin çağrıştırdığı bu gibi politik nitelermeler yatmaktadır. Öte yandan, Shields’in (1996) ifade ettiği gibi, bir bölgeyi “tehlikeli” şeklinde tanımlamak tüm insanların bu bölgeden kaçınmasına sebep olabilir. Bu tür mekânsallaştırmada korku mekâna yansıtılmıştır. “Korkunun coğrafyası” bir yerin çöküntü alanı hâline gelmesini başlatabileceği gibi buna yardımcı da olabilir. Semt sakinleri Kadifekale’nin yabancılar nezdinde bu şekilde tanımlandığının farkındadır. Mekân algısında sıkça tekrarlanan bir özellik şu şekilde olmuştur: “*Millet korkuyor. Yok Mardinli var, yok şu var,*

bu var/milletin aklına vahşilik geliyor, iş arabaları bizi kaleye bırakmıyor/taksici buraya çıkmak istemiyor/başka semtte oturan kişilere göre burası Teksas”.

Bu iddianın bir kanıtı olarak benzer yargılar internet ortamında da görülebilmektedir:

- *İzmir'in 1980 ihtilaline kadar en güzel semtlerinden birisi olan, tüm İzmir'i tepeden görebileceğiniz fakat ihtilalın ardından doğudan, özellikle Mardin'den başlayan göç sonrası bugünkü halini alan, içine polisin giremeyeceği suç yatağı İzmir'in utanç kaynağı bölgesi.*
- *İzmir'in merkezinde olup, civarında bulunan tehlikeden ötürü bir türlü gidemediğim, İzmir'i kuşbakışı gören semt ve tarihi kale.*
- *Yıllardır İzmir'de yaşamama rağmen hiç gitmediğim yerdir.*
- *“Tekin yer değildir, yer yer polisin bile günün bazı saatlerinde girmeye çekindiği bir yerdir.*
- *İzmir'in Harlem'i olarak sayabileceğimiz semt”.*

Kent ve semt kimlikleriyle özdeşim her iki araştırma sahasındaki Mardinliler açısından karşılaştırıldığında Kadifekale'deki Mardinlilerin İzmirlilik kimliğiyle olan özdeşimleri Gümüşpala'dakilerden daha düşük olmasına karşın memleketle ve semte ilişkin kimliklerle daha yüksek olduğu görülmektedir.

Mekân Algısı

Mekân algısı semtte ikamet edenlerin yaşadıkları mekânı nasıl tanımladıkları veya nasıl tarif ettikleri üzerine kurulmuştur. Bu tanımlamalar yaşanan mekânın bireyler açısından ne ifade ettiğini, ne tür anlamlara sahip olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. *“Gümüşpala/Kadifekale sizce nasıl bir yer? Aklınıza ilk ne(ler) geliyor?”* açık uçlu sorusuna verilen yanıtlar Gümüşpala ve Kadifekale semtleri için gruplandırılarak analiz edilmiş ve böylece mekân algısı ile aidiyet arasındaki bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Gümüşpala semtinde öne çıkan yargılar semtin; sakin bir yer olması, insan ilişkilerinin düzgün olması, hüsüm ve akraba ağının varlığı, zemin

olarak sağlam olması, ulaşımın rahat olması ve kültürel çeşitliliğidir. Kültürel çeşitlilik kimilerine göre ise olumsuz bir özellik olarak da değerlendirilmektedir. Bu durum daha çok sosyal gruplar arasında kümelenmelerin olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer olumsuz yargılar ise genelde semtteki yaygın suç oranı, yoksulluk ve işsizlik, üçüncü sınıf vatandaş olarak değerlendirilme ve bununla ilişkili olarak belediye hizmetlerinin eksikliği ile eğitim seviyesinin düşüklüğü etrafında şekillenmektedir. Gümüşpala semtindeki görüşmecilerin önemli bir çoğunluğunun bu soru karşısındaki tepkilerinden daha önce sanki bunu hiç düşünmedikleri gibi bir izlenim uyandırdıkları, bunun için de bir süreliğine duraksadıkları ve kimi zaman “ne söylenebilir ki, sıradan bir semt işte” türünden yanıtlar verdikleri gözlemlenmiştir.

Kadifekale semtindeki görüşmecilerin kendi semtlerine ilişkin tanımlamalarda bulunurken, Gümüşpala’dakilere göre daha tereddütsüz, açık ve net yanıtlar verdikleri gözlenmiştir. Kadifekale hakkında öne çıkan olumlu yargılar genelde mekânın tarihselliği, manzarası, havadar olması ve bundan dolayı da güzel olması, konumu ve bundan ileri gelen ulaşım kolaylığı ile merkeze yakınlığı, ucuz olması, memleketi (Mardin’i) çağrıştırmaması, Kürt semti olması gibi konular etrafında şekillenmektedir. Semtin tanımlamaları arasında kimi zaman abartıya kaçan “*Paris gibi bir yer/cennetten bir yer/güzel bir yer/güzellik*” gibi ifadeler Kadifekale kimliğine duyulan aidiyetin önemli bir göstergesi olarak okunabilir. Memleketi çağrıştırmaması hususunda ise sokakta ağırlıklı olarak Kürtçenin konuşulması, kadın-erkek kıyafetlerinin hâlen geleneksel olması (kadınların beyaz tülbent takması, fistan giymesi vs.) semtteki bir mescitte ibadetlerin Şafii mezhebine göre yapılması ve hatta cami kokusunun dahi Mardin’in bir köyündeki herhangi bir caminin kokusuyla benzer olması gibi hususlar mekânla özdeşimi kolaylaştıran etmenler olarak ileri sürülebilir. Dahası Kadifekale meydanı bir köy meydanını andırır. İnsanlar köy meydanında bulunan kahvehanelerde toplanır, kaldırım kenarında oturup gelen geçen izlenir, sohbet edilir, memleketten getirilen mallar (tütün, kaçak çay, karpuz çekirdeği, kavun vs.) satılır.

Kadifekale hakkında belirtilen olumsuz yargılar ise semtin daha çok dışlanmışlığı, dışarıdaki kişilerin ön yargılı olması, bakımsızlığı, temiz olmayışı, suç oranındaki yaygınlık, yoksulluk, eğitimsizlik gibi başlıklar etrafında şekillenmektedir. Bu yargılar arasında Kadifekalenin eskiden güzel bir yer olduğu fakat daha sonra devlet kurumları tarafından sahipsiz bırakıldığından yakınan ifadeler dikkat çekmektedir.

Kadifekale eskiden buralarda yaşamış kişiler için bir dönem İzmir'in en seçkin mekânlarından birisidir. Fakat çöküntü hâle gelmesi sonrasında "maalesef" korkarak gidilen bir yere dönüşmüştür. Senti iyi tanıyanlarca da buralarda yalnızca Mardinlilerin yaşamadığı fakat hâlen farklı şehirlerden buralara gelmiş ve eski tarihlerden beri mahallede yaşamını sürdüren insanların da bulunduğu vurgulanmaktadır.

Kadifekale özellikle 1980'li yıllardan sonra aldığı yoğun göçler sonucunda çöküntü bir alana dönüşmüştür. Semtte eskiden beri yaşayan kentlilerin başka semtlere taşınmaları ve yerlerine Doğu illerinden (özellikle Mardin) göç edenlerin yerleşmesi neticesinde semtteki nüfus yoğunluğu artmış ve bununla ilişkili olarak nüfus yapısında Mardinli ve Kürt kimliklerinin baskın olduğu homojenleşme yönünde değişimler meydana gelmiştir. Kadifekale'nin sosyal anlamda kentten kopma ve yabancılaşma süreci ise 1980'li yılların ortalarından itibaren başlar. Bu tarih aynı zamanda zorunlu göçlerle birlikte semte yerleşimlerin yoğunlaştığı ve bunun sonucunda semtteki Kürt nüfusun hızla arttığı döneme denk düşmektedir. Kürt nüfusunun artması Kadifekale'yi politik bir yer hâline getirmiştir. Kadifekale 1990'lı yıllardan itibaren tarihî kimliğinden çok politik kimliğiyle tanınır hâle gelmiştir. Baskın etnik yapısıyla birlikte politikleşen Kadifekale'nin bundan sonra -Foucault'un (2007) "büyük kapatılma" kavramına referansla- *kapanmış/kapatılmış* bir mekân hâline dönüştüğü görülmektedir. Semtte hizmet veren bazı kamu kuruluşları da (banka, postahane, Tansaş gibi) bu tarihlerde taşınmıştır. Semte yeni yerleşenler mevcut evlerde fazla bir değişiklik yapmadan bu evleri kullanmaya devam etmiş, bazıları ise evlere kat ilave etmiştir. Eskiyen alt yapının herhangi bir yenilemeye tabi tutulmadan kullanılmaya devam

edilmiş olması ve arkeolojik sit alanı kapsamında yer alması sebebiyle de mekânın yenilenememesi gibi etmenler Kadifekale’de mekân dokusunun insani koşullardan uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir.

Tüm bu unsurlar Kadifekale’nin slum ve gettolaşmaya daha yakın durduğunu gösteren faktörler olarak değerlendirilebilir. Bugün itibarıyla Kadifekale’nin Türkiye’de artan göç ve kentleşme süreciyle birlikte konut sıkıntısı başta olmak üzere diğer sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı ortaya çıkan tipik gecekondulaşmadan farklı bir yapı sergilediği ifade edilebilir.

Sonuç

Kadifekale’ye yerleşimler eski tarihlerden itibaren süregelen bir süreç olmasının yanında, şu an ikamet edenlerin büyük bir çoğunluğu son 20-30 yıl arasında semte yerleşmiştir. Gümüşpala’da ise yerleşimler 1960’larda başlamış ve ilerleyen yıllarda artmaya devam etmiştir. Türkiye’de iç göçlerin başladığı 1950’ler sonrası yerleşim tarihlerine bakıldığında iki semt arasında ciddi bir fark görülmemesine rağmen mekân kimliğiyle özdeşim bakımından semtlere göre farklılık görülmektedir. Yaşanılan semt ile kent kimliğiyle özdeşim bakımından Gümüşpala ile Kadifekale’de yaşayan gruplar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kısaca ifade edilecek olursa, Gümüşpalalıların kentin kimliğiyle kurdukları özdeşim düzeyleri Kadifekale’dekilere göre daha yüksektir. İzmirlilik kimliğiyle özdeşimde en düşük oran Kadifekale’deki Mardinli grupta görülmektedir. Yine bu grubun Mardinlilik kimliğiyle sürdürdüğü aidiyet duygusu, Gümüşpala’daki hemşerilerine göre çok daha yüksektir.

Gümüşpalalılık tıpkı semtin inşası gibi sıfırdan inşa edilmiş bir kimliktir ve en önemli husus olarak, Kadifekalelilik kimliğini aksine politik bir rengi yansıtmaz. Apolitik olması sebebiyle de kentle bütünleşme konusunda yapısal bir engel taşımadığı ileri sürülebilir. Semt kimliğinin inşasının bazı göstergeleri arasında iş yerlerine verilen isimlerde bu kimliğin kullanılması, semtin adını taşıyan bir spor kulübünün olması, semt

üç farklı muhtarlıktan oluşmasına rağmen buraya hizmet veren toplu taşıma araçlarında son durak olarak bu kimliğin kullanılması hususları sayılabilir.

Kadifekalelilik ise yeni inşa edilmiş bir kimlik değildir. Bunun yerine bu kimlik yeni yerleşimlerle birlikte yeniden inşa edilegelmiştir. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında ağırlıklı olarak Türk, Müslüman ve göçmen (muhacir) kentli nüfusun ikamet ettiği bir mekân kimliğine sahip iken, 1960'lardan sonra burada yoğunlaşan yeni gelen Mardin kökenlilerle birlikte semtin kimliği dönüşüme uğramıştır. Etnik ve bölgesel köken bağlamında mekânda gerçekleşen bu yoğunlaşmanın semte yerleşen nüfusun mekân kimliğiyle kurduğu özdeşimi kolaylaştırdığı ileri sürülebilir. Araştırmada semtte yaşayanların yarısından fazlasının kendilerini Kadifekaleli olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Kadifekalelilik yalnızca bir semte ait olmayı değil, bunun yanında belirli bir bölgeye ve etnisiteye ait olma anlamını da taşımaktadır. Kürt kimliği etrafında şekillenen etnik kimlik Kadifekale kimliğini politikleştirmiş, bu ise bölgeyi "tehlikeli" olarak nitelendirilmesine ve bunun sonucunda ise semt ile kent arasında bir ayrışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Gecekondu mekân kimliğinin etnik ve bölgesel köken kimliklerini içine alır hâle gelmesi, mekânın memleketle olan çağrışımını kuvvetlendirirken, mekânda yaşayanların -kentte kalış sürelerinin kısalığına rağmen- mekânla kurdukları özdeşimi arttıran önemli bir etken olmaktadır. Bir başka ifadeyle, mekânın kültürel kimlikten öğeler taşımasının, mekânın kimliğinin edinimiyle doğru orantılı olduğundan bahsedilebilir. Bu durum çok geç tarihlerde yerleşmiş olsalar bile, gecekondu nüfusun semtin kimliğiyle kurdukları özdeşimi kolaylaştırmasına karşın, grubun kendi içine kapalı sosyal ilişkileri ortaya çıkarması sebebiyle kent kimliğiyle özdeşimini zorlaştırabilmektedir. Bunun neticesinde, gecekondu bölgesi uzamsal anlamda kente yakın olmasına rağmen, sosyal anlamda kentten uzak olabilmektedir.

Bu noktada kentle bütünleşme, entegrasyon sürecinin de bunda önemli bir paya sahip olduğundan bahsedilebilir. Entegrasyon küçük grubun

büyük gruba dâhil olma motivasyonunun yanı sıra, büyük grubun küçük grubu içine almaya hazır olması şeklinde çift yönlü bir süreç şeklinde işler. Araştırma sahaları bakımından incelendiğinde, Kadifekale'nin Gümüşpala'ya göre yukarıda sıralanan özellikleri sebebiyle -kent merkezinde bulunuyor olmasına rağmen- daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Son cümle olarak, Gümüşpala'nın Türkiye'de yaşanan olağan gecekondulaşma sürecine daha yakın bir süreç izlediği, buna karşın Kadifekale'nin ise gettolaşmaya daha yakın bir çizgide ilerlediği iddia edilebilir.

EK:

Resim 1: Kadifekale ve Gümüşpala semtlerinin kentteki konumları

Kaynakça

- Agnew, J. (1993). Representing space. in Duncan J. and Ley, D. (ed.), *Place, culture, representation*. London and New York: Routledge.
- Benjamin, W. (1995). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Clark, K. B. (1965). *Dark ghetto, dilemmas of social power*. New York, Evanston and London: Harper and Row Publishers.
- Crang, M. (1998). *Cultural geography*. New York: Routledge.
- Çetin, İ. (2010). *Gecekonduunun kentle bütünleşmesi sürecinde alan-mekân faktörü: İzmir örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Danış, D. ve Kayaalp, E. (2005). Bir bağlamlandırma denemesi: Elmadağ'da göçmenlik deneyimleri. Kurtuluş (der.) *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Foucault, M. (2007). *Büyük kapatılma, seçme yazılar 3*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir*. Metis Yayınları. İstanbul.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı. Duru ve Alkan, (der.) *20. Yüzyıl Kenti* içinde. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kurtoğlu, A. (2005). Mekânsal bir olgu olarak hemşehrilik ve bir hemşehrilik mekânı olarak dernekler. *European Journal of Turkish Studies*, No. 2 (e-journal), 2005. <http://www.ejts.org/document375.html> (01.Mart. 2009).
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Shields, R. (1996). A guide to urban representation and what to do about it. D. King (der.) *Re-presenting the city* içinde. New York: New York University Press.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern geographies*. London & New York: Verso Press.
- Soja, E. W. (2000). *Postmetropolis, critical studies of cities and regions*. Oxford: Blackwell Publishers.

KENT, KADIN, ÇOCUK VE MADUNİYET

Kadınların Kent Coğrafyasında Güvenlik Sorunu

Ceren Lordoğlu

**Çocukların Korunması Sürecinde Çocuk Dostu Kentler ve
Yerel Yönetimlerin Rolü**

Sanem Berkün & Özcan Sezer

Kente Karşı Suç: Faili ve Mağduru Ekseninde Bir Değerlendirme

Sevcan Güleç Solak & İpek Sürmeli

Kentli Çocukların Hayalî Sokakları:

Beyoğlu Sütlüce-Örnektepe Bölgesi

Yasemin Çakırer Özseroet

Kadınların Kent Coğrafyasında Güvenlik Sorunu

*

Ceren Lordođlu¹

Özet

Türkiye’de özellikle 1980 sonrası mekân organizasyonunun dönüşümünü belirleyen sermaye ve nüfus dağılımında önemli değişimler görüldü. Bu değişimler kent ve mekân üzerine çalışan disiplinlerin çeşitliliğini arttırdı. Ancak günümüzde kentsel yaşamı ve kentleşmeyi, toplumsal cinsiyet açısından ele alan ve kapsamlı bir biçimde ortaya koyan az sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Genel olarak, şehircilik ve ilgili disiplinlere baktığımızda konu başlığı olarak “kadın / cinsiyet” e rastlamak oldukça güç. Bununla birlikte şehircilik ve planlama ile ilgili sempozyumların, konferansların pek çoğunda bu konuda bir oturum başlığı bile bulunmamaktadır. Oysa cinsiyete dayalı kurguların kent mekânı ve kent yaşamından bağımsız ele alınabilmesi mümkün değildir.

Türkiye’de kadına yönelik ayrımcılığın en görünen yüzü, kadına yönelik şiddet olarak karşımıza çıkıyor. Bu alandaki çalışmaların ortaklaşa tespit ettiği kadına yönelik şiddetin en önemli nedenlerinden biri, Türkiye’de son elli yılda kır-kent nüfusundaki değişim hızının, toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinin algısındaki değişimle aynı hızda olmamasıdır. Dolayısıyla bu ortak tespit sayesinde mekân, toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik şiddet arasındaki ilişkilere dair önemli ipuçlarını görebiliyoruz.

Bu bildiri ile kadınlar kendilerini kentte nasıl güvende ya da güvensiz hissettiklerini, kadınların farklı coğrafyalarda kamusal alanda yaşayabilecekleri şiddet korkusu günlük mekân düzenlemelerini nasıl sınırlandırdığını yapılmış çalışmalar çerçevesinde inceleyerek tartışacağım. Bu alanda yapılan çalışmaların feminist coğrafyacılarla yolunun kesişmesi dolayısıyla da feminist coğrafya yaklaşımını ve farklı dönemlerde hangi konuları ele aldıklarını özetleyeceğim.

Anahtar Kelimeler: feminist coğrafya, toplumsal cinsiyet, feminist coğrafya araştırma örnekleri, Türkiye’de kadına yönelik şiddet

---

¹ Dr. Öğr., Uzman, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehircilik (dcerenl@yahoo.com)

Violence Problem of Women in Urban Geography

*

Ceren Lordoğlu

Abstract

In Turkey, especially after 1980, significant changes in capital and population distribution that determines the transformation of spatial organization became evident. These changes increased the diversity of disciplines focusing on city and space. Today, however, there are a few academic studies addressing the gender issues on urban life and urbanization. When we searched urbanism and related disciplines with the keyword of "women / gender", it is very difficult to find comprehensive studies. Besides, in general the symposiums on urbanism and planning, there is no session on gender issues. This must be taken as an alarming situation for urban studies since it is impossible to study urbanism and city with a gender blind perspective.

The most apparent face of the discrimination against women emerges as violence against women. According to the researches on violence against women in Turkey, changes in the rate of rural-urban population in the last fifty years, is not as high as the changes in the perception of traditional gender roles. And also the violence rates are higher at urban than rural. Therefore, we can see important clues about the relations between gender and violence against women and space.

In this paper, I discussed the violence fear of women at public space in different geographies. In this field, the intersection of the geography with feminist studies carried our focus to feminist geographers. Therefore I also summarized feminist geographers approaches in different periods and exposed some of their research findings.

Keywords: *feminist geography, gender, feminist geography research samples, violence against women in Turkey*

Son dönemde Özgecan Aslan, Ayşe Paşalı, Münevver Karabulut, Pippa Bacca, Güldünya gibi yüzlerce ismin kadın cinayeti ile öldürülmesi Türkiye'nin ilk kez kamuoyu gündeminde geçtiğimiz günlerde güçlü bir şekilde yer buldu. Şiddetin çok boyutlu yapısı sebebiyle, her alanda bu konunun anlaşılabilirliği ve çözümler üretilebilmesi için yapılabilecek pek çok şey var. Bu bildiri ile kent coğrafyası ile kadınların gündelik yaşamını doğrudan kesen güvenlik konusunun ilişkisine işaret etmeye çalışacağım.

Kadının kent coğrafyasında güvenliğinden söz ettiğimizde karşılaşacağımız bazı sorular var:

- Kadınlar kendilerini kentte nasıl güvende ya da güvensiz hissediyorlar?
- Kadınların farklı coğrafyalarda kamusal alanda yaşayabilecekleri şiddet korkusu günlük mekân düzenlemelerini nasıl sınırlandırıyor?

Bu soruların cevaplarına Türkiye'den yanıtlar bulabilmek için kapsamlı araştırmalar, çalışmalar yapmamız gerekiyor. Bu sunumda hem hangi alanın araçlarıyla ve nasıl bir yaklaşımla kadınların kent coğrafyasında güvenlik sorunlarının çalışıldığını, hem de üzerine ne tür tartışmaların döndüğünü özetlemeye çalışacağım.

Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Verileri

Türkiye'de kadına yönelik ayrımcılığın en görünen yüzü, kadına yönelik şiddet olarak karşımıza çıkıyor. Yukarıda belirttiğim gibi her geçen yıl artan ölüm sayıları giderek daha korkunç boyutta bir tablo ile karşılaşmamıza neden olmaktadır. Kadına yönelik şiddetle ilgili elimizde bazı temel çalışmalar, raporlar bulunmaktadır: Yeşim Arat ve Ayşe Gül Altınay'ın "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet" (Arat & Altınay, 2007), Dilek Karal ve Elvan Aydemir'in "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet" (Karal & Aydemir, 2012), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünün "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet". Bu çalışmalar çok değerli olmakla birlikte böylesi yaygın bir problemi ele alabilmek ve değerlendirebilmek için daha çok sayıda çalışmaya, araştırmaya ihtiyaç duymaktayız.

Ancak var olan sınırlı sayıda çalışmanın ortaklaşa tespit ettiği kadına yönelik şiddetin en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'de son elli yılda kırsal-kent nüfusundaki değişim hızının, toplumdaki geleneksel cinsiyet

rollerinin algısındaki değişimle aynı hızda olmamasıdır. Dolayısıyla bu ortak tespit sayesinde mekân, toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik şiddet arasındaki ilişkilere dair önemli ipuçlarını görebiliyoruz.

Türkiye’de kadına yönelik şiddetin boyutlarını daha iyi anlayabiliyoruz ve bu konuyu gündemimizde tutmamız açısından, sayılar çok önemli. Resmî kayıtların bulunduğu kamu kurumu Emniyet Teşkilatının bağlı olduğu İçişleri Bakanlığıdır. Ancak resmî verilere ne Emniyet Teşkilatının ne de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının web sitelerinden ulaşamıyoruz. Dolayısıyla bu verilerin kolayca ulaşılabilir, şeffaf veriler olduğunu söylemek mümkün değil.

Yukarıda adı geçen raporlardaki sayıları ve resmî olmayan bazı verileri bir araya getirdiğimizde ortaya şöyle bir tablo çıkıyor:

Adalet Bakanlığı 2010 yılında kadın cinayetlerinin son 7 yılda % 1400 arttığını bildirdi. (Karal & Aydemir, 2012) Bağımsız İletişim Ağı (Bianet)’in resmî olmayan 2014 yılı basın taraması sonuçlarına göre 2014’te 281 kadın öldürüldü, en az 109 kadın ve kız çocuğuna tecavüz edildi, 560 kadın yaralandı, 140 kadın ve kız çocuğuna cinsel tacizde bulunuldu. (BIANET, 2015) Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformunun paylaştığı verilerden en çarpıcı olanlarından biri kadınların öldürülme nedenleri: Öldürülen kadınların %47’sinin öldürülme nedeni, kendi hayatına dair karar vermesiyle ilgili olduğu ifade ediliyor. %40’ı kocası tarafından öldürülüyor ve cinayetlerin %50’si İstanbul’da gerçekleşiyor (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2014). Bu veriye paralel şekilde 2007 yılında gerçekleştirilen Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması (Arat & Altınay, 2007), kadına yönelik şiddetin en yoğun şekilde kentlerde kendini gösterdiğine işaret ediyor. Bu bilgiler aslında bizi şu durumu sorgulamaya yöneltiyor: Kadınlar olarak kentte güvende miyiz? Özgecan Aslan’ın başına gelen, aslında takside ıssız ve uzun bir mesafe gece giderken, ya da minibüste sonda kaldığımızda hepimizin aklından geçen bir durum değil midir? Peki, bizlerin kadın olarak kamusal alanda yaşadığımız bu tedirginliklerin, korkuların kent coğrafyasını kullanırken getirdiği sınırlılıklar var mıdır? Toplu ulaşımdan indiğimizde eve gidene kadar bir yolu değil de öbürünü kullandığımız olmuyor mu? Konut alanı olarak nerede oturacağımızı seçme imkânımız biraz olsun varsa gece eve rahat dönebileceğimiz muhitleri tercih etmiyor muyuz?

Tüm bu sorular aslında kadınların kent coğrafyasını kullanırken güvenlik konusunu nasıl temel bir noktaya oturttuklarının izlerini taşıyor. Ve elbette kaçınılmaz olarak da kent, kadın, toplumsal cinsiyet alanlarında yapılacak derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyuyoruz. Türkiye’de bugüne kadar yapılan kent ve kadın temasının olduğu alışmaları Ayten Alkan bize “şehircilik çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet” adlı makalesi ile çok önemli ölçüde özetliyor (Alkan, 2012).

Alkan, ODTÜ Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı (KBAM) kapsamında hazırlanan 1920’lerden 2000’lerin başlarına kadarki 80 yıllık literatürü tarayan bir raporu inceliyor. Buna göre raporda farklı dönemlerde öne çıkan 31 konu başlığı ve bunlarla ilişkili görölen 981 yayının kategorize edildiğini, ancak bu 981 yayından “sosyal içeriği” dikkate alındığında sadece ikisinin kadın konusunu ele aldığına işaret ediyor (Alkan, 2012). Bu duruma çok paralel şekilde, bu bildirinun sunulduğu kongre programında da 69 bildiriden sadece biri kadın konusunu ele almaktadır.

Feminist Coğrafya erevesinden Bakmak

Peki dünyada mekân ve kadın-toplumsal cinsiyet çalışmalarının keşiştiği alanda çalışma yapan araştırmacıların kullandıkları nasıl bir kuramsal ereve var? Bu noktada literatürdeki karşımıza feminist coğrafyacılar çıkıyor.

Coğrafya alanındaki feministler tarafından yapılan en erken gözlemlerden biri toplumsal cinsiyet ilişkilerinin mekân üzerinden nasıl çeşitlendiği, başkalaştığıdır (Massey, 1994). Bu noktada İngiliz dilli feminist coğrafyacılar 1970’lerden bu yana bu konularda ilk çalışmaları yapan kişiler oldular. Feminist coğrafyacılar, “toplumsal cinsiyet ayrımı ve mekânsal ayrımalar arasındaki ilişkiyi araştırmayı, görünür kılmayı ve meydan okumayı ve bu iki kavramın birbirini karşılıklı inşa etmesini problematize etmeyi önemli bir temel hedef olarak aldılar.” (Dias & Blecha, 2008). Feminist coğrafya alanınınun yaklaşımını özetleyecek olursak:

1. Hem kadınlar üzerindeki hem de coğrafya disiplini içindeki kadına yönelik baskıları görünür kılmak amacıyla eleştirel bir söylem geliştirdiler.
2. Coğrafya kurumları içindeki öğretme, işe alma ve yayın yapma üzerinden işleyen cinsiyetçiliğe işaret ettiler.

3. Nesnel ve değer yargısız araştırma mitinin altını çizerek, taraflı, bağlama özel ve yorumlayıcı bilgi üretiminin gerçekliğine vurgu yaptılar.

Feminist coğrafya günlük hayatın her açısı üzerinden coğrafyanın alt disiplinlerini de içeren ekonomi, toplum, siyaset ve kültürel coğrafya bağlantıları takip eder. Dolayısıyla bu anlamda sadece bir alt disiplin gibi değil eleştirel bir yaklaşım gibi ele alınmalıdır (Dias & Blecha, 2008).

Feminist coğrafyacılar 1970'lerde ev içi iş bölümü ve mekânsal organizasyon, ev içindeki iktidar ilişkileri, kadınların fırsat ve hizmetlere erişimi, kadınların iş yerlerine ulaşımı, kamusal mekânlardaki rol ve etkinlikleri, kamusal alanda hayatta kalma stratejileri gibi konuları ağırlıklıla çalışırken, 1980'lerde toplumsal hayatın inşasına ve ana akım coğrafyanın kamu/özel ikiliğine karşı çıkararak kamusal ve özel, iş ve ev arasındaki ikiliği reddederek, bu ikilikler arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaya çalışmışlardır (Tuncer, 2012). 1980'lerin sonuna geldiğimizde ise feminist coğrafya çalışmalarının ana ekseninin kadınların erkeklere göre eşitsiz ve ikincil konumlarından kaynaklı mekânsal farklılıkları ortaya çıkarmak olduğunu görüyoruz. Kadınların erkeklere göre çok daha dezavantajlı koşullarda ve mekânsal olarak daha kısıtlı olarak yaşadıklarını göstermede büyük katkı sağlayan bu çalışmaların, özellikle kentsel alan kullanım kalıplarının oluşumu ve kentin mekânsal yapısının inşa süreçlerinde ataerkil cinsiyetçi ilişkilerin oynadığı rolü açığa çıkarmada önemli etkisi olmuştur. Bu çerçevede yapılan bazı çalışma konuları şöyle sıralanabilir: kadınların kentsel alanlardaki güvenlik, erişim, istihdam ve barınma politikalarıyla ilgili problemleri, farklı kadın gruplarının oturdukları yerler arasındaki farklılaşma, büyük şehirlerdeki belirli mahallelerin soylulaşması ve bunun kadın nüfus açısından etkisi, kadınların gündelik hareketlilik ve mobilite davranışları (işe gidip gelme, çocukları kreşe götürme, alışveriş yapma gibi faaliyetler), kadınların inşa edilmiş ve doğal çevreye ilişkin rol ve algıları (Tuncer, 2012).

Türkiye'de feminist coğrafya alanında yapılan çalışmalar var mı? Bu çalışmalarla ilgili kendi coğrafyamızdan belli bir birikim var mı diye baktığımızda çok sınırlı bir literatürle karşılaşlıyoruz. "Kadınların Coğrafyası" Nazmiye Özgüç'ün 1998 yılında yayımladığı, kadın ve coğrafya çalışmalarını özetleyen kitabı kaynak kitap olarak tek olma özelliğini sürdürmektedir (Özgüç, 1998). Ancak bu çalışma feminist coğrafya perspektifinden hazırlanmış bir çalışma değil de kadın ve coğrafyanın kesiş-

tiği alanları öne çıkararak ve özetleyen bir çalışma niteliğindedir. Bununla birlikte Toplumsal Cinsiyet - Kadın alışmaları, siyaset bilimi ya da sosyoloji bölümlerinden araştırmacı ve akademisyenlerin doğrudan feminist coğrafya olarak adlandırılmasa da yukarıda sıralanan yaklaşımları benimseyerek yürüttükleri çalışmalar bulunmaktadır (Alkan, 2012; Tuncer, 2012; Özgüç, 1998; Tulaz, 2008; Kadın Dostu Kentler, 2014).

Feminist coğrafya alanında dünyada yapılan çalışmaları özetleyebilmek sınırlı süresi olan bir bildiri ile çok güç. Ancak bu çalışmaların yakın bir zamana kadar Batı Avrupalı, beyaz ve İngiliz dilli araştırmacılarla yürütüldüğünü ve literatürde bu ağırlığın olduğunu belirtmeliyim. Öte yandan bu sunumla odaklanmak istediğim konu daha çok kadınların kent coğrafyasında yaşadıkları güvenlik sorunu olduğu için aktaracağım da feminist coğrafya alanında bu konudaki bazı alışmalar.

Kent Coğrafyasında Kadının Şiddet Korkusu

Kadına yönelik Şiddet ve kadın cinayeti sayılarını gördüğümüzde Türkiye’de kadınlar için güvenli Şehirlerin imkânlarını araştırmak, bunların yerel ve ulusal yönetim politikalarına dâhil edilmesi için geç bile kalındığını düşünürüz.

Avrupa’da, özellikle de kadına yönelik Şiddetin kamusal alanda çok düşük olduğu bilenen İskandinav ülkelerinde yapılan araştırmalar bize buralarda yaşayan kadınların da kamusal alanda Şiddet görme korkusu yaşadıklarını gösteriyor. Doğrusu bu, feminist araştırmacılar açısından oldukça tehlikeli görülen bir durum; çünkü kadının kamusal alanda Şiddet görme korkusu, özellikle de cinsel Şiddet görme korkusu erkeklerden fazla ve bu durum kadınların mekân kullanımını sınırlandırmaktadır (Mehta, 1999).

Peki kadının kent mekân kullanımına sınırlama getirmesinin ne tür olumsuz sonuçları olabilir? Şöyle sonuçları olabilir: Kadının giderek Lefebvrian anlamda kent hakkına erişememesi sonucunu doğurabilir. Burada kent hakkı ile tam olarak neden bahsettiğimizi daha detaylı anlatmaya çalışayım.

Artan geleneksel ve yeni form vatandaşlık söylemleri içinde bir alternatif olarak Lefebvre kent hakkını nosyonunu geliştirmiştir (Lefebvre, 1991). Lefebvre’in kent hakkı, formal vatandaşlık statüsü terminolojisinin

deki siyasi bir topluluğa aidiyeti tarif etmemektedir. Lefebvre kent hakkını kentte yaşama ile temellendirmektedir. Bu hak kentte yaşayanlarca kazanılmıştır (Fenster, 2005).

Kent hakkı kavramı içinde iki temel hak yer almaktadır (Purcell, 2003):

- Kentte yaşayanların kent mekânını gündelik hayatlarında tam ve bütün kullanımı: Bu, aynı zamanda belli bir kentte yaşama, oynama, çalışma, temsil etme, karakterize etme ve kent mekânını işgal etmeyi içermektedir.
- Kent hakkının ikinci bileşeni katılımdır. Kentte yaşayanların hakları kent mekân üretiminde karar alma süreçlerinde merkezî bir role sahiptir. Bu da kentte yaşayanların şehrin politik hayatı, idaresi ve yönetiminde katılımını da içerek şekilde şehrin kurumsal kontrolüne dâhil olmayı beraberinde getirir (Fenster, 2005).

Bu noktada kadınların kentte yaşadıkları, erkeklerden farklı şekilde deneyimledikleri güvenlik tehdidi ile ilgili konuların niceliksel bazı verilerle tek başına anlaşılabilmesi çok güç. Bu nedenle, bildirinin bu aşamasında sizlerle yapılmış bazı çalışmalarda kadınların kentte güvenlikle ilgili kendi ifadelerini paylaşmak istiyorum.

Helsinki Üniversitesi Coğrafya Bölümü akademisyenlerinden Hille Koskela'nın araştırmasında Finlandiya'da yaşayan, yaşları 20-82 aralığında 43 kadından 18'i ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, 25'nin de yazılı paylaşımları analizi edilmiş. Görüşmelerde kadınların yaşadıkları tartışma, küçük çaplı şiddet veya tehdit deneyimlerini hatırlamalarına yardımcı olunmuş (Koskela, 1997).

"Bir an için hâlâ arkamdan mı geliyor yoksa başka bir yere mi gidiyor şüphesini taşımuştım, ama sonra kendi kendime, hey kendine gel Helsinki'desin, ayık-sın ve endişe edecek hiçbir şey yok dedim. Bir şey olsa kaçabilirdim, o zaman neden korkuyordum ki. Tabii sonra adam yanımdan geçip gitti." Veera 24

"Nerede istersem, orada yürüme hakkım var diye hissediyorum. Yani burası benim şehrim. Bu şehire aitim. Ve benim gibi bu şehirde yaşayan yüz binlerce kişi de... Benim için aynı zamanda korkmamayı istemek de bir mesele. Bazen rahat hissetmediğim zamanlarda bile, aklımdan korkuyu çıkarmayı deniyorum, çünkü bu nerede yürümeli nerede yürümemeli konusu sizin hayatınızı sınırlayıcı oluyor. Ve eğer yürüyemeyeceğim yerler belli olaylar dolayısıyla belirirse bundan acı duyuyorum, bir şey olma risk oranı çok düşük bile olsa." Maria 26

Avrupa'daki pek çok farklı araştırmada da kadınların kamusal alanda yaşadıkları şiddet korkusunun paradoksal olduğu üzerine tartışmalar yer alıyor; çünkü bu ülkelerde kadınların kamusal alanda yaşadıkları şiddet erkeklerin yaşadığından daha az. Oysa özel alanda tanıdıkları birinden gördükleri şiddet buna oranla çok yüksek (Bondi & Rose, 2003; Koskela, 1997). Pek çok feminist bu tür araştırma sonuçlarında kadınların yaşadığı şiddet korkusunu irrasyonel olarak tanımlanmasını araştırma tasarımındaki boşluklara bağlıyor. Bu tür korkular kadınların irrasyonel kategorisine kapatılmalarına imkân vermesi dolayısıyla kadınlar aslında iki kez mağduriyet yaşıyorlar (Bondi & Rose, 2003).

Koskela'nın aynı araştırmasında çocukluğunda cinsel tacize uğramış ve daha sonra kocası tarafından dövölmöş bir kadın kamusal alanla ilişkisini şu şekilde anlatıyor:

"Kendimi kafese kapatılmış hayvan gibi hissediyorum. Kendi deneyimlerimin zihinsel mahkûmuyum. Gece hiçbir yere gitmek istemiyorum." Linda 44

Coğrafya ve antropoloji bölümlerinde ders veren Anna Mehta'nın Edinburg Üniversitesi kampüsünde yaşayan lisans öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmada derinlemesine göröşme ve odak grup tartışması yöntemlerini kullanmıştır. Yaşları 18-24 aralığında değişen 38 kadın 31 erkek öğrenci ile göröşmüştür. Üniversitenin ilk yıllarındaki öğrencilerin fiziksel ve cinsel tehlike deneyimlerini ve bunlarla baş etme stratejilerini anlamak üzere göröşmeler gerçekleştirilmiştir (Mehta, 1999).

"Sansasyonel bazı cinayetlerin medyada yer alması, şiddet risklerini akılcı bir şekilde görmeyi zorlaştırıyor... Geceleri dışarı çıkmaktan korkan bir tip değilim, ama kadın olmak, gece hiçbir zaman yalnız dışarı çıkmam. Her zaman yanımda en az bir kişi olmasını sağlıyorum. Bu duruma şiddet korkusu diyebilirsiniz ama ben daha çok akla uygun davranmak diye niteliyorum... Eğer gece dışarıdaysam ya da gündüz bir yerde tek başımayısam, kendimi "şu anda burada bana yardım edecek kimse yokken biri bana saldırırsa" diye düşünürken buluyorum. Ama daha önce söylediğim gibi hayatınızı bu şekilde geçiremezsiniz, o nedenle böyle korkular olduğunda, bunları bastırmayı deniyorum." (Mehta, 1999).

İstanbul'da 3 farklı bölgede (Kadıköy, Bağcılar, Sarıyer) yürüttüğüm ve hâlen devam eden doktora araştırmamda bekâr, kiracı, hane halkı reisi kadınların konut seçim nedenlerini incelerken yaptığım derinleme-

sine görüşmelerde kentte güvenlikle ilgili anlatımlarının da öne çıktığını gördüm:

“...en fazla gece saat on bir oldu mu, eve geldin mi mesela şu, örnek atıyorum, şu sokağın önü, bütün gençler doluşup ellerinde bira şişeleri. E şimdi tek başına orada yürümek gerçekten mümkün değil. Ben mesela muhtarlığa gittim, şikâyet ettim ve dedim ki oraya ışıklandırma yapın, en azından ışıklandırma yaparsan belki oturmazlar. Hayır dedi sen kendi sokağından sorumlusun, oradakiler gelip şikâyet edecek dedi...”

...burada gençler, kamyonlar mesela diziliyor ve aralarında hep gençler var. İşte Göztepe meydana bir iniyorsun, herkes aval aval, saldıracak şekilde bakıyorlar sana. Ve gece saat on bir buçuktan sonra zaten minibüsler bitiyor...

...normal gündüz vakti bile yürüsen, en azından saçına bir fön çek, yani kısa bir etek giy, yani bir saat içinde dünyanın lafını yersin. Hani böyle çok görmemiş daoranıyorlar, insana saldıracak gibi davranıyorlar” Hülya

“Aslında bir şey söyleyeyim mi, yani biz kızımın bir iki akşam... meydana gittik yürüdük ama hep tedirgin oldum yani, tedirgin yürüdüm. Haberlerde de duydum işte o sokakta işte magandalar silah atıyor, kadına geliyor ve kadın ölüyor. Yani benim yürüdüğüm yol orası sonuçta, tabii ki endişe duyuyorum, kendim hani, akşam o saatlerde bile endişe duyarak yürüyorum yani bu sokakta. Ki kızıma da müsaade etmiyorum akşama kalsın ya da şey yapsın, kendim de endişeli yürüyorum yani sokakta” Besime

“...ben biraz korkarım, İstanbul’da dışarıda gece... o nedenle mesela metroyla evim yürüyerek üç, üç buçuk dakika olmasına rağmen... o üç dakikalık mesafede taksiye biniyorum... Böyle yapıyorum, çünkü bazen sokaklar karanlık olabiliyor, ışık, sokak ışıkları, lambaları yanmadığı vakitlerde, bir de şöyle evimin yakınında iki tane park var, iki küçük park... dışarıdan insanların gelip oturabildiği yerler olabiliyor... beni ürküten bir yanı oldu bunun, o yüzden, çok böyle geç saatlerde yürüyerek sokağa girmemeye çalışıyorum.” Demet

Sonuç

Ataerkil güç ilişkileri kadınların kentte yaşam deneyimlerini erkeklerden farklılaştırmakta ve eşitsiz kılmaktadır. Kamusal alanda şiddete karşı gelişen korku dolayısıyla kadınların kamusal alandan geri çekilme, beraberinde sunumda açıklamaya çalıştığım boyutuyla kent hakkına erişememe risklerini barındırmaktadır.

Kadının kent coğrafyasında yaşadığı şiddeti bütüncül olarak ele almamız kaçınılmaz. Konunun mutlaka tarihsel, ekonomik ve sosyal bağlamda nelerle ilişkili olduğu araştırılmalıdır. Ancak bununla birlikte mekânsal olarak bakıldığında şehirde kadınların daha güvenli olmalarını sağlamak üzere yapılabilecek pek çok düzenleme de var: İyi ve yeterli aydınlatılan sokaklar, uzak noktalara hizmet veren toplu ulaşım ve bu araçların güvenliği gibi. Ayrıca, kadınların şiddete uğradıklarında sığınabilecekleri mekânlar, ilgililere ulaşabilecekleri acil destek hatları da yine kent yönetiminin sunduğu hizmetlerde göz ardı edilmemesi gereken unsurlardandır (Kadın Dostu Kentler, 2014).

Bu bildiriye dikkat çekmeye çalıştığım nokta kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının mekân ve kent çalışmaları ile ilişkisinin ne denli önemli ve görünür olduğunun altını çizmek üzerinedir. Kadına yönelik ayrımcılığın en görünen yüzü kadına yönelik şiddetin mekân çalışmalarıyla da güvenlik açısından oldukça önemli bağları var. Ancak bu ilişkileri görünür kılmak, çok büyük ölçüde kent, mekân çalışmaları yapan kadın akademisyenlere düşmektedir.

Kaynakça

- Alkan, A. (2012). Şehircilik çalışmalarının zayıf halkası: Cinsiyet. Sancar, *Nermin Abadan Unat'a armağan – Birkaç arpa boyu: 21. yy'a girerken Türkiye'de feminist çalışmalar* (ss. 343-414) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Arat, Y., & Altınay, A. G. (2007). *Türkiye'de kadına yönelik şiddet*. İstanbul: Mor Çatı.
- BIANET. (2015, Şubat 20). *Bianet Kadın LGBTİ*. Retrieved Mart 8, 2015, from Bianet: <http://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor>
- Bondi, L., & Rose, D. (2003). Constructing gender, constructing the urban: A review of Anglo-American feminist urban geography. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 10 (3), 229-245.
- Dias, K., & Blecha, J. (2008). Feminism and social theory in geography: An introduction. *The Professional Geographer*, 59 (1), 1-9.
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, 14 (3), 217-231.

- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2014, Aralık 29). 2014 yılı kadın cinayeti gerçekleri. Retrieved Mart 8, 2015, from Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu: <http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/1878/2014-yili-kadincinayeti-gercekleri>
- Kadın Dostu Kentler. (2014, Ocak 15). Kadın Dostu Kentler Projesi. Retrieved Mart 05, 2015, from Kadın Dostu Kentler Projesi: <http://www.kadindostukentler.org/content/docs/kdk-brosur-2014.pdf>
- Karal, D., & Aydemir, E. (2012). *Türkiye’de kadına yönelik şiddet*. USAK Sosyal Araştırmalar merkezi. Ankara: USAK Yayınları.
- Koskela, H. (1997). 'Bold walk and breakings': Women's spatial confidence versus fear of violence. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* , 4 (3), 301-320.
- Lefebvre, H. (1991). *Critique of everyday life*. London: Verso.
- Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.
- Mehta, A. (1999). Embodied discourse: On gender and fear of violence. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* , 6 (1), 67-84.
- Padhee, A. (2012). *A study into the experiences of safety and unsafety amongst single Indian women living in London* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Londra: Girton College.
- Purcell, M. (2003). Citizenship and the right to the global city: reimagining the capitalist world order. *International Journal of Urban and Regional Research* , 27 (3), 564-590.
- Sandercock, L., & Forsyth, A. (1992). A gender agenda: New directions for planning theory. *Journal of the American Planning Association* , 58 (1), 49-59.
- Tuncer, S. (2012, Haziran 15). Beşeri coğrafyaya feminist itirazlar. *Fe Dergi; Feminist Eleştiri* , 4 (1), 79-90.
- Tulaz, A. (2008). *Gendering space, security and surveillance: Perceptions of single women in Istanbul* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: ODTU.
- Tankel, Y. (2011). Reframing 'safe cities for women': Feminist articulations in recife. *Development* , 54 (3), 352-357.

Çocukların Korunması Sürecinde Çocuk Dostu Kentler ve Yerel Yönetimlerin Rolü

*

Sanem Berkün¹ - Özcan Sezer²

Özet

Dünya genelinde birçok çocuk, fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimini tamamlayamamakta, sağlıklı yetişkin olma şansını kaybetmekte ve toplumla bütünleşme sürecinde ciddi problemlerle karşılaşmaktadır. Rakamlarla Dünya Çocuklarının Durumu 2014 Raporu'nda çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocukların temel ihtiyaçlarından mahrum bırakıldıkları sayısal veriler ile ortaya koyulmaktadır. Birçok çocuk çeşitli suçlarla karşı karşıya kalmaktadır. Toplumların gelişmişlik düzeyini belirleyen ve etkileyen önemli ölçütlerden biri çocukların korunmasına yönelik olarak geliştirilen sosyal politikalar. Bu süreçte merkezi yönetim ve uluslararası örgütler yanında yerel yönetimlere de önemli görevler verilmektedir. Habitat II ile şehirlerin herkes için yaşanabilir mekânlar olmasının gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu amaç, çocuklar boyutunda "Çocuk Dostu Kent" kavramı ile ifade edilmiştir. Çocuk dostu kent, çocuğun gelecekte kentine sahip çıkan yetişkin bir birey olabilmesi için onun fiziksel ve sosyal gelişimini destekleyebilen özelliklere sahip olan kenttir.

Ülkemizde son zamanlarda çocukların korunmasına yönelik sosyal politika alanında önemli adımlar atılmış ve Antalya, Bursa, Erzincan, Gaziantep, Karaman, Kırşehir, Kayseri, Konya, Sivas, Tekirdağ, Trabzon ve Uşak'tan oluşan 12 ilde "Çocuk Dostu Kent" modelinin oluşturulması çalışmalarları başlatılmıştır. Bununla birlikte, ülkemizde çocukların korunmasına yönelik çözüm bekleyen çok sayıda problem bulunmaktadır. Bu problemlerin tespiti ve aşılması sürecinde, yerel yönetimlerin daha aktif rol almasının yararlı olacağı savının desteklendiği çalışmada, çocuk dostu kent kavramına değinilerek yerel yönetimlerin bu alanda geliştirebilecekleri politikalar ve projelere ilişkin öneriler, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde en iyi uygulama örnekleri üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: çocuk dostu kent, yaşanabilir kent, çocuk koruma politikaları, yerel yönetimler

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (sanemberkun@mynet.com)

² Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (ozcansezer67@yahoo.com)

The Role of Child Friendly Cities and Local Governments within the Process of Child Protection

*

Sanem Berkün - Özcan Sezer

Abstract

Throughout the world, many children are unable to complete their physical, cognitive, social and psychological development, lose their chance of being a healthy adult and face serious problems during the social integration process. It is put forward with digital data in The 2014 State of The World's Children in Numbers that children's rights are violated and the children are debarred from basic needs. Many children are confronted with various crimes. One of the significant criterions to determine and affect the development level of the communities is the social policy which improved for child protection. Besides the central administration and international organizations, also given important duties to local governments. It has been emphasized that the cities should be liveable places for everyone and this aim is denoted with the 'Child Friendly City' notion within the child dimension. Child friendly city is a city that can promote the physical and social progress of the children to become an adult who adapt to their city in the future.

Considerable steps have been taken in social political sphere aimed at child protection in our country recently and studies to constitute a 'Child Friendly City' model in 12 cities including Antalya, Bursa, Erzincan, Gaziantep, Karaman, Kırşehir, Kayseri, Konya, Sivas, Tekirdağ, Trabzon ve Uşak have already begun. Furthermore, there is a wide range of problems waiting for a solution about child protection in our country. The argument supported in the study is that the local governments' taking a more active role would be useful in the process of determination and solution of these problems; mentioning the child friendly city notion and suggestions related with policies and projects that local governments can develop would be discussed with the best practices both in national and international level.

Keywords: *child friendly cities, liveable city, child protection policies, local governments.*

Giriş

Dünya genelinde hızlı nüfus artışı, çevre kirliliği, göç, savaşlar, düzensiz kentleşme, işsizlik ve gelir yetersizliği gibi birçok sorun çocukların da yer aldığı dezavantajlı grupları önemli ölçüde etkilemektedir. Birçok çocuk, fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimini tamamlayamamakta, sağlıklı yetişkin olma şansını kaybetmekte ve toplumla bütünleşme sürecinde ciddi problemlerle karşılaşmaktadır. UNICEF tarafından yayımlanan Rakamlarla Dünya Çocuklarının Durumu 2014 Raporu'nda çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocukların temel ihtiyaçlarından mahrum bırakıldıkları sayısal veriler ile ortaya koyulmaktadır. Raporla dünyadaki çocukların %15'inin ekonomik sömürüden korunma hakkını zedeleyecek, eğitim ve oyun oynama haklarını ihlal edecek şekilde çeşitli işlerde çalıştırıldığına, kızların %11'inin, 15 yaşına gelmeden evlendirildiğine ve bu durumun onların sağlık, eğitim ve korunma haklarını tehlikeye düşürdüğüne işaret edilmektedir. Raporla ayrıca 2012 yılında 5 yaşından küçük yaklaşık 6,6 milyon çocuğun önlenemez nedenler yüzünden hayatını kaybettiğine dikkat çekilmektedir (UNICEF, 2014, ss. 2-3). Türkiye'de ise Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Nisan 2004 tarihinde kamuoyuna açıklanan Yoksulluk Araştırması'nda, gıda ve gıda dışı yoksulluk ölçütünde, ülkemizde yoksulluk oranı, % 22 dolayındadır. Bu rakamlar ışığında çocukların da en az % 20'si yoksuldur ve yoksul çocuklar, yoksulluğun çocuk hayatı üzerindeki etkileriyle yüzleşme tehlikesi ile karşı karşıyadır (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Çocuk Yoksulluğu Çalışma Grubu Kuruluş Bildirgesi, 2005, s. 2).

Toplumların gelişmişlik düzeyini belirleyen ve etkileyen önemli ölçütlerden biri çocukların korunmasına yönelik olarak geliştirilen sosyal politikalardır. Gelişmiş ülkelerde, çocukların korunmasına yönelik sosyal politikalar geliştirilirken ekonomi, hukuk, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi, eğitim bilimi gibi birçok disiplinden yararlanılmaktadır. Bu politikaların nihai amacı, sorunlar henüz oluşmadan önlemek ve çocukların, fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimlerini üst düzeyde gerçekleştirerek, onların sağlıklı birer yetişkin olarak topluma tam katılmalarını sağlamaktır. Bu süreçte merkezî yönetim ve uluslararası örgütler yanında yerel yönetimlere de önemli görevler verilmektedir. 2002 Birleşmiş Milletler Çocuklara Dair Özel Oturumu Sonuç Belgesi'nde "Yerel

yönetimler ve yetkililer kalkınma gündemlerinin merkezinde çocukların olmasını sağlayabilirler. Belediye başkanları ve yerel liderler, devam eden girişimlere dayalı olarak gecekondulaşmamış çocuk dostu toplum ve şehirler ile çocukların yaşamlarını büyük ölçüde iyileştirebilirler.” ifadesi yer almaktadır (www.childfriendlycities.org). Yine Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından yapılan Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması’nda, ulusal ve yerel sorumluluğu ve eylemi güçlendirmenin önemine işaret edilmektedir (Çocuklara Yönelik Şiddetin Raporlanması, 2008, s. 10). UNICEF tarafından ilke hâline getirilen “Önce Çocuklar” sloganı, 1996 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) kapsamında da benimsenmiştir. Habitat II ile şehirlerin herkes için yaşanabilir mekânlar olmasının gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu amaç, çocuklar boyutunda “Çocuk Dostu Kent” kavramı ile ifade edilmiştir. Çocuk dostu kent ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, yerel seviyede gerçekleştirilmek istenmektedir. Çocuk dostu kent, çocuğun gelecekte kentine sahip çıkan yetişkin bir birey olabilmesi için onun fiziksel ve sosyal gelişimini destekleyebilen özelliklere sahip olan kenttir (Biol, 2009) ve hem gelişmekte olan hem de sanayileşmiş dünyada çocuk hakları gündemini ileriye götürmeyi amaçlamaktadır. Uygulamada bu çocuk haklarının politikalara, kanunlara, programlara ve bütçelere yansıtılması anlamına gelmektedir (www.childfriendlycities.org).

Ülkemiz genç nüfusun fazla olduğu ve çocuk yoksulluğunun ciddi bir sosyal problem olarak kendisini hissettirdiği gelişmekte olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Son dönemlerde çocukların korunmasına yönelik sosyal politika alanında önemli adımlar atılmış ve Antalya, Bursa, Erzincan, Gaziantep, Karaman, Kırşehir, Kayseri, Konya, Sivas, Tekirdağ, Trabzon ve Uşak’tan oluşan 12 ilde “Çocuk Dostu Kent” modelinin oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır. Bu süreçte, yerel yönetimlerin daha aktif rol almasının yararlı olacağı savının desteklendiği çalışmada öncelikle çocuk dostu kent kavramına değinilmekte ve bu kapsamda gerçekleştirilen uygulamalar üzerinden gerekli teorik çerçeve oluşturulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise ulusal mevzuat çerçevesinde yerel yönetimlerin yapabileceklerine dair öneriler sunulmaktadır.

Çocuk Dostu Kent Kavramının Gelişimi ve İçeriği

Yoksulluk ağırlıklı olarak kırsal bir fenomen olarak algılsa da dünyanın en yoksul ve en muhtaç gruplarının büyük bir kısmı kentsel alanlarda yaşamaktadır. 2002 itibarıyla tüm dünyadaki çocukların yarısına yakını çoğu düşük ve orta gelire sahip ulusların kentsel merkezlerinde yaşamaktadır. Dünyada kentsel alanlarda yaşayan çocukların artan sayısına rağmen çoğu kent yönetimi kentlerini çocuk dostu hâle getirmek için hâlâ yetersiz donanımına sahiptir. Düşük ve orta gelir sahibi uluslarda kentlerdeki çocukların çoğu tüm aileyle birlikte tek odalı evlerde veya gecekondularda genellikle de temel hizmetler ya da destekler olmaksızın yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çocukların birçoğu trafik, şiddet ve kirlilik tehdidi altındadır. Daha zengin toplumlardaki çocuklar ise yetişkinler tarafından katı bir biçimde tasarlanmış mekânlarda ve arkadaşlarıyla özgür bir biçimde oyun oynamak ya da sosyalleşmek için çok az fırsata sahip bir dünyada yaşamaktadır (Riggio, 2002, s. 46).

Çocuk dostu kentler çağrısı kentlerin dünyadaki çocukların yuvası olduğu gerçeğinin farkına varılmasına dayanır (Riggio, 2002, s. 46). "Çocuk Dostu Kent" (Child Friendly Cities) kavramı ilk kez 1996 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) kapsamında kullanılmıştır. Habitat II ile şehirlerin yaşanabilir mekânlar olmasının gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu amaç, çocuklar boyutunda "Çocuk Dostu Kent" kavramı ile ifade edilmiştir. Konferansta çocuk refahının sağlanmasında, sağlıklı yaşama ortamı, demokratik toplum ve iyi yönetişimin temel göstergeler olduğu vurgulanmıştır (UNICEF, unicef.org/rightsite/sowc/pdfs/panels/Child%20Friendly%20Cities.pdf).

Çocuk dostu kent, çocuk haklarını gözeterek iyi bir idari sistem oluşturmak, ildeki tüm hizmet birimleri aracılığıyla çocukların şehir yönetimine ve karar alma mekanizmasına aktif katılımını sağlamak, ilgili bütün kararları çocuk hakları perspektifiyle değerlendirmek ve temel hizmetlere eşit erişim hakkı sağlamak üzere gerçekleştirilmesi gereken yapılanmalar ile etkinlikleri yaşama geçirmekle yükümlü olan şehirdir (Çocuk Dostu Şehir Projesi Uygulama Yönergesi, 2006, s. 2). Çocuk dostu kent kavramı, bir taraftan kent yönetimlerinin çocukların yararına kararlar vermesini desteklemek, diğer taraftan ise kentlerin çocukların sağlıklı, korunaklı, eğitici, ufuk açan, kapsayıcı, kültürel bakımdan zengin bir çevreye yön-

lendirilme haklarının bulunduğu yerler olmasını sağlamak için geliştirilmiştir (Riggio, 2002, s. 45). Çocuk dostu kent aynı zamanda insanlık dostu kenttir (Korkmaz, 2006).

Birleşmiş Milletler Genel Asamblesi tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilerek 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe konulan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yerine getirilmesi, çocuklara daha iyi yaşam koşullarının sağlanması ve özellikle risk altındaki çocukların durumunu iyileştirecek önlemler alınması, ancak yerel düzeyden başlayacak uygulamalarla mümkün olabilecektir. Bu nedenle, çocuk dostu kent girişimi ile hedeflenen, yerel uygulamaların gerçekleştirileceği bir platform yaratılması ve bu girişimin yaygınlaşmasıyla birlikte çocuk dostu bir dünya inşa edilme yönünde ciddi adımların atılmasıdır (Topsümer vd., 2009, s. 8). Çocuk dostu kent, çocuğun gelecekte kentine sahip çıkan yetişkin bir birey olabilmesi için onun fiziksel ve sosyal gelişimini destekleyebilen özelliklere sahip olan kenttir (Biol, 2009) ve hem gelişmekte olan hem de sanayileşmiş dünyada çocuk hakları gündemini ileriye götürmeyi amaçlamaktadır. Uygulamada bu çocuk haklarının politikalara, kanunlara, programlara ve bütçelere yansıtılması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile Çocuk Dostu Kent, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin yerel seviyede cisim bulmuş hâlidir. Çocuk dostu bir kentte çocuklar etkin unsurlardır; sesleri ve görüşleri göz önünde bulundurulmakta ve karar verme süreçlerini etkilemektedirler (www.childfriendlycities.org).

Çocuk dostu kent kavramı ideal bir duruma ya da standart bir modelle dayanmaz. Her kentin sahip olduğu çevre, yönetim ve hizmet bakımından daha çocuk dostu hâle gelmesini destekleyecek bir çerçeve sunar. Çocuk dostu bir kent sadece çocuklar için iyi olan kent değil, aynı zamanda çocukların nezdinde de iyi bir kenttir. Çocuk dostu bir kentte iyi yönetim, şehrin gelişim gündeminde çocukları görülür kılmayı ve karar verme sürecinde çocuklara katılım fırsatı vermeyi gerektirir. Esasen çocuk dostu kent genç vatandaşlarının tümü için şunları taahhüt eder (Riggio, 2002, ss. 46-48):

- Şehirleri konusundaki kararlarda etkili olmak;
- İstedikleri şehir konusunda fikirlerini ifade etmek;
- Aile, toplum ve sosyal hayata katılabilmek;
- Sağlık, eğitim ve barınma gibi temel hizmetlere erişim;
- Temiz su içmek ve düzgün bir sağlık hizmetine erişim;

- Sömürü, şiddet ve istismardan korunma;
- Sokaklarda tek başlarına güvenle yürümek;
- Arkadaşlarıyla görüşmek ve oynamak;
- Bitki ve hayvanlar için yeşil alanlara sahip olma;
- Kirli olmayan ve sürdürülebilir bir çevrede yaşamak;
- Kültürel ve sosyal organizasyonlara katılmak;
- Desteklenmek, sevilme, bakılmak ve
- Etnik köken, din, gelir, cinsiyet ve/veya engellilik durumuna bakılmaksızın kentin sunduğu her türlü hizmete erişime sahip eşit vatandaşlar olmak.

Çocuk haklarını hayata geçirmeyi hedefleyen bir şehir, yönetim sistemini, Çocuk Hakları Komitesince tanımlanan dört genel Çocuk Hakları Sözleşmesi ilkesi üzerinde temellendirecektir. Bu ilkeler; “ayrımcılık yapmamak”, “çocuğun menfaatini öncelikli öneme sahip olması”, “yaşama ve azami gelişim hakkı” ve “çocuğun görüşüne saygı duymak” (Riggio, 2002, ss. 48-50). Ayrıca çocuk dostu kent olma, “temel yapı taşı” olarak tanımlanan bir dizi adımı gerektiren bir süreçtir ve çocuk katılımı unsuru sürecin her adımında göz önünde bulundurulmalıdır. Bu adımlar (www.childfriendlycities.org):

- Çocukların katılımını sağlamak
- Çocuk dostu bir yasal çerçeveye sahip olmak
- Şehir genelinde bir çocuk hakları stratejisi geliştirmek
- Bir çocuk hakları birimi yaratmak veya koordinasyon mekanizmasına sahip olmak
- Çocuklar üzerindeki etkinin değerlendirmesi ve ölçülmesini sağlamak
- Uygun bir çocuk bütçesine sahip olmak
- Şehirdeki çocukların olağan durumuna dair bir raporun oluşturulmasını sağlamak
- Çocuk haklarının yetişkinler ve çocuklar tarafından bilinmesini sağlamak
- Çocuklar için bağımsız savunuculuğu desteklemek

Çeşitli Ülkelerde Çocuk Dostu Kent Çalışmaları

Genç ve çocuklara dair girişimlerin teşvik edilmesi sadece ailelerin ve toplumların talebi değil, aynı zamanda iyi yönetimin bir göstergesidir.

Bu durumun farkına varan düşük, orta ve yüksek gelire sahip ülkelerdeki şehir yönetimlerinin sayısı arttıkça dünyada çocuk dostu kentler hareketi de gelişmektedir. Pek çok belediye kendilerini çocuk dostu olarak tanımlamış, çocuklar için şehir genelinde planlar geliştirmiş, çocuk odaklı politikalar oluşturmuş, bütçeyle ilgili reformlar yapmış, karar alma sürecine çocukları dâhil etmiş ve çocuklar için belediye gündemi geliştirmek için Çocuk Hakları Sözleşmesini uygulamıştır (Riggio, 2002, s. 53).

2002'de Fransa Belediye Başkanları Derneği ve Fransa UNICEF Milli Komitesi tarafından başlatılan "Ville amie des enfants" (Çocuk Dostu Kent) programı, her büyüklükte yaklaşık 170 şehirden oluşan bir ağı temsil etmektedir. Çocuk dostu olmaya kendini adanmış şehirler tanınma belgesi ile ödüllendirilmek amacıyla başvurumaktadırlar. Tamamlanan başvuru formu, bir değerlendirme komitesi tarafından 5 alana dayalı olarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu alanlar; çocukların günlük hayatı, çocuk katılımı programları, uluslararası dayanışmanın desteklenmesi, çocuk hakları bilgisi ve UNICEF ile ortaklık şeklinde sıralanabilir. Bir şehir veya ilçe çocuk dostu olarak tanındıktan sonra, bu 5 çalışma alanı ile ilgili hedefleri daha da geliştirmek için etkinliklerin iyileştirilmesine kendini adanmaktadır. Süreçte şehirleri desteklemek için web sitesi, anket ve puan tahtası gibi çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Alınan derslerin paylaşılmasını sağlamak üzere yıllık toplantılar düzenlenmektedir (www.childfriendlycities.org).

İtalya'da Çevre Bakanlığı, birçok ilçe ve şehirde kabul edilen Çocuk Dostu Kentler programını koordine etmektedir. Çocuk konseyleri çocukların görüşlerinin yerel yönetimler dâhilinde ifade edilebileceği resmî bir mekanizma sağladığı için İtalya ve diğer Avrupa şehirlerinde tercih edilen bir çocuk katılım modelidir (UNICEF, unicef.org/rightsite/sowc/pdfs/panels/Child%20Friendly%20Cities.pdf).

İsviçre'deki Çocuk Dostu Kent programı, devlet organları ve sivil kuruluşlarla birlikte UNICEF İsviçre Komitesi tarafından desteklenmektedir. Çocuk dostu olma süreci yedi adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar; öz değerlendirmeye dayalı bir durum analizinin geliştirilmesi, Milli Komite'nin ve özel çalışma grubunun geri bildirimleri, belediyenin sürece başvuru için alacağı resmî karar, görüşlerini ifade etmeleri için çocuklar ve gençlerle bir çalıştayın düzenlenmesi, bir eylem planının geliştirilmesi, öz değerlendirme raporunun ve eylem planının dışarıdan bir komite tarafından

değerlendirilmesi ve sertifikanın verilmesi olarak sıralanabilir. Bir ara dönem raporu sunulmaktadır ve dört yıl sonra şehir, ilerleme kaydedildiğini kanıtlamalı ve yeni bir durum analizi ile eylem planı geliştirmelidir.

İspanya *Ciudades Amigas de la Infancia* (Çocuk Dostu Kentler) programını, 1990'larda Çocukları Koruyucu Belediyeler girişimi içerisinde oluşturduğu deneyimi geliştirerek 2000'de başlattı. Program şeffaf bir yönetim yapısına ve çocuklar için şehir genelinde hedeflere sahiptir ve Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, İspanya Belediyeler ve İller Federasyonu ve Çocuk ve Genç Hakları Yerel Ağı (Red Local) ile koordineli olarak UNICEF İspanya Komitesi tarafından yürütülmektedir. Başlıca amaç politik gündemlerde çocukların yer almasıdır. Bu kapsamda belediye başkanları ve şehir konseylerini çocuklara yönelik kent düzeyinde politikalar geliştirmeleri için duyarlı hâle getirmek istenmektedir. Çocuk dostu kent olarak tanınmak için şehrin/ilçenin şu şartları yerine getirmesi gerekmektedir: şehir genelinde bir çocuk stratejisinin bulunması, eylem planı veya koordineli eylem, bir çocuk veya genç konseyinin veya benzer mekanizmaların yaratılması, uygulamayı yapmak için gerekli masraflara katlanılacağına kabulünü ifade ederek tüm şehir/ilçe konseyi toplantısının resmî bağlılığı. Çocuk Dostu Kent unvanı, belgelendirmeyi değerlendiren sektörler arası bir jüri tarafından dört yıl süre ile verilmektedir. Program için, web sitesi ve çok sayıda göstergesi içeren bir anket dâhil olmak üzere, süreçte şehirleri desteklemek için yararlı araçlar geliştirilmiştir (www.childfriendlycities.org; Riggio, 2002, s. 53).

Filipinlerde Çocuk Dostu Kentler oluşturmaya yönelik çalışmalar 1990'ların sonlarında başladı. Çocuk Dostu Kentler UNICEF'in desteğiyle, çok sektörlü ülke çapında bir ortaklık olan Çocuk Dostu Hareketi tarafından yürütülmektedir. Programın çocuk hakları esaslarını toplum vasıtasıyla aileden şehir veya bölgeye her seviyede teşvik etmeyi amaçlayan hedef merkezli bir çerçeve içerisinde ulusal bir boyutu bulunur. Ulusal hükümet 1998'den bu yana Çocuk Dostu Kentler ve belediyeler için 'Başkanlık Ödülleri' vermektedir. Çocuk dostu olarak ödüllendirilmek için şehirlerin ve toplulukların, ulusal çocuk eylem planı içerisinde geliştirilen, hayatta kalmaya, gelişime, korunmaya ve katılıma dair 24 hedef ve göstergesi erişmiş olması gerekmektedir. Buna ek olarak şehirler çocuklara dört "armağan" sunmalıdırlar: çocuklar için bir yerel kalkınma planı, çocuklar için bir yerel yatırım planı, çocuklara dair bir yerel

kanun ve çocukların durumuna dair bir rapor. Ödül ile teşvik edilen birçok şehir “dört hediye” desteklemiştir. Güney Afrika’da Büyük Johannesburg Metropolitan Konseyi’nin girişimi Çocuklar için bir Metropolitan Eylem Programı geliştirilmesini de içerir. Program çocukların yerel kanunlar üzerinde etkili olmasını sağlamakta, çocuk haklarını şehir planlamaya dâhil etmekte ve ana kaynakları şehrin en yoksun çocuklarına tahsis etmektedir (www.childfriendlycities.org; UNICEF, unicef.org/rightsite/sowc/pdfs/panels/Child%20Friendly%20Cities.pdf).

İşgal Altındaki Filistin Bölgesinde Çocuk Dostu Kentler Programı 1996’da çok zor şartlar altında yoğun nüfuslu yerlerde yaşayan toplumlara destek olmak için bir pilot çalışma olarak başladı. Hedefi; merkezsizleştirme sürecini desteklemek, halk katılımını teşvik etmek, çocuklar, aileler ve toplumların günlük yaşantılarına Çocuk Hakları Sözleşmesinin kurallarını uyarlamaktı. Gençlik ve Spor Bakanlığının toplum temelli örgütlerle iş birliği sonucunda oluşturduğu kıstaslara göre yerel topluluklar seçildi. Çocuk aktivite merkezleri, çocuklar için, yerel halkla ve özellikle de çocuklarla iş birliği yaparak etkinlikler hazırlayan özel ortamlar olarak geliştirildi. Bu merkezlerden on beşi (dokuzu Batı Şeria’da ve altısı da Gazze’de) gençlerin gönüllü çalışmasına dayanarak kuruldu (Riggio, 2002, ss. 53-54).

UNICEF Brezilya tarafından desteklenmekte olan Belediye Onay Mührü çocuk dostu belediyeler tarafından sertifikasyonun bir örneğidir. İletişim, ortaklık, izleme ve ölçme temel unsurlarına dayalı strateji, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine ilişkin edinimlerin görünürlüğünü sağlayarak kamu idareleri arasında olumlu rekabeti harekete geçirmeyi ve çocuk refahının iyileştirilmesinde bu idarelerin geride kalmamalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Performans altı ayda bir niceliksel ve niteliksel yöntemler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Başarı düzeyi sosyal etki, kamu politikası yönetimi ve sivil katılım alanlarındaki hedefler ve göstergelerle ölçülmektedir. Prestij sertifikası, bir etkinlik kapsamında verilmektedir (www.childfriendlycities.org).

Cuenca, Guayaquil, Quito, Riobamba ve Tena gibi Ekvator şehirlerinde çocuklar çocuk dostu kent ölçütlerinin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. *La Ciudad que Queremos* girişimi (Bizim İstedığımız Şehirler) tahminlerine göre çocuk ve yetişkinler belediye kararlarına katılmakta ve kendi haklarını ifade etmektedirler. Georgia’da Georgia Çocuk ve Genç-

lik Parlamentosu; çocuk ve gençlerin kendi görüşlerini ifade etmeleri, yönetim becerisi edinmeleri ve çocuk hakları konusunda bilinç kazandırmaları için temel bir alan hâline gelmiştir (UNİCEF, unicef.org/rightsite/sowc/pdfs/panels/Child%20Friendly%20Cities.pdf).

Amman Büyükşehir Belediyesi, 2004'te çocuklar için programların uygulamasını yöneten ve yerel düzeyde sektörler arası koordinasyonu sağlayan, Çocuk Dostu Kent Yürütme Kuruluşunu kurarak Çocuk Dostu Kent yaklaşımını uygulamaya başladı. Sonrasında katılımcı bir yaklaşımla "Çocuklar için Politika ve Öncelikler" belgesi geliştirildi. Bu belge çocukların sağlığı, korunması ve güvenliği, kültür, resmî olmayan eğitim-öğretim/okula devamsızlık ve çocuklar tarafından kurulan çevreler alanlarına yoğunlaşmış olan, çocukların yaşamını iyileştirmek için bütünleştirici bir strateji sağlamaktadır. Bu belgenin bütününde bilinçlendirme, kapasite geliştirme ve çocuk katılımı güçlü unsurlardır. Çocuk katılımını sağlamak için seçimle 4 belediye çocuk konseyi kurulmuştur (www.childfriendlycities.org).

Hırvatistan'da 1999 senesinde çocuk haklarını sağlamak ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Topluluklar Birliğini de kapsayan geniş bir koalisyon olan (Bizim Çocuklarımız, Hırvatistan, Hırvat Sosyal ve Koruyucu Pediatri Topluluğu, Devlet Aile, Anne ve Gençleri Korunma Enstitüsü ve UNICEF) Hırvat Kentler ve Eyaletler Çocukların Dostu Girişimini başlattı (Riggio, 2002, s. 54).

Yukarıda sayılan ülkeler, çocuk dostu kent uygulamalarının yürütüldüğü ülkelerden sadece bazılarıdır. Daha öncede ifade edildiği gibi günümüzde Çocuk Dostu Kent uygulamalarını başlatan ülkelerin sayısında artış gözlenmektedir. Bununla birlikte birçok ülkede Çocuk Dostu Kent çalışmaları olgunlaşmamış bir konumdadır. Özellikle kendilerini etkileyen toplumsal kararların alınmasında daha yüksek bir çocuk katılımının sağlanması amacıyla atılması gereken önemli adımlar bulunmaktadır. Devam eden çalışmaların kapsamlı olarak gözlemlenip değerlendirmesi gerekmektedir.

Türkiye'de Çocuk Dostu Kent Çalışmaları

Türkiye'de Çocuk Dostu Kent çalışmalarına, hükümet ile UNICEF arasında 2006-2010 dönemini kapsayan ülke programı eylem planı çerçevesinde

hayata geçirilmiş bir proje ile başlanmıştır (Korkmaz, 2006). Projede, UNICEF, İçişleri Bakanlığı ve İller İdaresi'nin birlikte hazırladığı illere göre öncelikli yaşam kalitesi göstergeleri olarak adlandırılan ve 81 ilin yaşam kalitesinin 25 kriter çerçevesinde ölçeklendirilmeye çalışıldığı bir çalışma bulgularından hareket edilmiştir. Bu kriterler (www.illeridaresi.gov.tr):

- Sağlık Personeli yardımı ile yapılan doğumların toplam doğuma oranı
- Rutin aşılama oranı
- Sağlık sisteminde hekim başına ve yatak başına düşen hasta sayısı
- Düşük doğum ağırlıklı bebek oranı
- Bebek Ölüm Hızı (0-1) yaş ve 5 yaş altı ölüm hızı
- Gebeliği önleyici modern yöntem kullanım oranı
- İntihar hızı
- İlköğretimde 8.sınıfa erişim oranı
- Evsiz (barınacak yeri olmayan) insan sayısı ve oranı
- Sağlıklı suya hiç ulaşamayan hane oranı
- Kanalizasyona hiç ulaşamayan hane oranı
- Ortaöğretimde net okullaşma oranı
- Okul öncesi eğitimden yararlanan çocuk oranı (48-72 ay grubu- Anaokulu/Ana sınıfı)
- İlköğretimde net okullaşma oranı
- Okuryazarlık oranı
- Meslek edindirme amaçlı yaygın eğitim programlarından yararlananların sayısı, oranı
- Sivil toplum örgütleri sayısı, üye sayısı ve oranı (Dernekler, Vakıflar, Sendikalar, Meslek Kuruluşları)
- Yasal bildirim süresinden sonra nüfusa kayıt olan çocuk oranı
- İstismara uğramış çocuk sayısı, oranı (2828 sayılı kanun kriterlerine göre)
- Suça sürüklenmiş çocuk oranı
- Kişi ve mala karşı işlenen suçlarda davalı, davacı, sanık sayısı, oranı
- Korunma ve bakım altında bulunan kişi sayısı (çocuk, yaşlı, özürlü), oranı
- Korunma ve bakım için sırada bekleyen kişi sayısı (çocuk, yaşlı, özürlü), oranı
- Sosyal Güvenlik kapsamındaki insan sayısı (Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur), oranı

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından ve 2022 sayılı kanundan yararlananların sayısı ve oranı

Bu kriterlerin baz alınması ve yapılan çalışmalar neticesinde 12 pilot şehrin (Tekirdağ, Bursa, Uşak, Antalya, Karaman, Konya, Kırşehir, Kayseri, Gaziantep, Sivas, Erzincan ve Trabzon) Çocuk Dostu Kent adayı olmasına ve bu kriterler çerçevesinde gelişim göstermeleri gerektiğine karar verilmiştir (Topsümer vd., 2009, s. 14). Pilot illerde Çocuk Dostu Kent olma yolunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Şekil:1 12 İlde Çocuk Dostu Kent Projesi Kapsamında Yürütülen Çalışmalara İlişkin Örnekler

Kaynak: Şekil 1, 12 şehirde Çocuk Dostu Kent Projesi kapsamında yürütülen çalışmalara yönelik basına yansıyan haberlerden yararlanarak oluşturulmuş ve ilgili web adresleri kaynakçada belirtilmiştir.

2014- 2015 döneminde UNICEF Türkiye Milli Komitesi ve IKEA finansal desteği ile UNICEF Türkiye Ofisi bir proje başlatmıştır. Uygulamaya koyulan Çocuk Dostu Kentler Projesi kapsamında, çocuk dostu politikalar ve programlar geliştirilmesi ve çocuk dostu mekânlar oluşturulması konusunda belediyelere destek verilmektedir. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Türkiye Belediyeler Birliği, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı ve Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi de Çocuk Dostu Kentler

projesinin ulusal koordinasyonunda bulunmaktadır. Proje dâhilinde kentlerde yaşayan ve öncelikli olarak dezavantajlı bölgelerde ikamet eden çocuklara ulaşılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda proje kentleri/ortak belediyeler; Adana-Yüreğir, Ankara-Mamak, Bitlis, Erzurum-İspir, Giresun, İzmir-Bornova, Kırklareli-Lüleburgaz, Manisa, Mersin, Şanlıurfa-Eyyübiye olarak belirlenmiştir. Proje ayrıca, ailelere, hizmet sağlayıcılara ve politika yapıcılara katkı sağlayacaktır. Çocuk Dostu Şehirler projesi gençlerin aktif katılımı ile uygulanmaktadır. Eğitime katılan gençlik kolaylaştırıcıları yerel savunucuları olarak kentlerinin çocuk dostu yönetim anlayışına sahip olması alanında aktif rol oynayacaktır. Çocuk Dostu Kentler projesinin iki temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar (<http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=64>):

- Çocukların ihtiyaçlarına yönelik politikalar ve programlar tasarlamak ve bu süreci denetlemek amacıyla farklı kentsel alanlardaki çocukların ihtiyaçlarını belirlemek.
- Çocukların oyun ve gelişim haklarına erişimlerini sağlamak amacıyla kentsel alanlarda çocuk dostu mekânlar yaratmak.

Yerel Yönetimlerin (Özellikle Belediyelerin) Çocuk Dostu Kent Oluşturma Sürecindeki İşlevleri

Günümüzde küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin etkisi ile merkezî yönetimlerin birçok yetki ve işlevleri yerel yönetimlere, özellikle belediyelere devredilmektedir. Kentsel gelişme alanlarının planlanması ve çevrenin düzenlenmesi sürecinde en önemli aktör konumunda olan belediyelerin “çocuk dostu kentler”in oluşturulmasında önemli işlevleri bulunmaktadır. Türkiye’de mevzuatla belediyelere ve il özel idarelerine gençlik ve spor, çocukların korunması ve çocukların sosyo-kültürel gelişimlerinin sağlanmasına yönelik olarak çok çeşitli alanlarda görev ve yetkiler verilmektedir. Dünya geneline baktığımızda benzer gelişmeleri görmek mümkündür. Her ne kadar çocuk ve aileye yönelik politikalar merkezî yönetim politikaları olarak düşünülse de uygulama aşamasında yerel yönetimlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

21. yüzyılda sosyal devletin etki ve alanı toplumsal sorunları kapsayıcı bir şekilde giderek genişlemektedir. Sosyal yardımlar, kadınların çalışma hayatına katılımını kolaylaştırıcı önlemler, çocuk ve yaşlıların ba-

kımı, madde bağımlılığı ve cinsiyet ayrımcılığı gibi birçok konuda sosyal politikalar uygulanmakta ve uygulama aşamasında yerel yönetimlerin rolü de giderek artmaktadır.

Türkiye’de kentleşme sürecinin hızlanması, kent nüfusunun artması ile birlikte kentlerde ekonomik, sosyo-kültürel ve fiziksel yapılaşma anlamında çok önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Plansız kentleşme süreci günümüzde tüm şehirleri etkilemekte, trafik sorunu, yeterli park ve yeşil alanların olmayışı, güvenlik sorunları, suç oranlarının artması, yeşil alan azlığı, sosyal donatıların ve rekreasyon alanlarının yetersizliği özellikle çocukları etkilemektedir. Güvenli, rahat ve huzurlu bir ortamda yetişemeyen bir nesil ileride çok farklı sosyal ve psikolojik sorunlarla karşılaşmaktadır.

Türkiye’de belediye mevzuatına bakıldığında çocuk ve gençlere yönelik sosyal politika alanında bazı görevler verildiği görülmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesine göre belediyeler, *...çevre ve çevre sağlığı, ...ağaçlandırma, ...park ve yeşil alanlar, ...konut, ...kültür ve sanat, ...turizm ve tanıtım, ...gençlik ve spor, orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları...sosyal hizmet ve yardım, ...hizmetlerini yapar ve yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler.* 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları arasında çocuk ve gençlere yönelik olarak 7/m maddesinde *“Büyükşehir’in bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettirmek; 7/v maddesinde; Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak”* şeklinde görevleri belirtilmektedir. Büyükşehir ilçe belediyeleri sözü edilen görevlerden... *spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, özürllüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel*

hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak... görevlerini gerçekleştirmeleri beklenmektedir.

Bir başka yerel yönetim birimi olan İl Özel İdarelerine de 5302 sayılı Kanunla il sınırları içerisinde mahalli müşterek nitelikli olmak kaydıyla, “gençlik ve spor, ...kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri yapmak görevi verilmiştir.

Yerel yönetim mevzuatına bakıldığında belediye ve il özel idarelerine verilen yasal görevlerin daha çok sosyal belediyecilik alanında olduğu görülmektedir. Belediyeler özellikle çocuklara yönelik olarak; kreş, çocuk yuvası, çocuk kulüpleri, kimsesiz çocuklar için yuvalar, parklar, çocuk bahçeleri, oyun alanları, trafik ve eğitim alanları gibi hizmetleri yürütmektedirler. Belediyeler ayrıca, başarılı öğrencileri yaz okulları, kırtasiye hediyeleri ile ödüllendirmektedirler. Belediyelerin çocuklara yönelik bir başka faaliyeti de “çocuk meclisleri” dir. Çocuklar, katılımı, tartışmayı, kentine sahip çıkmayı ve çevresel sorunlara ilgi duymayı bu tür meclislerde öğrenmektedirler. Belediyelerin çeşitli dernek ve kuruluşlarla iş birliği içinde çalışan çocuklara yönelik önlemler aldığı; sokak çocukları merkezleri, madde bağımlısı çocuklara yönelik iyileştirme merkezleri kurduğu görülmektedir. İstismara uğramış çocuklar ve bunlar için hukuki ve psikolojik yardım merkezlerinin açılması belediyelerin yaptıkları diğer faaliyetler arasındadır (Yıldırım ve Göktürk, 2008, s. 250).

Kentlerin aşırı kalabalıklaşması ve rekreasyon alanlarının azlığı kentlerde en çok çocukları etkilemektedir. Eskiden mahallelerin arasında güvenle oyun oynayan, park ve bahçelerde dolaşabilen çocuklar günümüzde apartman hayatına teslim olmakta, onların ebeveynleri ise haklı olarak kentin karmaşası ve güvensiz ortamı içerisinde çocuklarını yalnız başlarına dışarı çıkarmamaktadırlar. Kentte yaşayan gençler ise eğitim süreçlerini bilinçli bir şekilde tamamlamadıklarında risklere açık hâle gelmektedirler. Kent suçlarını işleyenler içerisinde 18 yaşın altında olanların oranının yüksekliği düşündürücüdür. Dolayısıyla bu gençlere yönelik, kültürel ve sosyal faaliyetler, onların kentle ve toplumla bütünleşmeleri açısından önem taşımaktadır (Yıldırım ve Göktürk, 2008, s. 250). Bu bağlamda çocuk dostu kent oluşturmak sadece belediyelerin gerçekleştirebileceği bir alan değildir. Çocuk dostu kent oluşturmak, ço-

çocuklar ve onların yaşamları ile aktif olarak ilgilenilen bir süreçtir. Dolayısıyla, çocuklar, aileleri ve çocukların yaşamlarını ilgilendiren tüm kişilerin ve kuruluşların ortaklığı ile gerçekleştirilebilir (Gökmen, 2013, s. 821).

Unutulmamalıdır ki, çocuklar ve gençler için herhangi bir oyun alanı ve boş zamanları değerlendirme merkezi olmayan, işsizliğin yoğun olduğu bir yerleşim alanı, kimsesiz çocuklar, plansız ve bakımsız yerleşim alanları, dar ve trafik sorunu yoğun olan yollar ve yerler, otopark sorunu olan yerleşim alanları çocuk suçluluğu açısından gelecek için olası büyük riskler taşımaktadır. Bu doğrultuda böyle bir eksikliği önceden görebilmek, ilerideki olası suç riskini önceden görmek anlamına gelmektedir (Geleri, 2010, s. 25). Kamu hizmeti sunan belediye yönetimlerinin bu riskleri öngörerek hizmet sunduğu toplum yapısına uygun kentsel gelişme modelleri uygulaması gerekmektedir. Klasik kent hizmetleri sunmanın ötesine geçerek, siyasi kaygılar gütmeyen ülkenin geleceği olan çocuk ve gençlerin yaşam alanlarına yönelik tüm kesimlerle (merkezî yönetim kuruluşları, özel gönüllü sivil toplum kuruluşları, kentin ileri gelenleri, iş adamları) iş birliği yapılarak geleceğin çocuk dostu kentlerinin planlanmasının yapılması gerekmektedir.

Özellikle çocuk suçluluğunun önlenmesi ve potansiyel suçluları caydırmak amacıyla belediyelerin imar planları ve fiziki düzenlemelere ilişkin yeni çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Çevresel düzenleme, suçlular için suç işlemeyi güçleştirecek, yöre sakinleri açısından ise denetimi, güvenlik ve sorumluluk duygusunu daha yaygın hâle getirecek suç önleme tekniklerini içermektedir. Çevreyi daha kolay görmeye ve denetlemeye yardımcı olan yerleşim alanları, temiz, bakımlı ve sosyal donatılı alanlar, çevre aydınlatması, kontrol edilebilir otoparklar, alarm ve kamera sistemleri ile sağlam kapı ve kilitlerin kullanımı bu anlamda önem taşımaktadır (Geleri, 2010, ss. 29-30). Potansiyel suç ve suçlu tiplemesi içerisinde yer alan kimsesiz çocuklar ile tinerici çocukların ve ailelerinin ekonomik durumu iyi olmayan çocukların kapkaç, hırsızlık, gasp ve diğer benzeri suç çetelerinin ağına düşmesinin önüne geçmek için özel pilot projeler hayata geçirilmelidir (Geleri, 2010, s. 35). Bu tür projelerin hayata geçirilmesinde öncü rolü oynayacak olan kurum belediyelerdir. Belediyeler bu tür projelerin yaşama geçmesinde tüm STK, özel sektör ve devlet kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde olmalıdırlar. Çünkü yerelin tüm sorunlarını ve çözümlerini bilen belediyelerdir. Belediyelerin çocuk suç-

luluğunu önleme konusunda son yıllarda yapmış olduğu etkinliklerin sadece sosyo-kültürel yönü ile kalmaması, belirli zamanlarda yapılan eğitim uygulamaları kapsamında daha öteye geçerek kurumsal hâle gelmesi önem arz etmektedir.

Çocuk suçluluğunun minimum düzeyde olduğu kentler, “çocuk dostu kent” kavramına daha yakındır. Çocuk dostu kentin oluşabilmesi için öncelikli konulardan biri de çocuk suçluluğunun önlenmesidir. Yerel yönetimlerin çocuk suçluluğu konusuna bütüncül bir anlayışla yaklaşımları ve belirleyecekleri politikaların çok boyutlu olması önem arz etmektedir (Mutlu, 2011, s. 668). Bunun için merkezi hükümet politikalarıyla yerel yönetimlerin de yakın bir iş birliği içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin yapması gerekenler (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2005):

- Çocuk suçlarıyla mücadele etmekte kullanılan geleneksel yöntemler ve metotların günümüzde çok fazla geçerli olmadığını kabul etmek
- Çevrede bulunan gençlere, resmi olarak çok önemli insanlar rolü vermek ve onların ilgisini ve işbirliğini aktif olarak artırmaya çalışmak
- Özellikle riskte olanları işe alma, çevrelerinin iyileştirilmesinde, onların yaşadıkları çevrede anlamlı bir role sahip olmalarını sağlamaya çalışarak genç nesle özel ilgi göstermek
- Doğru sorular sorup cevaplarını dinleyerek, doğrudan onları ilgilendiren konularda, onları konulara dahil ederek, genç neslin problemlerin bir parçası olduğunu ve onlara karşı birer “ortak” olarak davranılması gerektiğini kabul ederek, genç nesil ile gerçek diyalog kurmak
- Daha fazla yerel ve bölgesel forumlar ve sürekli gençlik komisyonları kurmak gibi, gençliğin girişimleri için finansal destek vermek

Yerel yönetimlerin çocuk suçluluğunun önlenmesi, çocukların ve gençlerin huzurlu bir ortamda yetiştirilmesine yönelik olarak yapabilecekleri çok fazla etkinlikler bulunmaktadır. Son yıllarda birçok belediye “çocuk dostu kentler” in oluşturulmasında çok önemli çabalar sarf etmektedirler. Örneğin, Kocaeli ilinde, 2009 yılında İzmit ve Derince ilçelerinde olmak üzere iki adet bilgi evi açılmıştır. Bilgi Evleri, ailelerinde gelerek vakit geçirebilecekleri, spor yapabilecekleri sosyal alanlar içerisinde kurulmuşlardır. Bölgede yaşayan herkesin çok rahatlıkla ulaşabileceği alanlarda yer

almaktadırlar. Bu evlerin öğrenci sayılarının 9600 olduğu ve her bilgi evinde 9000 kitap olduğu ve aylık yaklaşık 6000 kitap okunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Büyükşehir belediyesinin desteği ile sadece çocuklara değil aileler için de eğitim seminerleri, kişisel gelişim seminerleri, kültür gezileri, sağlık, spor ve kitap okuma etkinliklerinin yapıldığı ifade edilmektedir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin sosyal ve ekonomik yönden zayıf durumda olan birçok çocuğa ve aileye ulaşarak topluma faydalı bireyler yetiştirmeye katkıda bulunduğu görülmektedir. Böylece, çocukların geniş bir sosyal çevre içerisinde aileleri ile birlikte güven içinde kalmalarını sağlayarak, çocukların kötü alışkanlıklardan uzak durmalarına katkıda bulunmuş olmaktadır (Zengin ve Keskin, 2013, s. 19). Bu bağlamda belediyeler çok ciddi rehberlik, psikolojik danışmanlık ve çocuk-aile ilişkisi yönünden toplumu aydınlatacak ve doğrudan bu hizmeti sunacak kapsamlı birimler oluşturulmalıdır. Büyükşehirlerde çocuk-evebeyn ilişkisi hızlı ekonomik sosyal ve kültürel değişim ve yozlaşma nedeniyle önümüzdeki yılların en önemli sorunu hâline gelecektir (Aydın, 2008, s. 71).

Çocuk suçluluğunun önlenmesi ve "çocuk dostu kent" yaratma sürecinde belediyelerin oluşturacakları rekreasyon merkezleriyle ergen çocukları sokak aralarından bu tür merkezlere çekmeleri mümkündür. Bu merkezlerdeki uzmanlar tarafından çocukların sosyalleşmelerine katkı sağlanabilir. Ayrıca sokakta güvenlik birimleri, okul yönetimi, aile ve muhtarlar ile iletişim ağı kurularak suç işlenmeden bir önceki aşamada kurulan arkadaşlık ilişkileri kontrol edilebilir (Zengin ve Keskin, 2013, s. 21). Çocuk dostu kent oluşturma sürecinde belediyeler başta olmak üzere yerel yönetimlerle güvenlik hizmetlerini sunan polis teşkilatı arasında iş birliği ve bilgi alışverişi son derece önemlidir. Belediyeler kentteki yapılaşmayı güvenlik hizmetlerini kolaylaştıracak nitelikte gerçekleştirmelidirler. Bu doğrultuda belediye hizmetlerinde sosyal ve ekonomik yönden güçsüz kesimlere pozitif ayrımcılık gösterilmelidir (Bilgiç, 2008, ss. 279-283).

Sonuç

Günümüzde yetki ve sorumlulukları giderek artan yerel yönetimlerin en önemli görev alanlarından birisi de çocuk ve gençlere yönelik kamusal hizmetlerdir. Fiziki, sosyal ve kültürel anlamda çocuk ve gençlere yönelik birçok hizmet belediyeler tarafından sunulmaktadır. Ancak sunulan

bu hizmetlerde bir bütünlük ve kurumsallaşma görülmemektedir. Çocuk haklarını uygulamaya kendini adanmış bir kent ve yerel yönetim sisteminin oluşturulması “çocuk dostu kent” oluşturma sürecinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çocuk dostu kentlerde çocukların kent yönetiminde aktif katılımcı olması, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetleri alabilmesi, caddede tek başına güven içinde yürüebilmesi, arkadaşları ile oyun oynayabileceği yeşil alanlara sahip olması, kültürel ve sosyal etkinliklere katılabilmesi hedeflenmektedir.

Günümüzde metropol kentlerde oluşan sağlıklı kent yapısı çocukların fiziki ve sosyo-kültürel gelişimi açısından birçok riskleri beraberinde getirmektedir. Çocukların yaşayabilecekleri kent tasarımları oluşturulmadığı sürece “çocuk dostu kentlerin” oluşturulması olanaklı görünmemektedir. Bu bağlamda özellikle yerel kamu hizmetlerini yürüten belediyelere çok önemli görevler düşmektedir. Çünkü çocuklar için yaşanabilir çevreyi gerçekleştirecek olan belediyelerdir. Belediyeler birçok konuda sorunlara ve çözümlere en yakın kuruluşlardır. Çözümlerin en önemli paydaşı olan çocuklar da kentsel değişimin ana öncüleridir. Çocukların oyun ve gelişim haklarına erişimlerini sağlamak amacıyla kentsel alanlarda çocuk dostu mekânlar yaratmak belediyelerin üzerine düşen en önemli görevler arasındadır.

Türkiye’de yerel yönetim mevzuatı incelendiğinde belediyelere çocukların her türlü sosyal, fiziksel, bilişsel gelişimlerine katkı sağlayacak yetki ve işlevlerle donatıldığını görmek mümkündür. Yasal düzenlemelere baktığımızda, belediyelerin çocukların yaşam koşullarını yakından takip etme, yetersiz bakım ve koruma altında bulunan çocukların davranışsal, duygusal ve sosyal sorunlarının giderilmesi gerekli tedbirleri alma ve ilgili kurumlara bildirme ve çocuk/gençlik koruma merkezleri gibi çocukların sağlıklı gelişimine katkı sağlamaya yönelik kurumsal yapıları oluşturma sorumluluğu yüklendiği görülmektedir (Aydın ve Gündüz, 2010, s. 24).

“Çocuk Dostu kent” ve çocukların yaşam alanlarının kentlerde geliştirilmesine yönelik son yıllarda dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan proje ve uygulamaların önemli bir başlangıç ve adım olduğu kabul edilse de geleceğimiz olan çocukların sağlıklı, altyapısı gelişmiş, sosyo-kültürel gereksinimleri karşılanan bir kentte yaşama haklarının olduğu gerçeği henüz tam olarak zihinlere yerleştirememiştir. Bu nedenle “çocuk dostu kent” oluşturma projelerinin henüz Türkiye’de birçok yerel yönetim

kurumu tarafından bilinmediği bir gerçektir. Kaynak yönünden güçlü olan belediyelerin çocukların gelişimine yönelik önemli projeleri hayata geçirdiği görülse de bunların henüz yeterli düzeyde olmadığı ifade edilebilir. Çocuk dostu kentlerin oluşturulmasında bütüncül politikaların ortaya konmasında en önemli aktörün belediyeler olduğu; belediyelerin bu konuda mevzuatla yetkilendirilse de çocuklarla ilgili alınacak tüm kararların merkezî yönetim, sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, özel sektör ve diğer tüm aktörlerin katılımıyla iş birliği içerisinde gerçekleştirilecek çabalar olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aydın, M. (2008). *Sosyal politika ve yerel yönetimler*. İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- Bilgiç, V. K. (2008). Güvenlik hizmetlerinin sunumunda yerel yönetimlerle işbirliği. Aydın, Taş ve Adıgüzel (ed.) *Bölgesel sorunlar ve Türkiye: Sorunlar-tehditler-fırsatlar*. Kahramanmaraş.
- Biol, G. (2009) Çocuk dostu kent neresidir?
<http://w3.balikesir.edu.tr/~biol/cocuk%20dostu%20kent.pdf> (19. 09. 2014).
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Çocuk Yoksulluğu Çalışma Grubu Kuruluş Bildirgesi, (2005). <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Cocuk%20Yoksullugu%20Calisma%20Grubu%20kurulus%20bildirgesi.pdf> (19. 09. 2014).
- Çocuk Dostu Şehir Projesi Uygulama Yönergesi (2006).
- Çocuk Dostu Şehirler Bilgi Formu, (2009). <http://childfriendlycities.org/tr/genelbakis/cocuk-dostu-sehir-nedir/> (24. 09. 2014).
- Çocuk Dostu Şehirler, <http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=64> (04. 02. 2015).
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi HDK Grubu, Çocuklara Yönelik Şiddetin Raporlanması <http://www.icc.org.tr/uploads/documents/icc-violence-1.pdf> (24. 09. 2014).
- Emniyet Genel Müdürlüğü (2005). *Şehir suçlarının önlenmesi: Yerel yönetimler için bir rehber* (İ. Yılmaz, Çev.) Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayın No: 396.
- Geleri, A. (2010). Şehirlerde suç önleme politikalarının geliştirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 12 (3).
- Gökmen, H. S. (2013). Çocuk dostu kent üzerine stratejiler. TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu / 28-30 Kasım 2013.
- İllere Göre Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri, <http://www.illeridairesi.gov.tr/Iller/Illericerik.aspx?icerik=242> (04. 02. 2015).
- Korkmaz, N. (2006). Çocuk dostu şehir, (www.illeridairesi.gov.tr/images/cocukdostusehir.ppt) (24. 01. 2015).

- Mutlu, A. (2011). Çocuk suçluluğunu önleme konusunda yerel yönetimlerin ilke ve politikaları. 38. ICANAS, *bildiriler kitabı* (1.cilt). Ankara: Atatürk kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Riggio, E. (2002). Child friendly cities: Good governance in the best interests of the child. *Environment&Urbanization*, 14 (2), October, 45-58.
- Topsümer, F., Babacan, E. & Baytekin, E. P. (2009). Şehir ve çocuk dostu şehir girişiminin şehir imajına katkısı. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, 5-20.
- UNICEF (2014). Every child counts: The state of the World's children 2014 in numbers. <http://www.unicef.org/sowc2014/numbers/documents/english/EN-FINAL%20FULL%20REPORT.pdf> (19. 09. 2014).
- UNICEF Child Friendly Cities: An international initiative promoting child participation in local government, <http://www.unicef.org/rightsite/sowc/pdfs/panels/Child%20Friendly%20Cities.pdf>
- Yıldırım, U., Göktürk, İ. (2008). Toplumsal sorunların çözümünde yeni belediyeçilik anlayışı: Sosyal belediyeçilik yaklaşımı. 1. *Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu bildiriler kitabı*. Sakarya.
- Zengin, E., Keskin, M. (2013). Yerel yönetimlerin çocuk suçluluğunun önlenmesinde ilgili kurumlarla etkileşimi. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, Temmuz.
- <http://amatorfutbolum.blogspot.com.tr/2010/08/erzincan-cocuk-dostu-sehirler-projesi.html> (05. 02. 2015).
- http://trabzonhaberajansi.com/haber_detay.asp?haberID=8589 (05. 02. 2015).
- <http://www.batl.k12.tr/okulumuz/basinda/2008/larende20080403.asp> (05. 02. 2015).
- http://www.cagdaskirsehir.com/HD157757_il-cocuk-meclisi-anlamli-bir-gunde-bir-araya-geldi.html (05. 02. 2015).
- <http://www.gaziantep.com.tr/haber-380-buyuksehir-belediyesi-cocuklari-medya-ile-bulusturuyor.html> (05. 02. 2015).
- <http://www.haber3.com/cocuk-dostu-belediyeçilik-sempozyumu-kocaelideki-sempozyumda-bursanin-or-haberi-788246h.htm> (04. 02. 2015).
- <http://www.haberler.com/kayseri-de-cocuk-dostu-sehir-projesi-web-sitesi-haberi/> (05. 02. 2015).
- <http://www.haberler.com/tekirdag-belediyesi-2-cocuk-festivali-sona-erdi-haberi/> (04. 02. 2015).
- http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/Sivas-Haberleri/sivas-ta-beslenme-dostu-okullar-projesi_35009 (05. 02. 2015).
- <http://www.pervasiz.com.tr/saglik/bebek-dostu-altin-il-konya-h7892.html> (05. 02. 2015).
- <http://www.sabah.com.tr/akdeniz/2013/10/19/cocuk-dostu-kent-antalya> (05. 02. 2015).

Kente Karşı Suç: Faili ve Mağduru Ekseninde Bir Değerlendirme

*

Crime Against Urban: An Evaluation in the Axis of Its Maker and Victim

Sevcan Güleç Solak¹ - İpek Sürmeli²

Özet

Kentleşme sorunları arttıkça literatürde yeni kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan biri de kente karşı suç kavramıdır. Ancak kavramın hukuki olmadığı yolundaki eleştirilerle ne üzerine inşa edilmesi gerektiği içerisinde tartışmaları barındırmaktadır. Bu sebeple çalışmada, kente karşı suç kavramı kentli hakları üzerine (insan hakları, Avrupa Kentsel Şartı vs.) temellendirilip, kentli haklarının yasal dayanaklarına değinilmiştir. Ardından yasalarda yer alan kente karşı suç ile ilişkilendirilebilecek düzenlemeler (2005 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler vs.) irdelenmiştir. Kente karşı suç sayılabilecek eylemler tanımlanmış, kente karşı suç işleyen faillerden hareketle kente karşı kimlerin, hangi sebeplerden ötürü suç işlediği, sürece nasıl dâhil oldukları, uyguladıkları politikalar örnekle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: kente karşı suç, kent hakkı, kentli hakkı, aktörler, Türkiye

Abstract

New concepts have appeared in the literature as long as the problems of urbanization increase. One of them is the concept of "Crime Against Urban". So it contains some debates on which it should be grounded by the critiques about the unlawfulness of concept. Under the study, it is emphasized on the legal bases of right to the urban by grounding the concept of "crime against urban" on the basis of right to the urban (Human Rights, European Urban Charter, etc.) in this way. Additionally, it is discussed the regulations (like the amendments made in the Turkish Civil Code in 2005) that can be concerned with crime against urban in the laws. It is defined the actions that may be agreed as a crime against urban and revealed the examples related to the policies that those committing a crime against urban perform by explaining who and for what reasons commit a crime against urban and how they include in this process, moving from the makers who commit a crime against.

Keywords: crime against urban, right to the urban, urban rights, actors, Turkey

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

² Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi (epack_srml@hotmail.com)

Giriş

Kente karşı suç, kente, kentlilere ve kentli haklarına karşı yapılan saldırılar olarak kabul edilmekte ve kentlilik bilincinin oluşmadığı toplumlarda görülmektedir. Aynı zamanda kente karşı suç, hızlı, çarpık ve sağlıksız kentleşmenin de bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Ancak yine de göreceli bir kavram olan kente karşı suçun neyi kapsayacağı, ne üzerine inşa edilmesi gerektiği önemli bir sorundur. Çünkü kente karşı suç kavramının kanunilik ögesinin eksik olduğu yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Bu da teknik anlamda bir suç olmadığı izlenimini vermektedir.

Türkiye’de kente karşı suçlar tek bir yasada bir bütün olarak yer almasa da pek çok yasada kente karşı suçlarla ilgili düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemeleri kente karşı suç konusunda eksiklikleri giderecek nitelikte olmamasına rağmen atılmış bir adım olarak değerlendirmek gerekir ve bu düzenlemeler en azından kente karşı suç kavramına yapay olarak oluşturulmuş suç gözüyle bakılmasını engelleyebilecektir. Ancak kente karşı suç kavramının somut bir anlam taşıyabilmesi yasalarda açık bir biçimde tanımlanmasına bağlıdır.

Kente karşı suç kavramının kentli hakları üzerine temellendirilmesiyle bu kavramın hukuki açıdan tanımlanmasında önemli bir adım daha atılmış olacaktır. Ancak kentli haklarının tanımlanması yalnızca devletin değil, yurttaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün, kısacası toplumdaki herkesin birlikte çalışması sonucunda hayata geçirilebilecektir. Bu tanımlama sırasında rol alan aktörler aynı zamanda kente karşı işlenen suçlarda faillerin kimler olduğunu göstermektedir. Bu failler kimi zaman eylemli olarak kimi zamanda de eylemsiz/tepkisiz kalarak kente karşı suçları işlemektedirler.

Bu çalışmada, kente karşı suçla ilgili olarak yasalarda yer alan düzenlemelere değinip kente karşı suçun hukukiliği ele alınmıştır. Bu çalışma ile kente karşı yapılan ve suç olarak kabul edilebilecek eylemlerin tanımlanması ve bu eylemleri gerçekleştirenlerin kim olduğu ve nasıl bu süreçte dâhil olduğu irdelenmiştir. Ardından bir suç zinciri olarak düşünülen kente karşı suç işleyen aktörlerin uyguladıkları politikalar örneklerle değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Hızlı, çarpık ve sağlıksız diye nitelenen kentleşme, yarattığı yeni rant alanları üzerinde hak istemlerinde bulunanlarca girilen ve “suç” sayılması gereken yeni yeni eylem türlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Keleş, 1994, s. 276). Kente karşı suç, kente ve kentlilere gereken saygının gösterilmediği, hukukun ve plan kavramının hiçe sayıldığı, kentlilik bilincinin oluşmadığı, doğal, tarihî, kültürel değerlerin öneminin anlaşılmadığı toplumların bir ürünüdür. Çevrenin kentleri de kapsamı, kente karşı işlenen suçları çevreye karşı işlenen suçların kapsamına dâhil etmektedir. Kentin kimliğine, doğal güzelliklerine, kentlilerin yaşam hakkına yapılacak her saldırı, aynı zamanda, 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde yer alan, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamayı ifade eden çevre hakkının bir ihlali, dolayısıyla, çevreye karşı bir suçtur. Kısacası kente karşı işlenen suçları çevreye karşı işlenen suçların bir parçası olarak görmek yanlış olmayacaktır. Zaten birbirinden ayırmak da mümkün değildir.

Kente karşı suç, “urban” terimi altında ifade edilen kent ve kent yaşamını, kentli haklarını anlatan her türlü değere karşı yapılan bir saldırdır. Kente karşı suç kavramının içerdiği kent; sosyal, siyasal ve kültürel bileşenlerin oluşturduğu, kentlilerin sahip çıktığı, yönetimin her kademesinde ortak olduğu, temel insan haklarının somut anlamda hayata geçirildiği mekânlardır. Aslında kent toplumsal, sosyal ve kültürel anlamda bir arada yaşamının getirdiği bir sorumluluktur. Kente karşı işlenen suç, bu sorumluluğun göz ardı edilmesidir (Karasu, 2009, ss. 27-44).

Öte yandan, kente karşı suç kavramının nasıl temellendirileceği üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Tekeli bu konuda iki yol olduğunu açıklar. İlk akla gelen kenti bir bütün olarak ele almak ve onu analizin objesi hâline getirmektir. Ama soruna bu şekilde yaklaşmak içinde iki sakıncayı barındırmaktadır. Bunlardan birincisi kente karşı suç kavramı içinde fiziki şekillendirme kaygılarının ağırlık kazanmasına neden olabilesidir. İkincisi ise kentin niteliğine ilişkin elitist değer yargılarının suç normlarını oluşturma eğilimini taşımasıdır (Tekeli, 1994, s. 24).

Kente karşı suç kavramının ne anlama geldiğini ve nasıl işlendiğini ortaya koyabilmek için önce kimi kavramlara açıklık getirmek yerinde olacaktır. Kent ve suç kavramları birlikte kullanıldığında her zaman aynı şeyleri ifade etmeyebilir. Örneğin, kentsel suç, kriminal anlamda, kent

olarak bilinen mekânlarda işlenen suçları anlatır. Kentsel suçların başında kapkaç, gasp, tecavüz ve organize kimi suçlar gelir. Oysa kente karşı işlenen suçlardan kasıt, en genel anlamda kent olarak tanımlanan mekânlara ekonomik, sosyal, fiziksel ve kültürel yönlerden verilen zararlardır (Mengi, 2007, s. 47). Öte yandan bu iki kavramı kesin olarak ayırmak da mümkün değildir. Örneğin, yeşil bir alanın tahrip edilmesi kamu malına zarar verildiği için adli bir suçtur. Ancak bu aynı zamanda kentlilerin haklarına bir saldırı olduğundan kente karşı bir suçtur. Bu nedenle kente karşı suçlar, kentlerde işlenen suçların bir bölümüdür, diyebiliriz.

Özellikle Türkiye’de olduğu gibi kentli bilincinin yeterince gelişmediği, siyasal çıkar ilişkileri içinde kentsel rantın önemli bir kaynak teşkil ettiği, patronaj ve hemşerilik ilişkilerinin fazlasıyla yaygın olduğu ve kentlinin bu ilişkilerin doğurduğu karar organlarınınca idare edildiği bir ülkede neyin suç sayılacağı önemli bir sorundur. Kentin ortasına dikilen çok katlı yapılar toplumun bir bölümü için gelişmeyi simgelerken, toplumun bir diğer kesimi için kentlinin değerini yitirmesi anlamına gelebilir. Benzer bir biçimde gecekonduların varlığı, içinde oturanlar için garipsecek bir durum değilken, imarlı alanda yaşayanlar için bir çevre ve görüntü kirliliği olarak kabul edilebilir. Kent, içinde yaşayanların bakış açıları ve kentten ne anladıklarına bağlı olarak fazlaca görecelidir. Bu görecelilik kente karşı suç kavramı için önemli bir engel yaratmaktadır (Karasu, 2009, s. 29).

Kente karşı suç konusundaki bu sıkıntılar kente karşı suç kavramının kentli hakları üzerine temellendirilmesiyle aşılabılır. 1933’de Atina’da kabul edilen *Atina Sözleşmesi*, kentli haklarının önemli bir bölümünü oluşturan “konut hakkı”nın ele alındığı ilk uluslararası metindir (Ertan, 1997, s. 40).

Kentli haklarının hemen hemen hepsi, aynı zamanda temel insan hak ve özgürlüklerinin bir parçasıdır. Bu bakımdan 1948 tarihli *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* için kentli haklarının yasal dayanaklarından biridir, diyebiliriz. (Keleş, 2014, s. 49). İnsan hakları atomistik bireylerin oluşturduğu soyut bir toplumu temele almaktadır. Oysa kentli hakları kent içindeki insanı temele aldığı için daha somuttur. İnsan haklarının uygulamaya geçmesi, pratiğe yansması kentliler için kentli haklarıyla somutlaşmış olmaktadır (Tekeli, 1994, s. 25). Üstelik insan hakları, dolayısıyla, kentli hakları kavramından hareket edilmesi, idare karşısında bireyi ta-

lep eder hâle getirecektir. Kent yöneticileri sürekli genişleyen ve artan kentli hakları karşısında daha iyi ve etkin hizmet vermek zorunda kalacaktır (Karasu, 2009, s. 30).

Kentli hakları konusunda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ek olarak, önemli bir kaynak da, Avrupa Konseyi'nin yetkili organlarınca çıkarılmış olan *Avrupa Kentsel Şartı*'dır. 1992 yılında kabul edilen Şart'ta, Avrupa kentlerinde yaşayan yurttaşların sahip olduğu haklar tek tek sıralanmıştır. Avrupa Kentsel Şartı, söz konusu hakların sağlanabilmesi için kimi ilkeler de belirlemiştir (Keleş, 2014, s. 51).

Avrupa Konseyi'nin Avrupa Kentsel Şartı'nı kabul etmesi kentli haklarının kurumsallaşması açısından önemli bir başlangıçtır. Avrupa Kentsel Şartı'nda; kentsel alanda özel araç kullanımının azaltılıp kamu araçlarının özendirilmesi, bireyin temiz ve sağlıklı, erişilebilir konutlarda oturması, kentin kimliğini temsil eden anıt, yapı, kentsel mekânların korunması, kentte güvenliğin sağlanması, her türlü gıda maddesinin üretim, dağıtım ve tüketiminin denetim altında tutulması, halkın karar alma sürecine katılması, kentte spor, dinlenme ve eğlence alanlarının artırılması vb. amaçlar yer almaktadır.

Şart, uluslararası sözleşme ya da anlaşmalardan farklı olarak, devletlere değil, yerel yönetimlere hitap etmektedir. Ancak Kentsel Şartı, Türkiye'de imzalayan hiçbir belediye bulunmamaktadır. Bu da kentli haklarının yaşama geçirilmesi önünde büyük bir engeldir (Keleş ve Mengi, 2013, s. 53).

Kentsel Şart, 2008 yılında gözden geçirilmiş ve *Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi* olarak yaşama geçirilmiştir. *Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto* adını taşıyan 2008 tarihli yenilenmiş belgedeki ilkelerde yerleşim yerleri arasında yakın iş birliği sağlamanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Bir başka Avrupa Konseyi belgesinde de, kentli haklarıyla ilgili kuraların yer aldığını belirtmek gerekir. Bu da, *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*'dır. Şartta yerel yönetimleri ilgilendiren her konunun planlanması ve karara bağlanması aşamalarında, uygun zamanlarda ve uygun yöntemlerle halkın oyuna başvurulması, görüşlerinin alınması zorunluluğuna yer verilmiştir. Aynı biçimde, yerel yönetimlerin sınırlarında değişiklik yapmanın gündeme gelmesi durumunda da, halkın görüşlerine başvurulması katılım hakkının bir gereği olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda 6360 Sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerde hem Av-

rupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın katılım hakkı ilkesine hem de Avrupa Kentsel Şartı'nın kentsel katılım ilkesine uyulmamış, kentli hakları ihlal edilmiştir.

5393 Sayılı Yasa ile kurulması öngörülen *Kent Konseyi* adı verilen kuruluşlar, kentli haklarının somutlaştırılması açısından önemli roller oynayabilecek sivil kuruluşlardır. Ancak günümüzdeki uygulama, konseylerin daha çok belediyelerin fiilî vesayeti altına sokulduklarını göstermektedir ki bu durumda kentli haklarını nasıl savunacakları kuşku oluşturmaktadır (Keleş, 2014, ss. 54-55).

O hâlde, kente karşı suçun kapsamı oldukça geniştir. Kente karşı suç sayılabilecek eylemler arasında; gecekondulu yapıyı, gelişigüzel yapılmış kentsel dönüşüm projeleri, sağlığa aykırı gıda maddesi üretimi, çevrenin kirletilmesi, taşıtların yaya geçişini engelleyecek biçimde yaya kaldırmasına ya da yola bırakılması, kamuya açık alanlarda ya da toplu taşıma araçlarında gerçekleştirilen vandalist saldırılar, kamusal alanda uygun yazıların yazılması, balkonlara çamaşır asılması, gürültü kirliliğine kadar geniş bir eylemler dizisi yer almaktadır.

Kentsel yaşam kalitesinde meydana gelebilecek bir düşüş ya da kentli haklarının ihlali, kullanılmasının engellenmesi, gereği gibi kullanılamaması, kentteki tarihî, doğal, kültürel değerlerin tahrip edilmesi, kentin günlük işleyişine ya da kent kimliğine, kentsel yaşamın genel seyrine yapılan bir müdahale kente karşı bir suçtur (Karasu, 2009, s. 28).

Kente karşı suç kavramı kent hakkı kavramıyla da ilişkilidir. Kent hakkı kavramı kentin bir kimliği ve etik bir değeri olduğunu vurgular. "Kent Hakkı" kavramı ilk kez, Kent Hakkı isimli eserinde Henri Lefebvre tarafından kullanılmıştır (Keleş, 1991, s. 5). Kent hakkı, kentsel hizmetlerden tam anlamıyla yararlanma yanında, kentte yaşama hakkını da kapsamaktadır. Buna göre kentli hakları ile kent hakkı birbirinden farklı istemler içermekle birlikte, kaynağını sağlıklı bir kentte yaşama hakkından almaktadır. Bu açıdan, kentli hakları ile kent hakkını aynı çerçevede görmek ve kent hakkını da kentli hakları bütünü içinde düşünmekte sakınca yoktur (Ertan, 1997, s. 46).

Kent hakkı kavramı, kentin etik anlamda ayrı bir değeri olduğunu vurgular. Kentin ayrı bir değer olarak kabul görmesi, kente karşı işlenen suçların varlığı karşısında etik ve hukuki bir dayanak sağlayacaktır (Karasu, 2009, s. 28).

2.Kente Karşı Suç Kavramının Hukukiliği Sorunu

Ceza hukuku anlamında bir suçun varlığı için dört unsur söz konusudur. Birincisi, suçta kanunilik ilkesinin zorunlu sonucu olarak işlenen fiilin yasadaki tanımına uygun olmasıdır. İkincisi, bir fiilin (maddi unsur) bulunmasıdır. Üçüncüsü, bu fiilin hukuka aykırı olması ve son olarak da faile isnat olacak bir kusurun (manevi unsur) bulunmasıdır (Yeter, 1993, ss. 44-45). Kente karşı suç kavramı konusunda eleştirilerin yoğunlaştığı en önemli konu “kanunilik” öğesinin eksik olduğudur. Bu ögenin eksik olması nedeniyle, öteki suçlardan ayrılmakta ve teknik anlamda bir suç olmadığı izlenimi vermektedir. Bu nedenledir ki, kente karşı suç kavramına “yapay” olarak oluşturulmuş bir kavram gözüyle bakılmaktadır (Keleş, 1994, s. 277).

Kente karşı suç kavramının hukuki dayanağı olmadığı yolundaki değerlendirmeler, bunlarla ilgili olarak yasalarda suç olarak tanımlanabilecek fiillerin bulunmadığı anlayışına dayanmaktaydı. Oysa tek bir yasada değilse bile, pek çok yasada, dağınık olarak, kente karşı suçlarla ilgili düzenlemeler olduğuna göre, söz konusu eleştirilere hak verme olanağı yoktur (Keleş’ten aktaran Karasu, 2009, s. 36).

AKP iktidarının çıkardığı Acil Eylem Planı’nda “kente karşı suç” konusunda ayrı bir bölümün Türk Ceza Kanunu’na konulacağı belirtiliyordu. Fakat yeni Ceza Kanunu çıkarılırken ilgili bölümün başlığına “toplumu karşı suçlar” adı verilmiştir (Geray, 2007, s. 52).

2005 yılında Türk Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklikle, “kente karşı suç” kavramını tam karşılamamakla birlikte, bazı kente ve çevreye karşı işlenen suçlar Türk Ceza Kanununa dâhil edilmiştir. Yeni TCK’nin (5237 sayılı Kanun) “Topluma Karşı Suçlar” başlıklı üçüncü kısma eklenen “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında kente ve çevreye karşı işlenen suçlara yer verilmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda, “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında öngörülen yeni suçlar; çevrenin atık ve artıklarla kasten (m. 181) ve taksirle (m. 182) kirletilmesi, gürültü kirliliği (m. 183) ve imar kirliliği (m. 184) başlıkları altında düzenlenmiştir.

TCK’nin 181. maddesiyle çevrenin kasten kirletilmesi tanımlanmaktadır.

(1) *İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(2) Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar artırılır.

(4) Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi hâlinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.

(5) Bu maddenin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Getirilen bu düzenleme 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 8. ve 20. maddeleri ile paralellik taşır. Buna göre "kirletme yasağı" başlıklı 8. maddeyle; her türlü atık ve artığı belirtilen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak alıcı ortamlara bırakmak, depolamak, benzeri faaliyette bulunmak yasaktır. Yine 2872 sayılı Kanunun 20. maddesinde bu yasağa uymayanlara 100 bin TL para cezası öngörülmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun 182. maddesi ise, taksirle çevreyi kirletme suçunu tanımlamaktadır.

(1) Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması hâlinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(2) İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesine neden olan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Yukarıda belirtilen düzenleme gerçekte, çevreyi kirletenlere Çevre Yasası'nın öngördüğü idari para cezalarından daha ağır cezalar getirmektedir. Oysa ülkemizde cezaların arttırılmasının caydırıcılığı olmamaktadır (Geray, 2007, s. 55). Suç-ceza ikilemine düşmeden kentli kültürün yaygınlaştırılması, yetiştirme, eğitime vb. yollarının hukukun uygulanması yollarını düşünmek herhâlde kentli haklarına daha çok yakışa-

caktır. Böyle bir bakış açısı içinde devletin cezalandırma hakkı değil, bireyi toplumsallaştırma görevi vardır (Tekeli, 1994, s. 26).

“Gürültü Kirliliğine Neden Olma” da Yasanın 183. maddesine göre suç sayılmış, yaptırımı bağlanmıştır:

*İlgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklere aykırı olarak, başka bir kim-
senin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişi,
iki aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.*

Yasanın gürültü konusunda çitayı bu derece yüksek tutması hem belirsizliği neden olmakta hem de yasa hükmünün uygulanmasını zorlaştırmaktadır. İnsan sağlığına zarar verecek bir gürültü düzeyi çok yüksek bir eşik değerdir ve belirsizdir. Herkesin sese karşı duyarlılığı aynı değildir (Karasu, 2009, s. 37).

TCK’ da yer alan kente karşı suç kavramını ilgilendiren asıl yenilik 184. maddede düzenlenmiştir. “İmar Kirliliğine Neden Olma” başlığında düzenlenen maddeye göre;

(1) *Yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(2) *Yapı ruhsatı olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade eden kişi, yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır.*

(3) *Yapı kullanma izni alınmamış binalarda herhangi bir sınaî faaliyetin icrasına müsaade eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(4) *Üçüncü fıkra hariç, bu madde hükümleri ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde uygulanır.*

(5) *Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkûm olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.*

3194 sayılı İmar Yasası da bu kuralları ve yaptırımları düzenlemektedir. Anlaşılacağı üzere, cezalara ilişkin değişiklikler dışında herhangi bir düzenleme yapılmış değildir. Yalnızca cezaların arttırılması söz konusu olduğunda, İmar Yasası’nda değişiklik yapılmakla yetinilebilirdi.

Yasanın “İmar Kirliliğine Neden Olma” başlığını taşıyan 184. maddesinin yayımı tarihinde, “Çevrenin Kasten Kirletilmesi” başlıklı 181. maddesinin birinci fıkrasının Resmî Gazete’de yayımı (22 Ekim 2004 gününden başlayarak), iki yıl sonra da öbür hükümlerinin 1 Nisan 2005 gü-

nünde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür (Md. 344). Yasanın yürürlük maddesindeki bu erteleme, yasaya sonradan eklenmiştir. Bunun, denetimlerin geciktirilmesinden başka bir anlamı yoktur. Bir tür çevre bağışlaması getirilmiştir (Geray, 2007, ss. 52-55).

5236 sayılı Kabahatler Kanunu ile de çevreye ve kente karşı işlenen bazı eylemler için idari yaptırım öngörülmüştür. Yasaya göre; *gürültü yapmak* (m. 36), *evsel atık ve artıkları, bunların toplanmasına ve depolanmasına özgü yerler dışında atmak* (m. 41/1), *kamuya ait alanlarda hayvan kesmek* (m. 41/3), *inşaat atık ve artıklarını kamuya ait alanlara atmak ve bırakmak* (m. 41/4), *ihtiyaç fazlası eşyaları sokağa veya kamusal alanlara bırakmak* (m. 41/5), *motorlu kara veya deniz nakil araçlarını ya da bunların mütemmim cüzlerini sokağa veya kamuya ait alanlara bırakmak* (m. 41/6) suç sayılmış, çeşitli idari para cezaları öngörülmüştür.

TCK ve Kabahatler Kanunu dışında birçok yasada da, doğrudan olmasa da, kente karşı işlenen suçlar için yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar arasında; 3194 sayılı İmar Kanunu, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2805 sayılı İmar Affı Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 3402 sayılı Kadastro Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 167 Yeraltı Suları Kanunu, 1608 sayılı Umuru Belediyeye Müteallik Ahkâmı Cezaiye Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu vb. yasalar yer almaktadır.

Gerek yeni TCK gerekse onlarca yasada dağılmış bir biçimde yer alan hükümler kente karşı işlenen suçlar konusunda kanunilik ilkesinin var olduğunun en açık delilidir. Kente karşı suç kavramı 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile artık sadece idari değil adli bir suç hâline gelmiştir. Bu durum yasadaki eksikliklere rağmen önemli bir adımdır (Karasu, 2009, s. 40).

Öte yandan zaman zaman bu kanunlar kente karşı suç aracı olmuştur. Örneğin, 6831 Sayılı Orman Yasası'nın 2/B maddesinde, 1982 Anayasası'nın 170. maddesi doğrultusunda yapılan bir değişiklikle "orman niteliğini yitirmiş" alanların imara açılmasına izin verilmiştir. Bu durum önemli sakıncalar barındırmaktadır. Çünkü böylece, bu alanlara yakın yerlerdeki ormanlar, ulusal parklar, doğa koruma alanları, sulak alanlar ve diğer doğal değerler bundan zarar görecektir.

2007 yılında Çevre ve Orman Bakanı, Bakanlığın bütçesini TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda sunarken "Hedefimiz devlet ormancılığından millet ormancılığına geçmektir." demiştir. Böylece, ilk elde, 473 bin hektarlık bir alanın orman rejimi dışına çıkarılmasından Hazine'ye 25 milyar dolarlık bir gelir sağlanacağını da sözlerine eklemekten geri kalmamıştır. Bu hesap, asıl amacın, değerlerin olabildiğince "paraya çevrilmesi" olduğunu ortaya koymaktadır. Görev başındaki hükümetin bu konudaki ısrarlı tutumu bugün de sürmektedir (Keleş, 2013, ss. 32-33).

"Bir diğer örnek 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile ilgilidir. 648 sayılı KHK'nin 42nci maddesi ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17nci maddesinde değişikliğe gidilmiş ve koruma amaçlı imar planlarının yapılmasına ilişkin zorlayıcı düzenlemede önemli bir geri adım atılarak, kültür varlıklarımızın tahribatına neden olacak yeni bir sürece girilmiştir. Değişiklik öncesinde, sit alanı olarak koruma altına alınan alanlarda iki yıl içinde koruma amaçlı imar planı yapılması, zorunlu durumlarda bu sürenin koruma bölge kurulu tarafından bir yıl uzatılabileceği düzenlenmiş durumdayken, bu süre düzenlemede doğrudan üç yıl olarak düzenlenmiş ve koruma bölge kurullarına bu süreyi sınırsız biçimde uzatma yetkisi tanınmıştır. Bu durum, değişiklik öncesinde koruma amaçlı imar planı yapılmasını özendiren, belirlenen sürenin sonunda geçersiz hale gelen geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarının sürekli uygulanmasını olanaklı hale getirmektedir. Böylesi bir düzenleme, koruma amaçlı imar planlarının yapılmasını engellemenin yanı sıra, sit alanlarında plansız biçimde yapılaşmanın da önünü açacaktır.

Aynı madde içinde yapılan bir başka düzenleme ile Ankara Ulus örneğinde olduğu gibi, yargı kararlarıyla koruma amaçlı imar planı durdurulmuş ya da iptal edilmiş alanlarda da koruma bölge kurulu kararlarıyla yeni yapılaşmaların önünü açmaya yönelik düzenlemeye gidilmiştir. Bu haliyle yapılan düzenleme yargı kararlarını devre dışı bırakmayı amaçlayan, sit alanlarında koruma bölge kurulu işbirliği ile gerçekleştirilecek talanın önünü açan bir düzenleme olma niteliği taşımaktadır.

648 sayılı KHK'nin 45inci maddesi ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 51inci maddesinde değişikliğe gidilmiş ve bazı belediyelerin ve merkezi kurumların, koruma bölge kurullarında kabul ettiremedikleri bazı kararların merkezi olarak oluşturulan ve büyük çoğunluğu merkezi idarenin bürokratlarından oluşan Koruma Yüksek Kurulu tarafından görüşülmesi,

karara bağlanmasının önü açılmıştır. Yapılan düzenlemede, alınan bu türden kararların yeniden koruma bölge kurulu tarafından görüşülemeyeceği de düzenlenerek, kültür varlıklarımız ve sit alanlarımız üzerinde koruma bölge kurulu kontrolünü kaldıracak, koruma bölge kurullarını fiili olarak devre dışı bırakacak, olası bir talan-tahribat sürecinin ilk adımı atılmıştır.”(www.spo.org.tr, 2015).

3.Kente Karşı İşlenen Suçların Aktörleri

Kente karşı işlenen suçun failleri geniş bir spektrum içinde yer almaktadır. Yurttıştan kurumlara hatta bizzat belediyeye kadar gerçek ve tüzel kişiler bu fiilleri işlemektedirler. Ayrıca suçun mağduruyla failini de birbirinden ayırmak mümkün değildir. Kente karşı işlenen bir suçun faili ve mağduru aynı kişi olabilmektedir (Yeter, 1993, s. 47).

Kente karşı suç işleyenler bir “suç zinciri” olarak düşünülmektedir. Bu zinciri dört halkaya ayırabiliriz. İlki merkezî yönetim, ikincisi yerel yönetimler, üçüncüsü yurttışlar, dördüncüsü ise sivil toplum kuruluşlarıdır (Ekinci, 1999, s. 1).

3.1.Merkezî Yönetim

Merkezî yönetimin kente karşı işlenen suçlar konusunda neden olduğu en büyük tahribat yurttışlarda neden olduğu zihniyet değişikliğidir. Merkezî yönetimi elinde tutan siyasetçiler ve bürokratlar hem plan kavramına inanmayarak hem de imar planları üzerinde neden oldukları siyasi rant mücadelesiyle topluma kötü örnek olmuş, toplumun kente karşı suç işlemesini kolaylaştırmış, en azından “yapanın yanına kâr kaldığını” göstermişlerdir.

Merkezî yönetim, yarattığı yetki karmaşası içinde kentlerde imar planlarını uygulanamaz hâle getirmiştir. Merkezî yönetim 3194 sayılı İmar Kanunu ile yerel yönetimlere devrettiği imar yetkilerini, bir süre sonra, çıkardığı yasalarla sulandırmış, âdeta geri almaya çalışmış; bu arada, yerel yönetimlere devrettiği yetkileri denetimsiz bırakarak da yerel yönetimlerde yozlaşmaya ve imar planlarının kentsel rant için kullanılabilir hâle gelmesine neden olmuştur (Karasu, 2009, ss. 56-57).

1945’ten sonra hızlanan kentleşme karşısında gecekondular ve kaçak yapılaşma konularında çıkarılan, sayıları 10-11’e varan bağışlama yasala-

rıyla imar planlarına, yasalara ve hatta taşınmaz iyeliğine ilişkin ilkelere aykırı olarak yapılan kaçak yapılar, kurulan tesisler yasallaştırılmıştır. Kamusal ve vakıf arsalar üzerindeki kaçak yapılara arsa tapuları davullu zurnalı törenlerle dağıtılmış, çevreleri altyapıyla donatılmış, böylece kaçak yapılaşma özendirilmiştir (Geray, 2007, s. 51).

Merkezî yönetim 1950'lerden başlayarak günümüze kadar geçen sürede plansız gelişmeyi teşvik etmiş, kente karşı işlenen suçlara göz yummuştur. Merkezî yönetim kentlerin planlı gelişmesi için gerekli bilimsel çalışmaları yapmadığı gibi yarattığı düzen içinde plan kavramını kamuoyunun gözünde "bürokratik bir engel" hâline getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yılları hariç plan kavramına inanmayan ya da planı sermaye önünde bir engel gören merkezî yönetim ya siyasal popülizm uğruna imar planlarını sabote etmiş ya da neden olduğu politikasızlık sonucunda ülke genelinde bir plan hiyerarşisi kurulmasına, bölge planlarının yapılmasına, ülke genelinde sanayi-yerleşim ve nüfus dengesinin doğru bir biçimde hayata geçirilmesine engel teşkil etmişti (Karasu, 2007, s. 57).

Öte yandan, Siyasetçiler kesinleşen mahkeme kararlarını uygulamayı topluma kötü örnek olmuşlardır. Uygulamada da sıkça görüldüğü gibi merkezî yönetim olayları önlemek, cezalandırmak yerine çoğu zaman imar usulsüzlüklerinin içinde yer almakta, hatta pay almaktadır (Karasu, 2009, s. 57).

3.2.Yerel Yönetim

Kente karşı suçların mağduru kentli olduğuna göre, onu koruması gerekenlerin başında, kentlinin temsili kurumu olan belediye gelir (Keleş, 1994, s. 279). 3194 sayılı İmar Kanunu gereği imar planı yapma ve onama yetkisi, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeye, dışında valiliklere aittir. Gerek merkezî yönetimin denetiminin olmaması gerekse yerel yönetim organlarının iç dinamikleri imar planlarının gereği gibi uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Ülke genelinde imar planlarının sıkça değiştirilmesi, planların ranta hizmet ettiği kuşkusunu yaratmaktadır (Karasu, 2009, s. 58).

1980 sonrası egemen anlayış hâline gelen neoliberal politikalar nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin büyük kentlerinde kentsel dönüşüm projeleri ortaya çıkmıştır. Süreç içinde kentsel yerleşim alanları

metalaştırarak serbest piyasa ekonomisine sunacak yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve yerel yönetimler imar planlaması başta olmak üzere geniş yetkilerle donatılmaya başlamıştır. İmar konusunda yetkilendirilen yerel yönetimler hızlı bir biçimde belli sınıfların lehine kentsel dönüşüm sürecini başlatmışlardır. Bu süreçte kentlerde yeni bir arazi ve emlak pazarı ortaya çıkmıştır (Balkır, 2010, s. 346).

Kuşkusuz, kente karşı suçların büyük bir bölümü, belediye meclislerinin kabul ederek kesinleştirdiği imar planlarıyla ya da plan değişiklikleriyle olmaktadır. Dolayısıyla, siyasal bir organ olan belediye meclisinin topluca ya da çoğunlukla bir kentin geleceğine ilişkin olarak alacağı plan kararlarının kente karşı suç oluşturma olasılığı her zaman vardır. Gelecek kuşakları kentin havasından, suyundan, toprağından, kültür ve mimarlık değerlerinden yoksun kılacak yanlış bir plan kararı nedeniyle belediye meclisinin siyasal takdir hakkı ceza yaptırımını ile karşılaştırılmaz. Bu tür kararlara karşı, yönetsel yargı yolu her zaman açıktır ve iptal kararlarıyla kimi yanlış uygulamalar önlenabilir (Keleş, 2007, s. 46).

Katılıma olanak vermeyen, temsil niteliği düşük, saydam olmayan, merkezî yönetimin sıkı denetim ve gözetimi altında çalışan, akçal kaynakları yetersiz, etkin ve verimlilikten uzak, partizanca davranan kent yönetimlerinin varlığı, kentin ekonomik, toplumsal, kültürel ve fiziksel yapısı üzerinde olumsuz etkilerde bulunacağı için kente karşı suç işlenmesini kolaylaştırabilecektir (Mengi, 2007, s. 47).

Oysaki yerel yönetimler kentleri planlı bir biçimde geliştirmekten sorumludur. Belediyeler kente karşı işlenen suçların konusunu oluşturan kentli haklarının hayata geçirilmesinde öncü olmalıdır (Geray, 1998, s. 341).

3.3. Yurttaşlar

Yurttaş, belediyelerde görev alarak, görev almış olanları bu konularda duyarlı olmaya zorlayarak, duyarlı davranmayanları sorgulayarak ve sırası geldiğinde kendilerine yeniden görev vermeyerek, bu kurumun gerektiği gibi işlenmesini sağlar. Kuşkusuz, böyle bir denetimin işleyebilmesi, yurttaşın iyi yetişmiş olmasına, bilinç düzeyinin yüksekliğine ve de ilgisine bağlıdır (Keleş, 1994, s. 280).

Kentlerimizin kimliğini oluşturan kültür, doğa ve tarih öğeleri değer yitirmektedir. Bu türlü değerleri korumak, onlara sahip çıkmak her kent-

taşın ve yurttaşın görevidir. Kenttaşlık ve yurttaşlık bilincinin gelişmesiyle birlikte bu görevin daha iyi yerine getirilebileceği kuşkusuzdur (Keleş, 2007, s. 45).

Günümüzde yurttaşların önemli bir bölümü yurttaşlık bilinci içinde davranmak yerine “köşeyi dönme” hırsıyla hareket etmekte, kimsenin hesap sormadığı bir ortamda, hukuksuzluğun getirdiği rahatlık içinde kente karşı suç işlemektedir. Bu duyarsızlık yurttaşlardan çok onları bu doğrultuda yönlendiren, yasaları gereği gibi uygulamayan idarenin sorumluluğudur.

Kısacası toplum uyruktan vatandaşa geçebilmiş, gerçek anlamda yurttaş kimliğini kazanmış değildir. Yurttaş kimliğinin kazanılamamış olmasında, sağlıksız ve iç göçe dayalı kentleşme, kentle bütünleşmeme, kentlerde hâkim görüntü hâline gelen ikili kent yapısı (imarlı-inarsız), merkezî ve yerel kamu kurumlarının duyarsızlığı, gelenek eksikliği, eğitim seviyesinin düşüklüğü vb. onlarca faktör rol oynamaktadır. Bu konuda yurttaşları bilinçlendirmek amacıyla günümüze kadar yapılmış bir eğitim çalışması mevcut değildir. Bu durum önemli bir eksiklik (Karasu, 2009, ss. 59-60).

3.4.Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum, devlet otoritesinin dışında, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmanın olduğu, bireylerin özgürce ve bağımsız olarak hareket edebildikleri, bireyler arasında gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin olduğu toplum olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplumun en önemli unsurları sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum, bir ülkede “kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları” arasındaki ilişkilerdeki denge ile ortaya çıkar. Sivil toplum kuruluşları ise, ortak bir fikir ve ortak bir amaç, doğrultusunda bir araya gelmiş insanların, gönüllülük esasına dayalı olarak oluşturdukları birlik-telikler olarak tanımlanmaktadır (Güleç ve Sancak, 2009, s. 249).

Belediye yönetimi veya merkezî idare bazı tedbirleri almak suretiyle kenti rahatlatacak uygulamaları başlatmıyorsa, belde halkının yerel inisiyatif olarak ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla bunu harekete geçirmesi beklenmelidir. Kanaatimizce ülkemizin en büyük eksikliği budur. Halkın yönetim üzerinde etkin ve rasyonel denetimi zayıftır, belki de hiç

yoktur (Yeter, 1993, s. 47). Kente ve kentli haklarına gösterilecek duyarlılık, bu konuda karar alma sürecinde toplumun etkin katılımı, sivil toplum kuruluşlarının hassasiyeti -özellikle ülkemizde oldukça yaygın olan merkezî ve yerel yöneticilerin kente karşı suç işlemesini zorlaştıracaktır. Ancak, bireysel ya da örgütlü olarak kent ve çevre değerlerine sahip çıkmanın başarısı, bir ülkede örgütlenme özgürlüğünün güvence altında olmasına yakından bağlıdır (Keleş, 1994, s. 280).

Diğer taraftan sivil toplum kuruluşları arasında, imar planlarının kamu yararı doğrultusunda kullanılması misyonunu üstlenen Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve ona bağlı odalar, ÇEKÜL, Tarih Vakfı ile kendi temsil ettikleri zümrenin çıkarlarını savunan Sanayi ve Ticaret Odaları, Türk Müteahhitler Birliği, esnaf birlik ve odaları vb. kuruluşlar yer almaktadır. Özellikle TMMOB sermaye kaynaklı sivil toplum kuruluşlarının aksine kentsel ranta karşı uzun soluklu bir mücadele içindedir ve uzun yıllardır açmış olduğu davalar sayesinde kente karşı işlenen suçların azalmasında etkili olmuştur. Öte yandan, Türkiye’de kente karşı suç kavramı ilk kez 2 Ekim 1961 yılında Mimarlar Odası tarafından yapılan bir çalışmada gündeme getirilmiştir. Ancak yalnızca toplumun belli kesimlerinin mücadelesi yeterli değildir. Kente karşı işlenen suçların oluşturduğu sistem toplumsal ve siyasal anlamda topyekûn bir birliktelik ve kararlılık gerektirmektedir (Karasu, 2007, ss. 62-63).

Sonuç

Kentli hakları üçüncü kuşak Dayanışma Hakları içerisinde yer almaktadır ve adından da anlaşıldığı üzere kentli haklarının gereği gibi uygulanması her şeyden önce hepimizin görevidir ve hepimizin gayreti ile mümkündür. Kente karşı işlenen suçlara tepkisiz kalmak, göz yummak da bu suçlara ortak olmak anlamına gelmektedir. Bu görev hiç şüphesiz yurttaşlık bilincinin gelişmesiyle yerine getirilebilir. Kente sahip çıkmak hem kentli haklarını koruyacak hem de kente karşı suç işleyecek kişilerin bir kez daha düşünmesini sağlayacaktır. Böylece kente karşı suç işlenmesine de aracı olmayacaktır. Çünkü zaman zaman kente karşı işlenen suçlar telafi edilemeyecek boyutlara kadar gelebilmekte ve kent kimliğini kaybetmektedir.

Kente karşı işlenen suçların büyük bir kısmı imar suçlarıdır. Bu yüzden burada belediyelere büyük görevler düşmektedir. Merkezî yönetim de siyasi rant mücadelesi uğruna kentleri heba etmemeli, kaçak yapılaşmanın, gecekondulaşmanın önüne geçmeli, kentin de bir politikası olduğunu unutmamalıdır. Orman ve kıyı alanlarının imara açılması gibi örnekler kente karşı suç kavramının yasalarda açık bir biçimde belirtilmedikçe somut bir anlam taşıyamayacağını göstermektedir. Öte yandan, Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerin de ülkemizde kente karşı suç konusundaki eksikliği giderecek nitelikte olmadığı açıktır.

Kaynakça

- Balkır, Z. G. (2010). Konut hakkı ve ihlalleri: Kentli haklarının foğuşu. *II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu bildiri kitabı* (ss. 339-358).
- Çevre Kanunu, Kayıt No: 2872, Kabul Tarihi: 9.8.1983, *Resmî Gazete*, Sayı: 18132 (11.8.1983).
- Ekinci, O. (1999). Suç zinciri kenetlendi. *Cumhuriyet*, 27.8.1999.
- Ertan, K. A. (1997). Kentli hakları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 30, S. 3, ss. 31-48.
- Geray, C. (1998). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 75. Özel Sayısı, 323-345.
- Geray, C. (2007). Güvenli kent ve kente karşı suçlar üzerine.... TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni (ss.50-55).
- Güleç S. ve Sancak H. (2009). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarında kurumsallaşma ve stratejik yönetim. *VI. Uluslararası STK'lar Kongresi nildiriler kitabı* (ss. 249-261).
- İçişleri Bakanlığı (1996). <http://www.migm.gov.tr/AvrupaKonseyiYeni.aspx?DetayId=1#9>, (01.03.2015).
- Kabahatler Kanunu, Kayıt No: 5326, Kabul Tarihi: 30.3.2005, *Resmî Gazete*, Sayı: 25772 (31.3.2005).
- Karasu, M. A. (2007). Kente karşı işlenen suçlar ve suçun aktörleri. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni* (ss. 56-63).
- Karasu, M. A. (2009). *İmar uygulamaları bağlamında kente karşı suç*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Keleş, R. (1991). Kent suçu ve Kent hakkı. *Ankara Bülteni*, 5, 5.

- Keleş, R. (1994). Kent ve çevre haklarının korunması üzerine gözlemler. *Yılmaz Günal'a Armağan* (ss. 275-283). Ankara Üniversitesi SBF Basımevi.
- Keleş, R. (2007). Kente karşı suç. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni* (ss-45.46).
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2013). *Avrupa Birliğinin bölge politikaları*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2013). *100 soruda çevre sorunları ve politikası*. Ankara: Yakın Kitabevi.
- Keleş, R. (2014). *100 soruda Türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondular*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kayıt No: 2863, Kabul Tarihi: 21.7.1983, *Resmî Gazete*, Sayı: 18113 (23.7.1983).
- Mengi, A. (2007). Kente karşı suç-imar suçu". *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni* (ss. 47-49).
- Orman Kanunu, Kayıt No: 6831, Kabul Tarihi: 31.8.1956, *Resmî Gazete*, Sayı: 9402 (8.9.1956).
- Tekeli, İ. (1994). Kente karşı işlenen suç mu? Yoksa kentlinin gasp edilen hakkı mı?. *Ege Mimarlık*, 12, 24-26.
- Türk Ceza Kanunu, Kayıt No: 5237, Kabul Tarihi: 26.9.2004, *Resmî Gazete*, Sayı: 25611 (12.10.2004).
- Yeter, E (1993), Kente karşı suç kavramı üzerine düşünceler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 2, S. 5, ss. 43-48.
- http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3260&tipi=4&sube=0#.VP7ZFnysU8s, (01.03.2015).

Kentli Çocukların Hayalî Sokakları: Beyoğlu Sötlöce-Örnektepe Bölgesi

*

Yasemin Çakirer Özservet¹

Özet

Her toplumun mekânı algılaması, hayal etmesi ve mekansal davranışı arasında farklılıklar vardır. Yaş gruplarının da mekânı algılaması birbirinden farklı olmaktadır. Bu çalışmada, kentsel mekânı algılama ve hayal etme durumu kentli çocuklar açısından ele alınacaktır. Kentsel dönüşüme konu olan bir bölgede yaşayan çocukların, yaşadıkları yerle ilişkisi ve bunun üzerinden hayalî mekânlarının değerlendirilmesi bu çalışmanın amacıdır. Çocukların mekânla ilişkilerini ölçmek için çizdikleri resimler üzerinden okumalar yapmak yöntem olarak seçilmiştir. Çocuğun kentsel çevreyle ilişkisine odaklanan bazı çalışmalar bulunmakla birlikte bunlar henüz yeterli düzeyde değildir. Resimler üzerinden mekân algısı okumaları yapmak literatürde yeni keşfedilen bir alandır. Çocukların çizdiği resimleri okumak, bugünün kent tasarımcıları, politikacıları ve yöneticileri için önemli ve ihmal edilen bir kaynak durumundadır.

Çocukların mekânı hayallerinde nasıl algıladıklarını ölçmek üzere, Beyoğlu İlçesi Sötlöce-Örnektepe mahalleleri örnek olarak seçilmiştir. Çocukların yetişkinlerin mekân algısına yaklaştıkları ve bu algıyı olduğu gibi resmedebildikleri dönem olan gerçeklik dönemi bu çalışmada ele alınmıştır. Bölgede yer alan iki ilköğretim okullunda 7. sınıfta okuyan 36 çocukla bir çalışma yapılmıştır. Çocukların kentsel mekândan beklentilerini yansıtacağı düşünülen hayallerindeki sokakları resmetmeleri istenmiştir. Çocukların yaşadıkları yerleşim dokusu çok kısıtlayıcı, çok betonarme ve özgürce oyun oynama imkânına izin vermiyorsa, hayalleri de o derece kısıtlı ve beton ağırlıklı olarak ortaya çıkmıştır. Çocuklar mevcut durumlarda çok az oyun alanına sahiptir. Bu nedenle de, resimlerinde oyun alanları ve oynayan çocuklar çizmemişlerdir. Çocuklar kentsel mekânla kurdukları kurulan ilişkilerini resimlerine direkt yansıtmışlardır.

Anahtar Kelimeler: kentli çocuklar, Sötlöce-Örnektepe bölgesi, hayalimdeki sokak

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Yerel Yönetimler Bölümü (yasemincakirer@yahoo.it)

Imagined Streets of Urban Children: In Beyoğlu Sötlöce-Örnektepe Region

*

Yasemin Çakırer Özservet

Abstract

There are differences between spatial perception, imagining and spatial behavior of each society. Spatial perceptions of the age groups are also different from each other. In this study, urban spatial perception and imagining condition of the urban spaces will be addressed in terms of urban children. Urban children living in an area which is subject to urban transformation, the relationship with their community zone and evaluation of their imaginary spaces they live through it is the aim of this study. To measure the relationship between children and urban space it was chosen as the method to make reading through the drawings of children. Although there are some studies focusing on the relationship between urban environment and children but they are not sufficient. To read the perceptions on drawings of urban spaces is an area newly discovered in the literature. Reading the pictures drawn by the children is an important area and also neglected resource for today's urban designers, urban politicians and also administrators.

Sötlöce-Örnektepe region in Beyoğlu district was selected as the sample for measuring how children perceive the place of dreams. The stage of realism is entered when the child is very close to realize the space like adults and children can reflect this perception in their drawings, thus this stage is considered in this study. This study was conducted in two elementary schools in the district with 7th grade students in a total of 36 children. The children were asked to draw street of dreams which is thought to reflect the expectations of urban space. Whether children's settlement pattern is very restrictive, very concrete structure and not to allow to play free games, children's dreams have emerged that very limited and mainly concrete structures. In the current situation the children have a very little playgrounds. Therefore, they don't draw playgrounds or children playing in their pictures. Children reflected directly their fragile relationship with urban places in the drawings.

Keywords: urban children, Sötlöce-Örnektepe region, the street in my dream

Giriş

Çocuklar birçok ülkede nüfusun yaklaşık %30'luk oranla, dünya nüfusunun en önemli bölümünü teşkil etmektedir. İnsan ve çevrenin ilişkisinden en çok etkilenilen dönem, insanın gelişim aşamasında da en önemli dönem olan çocukluk dönemidir. Bu dönemin sağlıklı geçirilmesi için, sevgi, ilgi ve güven gereklidir. Bunların var olduğu ve çocuğun bunu hissettiği nitelikli fiziksel çevre, çocuğun başarılı ve uyumlu bir yetişken birey olarak topluma katılması olasılığını artırabilmektedir. Mekânların, kullanıcıları üzerinde çok çeşitli etkileri bulunmaktadır ve bu etkilerle mekânda yapılan işin verimi arasında da süregelen bir ilişki söz konusudur (Arslan vd., 2009, s. 35).

Çocuklar, kendini ifade etme araçlarına sahip olma konusunda nüfus içerisinde oldukça zayıf konumda bulunmaktadır. Çocuğun da diğer kullanıcılar da olduğu gibi, yaşamında karşılaştığı mekânlara yönelik herhangi bir yöntemle görüşü ve değerlendirmesi alınmamaktadır. Mekânlar kabul görmüş belli standart ve ilkelere uygun olarak tasarlanmaktadır (Arslan, 2010, s. 8).

Çocukların kendilerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için öncelikle buna yönelik açık alanlara sahip olmaları gerekmektedir. Çocuklar hareket ederek, dokunarak ve tutunarak hayatı deneyimlemektedirler. Çocuklar için hareket etmeyi en iyi sağlayan şey, gerçek mekânlarda oyun oynayabilmektir. Yaşlılarıyla oynayamayan çocuklar insan ilişkilerinde zorluk çekebilmekte ve içe kapanmaktadırlar. Hareket edebilme ve oyun oynamanın çocuğun hayal gücünü geliştirmede de etkisi büyüktür.

Yöntem

Çalışma, İstanbul'da kentsel dönüşüm projesi olarak ilan edilmiş Beyoğlu İlçesi sınırlarında yer alan Sütlüce-Örnektepe mahallelerinden oluşan bir bölge üzerine kurgulanmıştır. Araştırmada, bölgede yer alan iki ilköğretim okulu 7. sınıfa giden 36 (13'ü Sütlüce'den+23'ü Örnektepe'den) öğrenciden hayallerindeki sokağı resmetmeleri istenmiştir. Öğrencilere daha önce ne resmi yapacakları bilgisi verilmemiş ve okul müdürlerinden alınan izinle, gösterilen sınıfta çalışma yaptırılmıştır. Çocuklardan ellerine verilen resim kâğıtlarına kurşun kalemler ya da dağıtılan boya kalem-

leriyle istedikleri gibi hayallerindeki sokağı çizmeleri istenmiştir. Yapılan çalışmaların iyi/kötü şeklinde değerlendirilmeyeceği özellikle vurgulanmıştır. Çocuklar, bu faaliyetin neden yapıldığı ve nerede kullanılacağı konusunda özellikle bilgilendirilmiştir. Bunun amacı da, çocuğun sürekli araştırmalarda ve çalışmalarda nesne oluyor oluşunun önüne geçmek ve kendisine değer verildiğini ona hissettirmektir. Bu bilgilendirme düzeyi, çocuğun kente katılım merdiveni ile tanımlanan düzeylerden (Hart, 1992) dördüncü basamak, ancak katılım aşamasının ise ilk basamağını oluşturmaktadır (Çakırer-Özservet, 2014a).

Çocukların hayal kurmakta zorluk çektiği aktivite sırasında gözlenmiştir. Aktivite sonrası çocuklarla tek tek resimde neler çizdiğine yönelik görüşmeler yapılmıştır. Çünkü çocuklardan ayrıldıktan sonra resimlerin değerlendirilmesi yorumlamada bazı zorluklara sebebiyet verebilmektedir. Bunun bir örneği, daha önce yapılan resimleri yorumlama çalışmasında söz konusu olmuştur (Çakırer-Özservet, 2013). Görüşmelerde çocukların kullandıkları cümleler ve resimler birlikte değerlendirmeye alınmıştır.

Çocukların hayalindeki mekânlar, temelde çevre psikolojisini ve resim sanatının yorumlanması gibi alanları ilgilendirse de, şehir plancısı olarak değerlendirmelerde bulunmanın disiplinlerarası çalışmalara önemli bir katkı sağlayacağı kuşkusuzdur (Çakırer-Özservet, 2013). Mekânın algılanması ve sonra bu algının resme yansıtılmasında en önemli organ göz olduğu için de, araştırmada görsel bir çıktı olarak resimler kullanılmıştır.

Konu ve çalışma özü itibarıyla nitel bir araştırma sürecine sahiptir ve nesnel değil öznel (sübjektif) ve yoruma açıktır. O nedenle çalışmanın sonuçları kesin ve değişmez değildir. Sadece araştırmacının özgün yorumları olarak değerlendirilmelidir.

Çocuklarda Hafıza ve Sokak İlişkisi

Çocuk ve mekân ilişkisinde, çocukların en çok kullandığı mekânlar dört grup altında incelenebilir (Koç, 1999). Bunlar; konut mekânı, ardından konut yakın çevresi yani sokak, kentsel oyun alanları ve çocuğun resmî yaşamla ilk tanıştığı yer olan okul binalarıdır.

Konut yakın çevresi olarak apartmanlarda koridorlar, apartman girişleri, konutların önündeki arkasındaki kaldırımlar ve bahçeler, ama en çok da sokak dizisi ele alınmaktadır. Günümüzde konut yakın çevresi çocuk-

ların kullanabileceği güvenli dış ortamlar olmaktan uzaklaşmıştır. Barındırdığı olanaklar nedeniyle bu mekânlar çok çeşitli oyun türlerine imkân tanıyan en çok gereksinim duyulan mekânlardır (Sivri 1993, Castonguay ve Jutras 2009).

Çocukların mekânlarla ilişkilerine yönelik yapılan araştırmalar daha çok konut ve okul binaları üzerinedir. Bu noktada çocuğun konut yatkın çevre-sokakla ilişkisi hâlen araştırmalarla desteklenmeyi bekleyen önemli bir alandır. Sosyo-ekonomik yapı, çocuğa sunulan imkânlar ve çocuğun mekâna dair algılama farklılıklarının tespitinden oluşan çeşitli çalışmalar da (Çakır, 1997; Gür-Özbilen-Ertürk, 1989; Koç, 1999; Sivri, 1993) bulunmaktadır. Bunların yanında mekân bileşenlerinin çocuğun algısına etkisi ve çocukta oluşan duygusal tepkilerin sorgulandığı araştırmalar da (Cohen ve Trostle, 1990; Killen, Evans ve Danko, 2003; Demirbaş ve Demirkan, 2000) sınırlı sayıda bulunmaktadır.

Çocukların ilköğretim çağına geldikleri zaman çevresel farklılıkları ayırt edebilecek bir kapasiteye sahip oldukları, Cohen ve Trostle'in(1990) çalışmasında vurgulanmıştır. Bazı mekânlar insan yaşamını kolaylaştırmakta ve mutluluk vermektedir. Bazı mekânlar ise, tam tersi, yaşamı oldukça zorlaştırıp insanda mutsuzluk hissi yaratmaktadır. Mekândaki fiziksel bir bozulmaya, psikolojik bir bozulma eşlik edebilmektedir. Mekânda insanların ihtiyaçları olumlu karşılandığı ölçüde, insanlar o mekânda mutluluk ve aidiyet hissi üzerine yaşam sürebilirler. Mutluluk bir mekânın hatırlanabilmesi için en etkili duygudur.

Günümüzde şehirlerde doğal çevre dramatik şekilde yitirilmiştir ve yapılı çevre insan yaşamında daha baskın durumdadır. Çocuklar yaşamlarının büyük kısmını kapalı çevrelerde geçirmektedirler. Hatta neredeyse tüm günlerini konut, okul, ulaşım araçlarında geçirebilmektedirler. Çocuklar bu nedenle daha çok açık alanlara ve doğayla ilişkili çevrelere ihtiyaç duymaktadırlar. Yapılı çevrenin zihinsel sağlığa direkt ve dolaylı yoldan yaptığı etkiyi inceleyen çalışmalar, mevcut şehirlerde planlamanın trafik araçları odaklı yapılmasından ve insan odaklı, çocuk odaklı planlamanın olmamasından yakınmaktadır. Çoğu çocuk şehirlerde yürüme mesafesinde hareketten, yürümeden ve bisiklete binme deneyiminden mahrumdur. Ayrıca çocuğun şehir içinde doğal bir ortam veya yeşil park alanları bulabilmesi, onunla iç içe olabilmesi doğaya duyarlılığını arttıran bir etkidir. Zihinsel ve gelişimsel anlamda bir çocuk için iyi

olma durumu, çocuğun fiziksel aktivitelere yoğun olarak katılımına ve sosyal çevrenin bu aktivitelerdeki rolüne bağlıdır. Gifford ve Lacombe (2006), çocuklar üzerine eğilmiş ve çevresel düzenlemelerin çocuk gelişim aşamalarında önemli etken olduğu sonucunu çıkarmıştır.

Çocukların bu ihtiyaçları dışında sokak alanlarında günlük yapay çevre kullanımında da yetişkinlerden farklı birimleri, farklı zamanlarda ve şekillerde kullandıklarını da unutmamak gerekir. Sınırların çok olmadığı ve farklı konutlardan insanların buluşma mekânı olarak benimseyebilecekleri en önemli mekânlar sokaklardır. Toplumsal birçok faaliyetin yapıldığı yerlerdir sokaklar.

Diğer yönden, bir kullanıcının mekânı hangi eylem için kullanacağı kadar, o mekânı nasıl algıladığı da önemlidir. Mekânsal algı, mekânsal çevreden alınan bilgilerin kodlanması, saklanması, hatırlanması ve tekrar kodların çözülmesi süreci olarak açıklanmaktadır (Öymen- Özak ve Pulat-Gökmen, 2009). Mekânın algılanmasında bireysel farklılıklar önem kazanır. Algılanan mekân ise uzun süreli hafızada saklanır. İlişkilendirme, eşleştirme, karşılaştırma, yönelme gibi işlemlerle belleğe kodlanır (Öymen- Özak ve Pulat-Gökmen, 2009, ss. 153-154). Mekân belleği girdilerinde, sokak evden sonra ikincil mekândır. Daha sonra mahalle ve şehir ölçeği gelmektedir.

Mekânlar çocukların şimdiki ve gelecekteki mutluluğunu etkilemektedir (Tanner, 2009, s. 5). Mekânsal aidiyet pozitif ve kesin deneyimlerle şekillenir ve literatürde çocukluk döneminin deneyimlerinin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Mekânsal aidiyet insanların mekânda hissettikleri pozitif ve sıcak duygularıyla ilişkilidir. Bireyin hatırladıklarının ne kadarının mekânsal olduğu, mekânın akılda kalan yönlerinin neler olduğu üzerine kurulan bir model çerçevesinde, bireyin yaşamında önemli yer tutan çocukluğunun geçtiği ev üzerinden değerlendirme yapılan bir çalışmada, 7-12 yaşlarına ait çocukluk döneminde daha çok mekânsal veri toplandığı ortaya çıkarılmıştır (Öymen-Özak ve Pulat-Gökmen, 2009). Kişi, mekânla ilgili ilk deneyimini daha sonraki yaşamına taşır.

Geleneksel yaşam biçiminde var olan değerlerin yitirilmesi, komşuluk ilişkilerine fırsat veren iç bahçe, avlu, bahçelerin yok olmaya başlaması, sokak dokusunun her yörede var olan farklılığının yitirilmesi, iklimsel etkilerin tasarıma yansımından uzaklaşılması gibi nedenlerle, bugün

şehirlerde tekdüzelik, monotonluk ve mekaniklik hakimdir (Öymen-Özak ve Pulat-Gökmen, 2009).

Geleneksel konut dokusunun çocuklukta yaşanan evin insanın zihninde önemli bir yer ettiğini araştırmalar özellikle vurgulamaktadır. Bu noktada, çocuklukta yaşanan mekânların bireyin hafızasında önemli bir yer ettiği üzerinden, hafızaya yönelik çalışmalar yapılmak durumundadır. Hafıza, geçmişini saklama ve yeniden meydana getirme yetisi olarak görülebilir (Öymen-Özak ve Pulat-Gökmen, 2009). Hafızanın hayal gücü ile yakından ilişkisi bulunmaktadır.

Çocuklar için evin içerisinde, bahçede, sokakta ve mahallede oyun oynamak mekânların deneyimlenmesi açısından önemli bir unsur olarak görülmektedir. Oyun oynanan mekân bahçe ve sokaktır. Oyun, çocuğun hayal gücünü tetikler. Diğer komşu çocuklarıyla ve kardeşlerle birlikte oyun oynanan yerlerin anıları birey için önemlidir (Öymen-Özak ve Pulat-Gökmen, 2009, ss. 153-154).

Araştırmacılar geçmişini hatırlamakta zorluk çeken yetişkinlerin geleceğe yönelik yaratıcı senaryolar oluşturmalarının da zorlaştığını ileri sürmüşlerdir. Büyüdükçe belleğimiz zayıfladığından hayal gücümüz de eski rengini kaybetmeye başlamaktadır (Url 1). Yaşadıkları deneyimin az bir zaman sonrasında hafızanın daha taze olmasından bahsedilmektedir. Bu noktada araştırmada yer alan çocuklar 9-11 yaş aralığında ve çocukluk çağından henüz çıkmamış, ancak çocukluğa dair hafızalarında anıları olan çocuklardır. Yaşadıkları mekânsal deneyimleri hafızalarında tutmakta ve bu onların hayal gücüne tesir edebilmektedir.

Sütlüce-Örnektepe Bölgesi Çocukları ve Hayallerindeki Sokaklar

Derin körfez tipinin en güzel örneklerinden biri olan Haliç, İstanbul metropolü içerisinde coğrafi olarak belirlenmiş, tanımlı bir alt bölgedir. Araştırma konusunu oluşturan Sütlüce ve Örnektepe yerleşme bölgeleri ise tanımlanan bu bölgenin kuzey doğu sınırında bulunmaktadır. Sütlüce ve Örnektepe mahallelerinin tanımladığı bölge, E-5 Karayolunun Boğaziçi köprüsü ile bağlantı noktasında önemli bir konumda yer almaktadır. Bölgede bugün niteliksiz bir yapılaşmanın örnekleri ve gecekondu dokusunda nadir bulunan örnekler yer almaktadır.

Şekil 1. Sötlöce-Örnektepe araştırma bölgesinin ve bölgedeki okulların İstanbul'daki konumu

Haliç bölgesinden sanayi fonksiyonlarının desantralizasyonu ve bu alanların ticari ve kültürel aktivite alanlarına dönüşme sürecinin Sötlöce bölgesi üzerinde en güçlü mekânsal yansıması olan Haliç Kongre Merkezi, son dönemlerde yerli ve yabancı yatırımcılar için de bölgeyi ilgi çekici kılmıştır. Özellikle Sötlöce Kongre Merkezi'nden Kâğıthane'ye doğru uzanan Karaağaç Caddesi boyunca arka arkaya rezidans, otel ve iş merkezi inşaatları hızlı bir şekilde devam etmektedir (Çakırer-Özservlet, 2014b).

Şekil 2. Örnektepe mahallesinden fotoğraflar

Örnektepe bölge dokusuna baktığımızda, Sütlüce'nin aksine, ana caddelerde 4-5 kata çıksa da genel olarak konut dokusu 2-3 katlıdır. Sütlüce bölgesinde genellikle büyük kütleler ve çok katlı yapılar görülmektedir. Konut yaklaşma mesafeleri daha yakın ve bitişik yapılar görmek mümkünken, Örnektepe Mahallesi'nde tek katlı müstakil gecekondü tipi yerleşim söz konusudur. Mahallede, göçle gelen daha çok yoksul kesimin ağırlıkta olduğu bir bölge niteliği devam etmektedir.

Bölge çocuklarına mahallelerinde yer alan ilköğretim okulları üzerinden ulaşılmıştır. Kendi okullarında bir ders saatinde resim aktivitesi yaptırılmıştır. Çocuklar oldukça ilgili davranmışlardır. Çocuklar için resim yapma faaliyeti bazen kinetik bir faaliyet bazen de kendi iç dünyalarını ve algılayışlarını anlatım aracıdır. Çocuk yaptığı resim ile içindeki bilgiyi bize sunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada resim yaptırmak yöntem olarak seçilmiştir.

Çocukların resimleri 14 Sütlüce Mahallesi 23 Örnektepe Mahallesi olmak üzere birlikte ve ayrı ayrı değerlendirilecektir. Çocukların cinsiyeti 21 kız 16 erkek şeklindedir.

Şekil 3. Resimlerdeki doğa unsurları

Resimlerde doğal unsurlar olarak en çok ağaç resmi çizilmiştir. 23 ağaç çiziminden sadece 3 tanesi meyveli ağaç resmi. Meyveli ağaç çizimi, çocuğun doğayla mevcut ilişkisine işaret edebilir. Yere bağlılık, meyveli ağaca daha önceden sahip olma, bunun farkında olup meyveli ağacı hayal etme sebepler arasında olabilir. Çiçek resmi çizenler, yerde, gökyüzünde veya evin penceresi önünde ise sadece 5 çocuktur. Kuşları ifade eden çizimler ise 8 tanedir. Diğer bir çizim öğesi de nehir, göl ya da kısmen deniz gösterimidir. Sayıları 11'dir.

Çocukların hayalindeki sokağı çizerken onlardan en çok beklenen şey kendilerine farklı oyun alanları tasarlamalarıdır. Ancak, genel olarak oyun alanı çizmemişlerdir. Mevcutta çocuklara ayrılan alanların azlığı da onların hayal gücünü sınırlandıran bir unsur olabilir. Oyun alanı çizen sadece 16 çocuk vardır. Bunlardan 5 tanesi yapıyı oyun alanı, yani bilindik park alanı resmetmişlerdir. Diğerlerinin resimlerinde açık alanda oyunlar, futbol-voleybol sahaları ya da sıra dışı kendi üretimleri olan oyun alanları yer almıştır.

Resimlerdeki yapı yoğunluğu değerlendirildiğinde, az yoğun ya da tek bir yapı çizimi ağırlıktadır. Çocuklar ifadelerinde sakin, gürültüsüz mekânlar istemektedirler. Yakınlarda çizilen diğer yapılar genellikle arkadaşlarının evi, akrabalarının evi ya da bakkal, hastane v.b. şeklindedir. Konu hayalinizdeki sokak olduğu hâlde daha çok kendi evleri ve hemen yakın çevresine odaklanma söz konusudur. Sadece 4 resimde mevcuttaki yoğun dokulara benzeyen çok yoğun doku yer almıştır.

Şekil 4. Yoğun doku çizen resimlere örnekler

Çocukların resimleri yaparken ön plana neyi aldığı da önemlidir. Ön plandan kasıt genellikle resmin odağı, yani orta noktada bulunan öğelerdir. Bazen sağ veya sol tarafta çizgiler ve rengin baskın kullanılması ile odak farklı olabilir. Genelde odak kendi evi olarak gördüğü yapıdır.

Çocukların resimlerinde genel olarak (23 tanesi) insan ögesi bulunmamaktadır. Bu mevcutta insanların çok fazla kapalı alanlara hapsedilmiş oluşlarından kaynaklı bir hafıza sebebiyle olabilir. Resimlerde belirgin ifade edilen duygu ifadeleri de çocuğun mevcutta hissettiği duygu ifadesini gösterebilir ya da o tarz mekânlarda hissettiği duyguyu gösterebilir. Genel olarak ifade bulunmamaktadır. Çünkü duyguları en güzel

gösteren Şey resimde insan figürünün olmasıdır. Büyük çoğunluğında bu olmadığı için duygu ifadesi olmasa da bazen gülen güneŐte ya da insan çizdiyse onun ifadesinde mutluluk ifadesi gözlenebilmektedir. Toplam 8 resimde mutluluk ifadesi yer etmiştir.

Şekil 5. İnsan figürü olan ve mutlu bir duygu ifadesi olan resimler

Kullanılan renklere bakıldığında, yoğun bir konut dokusu çizilmişse siyah ve baskın ifadeler yer alırken, hayaline çok inanmayan çocukların da daha soluk çizdiği görülmüştür. Sadece 6 resimde hiç renk kullanılmamıŐ, kurşun kalemle çizilmiştir ya da tamamen siyah boya kalemiyle çizilmiştir. Geri kalan resimlerde az ya da çok renk kullanılmıştır.

Çocuğun hayalindeki sokakta kendi evi olarak gördüğü yapının nasıl bir Şey olduğu da önemlidir. Toplam 19 resimde kendi evlerini çocuklar tek katlı ve müstakil ev olarak hayal etmişlerdir. Toplam 4 resimde ise, rezidans, gökdelen, çok katlı apartman hayali de yer almaktadır.

Şekil 6. Gökdelen tarzında bir binanın en üst katını evi olarak hayal eden bir çocuğun çizimi.

Son olarak, çocukların hayal ettikleri sokaklarda ne yapıyor olarak kendilerini hayal ettikleri de çok önemlidir. Sütlüce bölgesindeki çocuklar kendilerinin nerede olduklarını özel olarak belirtmedikleri için kesin bir yorum yapamamakla birlikte, çizimlerinde insan unsuru görülemediği için evde oldukları tahmin edilmektedir. Örnektepe bölgesinde ise 23 çocuktan sadece 7 çocuk kendisini dışarıda oyun oynarken hayal ediyor. Geri kalan kendini evde bilgisayar oynarken, gitar çalarken, pencereden arabaların geçişini seyredirken, ya da sadece evde görmektedir. Bu çalışmanın en acı sonucu budur, çocuklar hayallerinde bile kendilerini dışarıda oyun oynarken görmemektedirler.

Değerlendirme

Çocuklar mekân yoksunluğu açısından incelemeye değer bir gruptur. Nüfusu giderek artan ve ölçsüz büyüyen kentlerden biri olan İstanbul, meydan, park ve sokak gibi açık alanlar ve yapılaşmış çevrenin insan ölçeğini aşan niteliğinden dolayı, çocuk aktivitelerine uygun olmayan kentsel mekânlara sahiptir. Bu eksiklik nedeniyle kentsel mekânlarda çocuk hareketleri giderek azalmakta ve kentsel mekânda çocuklar çok az görünür olmaktadır. Çocukların kalitesiz kentsel mekânlarda büyüyor olmaları, onların kişisel gelişimlerini, yaratıcılıklarını ve sorumluluk alma becerilerini etkilemektedir (Çakırer-Özservet, 2015a). Mekânlar tasarlanırken içinde yaşayacak bireyleri nasıl etkileyeceği düşünülmemektedir. Çünkü tasarlanan ve içinde yaşanan mekânlar çocukların hayal gücünü ciddi düzeyde etkilemektedir. Çocuklar çizdikleri resimleriyle bize çok şey anlatmaktadır ve bu anlattıkları pek de güzel mekânlar tasarlamadığımızı ve tasarlananlar onların yaşamında derin etkiler bırakmaktadır.

Bu çalışmada, çocuk zihninin en önemli yanı olan hayal kurmanın zor gerçekleştiğini, ortaya çıkan ürünlerde hayal gücü zayıf ürünler çıktığı görülmüştür. Çocuklar, hayalî mekânlarında bile mevcut mekânların etkisinden kurtulamamaktadırlar. Gerçekte de burada kimliksiz ve düzensiz bir yapılaşma vardır ve bunun etkisi çizimlerinde net görülmüştür.

Çocuk olmanın en temel göstergesi olan oyun oynama konusunda enişe verici bir sonuç ortaya çıkmıştır. Çocuklar resim alanı içerisinde kendilerine oyun alanı düşünmemişlerdir. Mutluluk ifade eden resimle-

rin azlığı da çok şey ifade etmektedir. Mevcutta bölgedeki yerleşimde çocuk oyun alanlarının yetersizliğini çocukların resimlerinde ve söylediklerinde görmek mümkündür. Çocukların oyun alanları evlerine yakın olmalıdır. Bu noktada, yaşayan sokaklar oluşturmak, sokakları oynanabilir kılmak önemlidir. Sokaklar çocukların olmalıdır ve çocuklar güvenlik kaygısı olmadan, özgürce oynayabilmelidirler (Çakırer-Özservet, 2015b).

Yaşanılan mekânı algılama ve farkındalık sonucu birey ve çevresi arasında oluşan etkileşim, iç dünyasının gelişim sürecine de aynen yansımaktadır. Bu nedenle, kentlerin demokratikleşmesinin yolu, kenti oluşturan her toplumsal kesimin kenti kullanabilir, yaşamını sürdürebilir hâle gelmesinden geçmektedir. Çocuklar kentlerde sokağa çıkabilen ve kentsel mekânları güven içinde kullanabilen bir yapıya kavuşmak durumundadır. Mutlu, hareket eden ve bu sayede sosyal dünyayı keşfeden çocuklar için bunları yapmak durumundayız.

Kaynakça

- Arslan, H. D. (2010). *İlköğretim sınıf tasarımında algıya bağlı parametrelerin belirlenmesi ve tasarıma yönelik öneriler*. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Arslan, H.D., Çınar, K. ve Dinç, P. (2009). Mekâna yönelik algısal farkların ölçülmesinde Lens Model yaklaşımı: Model açılımı ve kullanım örnekleri. *S.Ü. Müh.-Mim. Fak. Dergisi*, Cilt:24, Sayı:4, ss.35-48.
- Castonguay, G. ve Jutras, S. (2009). Children's appreciation of Outdoor Places in a Poor Neighborhood. *Journal of Environmental Psychology*, 29 (1), 101-109.
- Cohen, S. ve Trostle, S. L. (1990). Young children's preferences for school-related physical – environmental setting characteristics, *Environment and Behavior*, 22 (6), 753-766.
- Çakır, H. (1997). *Çocukların algılamasında etkili olan parametrelerin belirlenmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çakırer-Özservet, Y. (2013). Tasarımda insan odağını kaybetmemek için kentli çocuklar ve resmettiklerine bakmak. *"Sağlıklı Çevre – Sağlıklı Tasarım"*, Çevre Tasarım Kongresi kitabı (ss.309-324). Uludağ Üniversitesi.
- Çakırer-Özservet, Y. (2014a). Katılım merdiveni ve çocukları kente katma çabalarımız. *Marmara Life (Marmara Belediyeler Birliği Dergisi)*. 1(35), 60-63.

- Çakırer-Özservet, Y. (2014b). İstanbul Sötlöce-Halıcıoğlu bölgesi yerleşim dokusunun dönüşümü. *Artium (Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakóltesi Dergisi)*. Sayı 2. Cilt 1 ss. 43-57.
- Çakırer-Özservet, Y. ve Doğan, E. (2015a). Suçla ilişkili bir bölge olarak Okmeydanı ve Piripaşa İlköğretim Okulunda risk altındaki çocuklar. "Çocuk ve Suç" kitabı içinde bir bölüm (basım aşamasında). Ankara, Türkiye.
- Çakırer-Özservet, Y. ve Doğan, E. (2015b). Çocuk dostu belediyeçilik. *TBB İller ve Belediyeler Dergisi*. (basım aşamasında).
- Demirbaş, O. O. ve Demirkan, H. (2000). Privacy dimensions: A case study in the interior architecture design studio. *Journal of Environmental Psychology* 20, 53-64.
- Gifford, R., Lacombe, C. (2006). Housing quality and children's socioemotional health, *Journal of Housing Built Environment*, 21, 177-189.
- Gür, Ş. Ö., Özbilen, A., Ertürk, S. (1989). Çevresel psikolojide çocuk – İlkokul öğrencilerinin okul çevresine bilişsel değerlendirmelerinin tasarım kararlarına etkisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakóltesi, Genel Yayın No:148, Fakólte Yayın No: 43, Trabzon.
- Hart, R.A. (1992). Children's participation: From tokenism to citizenship. *Innocenti Essays* 4. UNICEF ICDC Florence.
- Killen, J. P., Evans, G. W., Danko, S. (2003). The role of permanent student artwork in student's sense of ownership in an elementary school. *Environment and Behavior*, 35 (2), 250-263.
- Koç, F. (1999). Çocuk ve mekân. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öymen- Özak, N. ve Pulat-Gökmen, G. (2009). Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi. *İTÜ Dergisi /A. Mimarlık, planlama, tasarım*. Sayı:8, Cilt:2, ss. 145-155.
- Sivri, H. (1993). Fiziksel mekânsal çevrenin çocuk davranışlarına ve gelişimine etkileri çocuk için oluşturulacak çevrelerde tasarım verilerinin saptanması. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Tanner, J. (2009). Special places: Place attachment and children's happiness. *Primary Geographer*. Issue: 68. pp.5-8.
- Url 1 Hayal Gücü ve Bellek (Beyin-Hafıza) (<http://www.muratdincer.com/?Syf=26&Syz=6432>).

ANADOLU'DA KENTLEŞME DENEYİMLERİ

**Kent Bahçelerinde Kültür Farklılığının Algılanabilirliğinin
‘Trabzon 2011 Eyof Hatıra Parkı Özelinde’ İrdelenmesi**

Aysun Aydın Öksüz & Bahar Küçük & Ayşe Sağsöz

**Kentsel Gelişim Sürecinde Yerel Basın'ın Önemi
(Sivas Merkez İlçe Örneği)**

Güney Nair

**Kentsel Yaşam Kalitesinde Toplumsal Yapı ve
Sosyal Çevrenin Rolü: Düzce İli Örneği**
Kahraman Çatı & Yusuf Bilgin & Serap Çakır Çömlekçi

**Gaziantep'te “Yaşam Tarzı” Yayıncılığı:
Gaziantep Life Dergisi'nde Kent Sunumu**
Gülüm Şener & Semiray Yücebaş

**Kent Araştırmalarında Triyalektik Yöntem:
İzmir'e Edward Soja İle Bakmak**
Yılmaz Yıldırım

**Nevşehir İli Ürgüp Kent Merkezi'nin Morfolojisinin Alınan
Yönetim Kararları İle Şekillenmesi; Bugünün Kenti ve Sorunları**
Demet Yeşiltepe

**Alevilerin Kente Göçü ve Kentleşen Alevilikte Güncel Sorunlar
(Afyonkarahisar Alevileri Örneği)**
Hüseyin Koçak & Kazım Demirer

**Kentsel Yoksullukla Baş Etmede Dayanışma Ağlarının Rolü:
Konya Örneği**
Gamze Aksan

Kent Bahçelerinde Kültür Farklılığının Algılanabilirliğinin 'Trabzon 2011 Eyof Hatıra Parkı Özelinde' İrdelenmesi

*

Aysun Aydın Öksüz¹ - Bahar Küçük² - Ayşe Sağsöz³

Özet

Günümüz kent bahçeleri fiziksel ve sembolik olarak çeşitli anlamların yüklendiği, farklı özellik ve işlevler taşıyan alanlar hâline gelmektedir. Bu alanlar, kentte yaşayan bireylerin yaşam biçimlerinin ve kültürel pratiklerinin açık bir şekilde gözlenebildiği, toplumsal iletişim ve bütünleşmenin sağlandığı alanlardır. Kent bahçeleri, kentlerin tarihsel değerlerinin vurgulanmasına ve korunmasına, kentlerin rekreasyon ihtiyacının karşılanmasına ve en önemlisi kentsel yeşil alan miktarının artmasına katkı sağlamaktadır.

Trabzon kentinde araştırmanın yapıldığı alan olan 100. Yıl bölgesi iki açıdan önemli odak noktasıdır; birincisi kentin en büyük alışveriş merkezi olan Forum Trabzon' un bu bölgede konumlanması ve dolayısıyla bölgenin önemli bir ticaret yoğunluğuna sahip olması, ikincisi ise kentin kentsel yeşil alan dokusunun en fazla olduğu bölge olmasıdır. Bölgenin sahip olduğu bu önemli özellikler, kentsel rekreatif planlamada da bölgeyi öncelikli alan hâline getirmiştir. Bu bağlamda 2013 yılında 100. Yıl bölgesine, 2011 yılında Trabzon'da gerçekleştirilmiş olan Avrupa Gençlik Olimpiyatları (EYOF) anısına bir park yapılmıştır. Söz konusu park 2011 EYOF Hatıra Parkı olarak isimlendirilmiştir. Park'ın tasarım yaklaşımı ise Osmanlı-Türk ve Japon bahçe mimarisi konsepti üzerine kurgulanmıştır.

Çalışma, 100. Yıl bölgesinin değerini ve kullanıcı sayısını artırmak, kentsel yeşilin kullanıcıyla bütünleşik hâle gelmesi amacıyla tasarlanmış olan, Türk ve Japon mimarlığının tarihsel öğelerinin kullanımının hedeflendiği, 2011 Eyof Hatıra Parkı'nın kent açısından etkisini irdelemek ve öneriler geliştirmek açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, farklı dönem ve kültürlerle ait mimarlık öğeleri kullanılarak oluşturulan bir rekreatif alanın bulunduğu bölgeye etkisinin ne olduğu ve böyle bir etkinin var olup olmadığını ortaya koymak ve değerlendirme yapmak olarak özetlenebilir.

Çalışmanın kuramsal arka planını Osmanlı-Türk ve Japon bahçelerinin genel özelliklerinin irdelemesi oluşturmaktadır. Alan çalışması ise araştırma alanının mimari özelliklerinin tanınımının yapılarak yapısal özelliklerinin incelenmesini içermektedir. Araştırmanın bulgular ve sonuç bölümlerinde kentsel bir yeşil alan olan 2011 Eyof Hatıra Parkı için farklı iki kültürün mimarlık öğelerinin varlığı ve uygulama gerekliliği tartışılmaktadır. Bu bağlamda parkın ana tasarım yaklaşımı olan farklı kültürlerin (Osmanlı-Türk ve Japon) bahçe mimarlığı biçimlenmeleri ayrı başlıklar hâlinde açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kültür, rekreatif alan, Osmanlı-Türk bahçesi ve elemanları, Japon bahçesi ve elemanları, Trabzon kenti.

¹ Yrd. Doç. Dr. K.T.Ü., Mimarlık Fak., 61100, Trabzon.

² Arş. Gör. K.T.Ü., Mimarlık Fak., 61100, Trabzon (ktumimbahar@gmail.com)

³ Prof. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Kayseri

The Research of Perceptibility of Cultural Differences in Urban Gardens: 'The Sample of Trabzon Eyof Memory Park'

*

Aysun Aydın Öksüz - Bahar Küçük - Ayşe Sağsöz

Abstract

Today's urban gardens are becoming places that are attributed a variety of physical and symbolic meanings with different characteristics and functions. These areas in which individuals living in urban lifestyles and cultural practices can be observed obviously are places where social communication and integration provided. Urban gardens contribute to emphasizing and preservation of city's historical values, meeting the needs of urban recreation and most importantly increasing the amount of urban green spaces.

EYOF 2011 Memory Park in 100. Yıl area, where the research is conducted is important for two reasons. The first one is being in front of the biggest shopping mall in Trabzon. The second one is being in the middle of the green field of the city of Trabzon. These important aspects of the area make the field more important for recreational planning. In this respect, the park was built for European Youth Olympic Festival (EYOF) which was held in Trabzon in 2011. The planning concept of the park was derived from the Ottoman Turk and Japanese gardening cultures.

This study is important for researching the impact of the recreation area called EYOF 2011 Memory Park in which Turkish and Japanese gardening culture was organized and developing new suggestions for the new researches. In this case the purpose of the study is to reveal the impact of the recreation area to the environment and the city of Trabzon and to produce and evaluate if the impact has existed or not.

The theoretical background of the study is constituted with the researching the general characteristics of the Ottoman Turk and Japanese gardens. The study of the field includes the analyzing of the element of the recreation area. At the findings and results parts, if the elements of the different cultures in the recreation area EYOF 2011 Memory Park exist or not are discussed. In this case, the main approach of the study, the formation of the different cultures (Ottoman Turk and Japanese) is explained in severally titles.

Keywords: culture, recreative area, the elements of the Ottoman Turk gardens, the elements of the Japanese Gardens, the city of Trabzon.

Giriş

Medeniyetin ve yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilen açık yeşil alanların kent merkezlerindeki önemi gün geçtikçe artmaktadır. Uygarlık tarihinin başlangıç noktası olarak kabul edilen kentler, insanların toplu yaşama ve sosyalleşme pratiklerinin ortaya koyulduğu mekânlar olarak kabul edilmektedirler.

Bir kentin fiziksel yapısında, o kentte yaşayan bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri ve birbirleriyle olan etkileşimleri önemli bileşenler olarak rol oynar. Kent kurgusu içerisinde, bireylerin yaşama, çalışma, eğlenme, dinlenme ve bunun gibi sonlu sayıda üretilebilecek etkinliklerine imkân sağlayan kent mekânları ve elemanları tasarlanmaktadır. Ortaya çıkan mekânlar işlevlerine göre yerleşim, ticaret ve iş alanları, endüstri alanları, ulaşım alanları, sosyal tesisler, rekreasyonel alanlar ve doğal alanlar şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Bir kentin genel karakterini genellikle kentteki fiziki yapılar, kentin açık yeşil alanları ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri belirlemektedir. Açık yeşil alanlar, kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesinde çok önemli bir konuma sahiptirler. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde açık yeşil alanların nitelik ve nicelikleri, medeniyetin ve yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu kabul doğrultusunda pek çok gelişmiş ülke, insanların zihinsel ve fiziksel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak insan yaşamı için uygun kent mekânı oluşturma çabasına yönelmektedir. Bu bağlamda kentsel açık yeşil alan tanımının irdelenmesi, burada ele alınan konunun tutarlı bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

Kentsel Yeşil Alan Kavramının İrdelenmesi

Açık alan kavramı, kent dokusunun önemli temel elemanlarından birisi olup, mimari yapı ve ulaşım alanları dışında kalan açıklıklar veya boş alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, üzerinde herhangi bir amaçla yapılaşmanın olmadığı fakat rekreasyonel kullanım için imkân sağlayan alanlardır denilebilmektedir (Akdoğan, 1987; Özbilen, 1991; Öztan, 1968).

Yeşil alan kavramı ise, 23804 sayılı İmar Yönetmeliğinde, “Toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçeleri, dinlenme, gezin-

ti, piknik, eğlence ve kıyı alanları toplamıdır. İnterpol ölçekteki fuar, botanik ve hayvanat bahçeleri ve bölgesel parklar da yeşil alan kapsamındadır" şeklinde tanımlanmaktadır (Anonim, 2000).

Gül ve Küçük (2001), kentsel yeşil alanla kentsel açık alan kavramlarının ayrı kullanılabilceğini belirtirlerken, bu iki kavramı uygulamada kesin çizgilerle birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını da ifade etmektedirler (Gül ve Küçük, 2009). Bu bakış açısından yola çıkılarak çalışmada bu iki kavram 'açık-yeşil alanlar/mekânlar' olarak ve birlikte kullanılacaktır.

Gül ve Küçük (2001) "Kentsel mekanda açık ve yeşil alanlar, genelde bir bütünlük içinde yer alır ve birbirini tamamlarlar. Bu nedenle açık-yeşil alanlar, kentin fiziksel yapısını ortaya koyan ve biçimlendiren temel alan kullanımlarından birisi olup diğer alan kullanımlarını bütünleştiren bir denge unsurudur" tanımlamasını yapmaktadırlar (Gül ve Küçük, 2009).

Kentsel açık yeşil alanların önemli bir işlevi de kültürel ve kişisel çeşitliliğin sergilenmesi, demokratik ve açık görüşün vurgulanmasıdır. Tanımlı kent boşlukları olarak işlev gören kent parkları, insanları bir araya getiren yerler ve simgeler olmaları nedeniyle bireyle toplum arasında iletişimin sağlanmasına yardımcı olurlar. Söz konusu tasarlanmış kent alanlarının taşıdıkları kültürel simgeler, kent bireylerinin bu alanlarda geçirdikleri süre ile doğru orantılı olarak aktarılmaktadır. Bir başka deyişle, bireyler, söz konusu mekânlarda ne kadar çok zaman geçirirlerse mekânın taşıdığı simgeleri bir kültürel değer olarak daha fazla kabul ederler. Bu kapsamda imgesel öğelere sahip kentsel açık alanlarda yapılan kutlamalar, eylemler, konserler, gösteriler ve pasif iletişim olarak nitelendirilebilecek hareketler ile verilmek istenen imge daha çabuk içselleştirilmektedir. Bu durum da arzu edilen kent kimliğinin oluşmasına katkı sağlayan önemli etkenlerden biridir (Özdemir, 2009).

Kentsel planlamada oluşan yeşil alanlar, belirli bir plan çerçevesinde ya da planlanmadan, kendiliğinden bir oluşum gösterebilmektedirler. Bu çalışmada ele alınan Trabzon EYOF 2011 Hatıra Parkı kentin planlanmış bir kentsel alanıdır. Parkın oluşumunda birbirinden farklı coğrafyalardan olan Osmanlı-Türk ile Japon mimarisi öğeleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı-Türk ve Japon bahçe kültürünün özelliklerini ana başlıklar altında özetlemek, çalışmanın tutarlı bir zemine oturmasına olanak tanıyacaktır.

Osmanlı-Türk ve Japon Bahçelerinin İrdelenmesi

Osmanlı-Türk Bahçesinin Genel Özellikleri

Türk bahçe sanatı, genel bir bakış açısıyla, işlevsel ve mimari anlamda iki bahçe türü başlığı altında toplanabilir. Birincisi, dışarıyla bütünleşen büyük ölçekli bahçeler, mesire yerleri gibi alanlar, ikincisi ise konut ve çevresiyle ilintili içe dönük ev, konak ve saray bahçeleridir (Tazebay ve Akpınar, 2010).

Bu kapsamda Osmanlı-Türk bahçelerinin özellikleri genel başlıklar altında aşağıdaki gibi sıralanabilir (bahçelerde yer alan elemanlar ve önemli kavramlar italik yazı tipi ile verilmiştir.):

Şekil 1. İstanbul Yıldız Korusu [URL 1; URL 2]

- Tasarımda sadelik, doğayla uyum ve doğaya en az müdahale esas teşkil etmektedir (Tazebay ve Akpınar, 2010).
- Bahçe konumları göz önüne alındığında göçebe yaşam kültürünün getirisi olarak arazinin genel konumu, eğimi, manzarası önemli olmuştur (Tazebay ve Akpınar, 2010).
- Bahçede işlevsellik çok önemlidir. Ağaç konumları bahçe çeperlerinde sıklaşmakla birlikte, iç kesimde bitkilendirme tercih edilmiştir (Erdoğan, 1997). Ancak iç kesimde kullanılan çiçeklerde renk ve tür karmaşasına rastlanmaz (Aslanoğlu Evyapan, 1972).
- Küçük boyutlu bahçelerde aksiyel düzen görülebilmekle birlikte, bahçenin büyüklüğüne göre, doğaya uyumu doğru orantılı olarak artmaktadır (Tazebay ve Akpınar, 2010).

- Zorunlu olduğu düşünülen durumlarda arazi setlendirilmiş, *sofalar* oluşturulmuştur. Zorunluluk olmadığı düşünülen durumlarda ise arazi kendi topoğrafik durumundan ödün verilmeden korunmuştur (Tazebay ve Akpınar,2010).
- İç bahçeler, kapalı mekân olan konutun bir parçasıymış gibi görülmekte, evin herhangi bir odasıymış gibi işlev görmektedir (Tazebay ve Akpınar,2010).
- “Türk bahçesinde bahçe zemini ya doğal kaplamasıyla ya da toprak olarak bırakılmıştır. Konuta yakın bölüm ile havuz, çeşme başı gibi belirgin alanlar taş, mozaik ve benzeri malzeme ile kaplanmıştır” (Evyapan,1972).
- Ağaca atfedilen kutsal değer Türk bahçelerinde önemli bir faktör olmasını sağlamıştır. Ağaç ve bitkilerde budama yapılmamış, doğal formlarına sadık kalınmıştır (Tazebay ve Akpınar,2010).
- Türk bahçesi farklı aktivitelerin bir arada yapılabileceği şekilde planlanmıştır. Bunun sonucu olarak bahçenin seyir veya gezintiden çok oturma dinlenme amaçlı kullanıldığı düşünülebilmektedir. Bu nedenle, oturma-dinlenme mekânı, bahçede uygun görülen yerlerde sade bir taş *sofa* şeklinde olabileceği gibi *kameriye*, *taht* veya *köşk* şeklinde de olabilmektedir (Avcı,2005).
- Oturma mekânı olarak tasarlanan *köşkler*, üstü kapalı yan yüzeyleri açık olan genelde tek odalı olarak tasarlanan mekânlardır. Ahşap ayaklar üzerine oturan köşkler, havuzun ya da denizin üzerine çıkma yapabilmekte, bazı durumlarda su ögesinin merkezine de inşa edilebilmektedir (Tarhan,1998).
- Havuzu olan bahçelerde havuz kenarına farklı sayıda *kameriyeler* yerleştirilebilmekte, bunlar ahşap ya da demir ayaklar üzerine oturan, üzerinde çatısı ve çatının altında korunan minder ya da *taht* elemanlarından oluşmaktadır. Bazı durumlarda havuza çıkma yapabilir ya da havuzun tam ortasında bulunabilmektedirler (Tarhan,1998).
- Su olgusu da Osmanlı kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ki su hemen hemen her bahçede dere, havuz ya da çeşme formunda yer almıştır. Bu durum hareketli ve akar durumdaki suyun durgun suya tercih edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda *şadıroan*, *selsebil* ve *havuz* kullanımı dikkati çekmektedir. Türk-İslam bahçelerinde kullanılan altıgen havuzlar ya da şadırvanlar, konutlardaki iç

avlu da dikdörtgen, kare veya altıgen formda karşımıza çıkmaktadır (Şahin ve Erol, 2009).

- Türk bahçelerinde hayvanların barınabileceği çeşitli mekânlar da oluşturulmuştur. Hayvanların, konutun yaşam alanının bir kısmında barınması göçebelikten gelen bir alışkanlığın göstergesidir (Bilaloğlu, 2004).

Japon Bahçelerinin Genel Özellikleri

Japon bahçeleri doğanın insan eliyle yaratılmış bir parçasıdır. Bahçe, Japon peyzaj anlayışının bir göstergesidir (Nitschke, 2003).

Geleneksel Japon bahçeleri, tasarım anlamında Batı'ya özgü bahçe anlayışlarından oldukça farklıdır. Önceleri, genellikle geometrik bir form oluşturma fikri yoktur; tasarım, doğal formlar ve bunların uyumu üzerine oluşturulur. Japon bahçıvanları, bahçelerinde doğal güzellikleri sergileyerek şehir hayatının donukluğunu azaltmaya çalışırlar. Fakat Japon bahçeleri yalnızca doğanın bir taklidi olarak şekillenmez, aynı zamanda insanın doğal güzellikler yaratma düşüncesinin olumlu bir çabasıdır (Iwatsuki ve Kodama, 1961).

Japon bahçeleri *yapay tepeler, göller, adacıklar, şelaleler, kayalar, taşlar, köprüler, fenerler* ve *doğal manzara görünümü* gibi öğelerin kullanımıyla oluşturulur. Bu öğelerin bir araya getirilişi hiçbir zaman rastgele olmamıştır ve her bir öğenin Japon kültürü için ayrı bir anlamı bulunmaktadır (Akdoğan, 1974; Gültekin, 1998).

Şekil 2. Japon Bahçe Örnekleri [URL-3; URL-4]

Bu kapsamda Japon bahçelerinin özellikleri genel başlıklar altında aşağıdaki gibidir (bahçelerde yer alan elemanlar ve önemli kavramlar koyulaştırılarak verilmiştir):

- Bahçeyi tasarlayanın konsept ve güzellik anlayışına göre değişmekle birlikte, Japon bahçelerindeki en önemli elemanlar, sıklıkla tercih edilen *doğal taşlar ve ağaçlardır* (Iwatsuki ve Kodama, 1961).
- Bahçe alanlarının küçük olmasına rağmen dağların arasında huzurlu bir ortam yaratma fikri mevcuttur. Bu atmosferi yakalayabilmek için de çoğu Japon bahçesinde *karayosunu* kullanımı görülmektedir (Iwatsuki ve Kodama, 1961).
- El değmemiş doğa ortamını yansıtmak amacıyla konut bahçelerinde bahçenin arka tarafında grup hâlinde kullanılan *sedir ağaçları* derin orman hissini yaratmakta, ayrıca bu ağaçlar bahçenin dışarıdan görülebilirliğini kısıtlamaktadır (Sadler, 2007).
- Hareketli bir su ögesinin olmamasına karşın, bir şelalenin kaynağıymış izlenimi veren uzun ve büyük kayalar kısmen yamaçlara gömülmektedir (Sadler, 2007). '*Carp stone*' olarak bilinen taş, dikey şekilde şelalenin akış istikametinde yer almaktadır (Nitschke, 2003).
- Geleneksel Japon bahçelerinde yerel peyzaj örneklerini gösteren doğal malzemeler kullanılmaktadır. Kullanılan ağaçlar *insan ölçeğine* uygun, boyları kısa enleri geniş olan ağaçlardan seçilmektedir. Bu kullanım, ağaçların bahçenin içinden de dışından da görülebilmesini sağlar. İnsan ölçeğine, seçilen taşlarla ve basamakların insan anatomisine uygunluğuyla ulaşılabilmektedir (Sadler, 2007).
- Bahçelerin en önemli yapıtaşlarından bir tanesi *sudur*. Suyun kullanılış formları yüksek bir noktadan akıtılan suyun oluşturduğu bir *şelale*, yukarı sıçrayan su ya da suyun toplanmasıyla oluşan *gölcük* şeklinde planlanmıştır. Yüksekten akıtılan su şelaleyi, zeminde akıtılan su dereyi, suyun bir noktada toplanması da gölü sembolize etmektedir. Şelalelerde '*kagamishi*' (gölge oluşturan taş) ve '*mizutatakiishi*' (suyun aktığı yere konulan taş) olarak adlandırılan taşlar kullanılmaktadır (Masuno, 2003).
- Bahçede kullanılan bitki türleri üçe ayrılır: *sürekli yeşil olan bitkiler, yaprak döken bitkiler ve bambular*. Yaprak döktüğünde de görsel açıdan hoş olan ağaçlar ve mevsime göre yaprakları renk değiştiren çiçeklere

önemli yer verilir (Akdoğan,1974). Bahçe peyzajında birçok türü, rengi ve büyüme derecesine göre *kayın ağacının* yeri büyüktür. *Bambu* ağaçları ise çit, yapı malzemesi gibi fonksiyonlarda kullanılmakla birlikte estetik amaçla kullanımı ağır basmaktadır (Tüfekçioğlu, 2008).

- Japon bahçe sanatında yapay göllerin ortasında oluşturulmuş *adacıklar* bulunmaktadır. Bu adacıkların; tepe şeklinde, düz, orman, kenarları kayalık, bulut adacığı gibi çeşitleri bulunmaktadır.
- Geleneksel Japon bahçelerinde yürüme yolları üç çeşide ayrılır. Bunlar; anıt mezar ya da tapınaklara ulaşan *aksiyel yollar*, din adamlarının evine ulaşan *yarı-aksiyel yollar* ve çayevlerine ulaşan *aksiyel olmayan (düzensiz) yollar*dır. Aksiyel yollarda işlem görmemiş taşlar, yarı aksiyel yollarda işlem görmüş (düz taşlar) ve aksiyel olmayan yollarda doğal çakıllar kullanılmaktadır (Masuna,2003). Bu çakılların formları *düzensizdir* ve *zigzag şeklinde* devam etmektedir. Düzenli ve pürüzsüz taşlar insanların yürürken peyzajı seyretmesine olanak verirken, küçük taşlar ise kişinin yürürken yere bakmasını sağlamaktadır (Ketchell, 2001).
- *Köprüler*, su yüzeylerinin üzerinden geçmeye ve peyzajı izlemeye olanak sağlar. Yapım malzemeleri ağaç ya da taş olabilmektedir (Polat vd., 2010).
- Bahçenin girişinde ve çıkışında büyük *kapılar* bulunur. *Çitler*, tamamen ya da belli bir oranda bahçeyi sınırlandırmaktadırlar. Bahçenin dış hattı duvarla sınırlandırılmak zorunda değildir. Yan yana sıralanmış ağaç, bambu ya da bitkiler de kullanılmaktadır (Polat vd., 2010).
- Japon bahçelerinde Japon mimarisinde kullanılan *pagodaların* küçük versiyonları kullanılmaktadır. Kullanılan çardaklar, yüksek noktalara konumlandırılır böylece etrafın izlenmesine olanak sağlar. Ayrıca, ahşap, metal, granit ya da taş malzemeyle yapılan *taş fenerler* bulunmaktadır (Polat vd., 2010).
- Daha çok çay evlerinin önünde *su havuzları (tsukubai)* tasarlanmaktadır. Bu havuzlar el ve ağız yıkanması için yapılmaktadır. Japon kültürüne göre ev sahibinin evine girmeden önce el ve ağız yıkanması o kişiye duyulan saygıyı göstermektedir (Ketchell, 2001).

Osmanlı-Türk ve Japon Bahçelerinin Mimari Öğelerinin Karşılaştırmalı Analizi

“Özellikle yapılmış doğa görünümlü tepeler, vadiler, göller, ağaç topluluklarının inşa edilmesiyle oluşan İngiliz ve Çin bahçelerinin aksine, Osmanlılar doğayı denetim altına alarak bahçe haline getirmişlerdir.” (İzgi, 2011).

Yukarıda sıralanan özelliklere bağlı olarak, araştırmada ele alınan alanın tasarım amacına uygun olarak değerlendirilebilmesi için, Osmanlı-Türk ve Japon bahçelerinde kullanılan mimari biçimsel, fonksiyonel, yapısal ve peyzaj öğelerine dair karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. (Bkz. Tablo 1)

Tablo 1: Osmanlı-Türk ve Japon Bahçeleri Karşılaştırmalı Analizi

Mimari Biçimsel Öğeler		Osmanlı	Japon
Yol/Patika		*	*
Tepecik			*
Hayvan Barınağı		*	
Bölücü Eleman	Çit/ Duvar	*	
	Çit/ Duvar/ Bambu		*
	Ağacı		
Sedir		*	*
Aksiyel/ Aksiyel olmayan Düzen		*	*
Yarı Aksiyel Düzen			*
Fıskiye/ Çeşme		*	
Bahçe Köşkü	Kasır	*	
	Pagoda		*
Dere/Yatak		*	
Yapay Gölet			*
Selsebil		*	
Yarı Açık Oturma Mekânı	Kameriye	*	
	Gazebo		*
Kademe/ Merdiven		*	*
Asimetrik Döşeme		*	*
Kapı		*	*

Mimari Fonksiyonel Ögeler

İzlenebilme	Teras Bahçeleri	*	
	Veranda		*
Uyum	Doğaya Uyum	*	
	İnsan Ölçülerine Uyum		*
Çok Fonksiyonlu Kullanım		*	
Mahremiyet	Bahçe Duvarı	*	
	Ağaç, çit, bitki		*
Oturma- Dinlenme		*	
Gezinme- İzleme			*

Mimari Yapısal Ögeler (Malzemeler)

Doğal Malzeme	Mermer/ Demir	*	
	Taş	*	*
	Çakıl	*	
	Çakıl (Kare Sansui)		*
	Arnavut Kaldırımı	*	
	Sıkıştırılmış Toprak/Kum	*	
	Beton	*	*

Peyzaj Elemanları

Meyve - Sebze		*	
Bitkilendirme (Sık)			*
Bitkilendirme (Geniş)		*	
Çalı			*
Bodur Ağaç			*
İri yapılı Ağaç		*	*
Havuz (Altıgen, dörtgen vb.)		*	*
El Yıkama Leğenleri (tsukubai)			
Köprü			*
Bambu			*
Gölde Adacık (Tsurijima- Kame Jima)			*
Taş Fener			*

- Osmanlı-Türk ve Japon bahçelerinin biçimsel ögeler bağlamında genel olarak karşılaştırılmalı analizine bakıldığında, iki bahçe planlamasında da patika yol kullanımının ortak olduğu görülmektedir.

- Osmanlı-Türk bahçesinde kullanılan patika yol güzergâhı, doğal toprak olarak bırakılmışken, Japon bahçelerinde patika yollar taşla kaplanmaktadır.
- Osmanlı-Türk bahçelerinde yapay tepelik elemanları kullanılmazken, Japon bahçelerinde sıkça kullanılmaktadır.
- Osmanlı-Türk bahçeleri çok işlevli/fonksiyonlu bahçeler olup, evcil hayvan barınağı, meyve sebze yetiştirmek, ibadet etmek gibi pek çok işleve hizmet eden, evin herhangi bir odasıymış gibi kullanılma fikri üzerine inşa edilmektedir.
- Japon bahçeleri farklı bölümlere ayrılırken, bölücü eleman olarak bambu ağaçlarından yapılmış çitler kullanılır; Osmanlı bahçe mimarisinde ise bahçe sınırlarını belirleyen eleman genellikle duvarlar olmuştur.
- Japon bahçelerinde, kullanılan aksiyel düzen dinî elemanlara yönelirken, Osmanlı-Türk bahçesinde aksiyel düzene çok az rastlanılmaktadır. Osmanlı-Türk bahçesinde kullanılan su ögesi genellikle fıskiye, havuz, çeşme, selsebil gibi hareketli su öğeleriyle sağlanmakta olup, Japon bahçelerinde ise yapay göletler ve dikey kayaların üzerinden akıtılan şelaleye referans veren bazı az hareketli düzenlemeler yapılmıştır.
- Oturma mekânı olarak kullanılan yarı açık kullanım alanları Osmanlı-Türk bahçesinde kamerye, Japon bahçesinde ise gazebo adını almaktadır.
- Osmanlı-Türk bahçesi oturma ve dinlenme işlevlerini karşılarken, Japon bahçe sanatında gezinme, izleme işlevlerini ön planda tutmaktadır.
- Osmanlı-Türk bahçesinde köprü kullanımına rastlanmamaktadır ancak, Japon bahçesinde ise köprü son derece önemli bir eleman olup bahçe içindeki sınırlandırmaları, yönlendirmeleri sağlamaktadır.
- Köprü, taş fener ve gölette oluşturulan adacıklar Japon mimarisine özgü tasarım biçimleridir; Osmanlı bahçesinde bu tarz öğelere rastlanmamaktadır.
- Osmanlı Türk bahçelerinde mahremiyet bahçe dışındaki duvarlarla sağlanırken, Japon bahçesinde bahçe içerisinde peyzaj tasarımlarla sağlanmıştır.
- Osmanlı-Türk bahçesinde bitkilendirme, belli bir tasarım yapılmazken, Japon bahçesinde ise bitkilendirme son derece katı kurallar dâhilinde yapılmaktadır.

Osmanlı-Türk bahçesiyle Japon bahçesinin karşılaştırmalı analizi sonucunda, iki farklı kültüre ait bahçe tasarımının birbirinden son derece keskin hatlar ile ayrılan özellikleri olmasının yanı sıra köprü, su, mahremiyet bitkilendirme gibi birbiriyle benzeşen özellikleri de bulunmaktadır. Bu benzeşen özellikler, malzeme kullanımı, yol/patika kullanımı, yarı açık oturma-dinlenme alanları olarak sıralanabilir.

EYOF Trabzon Parkı'nın Tasarımsal Kurgusu ve Süreci

EYOF 2011 Hatıra Parkı, Türkiye'de ilk kez gerçekleştirilen Avrupa Gençlik Olimpiyatlarının anısına tasarlanmış bir peyzaj düzenlemesidir. Park otuz bin metrekare alana yerleştirilmiştir. Parkın konumu, geçmişten beri kentsel yeşil alan olarak kullanılan 100. Yıl bölgesinde olması nedeniyle önemlidir. Ayrıca şehrin en büyük alışveriş merkezinin önünde yer alması, AVM (Alışveriş Merkezi)'nin kuzeye bakan otoparkının hemen önünde konumlanması, sahile ve üniversite ile havaalanına yakın olması gibi konum özellikleri nedeniyle ayrıca önem taşımaktadır. (Bkz. Şekil 3)

Şekil 3. Parkın Forum Alışveriş Merkezi ve Denize Göre Konumu

EYOF 2011 Spor ve Hatıra Parkı ile ilgili kentin belediye başkanının parkın yapılış amacı ile ilgili söyledikleri şöyledir:

“Kültürlerin kardeşliğini temsil eden bu güzel parkımızın açılışında sizlerle birlikte olmak istedik. Ta Uzak Doğudan Japonya'dan Trab-

zon'umuza kardeşlik ve barış köprüleri kurduk. EYOF 2011 Hatıra Parkı ile iki ülke arasındaki kültürel kardeşliği sağlamaya çalıştık... Bu düşünce ile şehrimizde yapılan EYOF Gençlik Olimpiyatları münasebeti ile bu parka her ülkeyi temsilen dünya barışı adına birer ağaç dikilmiş idi. Bizde de her ülkenin temsilen ağacının olduğu bu parkta Avrupa ve Dünya milletleri kardeşliğinin yansıtıldığı ve Uzak Doğudan Japon kültürünün yansıtıldığı dünya kardeşliğini temsil eden bir park oluşturma fikri hasıl oldu. Buna mukabil hem Avrupa Gençlik Olimpik Oyunlarını simgeleyen hem Osmanlı tarihini, milletimizin park anlayışını, bahçe anlayışını sembolize eden hem de Uzak Doğudan Japonya'nın ve dünya insanlığının kültürünü simgeleyen bu güzel park ortaya çıkmış oldu. Osmanlı ve Japon kültürlerinin yansıtıldığı bu eşsiz gezinti ve dinleti alanı Trabzon'umuza ayrı bir hava katacaktır. Şehrimize gelen yerli ve yabancı turistlerin gezip dolaşabileceği gönül rahatlığı ile ağırlayabileceğimiz bir alana sahip olmuş olduk. Osmanlı kahve kültürünü yansıtan geniş alanı ile ve Japon kültürünü yansıtan çardak ve gezinti yerleri ile güzel bir sentez güzel bir birliktelik sağlanmış olduk.” [URL5]

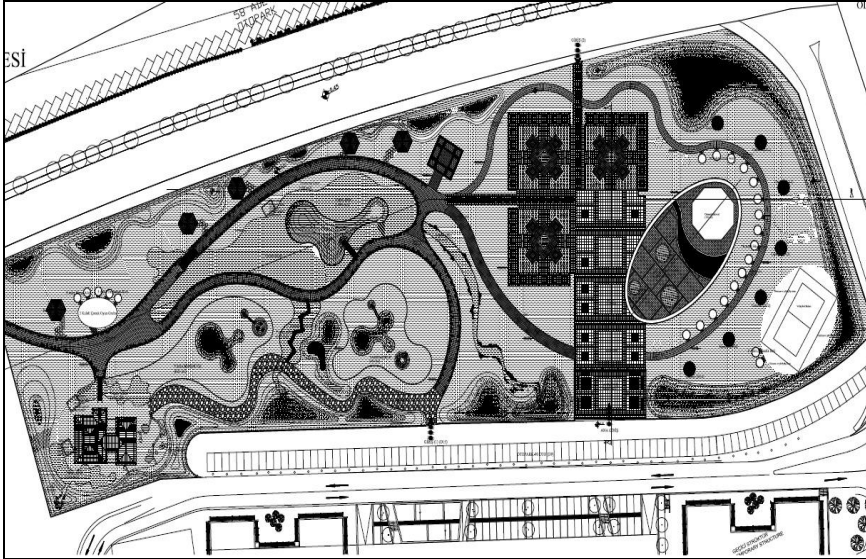
Görüldüğü üzere parkın tasarlanması aşamasında, bir iktidar temsilcisinin park hakkında yaptığı bu konuşma söz konusu parkın katı sembolik değerler taşıdığını da göstermektedir. Ancak, Avrupa Gençlik Olimpiyatları anısına tasarlanan bir parkın, Avrupa Gençlik Olimpiyatları'na dâhil olmayan Japonya ile ilişkilendirilmesi çelişkili bir durumu ortaya koymaktadır.

Şekil 4. Parkın İllüstrasyonu (Belediye Arşivi)

Projenin tasarımcısının ise projenin amacı hakkındaki görüşü şöyledir: "... Coğrafi olarak çok uzak olsak da Japonya ile bir birine çok yakın iki kültürüz. Bu parkı gören Japon meslektaşlarımız Türkiye'nin değişik şehirlerinde Japon kültürünü yansıtan yerlerin yapıldığını ancak bizleri en iyi yansıtan ve anlatan yerin bu park olduğunu ifade ettiler... Japon kültürünü ve Türk kültürünü yansıtan çok farklı ağaçların yetişmesi ve çiçek açması ile bahçemiz çok daha canlı ve güzel bir hale gelecektir. Parkın Osmanlı kültürünü yansıtan bölümündeki kapalı alanda Osmanlı çay kültürünün yaşandığı, Japon kültürünü yansıtan bölgedeki kapalı alanda ise Japon çay kültürü ve seremonisinin yapıldığı bir mekan olacaktır" [URL4].

EYOF 2011 Hatıra Parkı hakkında belediye başkanı ve parkın tasarımcısının söyledikleri göz önüne alındığında söz konusu parkın, tam anlamıyla Osmanlı-Türk ve Japon bahçeleri tasarım özelliklerini taşıdığı düşünülmektedir. Bu çalışma tam da bu noktada söz konusu parkın bahsedilen bu mimari özellikleri taşıyıp taşımadığı, eleman düzeyinde yapılan saptamalar ve değerlendirmelerle sorgulanmaktadır. (Bkz. Tablo 2)

Şekil 5. EYOF 2011 Hatıra Parkının Planı (Belediye Arşivi)

Tablo 2: Eyof 2011 Hatıra Parkı'nın Mimari Öğelerinin Analizi

Kullanılan Mimari Öğeler	Osmanlı-Türk	Japon	Hangi Kültüre Ait Olduğu Tanımlanamayan Öğe (Kültürel Karmaşa)
	•Kameriye/köşk kullanımı	• Eğrisel çatı formu	*
	•Kameriye/köşk kullanımı	•Japon gazebo (stil benzerliği) •Fener benzeri bir dairesel örtü	*
	•Doğu Karadeniz göz dolma benzeri uygulama	•Altıgen Formlu yapı	*
	•Ahşap ayaklar üzerine oturtulmuş çatı	•İşlem görmüş taş ve malzeme kullanımı	*
		•Modern Japon köprü yorumu	
	•Fıskiyeli havuz kullanımı (Hareketli su ögesi)		

	<ul style="list-style-type: none"> •Yapay tepelikler	
	<ul style="list-style-type: none"> •Bambu çit kullanımı •Çakıllar	
	<ul style="list-style-type: none"> •Havuzlu avlu •Köşk benzeri oturma grubu	<ul style="list-style-type: none"> • Aksiyel düzen <p>*</p>
	<ul style="list-style-type: none"> •Sivri kemer kullanımı	<ul style="list-style-type: none"> •Birbirine dik ahşap konstrüksiyonu anımsatan giriş takı <p>*</p>
		<ul style="list-style-type: none"> • Japon bahçe kültürü ibadet mekânı benzeri bir uygulama
		<ul style="list-style-type: none"> •Japon bahçe kapısı
		<ul style="list-style-type: none"> •Yapay şelale (Durgun su kullanımı)
	<ul style="list-style-type: none"> •Fıskiyeli havuz kullanımı	

- Modern Japon köprü yorumu

- Yapay gölet ve adacıklar
- Bambu çit kullanımı

Çalışmanın “1.3. Osmanlı-Türk ve Japon Bahçelerinin Mimari Öğelerinin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı kısmında Osmanlı-Türk ile Japon bahçelerinin tasarım kriterlerinin keskin hatlarla ayrıldığı belirtilmiştir. EYOF 2011 Hatıra Parkı’nda da söz konusu tasarım kriterlerinden su ögesi, köprü, bitkilendirme gibi öğeler belirgin bir biçimde kullanılmıştır. Ancak, EYOF 2011 Hatıra Parkı’nın Mimari Öğelerinin Analizi başlıklı Tablo 2’de verilen mekân analizi sonucunda parkta kullanılan mimari öğelerin çok da net ve keskin hatlarla ayrılmadığı, aksine kültürel bir karmaşa üretildiği görülmektedir. Bu bağlamda, birbirinden uzak iki farklı kültürün ortak temsili olarak tasarlanan bu park, amacının dışına çıkmış, sadece görsel açıdan rekreatif bir alana dönüşmüştür.

Değerlendirme ve Sonuç

Kentlerin, simgesel anlamlarının da yüklendiği kent bahçeleri, kentlerin tarihsel değerlerinin vurgulanmasına, korunmasına, kentlerin rekreasyon ihtiyacının karşılanmasına ve en önemlisi kentsel yeşil alanın artmasına katkı sağlamaktadır. Kent yaşamında kentsel rekreatif alanların gerekliliği yadsınamayacak bir gerçektir. Bu rekreatif alanlar çok amaçlı ve sistemli bir planlama ile kendilerinden beklenen işlevi yerine getirebilmektedirler. Bir başka deyişle rekreatif alan konusunda önemli olan sadece onların kentlerdeki varlıkları değil, sistemli bir şekilde planlanmalarıdır.

Simgesel anlam bağlamında, birbirinden oldukça uzak olan, Türk ve Japon kültürlerinin, birlikte kullanımının hedeflendiği bu iki kültür arasında bir kardeşlik ve kültür bağının tasarlandığı EYOF 2011 Hatıra Par-

kı hakkında yapılan bu çalışma göstermektedir ki, kültürel simgeler/öğelerin zihinsel inşası yapılmadan temsil nesnesi hâline dönüşmesi tasarımı amacına ulaştırmamaktadır. Bir başka deyişle, yukarıda yapılan mekân analizi sonucunda, EYOF 2011 Hatıra Parkı tasarım amacı olan kültür birlikteliğinin dışında sadece rekreatif bir yeşil alan olarak biçimlenmiştir. Bu bağlamda, tasarım anlamında kabul görececek ölçüde iki farklı kültür olan Japon ve Türk Osmanlı kültürü donelerinden yola çıkılarak planlanan EYOF 2011 Hatıra Parkı'nın "farklı kültürlerle ait mimari özelliklerin kullanılarak kültürel bir kardeşlik oluşturulması" fikri doğrultusunda tasarlanmadığı, mekânsal ve eleman düzeyindeki saptamalar ve analizler sonucunda ortaya konmuştur.

Ayrıca, araştırma için alanda yapılan çalışmalar sırasında, fotoğraflarda görüldüğü gibi, kullanıcıların çok az düzeyde olması, var olan kullanıcıların da parkı çevreleyen duvarların ardındaki parkı dolaşım çıkma isteğini belirtmeleri ve işletmelerin çoğunun kapalı olması bu sonucu destekleyen en önemli kanıttır. Özellikle Trabzon gibi tarihsel geçmişi son derece köklü olan bir kentte farklı bir kültüre ait bir tasarımın oluşturulması tartışmaya açık bir konudur.

Kaynakça

- Akdoğan, G. (1974). *The history of garden and landscape art (Turkish)*. The University of Ankara Edition, Ankara.
- Akdoğan, G. (1987). *Doğa düzenleme ders notları*. Yıldız Üniversitesi F.B.E. Peyzaj Planlama Yüksek Lisans, İstanbul.
- Anonim (2000). *3194 Sayılı İmar Kanunu Ve İlgili Yönetmelikler*, Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma Ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Avcı, Ü. (2005). *Antalya kenti geleneksel Türk konutlarında bahçe mekanının analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Antalya.
- Bilaloğlu, M. G. A. (2004). *Kahramanmaraş'taki tarihi konutlarda Türk bahçe kimliğinin belirlenmesi üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Erdoğan, E. (1997). *Tarih İçinde Türk Bahçesi, Çevre ve İnsan*, Sayı:37, ss. 24-29.
- Evyapan, A. G. (1972). *Eski Türk bahçeleri ve özellikle eski İstanbul bahçeleri*. Ankara: ODTÜ Yayınları.

- Gül, A., Küçük V. (2009). Kentsel açık-yeşil alanlar ve Isparta kenti örneğinde irdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri: A, Sayı: 2, ISSN: 1302-7085, ss. 27-48.
- Gültekin, E. (1998). *The history of garden and landscape art (Turkish)*. The University of Cukurova Edition, Adana.
- Iwatsuki ve Kodama (1961). Mosses in Japanese gardens. *Economic Botany*, Vol.15, No.3(Jul- Sep.), pp. 264-269.
- İzgi, C. (2011). *Yıldız Teknik Üniversitesi Yıldız Kampüsü Dört Şehzade Köşkü Avlusu analizi ve restorasyon önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ketchell, R. (2001). *Japanese gardens in a weekend*. London: Octopus Publishing Group Ltd.
- Masuno, S. (2003). *Inside Japanese Gardens- From Basics to Planning, Management and Improvement*, The Commemorative Foundation for the International Garden and Greenery Exposition, Osaka.
- Nitschke, G. (2003). *Japanese gardens right angle and natural form*. Köln: TASCHEN GmbH.
- Özbilen, A. (1991). *Kentiçi açık alanlar ve dağılımı, tarihi eserler ve gelişen yeni yapılaşma*. Trabzon: K.T.Ü. Orman Fakültesi Genel Yayın No:155,F.Y.N: 17.
- Özdemir, A. (2009). Katılımcı kentli kimliğinin oluşumunda kamusal yeşil alanların rolü: Ankara kent parkları örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, Sayı: 1, ISSN: 1302-7085, ss. 144-153.
- Öztan, Y. (1968). *Ankara şehri ve çevresi yeşil saha sisteminin peyzaj mimarisi prensipleri yönünden etüd ve tayini*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Polat, A.T., vd. (2010). Kyoto Japanese Garden In Konya, Turkey, *Prostor*, Vol.18, No 2.
- Sadler, C. K. (2007). *Design Guidelines for Effective Hospice Gardens Using Japanese Garden Principles*, Faculty Of Landscape Architecture, SUNY College of Environmental Sciences and Forestry, Syracuse, New York.
- Şahin, K., C. ve Erol, U. E. (2009). Türk bahçelerinin tasarım özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 170-181.
- Tarhan, B. (1998). *Dolmabahçe Sarayının ve Aynalıkavak Kasrı'nın Türk bahçe sanatındaki önemi ve yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tazebay İ., Akpınar N. (2010). Türk kültüründe bahçe. *Bilig Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkanlığı, 54, 243-253.
- Trabzon 2011 Avrupa Gençlik Oyunları Otomatik Sulama Sistemi Proje Teknik Şartnamesi ve Raporu, (Belediye Arşivi,2013).
- [URL-1]http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Yildiz_Park_01.jpg, 13 Şubat 2015
- [URL-2] <http://cekirdekgezi.blogspot.com.tr/2013/09/yildiz-parki.html>, 13 Şubat 2015
- [URL-3]<http://beyazgazete.com/fotogaleri/doga-26/en-guzel-japon-bahceleri-tum-fotograflar-12617/buyuk-fotograf-0/?pcount=51>, 13 Şubat 2015
- [URL-4]<http://beyazgazete.com/fotogaleri/doga-26/en-guzel-japon-bahceleri-tum-fotograflar-12617/buyuk-fotograf-26/?pcount=51>, 13 Şubat 2015
- [URL-5] <http://www.haber61.net/eyof-parki-acilisi-yapildi-160120h.htm>, 3 Aralık 2014.

Kentsel Gelişim Sürecinde Yerel Basın'ın Önemi (Sivas Merkez İlçe Örneği)

*

The Importance of Local Press in the Process of Urban Development
(Sivas Province District Sample)

Güney Nair¹

Özet

Modern toplumlarda yerel iletişim organları kent kültürünün ayrılmaz parçalarıdır. Yerel iletişim organları (gazete, radyo, tv) yayın yaptıkları kentte insanlar arası haber ağının bir parçası olmanın yanında denetim mekanizması işlevi de görürler. Merkezî veya yerel yönetimlerin kentlinin yaşamında olumlu veya olumsuz etki yaratabilecek uygulamaları önemli bir güç olan yerel iletişim organlarının denetimine tabidir. Bu denetim "kent halkı" admadır. Yerel basın, gücünü böylesi durumlarda, kamuoyu yaratarak ya da kamuoyunun dikkatini belirli alanlara çekerek yönetimlerin uygulamalarını yeniden gözden geçirmelerini sağlayabilmektedir. Bu araştırma "Sivas merkez ilçe" örneğinden hareket ederek yerel iletişim organlarının kentsel gelişim sürecindeki tutumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: basın, Sivas, Sivas basını, kentleşme, kentleşme ve basın.

Abstract

In modern societies, local mass media are indispensable parts of city culture. Local mass media (newspaper, radio, TV) are not only a part of news network among people but also function as control mechanism in the city they broadcast. The practices of centralized or local administrations that could have positive or negative impact on the lives of people are subject to surveillance of local mass media. This surveillance is for the sake of "townspeople." In such circumstances, local press could use its power to mold public opinion or draw attention of public to certain fields and get the administrations to review their practices. This study aims to present the attitude of local mass media in the process of urban development using "Sivas province district" sample.

Keywords: press, Sivas, Sivas Press, urbanization, urbanization and press.

---

¹ Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (guney-nair@gmail.com)

Giriş

Toplumların kentleşme süreçleriyle o kentlerde yayın yapan basın-yayın organlarının gelişimi arasında paralellik vardır. Kentli yurttaş, yaşadığı çevrede olup bitenlere karşı duyarlıdır ve bu duyarlılığına yanıt bulduğu en önemli unsur yaşadığı çevredeki olup bitenleri izleyerek kendisine duyuran basın-yayın organlarıdır. “İnsan doğası gereği devamlı haber almak, günlük gelişen olayları, bu olaylar üzerine şekillenen duygu ve düşünceleri öğrenme arzusu taşır.” (Ertuğ, 1970, s. 2). Yerel konular, ancak geniş kitleleri ilgilendirdiği noktalarda yaygın basın organlarının gündeminde yer etmektedir. Dolayısıyla bir kenti ilgilendiren, o kentin gündeminde önemli yere sahip birçok olay ya da konu ancak o kentlerde yayın yapan yerel basın-yayın organlarının malzemesi olmak durumundadır.

Yirminci yüzyılın ortalarında, ülkemiz nüfusunun %15'i kentlerde, %85'i kırsal alanlarda (Es, 2004, s. 216) yaşamını sürdürürken, günümüzde kentlerde yaşayanların oranı %91,3'e ulaşmış, kırsal kesimde yaşayanların oranı %8,7²ye gerilemiştir (TÜİK, 2013, s. 18). Dağılım Sivas açısından incelendiğinde kentlerde yaşayanların oranının %70, köyde yaşayanların oranının ise %30 olduğu görülmektedir.

Gazete ve dergi yayıncılığının gelişimi de benzer görünümündedir. Türkiye'de “31 Aralık 1966 tarihinde 963'ü gazete olmak üzere 2078 gazete ve dergi yayınlanırken, günlük yayınlanan gazetelerin sayısının 370 olduğu ve bunların 56'sının İstanbul ve Ankara'da geriye kalan 314'ünün diğer kentlerde” (Tütengil, 1967, s. 267) yayımlandığı belirtilmektedir.

Türkiye'nin 2011 medya istatistikleri incelendiğinde 6778 gazete ve derginin yayın hayatında olduğu bunlardan 2905'inin gazete, 3873'ünün dergi olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekici nokta gazetelerin %90,1'inin yerel %3,1'inin bölgesel, %6,8'inin ulusal (TÜİK, 2012) yayın yapmakta olduğudur. Kuşkusuz buradaki temel soru yerel basın-yayın organlarının oransal büyüklüğünün, yayın yaptıkları çevrelerde toplumsal etki veya kamuoyu oluşturabilme becerisi açısından ne derece etkili olabildiğidir.

---

² 2012 yılı istatistiklerinde kentlerde yaşayanların oranı % 77,3, kırsalda yaşayanların oranı %22,7 belirlenmesine karşın 2013'de oranlar arasındaki önemli değişimin gerekçesi 6360 sayılı yasa doğrultusunda yapılan idari bölünüş değişiklikleridir.

Bu noktada yayıncı kuruluşların ekonomik gücünden yayın hayatında bulunduğu süreye, çalışanlarının bilgi ve becerisinden, yayın organının duyarlılık konuları ve onları ele alış biçimine, yayın yaptıkları çevrelerde yerel yönetimlerle olan ilişkilerinden siyasal duruşlarına kadar birçok ekonomik, sosyo-kültürel faktör devreye girmektedir.

Yerel basın Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vurmuş, kurtuluş savaşının destekçisi, Cumhuriyet kazanımlarının taşıyıcısı olmuş önemli bir kurumdur (Birsen, 2011, s. 116). Ancak özellikle ekonomik sıkıntılar, sınırlı baskı ve satış, resmî ilanlara bağlı yayıncılık yerel basın yayın organlarını var olma mücadelesine sokmuş, yeni arayışları gündeme getirmiş, ülkemizde birkaç kentte uygulamaya konan bir anlayışa, Sivas'ta örnek oluşturmuş ve çok sayıda yerel gazete birleşme yoluna gitmiştir.

Sivas Yerel Basınının Türk Basın Tarihi İçindeki Yeri

İlk basılı gazetenin M.S. 700'de Pekin'de çıktığı biliniyor olsa da, modern anlamda dünyadaki ilk gazete örnekleri olarak kabul edilen Frankfurter Journal (Almanya, 1615), New Tydinghen (Belçika, 1616), Weekly News (İngiltere, 1622)'den (Çapman, 1970, s. 101) iki yüz elli yıl sonra toplumuz gazete yayıncılığı ile tanışmıştır. Osmanlı'da matbaanın yaygın kullanımının³ gecikmiş olması bunda önemli bir etkidir. Ülkemizde olduğu gibi Sivas'ta da gazetecilik alanında ilk örnekleri azınlıkların çıkardığı gazeteler oluşturmaktadır.⁴

Yerel basın-yayın organları açısından değerlendirildiğinde Sivas'ın, Türk basın tarihi içinde özel ve önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Sivas yerel basınına tarihsel anlamda önem kazandıran ilk nokta, Osmanlı sınırları içinde vilayet gazeteciliğinin gelişimine paralel olarak atılan adımlardır. Öncelikle vilayetlerin "kırtasiye gereksinimlerini karşılamak için kurulan matbaalarda, daha sonra resmi nitelikli vilayet gazeteleri çıkarılmaya başlanmıştır" (Faraç, 2008), vilayet gazetelerinin yayın

³ İbrahim Müteferrika'ya ancak dinî olmayan eserler basması koşuluyla izin verildi ve 16 Aralık 1727'de matbaa çalışmaya başladı. Vankulu Lügatı ilk eser olarak basıldı. Bu matbaa 17 eser bastı. Ancak Osmanlı'da ilk matbaa girişiminin 1493'de İspanyol göçmeni olan David ve Samuel İbn Nahmias kardeşler tarafından gerçekleştirildiği ve sınırlı eser basıldığı bilinmektedir (AGC, 1998: 9-10), (Paçacıoğlu, 2003: 78), (Yıldız, 2004: 119-122), (Öntuğ ve Saraç, 2012: 1-40).

⁴ Sivas'ta Ermeni yurttaşlarca çıkarılan ilk gazete Tsayn Sepasdatvots (Sivas'ın Sesi) 1869 tarihlidir.

hayatına başlaması taşra teşkilatlarında vilayet matbaalarının kurulmasına ve gelişmesine de öncülük etmiştir. 1318 (1902) Maarif Salnamesi'ne göre imparatorluğun bugünkü Türkiye sınırları içinde 90'ı İstanbul'da olmak üzere 145 matbaa bulunduğu (Nair, 1999, s. 51) belirtilmektedir.

Valilik bünyesinde devlet tarafından açılan bu matbaalarda resmî vilayet gazetelerinin yanı sıra; salnameler, takvimler, ilmî, dinî ve edebî eserler basılmıştır (Öntuğ ve Saraç, 2012, s. 2).

1864'de Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde kurup ilk vilayet gazetesini (Tuna Gazetesi) yayımlamasından sadece on dört yıl sonra Vali Elhaç Ahmet İzzet Paşa (vezir) tarafından Sivas Vilayet Matbaası kurulmuş ve "Sivas" Gazetesi (1878) yayın hayatına sokulmuştur.

İkinci önemli nokta ise "Hakimiyet-i Milliye ile İrade-i Milliye ve Ulus Gazetesi ile Ülke Gazetesi arasındaki ilişkidir" (Nair, 1999, s. 60).

Millî Mücadele hareketi öncesinde bir dizi kongre düzenleyen Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ni topladığında (4 Eylül 1919), kongre delegasyonu ile birlikte, millî mücadele hareketinin sesini duyuracak bir gazetesinin yayımlanması gerektiğini düşünmüş ve Sivas'ta "İrade-i Milliye" Gazetesi yayın hayatına (14 Eylül 1919) sokulmuştur (Varlık, 2000, s. 62). Sonrasında Ankara'da yayımlanmaya başlayan "Hakimiyet-i Milliye" (10-01-1920) gazetesi, Sivas'taki İrade-i Milliye Gazetesi'ne haber, klişe ve yayın desteği vermiştir.

Benzer durum tek partili siyasi yaşam döneminde, merkezî iktidarın Sivas'ta yayımladığı Ülke Gazetesi⁵ (1 Kasım 1945) ve Ankara'da Hakimiyet-i Milliye'nin devamı olarak yayını sürdürülen Ulus Gazetesi arasındaki ilişkide de görülmektedir. Ankara'da yayımlanan Ulus Gazetesi,

---

⁵ Ülke Gazetesi, Sivas basın tarihi açısından önemli bir yayın organıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin desteği ile "Halk Gazetecilik Türk Anonim Şirketi" tarafından Sivas garında kurulan bir matbaada, 68x100 ebatlarında dört sayfa olarak yayımlanmaya başlanmış, 25-30 bin adet basılarak trenlerle doğu illerine götürülerek dağıtılmıştır. 21 Kasım 1946'da el değiştirdiği güne kadar gazetede Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Prof. Dr. Nihat Erim, Falih Rıfki Atay, Peyami Safa, Behçet Kemal Çağlar, Ferudun Fazıl Tülbentçi, Hıfzıhrahman Raşit Öymen, Vâlâ Nurettin (Vâ-Nu) Ağâh Sırrı Levend, Ahmet Emin Yalman, Vedat Dicleli, Hikmet Işık, Necmettin Sadak, Reşat Şemsettin Sirer, Refik Ahmet Sevengil, Nasuhi Baydar, Fazıl Ahmet Aykaç, Esat Tekeli, Suat Kemal Yetkin, Kemal Zeki Gençosman, Selahattin Sözeri, Vehbi Cem Aşkun, Abdülkadir Sarısözen, Hüseyin Cahit Yalçın, Muhlis Nafiz Günay, Bedii Faik, Kemal Kitapçı gibi birçok önemli ismin makaleleri yayımlanırken, ülke gündemine ait haberlerin manşet olduğu, sayfalarda yer ettiği görülmektedir (Bkz. Nair, 1999).

Sivas'ta yayımlanan Ülke Gazetesi'ne sürekli olarak haber ve klişe fotoğraf desteği sağlamıştır. Bu iki örnek, merkezî otoritenin Sivas'ı "doğu illerine açılan bir pencere" olarak gördüğünü ve önemseydiğini ortaya koymaktadır.

Günümüz Sivas Basını

İlk gazetenin yayınından itibaren Sivas basın yaşamına çok sayıda gazete ve dergi dâhil olmuştur.

90'lı yılların başında radyo-tv yayıncılığında devlet tekeli ortadan kaldıran gelişmeler Sivas'ta da etkisini göstermiş, kent yerel anlamda özel radyo-tv yayıncılığı ile tanışmıştır. İlk radyo istasyonu "Sivas FM" adıyla 11 Kasım 1992 tarihinde yayına başlarken, ardından "FM 58", "Anadolu FM" kurulmuş, 1999 yılına gelindiğinde şehir merkezinde 15 radyo istasyonu yayın yapar hâle gelmiştir.

İlk yerel ve özel televizyon istasyonu ise Ahmet Hasdemir, Mehmet Ali Ayan ve Kadir Kuruçay'ın bir araya gelerek kurdukları Sivas Radyo Televizyonu (SRT) olmuştur. 25.12.1992'de kurulan televizyon 24.03.1993 tarihinde programlı yayınına başlarken, ikinci tv istasyonu 29.04.1994 tarihinde test yayınına başlayan SİPAS TV olmuştur. SİPAS'ın bünyesinden doğan RTV 58 televizyonu ise üç yıl sonra yayın hayatına başlamıştır.

Yerel basın-yayın organlarının etkinliğini arttırmak amacıyla Basın İlan Kurumunun teşvikiyle 2013 yılında başlatılan yerel gazetelerin birleştirilmesi çalışmalarının ilk örneklerinden birini Sivas basın yaşamında yer alan gazeteler oluşturmuş, bu örnek ülke genelinde yayın yapan basın kuruluşlarına model olarak gösterilmiştir. Kent merkezinde yayın yapan günlük yerel gazeteler 23 Şubat 2013 tarihinde iki çatı altında birleşme kararı almışlardır.

Bu çerçevede "Hadiselerle Hakikat", "Yeni Ülke", "Hürdoğan", "Sivas'ın Sesi", "Gazete Sivas", "Pusula Haber", "Sivas Postası", "Sivas Times", "Sivas İzci", "Bizim Sivas" gazeteleri "Sivas Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş." adı altında birleşerek, "Hadiselerle Hakikat Gazetesi" ve "İrade Gazetesi" isimli iki gazete ile yayınlarını sürdürmeye karar vermişlerdir. Bizim Sivas Gazetesi, bir süre sonra bu birleşmeden ayrılarak, günlük yayınına tek başına devam etmeye başlamıştır.

Aynı doğrultuda ikinci birleşme “Demokrat”, “Sivas Cumhuriyet”, “Sivas Olay”, “Memleket Sivas” ve “Anadolu” gazetelerinin bir araya gelmesiyle yaşanmış, bu çatı altında bir araya gelen gazeteler “Memleket Sivas Gazetesi” adı altında yerel gazetecilik faaliyetlerine devam etme kararı almıştır.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, kentin 2013 merkez ilçe nüfusunun 315.107 olduğunu ortaya koymaktadır. Merkez ilçeye bağlı belde ve köyler bu sayının dışındadır. Sivas sürekli göç veren bir kenttir. 2009-2010 yıllarında 12,22 olan net göç hızı, 2012-2013 yıllarında 6,22'ye düşmekle birlikte, işsizlik oranı %10'dur (TÜİK, 2013). Sanayileşememek ve dolayısıyla sağlıklı kentleşememe, Sivas için önemli bir sorundur. Kent nüfusunun ve ekonomik alt yapının çok sayıda gazetenin ayakta durmasına olanak vermemesi, resmî ilanlar konusunda paylaşımın yetersizliği gibi çeşitli nedenler bu birleşme kararında etkili olmuştur.

2014 Aralık ayı itibarıyla Sivas Emniyet Müdürlüğü Güvenlik Şubesi kayıtlarına göre kent merkezinde yayın yapan yedi günlük gazete (Anadolu, İrade, Hadiselerle Hakikat, Bizim Sivas, Memleket, Sivas Postası ve Sivas Lonca) görülmektedir. Dokuz radyo istasyonu (Radyo Güneş, Arkadaş FM, Radyo 4, Hilal FM, Lider FM, FM 58, Radyo Bora ve Sivas FM) ve uydu üzerinden yayın yapan üç televizyon kanalı (TV 58, Vizyon 58, SRT) bulunmaktadır.

Araştırmanın yapıldığı 2015 yılı Şubat ayında Sivas kent merkezinde “Anadolu Gazetesi”, “Sivas Postası” ve “Sivas Lonca Gazetesi” haftalık veya daha aralıklı sürelerle yayın yaparken, “Hadiselerle Hakikat Gazetesi”, “Sivas İrade Gazetesi”, “Memleket Sivas Gazetesi” ve “Bizim Sivas” gazeteleri günlük olarak yayını sürdürmektedirler.

Sivas Kent Yaşamı Açısından Yerel Basının Önemi

Yerel basın-yayın organları (gazete, radyo, tv) yayın yaptıkları kentler açısından son derece önemlidir. Kentlinin haber alma, öğrenme, anlama çabalarına yanıt verme sorumluluğu yanında, kent halkı adına yönetim mekanizmalarının kararlarını sorgulama, kamuoyu taleplerini gündeme getirme, yurttaş ve idare arasında demokratik koşullardan güç alan bir denetim anlayışı yerel basın-yayın organlarına önem kazandırmaktadır. Kuşkusuz bu ifadeler yerel basın-yayın kuruluşlarının mesleki etik ilke-

lerine bağıllığıyla paralellik taşımaktadır. Çünkü “Özellikle sanayinin olmadığı kentlerde gazetelerin büyük bölümü kapanırken, yayını ısrarla sürdürmek isteyen kimi gazeteler de basın ahlak ilkelerinin asla kabul edemeyeceği yollara başvurmak zorunda” (Faraç, 2008) kalabilmektedir. Bunun yanı sıra “vali rahatsız olmasın, emniyet müdürü kızmasın, belediye başkanı darılmasın düşüncesi olduğu zaman gazetecilik yapmak çok daha zorlaşmaktadır. O mesafeyi kurmak zor, ama başarının ve saygınlığın sırrı da bu bıçak sırtındaki ilişkide” (Gürel, 1999) yatmaktadır. Yerel basın da bu bağlamda, “erkin yani otoritenin merkezden uzaklaşmasına ve insanı gözetken bir yapının yaratılmasına olanak sağlayan çok dinamik bir etmen” (Güz, 1997) olarak kabul edilmektedir. Toplumsal yapıda “yöneten-yönetilen ilişkisinin kurumsallaşmasıyla, gerek yöneten gerek yönetilen anlatım aracı edinme yoluna gitmiştir. Bu anlatım aracı basın olmuştur” (<http://www.yerelbasinbirligi.com>). Bu karşılıklı ihtiyaç ve ilişki, kamuoyu ihtiyaçları da göz önüne alındığında, buldukları kentlerde yerel basına “denetim” işlevini kazandıran en önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Sivas'ta yerel gazeteciliğin köklü tarihi sektörde önemli isimlerin yetişmesine olanak sağladığı gibi, mesleki anlamda kurumsallaşmış bir tabloyu da karşımıza çıkarmaktadır. Sivas Gazeteciler Cemiyetinin varlığı, Anadolu Basın Birliğinin kentte temsil ediliyor olması, bunun yanı sıra mesleğini profesyonelce yapan ve uzun yıllarını mesleğine adanmış gazetecilerin varlığı bu kurumsallaşmada önemli etkenler arasındadır. Bu ve benzeri nedenler Sivas'ta yerel gazetelerin kamuoyu yaratma gücünü desteklemekte, yapılan haber ve yorumlar gerek yerel yönetim ve gerekse halk üzerinde etkili olabilmektedir. Acı bir örnek olmakla beraber, 2 Temmuz 1993 Cuma günü yaşanan ve Madımak Oteli'nin yakılması ve 37 kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan olaylar konusunda yerel basının yaptığı haberlerin kamuoyunu olumsuz olarak etkilediği ve olaylara zemin hazırladığı yönündeki iddialar, doğrulanmamış olsa da, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporuna (DDK, 2014, s. 25), (Nair, 2006) dahi konu edilmiştir. Sivas'ta yerel basın-yayın organlarının kamuoyu yaratma gücü konusunda, bu araştırma kapsamında yüz yüze görüştüğümüz basın-yayın organlarının temsilcilerinin ortak kanı sahibidirler.

Kentsel Gelişim Konusunda Yerel Basın-Yayın Organlarının Tutumu

Kentsel gelişim konusunda yerel basının önemini ortaya koymayı amaçlayan araştırma kapsamında, araştırma kolaylıkları dikkate alınarak Sivas merkez ilçede yayın yapan gazete ve televizyon kanalları örneklem olarak belirlenmiştir.

2013 yılında gerçekleşen birleşmeler sonrasında iki çatıyı temsil eden "Hadiselerle Hakikat Gazetesi", "Memleket Sivas Gazetesi" ve bu iki çatı dışında günlük yayını sürdüren "Bizim Sivas Gazetesi" genel yayın yönetmenleri ile mülakat tekniği ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Konu ile ilgili olarak daha önceden sınıflanan sorular doğrultusunda gazetelerin kentleşme konusundaki yayın politikaları hakkında bilgi alınmış, elde edilen bilgiler gazetelerin 2014 yılı içinde en fazla üzerinde durduğu kentsel dönüşüm ve çevre düzenlemeleri konusundaki haberlerin içerik analizleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Kentte hâlen yayını sürdüren Sivas Radyo Televizyonu (SRT), Vizyon 58 ve TV 58 televizyon kanallarının yetkilileriyle de benzer çerçevede görüşülmüş, elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır.

Basın Kuruluşunun Adı	Görüşülen Yetkili	Kuruluş Yılı	Günlük Baskı Adeti	İnternet Sayfası	Günlük Ziyaret Sayısı
Hadiselerle Hakikat Gazetesi	Aydın Deliktaş (Yazı İşleri Müdürü)	1949	1250	Var	3000-5000
Memleket Sivas Gazetesi	Kemal Çağlayan (Genel Yayın Yön)	2014	850	Var	3500
Bizim Sivas Gazetesi	Yılmaz Kozu (Genel Yayın Yön)	1987	630	Var	15000-20000
SRT (Sivas Radyo Televizyonu)	Ahmet Hasdemir (SRT Sahibi)	1992	-	Var	3000-5000
Vizyon 58 Tv	Murat Kurt (Vizyon 58 Genel Müdürü)	1995	-	Var	4000-5000
Kanal 58 Tv	Ünal Torun (Genel Yayın Yön)	2006	-	Var	15000-20000

1-Hadiselerle Hakikat Gazetesi

Bugün kentin en köklü gazetesi 1 Mart 1949 tarihinde yayın hayatına başlayan ve ülkemizin çok partili siyasal yaşamının Sivas yerel ölçeğinde simgesi olan Hadiselerle Hakikat Gazetesi'dir. "Sivas Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş." adı altında gerçekleşen birleşmeden sonra, "Hadiselerle Hakikat Gazetesi" ve "İrade Gazetesi" olarak iki gazete bu çatıyı temsilen yayını sürdürmektedir. Bu yüzden iki gazeteden kent yaşamındaki ağırlığı ve tarihsel geçmişi nedeniyle "Hadiselerle Hakikat Gazetesi" araştırmaya dâhil edilmiş ve gazetenin yazı işleri müdürü Aydın Deliktaş ile mülakat yapılmıştır.

Deliktaş, Sivas'taki kentleşme çalışmalarında son yıllarda yürütülen en önemli projeyi şehir merkezindeki, küçük sanayinin şehir dışına taşınması olarak görmektedir. Taşınma sürecinde ortaya çıkan alanların yeniden kentsel dönüşüme kazandırılıp, yeşil alanlar ve sosyal etkinlik yerleri oluşturulmasının, daha yaşanılır bir şehir için gerekli olduğunu ifade eden Deliktaş, bu noktada belediye ve esnaf arasında süregelen uzlaşmazlıkların projeyi zaman zaman aksattığına vurgu yaparak, Hadiselerle Hakikat Gazetesi'nin duruşunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

"Esnafın iş kaygısından kaynaklanan tepkilere, belediyenin oy kaygısının eklenmesi ciddi aksaklıklara neden oluyor. Gazete olarak biz iki tarafa da hak vermek durumundayız. Çünkü bir taraftan belediye güzel bir çalışma yapıyor. Şehrin içinde atıl durumda olan ve şehre yakışmayan bir alanı şehre kazandırmanın peşinde, biz bunu destekliyoruz. Bütün gazeteler televizyonlar destekliyor. Bunu desteklerken de asla körü körüne bu iş olacak, olmalı diye bir tavır koymuyoruz. Çünkü gerçekten orada mağdur olacak insanlar var, sadece 4 metrekarelik dükkânıyla geçimini sağlayan, şehir dışına taşındığında kendisine müşteri gelmeyecek esnaflar var. Bunların da durumunu göz önünde bulundurmamız gerekiyor. İki tarafa da yer vererek, söz hakkı tanıyarak, bir orta yol bulma telaşı içindeyiz. Ne esnafı ezdiriyoruz belediyeye, ne de belediyeye geri adım attırıyoruz oradaki kentsel dönüşüm için. Tamamen seviyeli, terazinin iki kefesini de tam doldurup ona göre tartıyoruz. Haberlerimiz, yayınlarımız hep bu yönde."

Hadiselerle Hakikat Gazetesi'nde yer alan yayınların kamuoyu üzerinde etkisini değerlendiren Deliktaş, konu ile ilgili olarak şu görüşleri ortaya koymaktadır: Kentsel dönüşüm yapılacak yerlerle ilgili, bu tür

bilgileri insanlar en net, en doğru şekilde en geniş şekilde insanlar gazetelerden öğreniyor. Yazdığımız her şey arşiv olarak durduğu için kentsel dönüşümü yapacak kurumun o gün ne düşündüğü, yarın nasıl fikir değiştirdiği, burada yeni bir rant oluşup oluşmadığına yönelik endişeler olup olmadığı yazılı basında çok rahat takip edilebiliyor. Fakat görsel basın öyle değil. Bugün dinliyorsunuz, yarın değişiyor. Bugün on kişi dinliyorsa yarın birçok kişi dinlememiş oluyor. Yazılı basında her şey belge olarak ortada duruyor.

Geleceğe yönelik Sivas için ele alınan en önemli projenin Kızılırmak Projesi olduğunu belirten Deliktaş, bu konuda diğer meslektaşlarıyla benzer düşünceler paylaşmaktadır.

“Kızılırmak projesi yeni bir Sivas, yeni bir şehirleşme demektir. Irmak kenarında yeniden bir şehir kurma çabası demektir. Yeni zenginleşme yolları açacak bir proje, yerel imkânlarla yapılacak bir proje değil. Gerçekleşmesi yerel yönetimden çok hükümete bağlı. Bu projenin yanındayız. Başbakanın gelişinden önce defalarca gündeme getirdik, geldiği gün de yazdık ve sayın başbakan projenin sözünü verdi. İlerleyen dönemde olumlu adımlar atılacak diye bekliyoruz.”

Yerel basın-yayın organlarının Sivas halkının düşüncelerini etkilemesi konusunda Deliktaş'ın düşünceleri şu şekildedir:

“Her konuda etkilemesi özellikle siyasi konularda televizyonlar daha etkili. Genel medya daha çok etkili. Onun dışında yerel konular ve yerel siyaset de etkili. Örneğin belediye çalışmalarıyla ilgili gazetelerin kamuoyunda oluşturduğu bakış açısı önemli mesela. Eleştirilere, ya da övgülere değer veriyor insanlar. Valilik, kamu çalışmalarıyla ilgili gazetelerin yazdığı yazıların geri dönüşü oluyor. Hem bize oluyor, hem o kurumlara oluyor. Bir haberle veya birkaç haberle insanları sokağa dökcek etkisi olduğuna inanmıyorum ben. Dikkat ederseniz toplumsal olaylarda gazeteler, infialin peşinden gidiyor. Öncüsü olmuyor, başlatıcısı, körükleyicisi olmuyor. Sonradan yerel yazılı basın belge niteliği taşıdığı için kalabalıklar dağıldığında elinizde bir tek yazılı gazete kalıyor.”

2-Memleket Sivas Gazetesi

Memleket Sivas Gazetesi'nin genel yayın yönetmeni Kemal Çağlayan aynı zamanda Anadolu Basın Birliği Sivas Şube Başkanlığı görevini de

yürütmektedir. Çağlayan yerel basın-yayın organlarının buldukları yörelerde son derece önemli sorumluluklar üstlendiğini belirterek Memleket Sivas Gazetesi'nin yayın politikasını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Yerel medya bulunduğu yörenin gözü kulağı, sesidir. Yörenin ortak sesidir. Amacımız kişilerin değil, toplumun aynası olabilmek. Bu nedenle de siz o yörenin dertlerini dertlenmekle, sıkıntılarını çözmekte, kamuoyunu bilgilendirmekle görevlisiniz. Yani sorunların çözümünde etkili bir görev almak zorundasınız. Bu nedenle de bizim amacımız Sivas'ın gelişmesine kalkınmasına etkili olacak her türlü çalışmayı, kamuoyuna aksettirip, sorunların çözümünde yetkilileri göreve davet etmektir. İlke-miz şu: Doğru haber, hür yorum, kişiye ve topluma saygılı yayın ilkesiyle objektif yayıncılık yapıyoruz. İnsanların mağduriyetini dile getirdiğimiz gibi başarılarının da destekçisi oluyoruz. Ne kişilerin ne kuruluşların yapmış oldukları çalışmaları övgü hak ettiği ölçüde övüyoruz. Mağduriyetleri de bildiriyoruz. Sivas kentleşme konusunda çok büyük sıkıntıları olan bir şehir. Özellikle kentsel dönüşüm açısından baktığınız zaman henüz kendisini ispat etmiş bir şehir olarak göremeyiz Sivas'ı.”

Görüşüğümüz diğer gazete yöneticileri gibi Çağlayan'da kentin gelecekte gelişimini etkileyecek en önemli projenin “Kızılırmak Projesi” olduğunu belirtmektedir.

“Başbakan tarafından sözü verilen Kızılırmak sahil projesi, gerçekten de Sivas'ı diğer iller arasında da baktığınız zaman ilk on sırasına getirecek bir proje. Yerel yönetimlerle merkezî yönetimin uyumu gerekiyor. Eski sanayi bölgesindeki kentsel dönüşüm sürecinde birçok esnaf mağdur oldu. Bu tür sorunların, sıkıntılarının aşılması için yerel ve merkezî otoritenin birlikte çalışması gerekir. Kızılırmak projesi şimdilik hayal proje ama hayata geçirilirse Türkiye'de pek örneği olmayan büyük bir proje. Bu proje hayata geçtiği zaman ben inanıyorum ki, Sivas'ın en büyük hastalıklarından biri olan göç ortadan kalkacak, özel teşebbüsün kente gelmesi artacak, sanayileşme gelişecektir. Her yıl 5300 kişi Sivas'tan göçüyor. Kent doğudan batıya genişliyor ve bu proje bu anlamda kenti cazibe merkezi hâline getirecek. Göçte geri dönüş sağlayacak bir proje olarak düşünüyorum.”

Memleket Sivas Gazetesi'nin kamuoyu yaratma etkisi üzerine Çağlayan şunları söylemektedir:

“Kentteki kuruluşlar Sivas’a yönelik çalışmalarda gerekli etkiyi gösteremiyorlarsa, yazdığımız yazılarla göreve davet ediyoruz, uyarıyoruz, dikkat çekiyoruz. Çok önemli bir projeyse, bu projenin desteklenmesinde gazete olarak yerimizi alıyoruz. Bizim görevimiz kişilerin değil, toplumun menfaati. Bu yörenin A’dan Z’ye tüm insanları bizim için birdir. Siyaseti, dili, dini, rengi hiçbir zaman bizim için önemli değildir. Önemli olan bu yörenin insanı olması ve bu yöreye hizmet açısından çaba sarf etmesi. Yazılanların geri dönüşü oluyor. Diyalog çok önemli. Yapacağınız işte bilgi sahibi olmanız ve diyalog çok önemli. Biz gazete olarak ‘biz’ olarak hareket ediyoruz. Çorbada tuzumuz olduğu zaman mutluluk duyuyoruz. Bu memleket bizim. Bu memleketin acısı ve tatlısı bize yakışıyor. Fakat biz acı olaylarla anılmak istemiyoruz. Sivas’ın yüzünün gülmeye ihtiyacı var. Sivas’ta yaşayan herkesin taşın altına elini koyması gerekiyor.”

3-Bizim Sivas Gazetesi

Bizim Sivas Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Yılmaz Kozu, gazetenin yayın politikasını yorumlarken, “Kurulduğu günden bu yana Sivas’ın sorunları konusunda yapılanları değerlendirirken, siyasi fikirlerin etkisi altında kalmadan Sivas’a yapılan çalışmalar konusunda artılar ve eksileri kent için değerlendiririz. Yayın politikamız budur. Kenti ön plana alırız.” demektedir.

Kozu, Sivas’ın tüm hükümetler döneminde sanayileşme yönünden en zayıf iller arasında kaldığını ve çarpık yapılaştığını, üreten değil tüketen bir kent olarak kaldığını belirterek gazetenin çıkış yolu olarak Sivas’ın “büyük şehir” yapılması gerektiğine inandığını ve bunun için kampanya düzenlediğini belirtmektedir. “Sivas’ın sorunları ve kentin gelişmesi için 2013 ortalarında Sivas’ın büyük şehir olması için bir kampanya başlattık. Bir hafta süreyle bu konuya yoğunlaştık. Büyük şehir olmak, Sivas’a çok şey kazandıracak, geri kalmışlığın önüne geçecektir. Kentin ekonomisini değiştirecektir. Kentin önünü açacaktır. Fakat bu süreçte yalnız bırakıldığımızı düşünüyorum. Kampanyamız arzu ettiğimiz sonucu vermedi.”

Kozu’ya göre şehrin önünde duran birkaç önemli proje var ve bunların hayata geçirilmesi kenti değiştirecek nitelikte. “Kızılırmak Projesi şehrin çehresini değiştirecek. Sivas’ı yeniden Sivas yapacak bir proje.

Kent sanayileşme konusunda zayıf kaldı. Tarımsal yönüne önem verilmedi. Sanayide büyük yatırımlar beklemiyorum. Sivas'ın kentleşme konusundaki en önemli projelerinden bir diğeri ise Mevlana Tüneli projesi."

Gazetenin kamuoyu üzerinde etkisi olduğunu belirten Yılmaz Kozu, "Yaptığımız yayınlar birtakım tepkileri beraberinde getiriyor. Yerel basının gücüne inanıyorum. Halkın sorunlarını dile getirdiğimizde, yetkililer üzerinde etkili oluyor, karşılığını buluyor." demektedir.

Kentte yayın yapan üç televizyon kanalı yöneticileri ile görüşmelerde iki soru kendilerine yöneltilmiştir.

SORU-1: Merkezî ve yerel yönetimlerin kentleşme çalışmaları konusunda (kentsel dönüşüm, çevre düzenlemeleri, park bahçe düzenlemeleri vb.) televizyonunuzun yayın politikası ve bu konulara duyarlılığı nasıldır?

SORU-2: Kamuoyu yaratma ve kentsel konularda kamuoyu duyarlılığı sağlama konusunda televizyon kanalınızın gücü nedir? Yerel televizyonların kamuoyu yaratmaya etkisi konusunda düşünceleriniz nelerdir?

Yöneltilen bu iki soruya televizyon kanalı yöneticilerinin vermiş olduğu yanıtlar aşağıdaki biçimde sınıflandırılmıştır.

4- Sivas Radyo Televizyonu (SRT)

Sivas Radyo Televizyonu (SRT)'nun yayın politikası hakkındaki sorularımızı, yayın kuruluşunun sahibi Sayın Ahmet Hasdemir yanıtladı.

"SRT TV'nin yayın politikası daha yaşanılabilir bir çevrede insanların sorunlarını konuşarak, tartışarak özgürce belirleme ve çözmeleri yönündedir. Kurulduğumuzdan bu yana yerel yönetimlerle karşı karşıya gelmektense onların iyi yönetim ve hizmet üretmede yanlarında olmayı yeğledik. SRT olarak yerelde yaşanan sorunları uygun üslup ile haberleştirmeyi tercih ettik. Buradaki tarzımız da genelde halkı bilgilendirme, yöneticiyi de uyarma şeklinde olmuştur. Kentleşme çalışmaları konusunda halk desteği olmadan sonuca ulaşmak mümkün değildir. Halk desteğini almak için halkın bilinçlendirilmesi, bilgilendirilmesi şarttır. Halkın bilinçlendirilmesi ise medya gücünden istifade ile olabilir.

SRT TV bu konuda da etkilidir. Bu sadece bizim kanala has bir özellik olmayıp diğer kanallarda da oldukça etkilidir. Şehirde yaşayan ve şehirle ilgili kaygısı olan, düşünen, çözüm üretmeye çalışan özellikle sivil toplum örgütleri çalışmalarını bizim aracılığımız ile topluma iletmede ve

ciddi bir kamuoyu oluşabilmektedir. Yakın zamanda Başbakan'ın ilimize ziyareti esnasında talepler listelenirken, yöneticiler talep sayısını düşürmeye neredeyse hiçbir talepte bulunmamaya niyetli iken, medya ve sivil toplum örgütlerimizin başkanlarının yoğun çalışması ile bir hayli fazla olan talep sayısı yedi talepte Başbakan'a sunuldu ve medyanın huzurunda canlı yayınlarla halka duyuruldu ve programa alınmış oldu.

SRT TV olarak gelişmiş ve içinde yaşayan insanları ile barışık bir kentte yayıncılık yapmayı hep ideal olarak görmüşüzdür. Daha gelişmiş ve huzurlu bir Sivas daha gelişmiş ve huzurlu bir Türkiye demektir. Bu konuda emek verenlerin başında olmayı, olamıyorsak yanında olmayı düstur edinmişizdir.”

5- Vizyon 58 Televizyonu

Sorularımızı Vizyon 58 Medya Grup Genel Müdürü Murat Kurt yanıtladı.

“Vizyon 58 TV olarak Sivas'ın gelişmesi adına hem haberler olsun hem de programlar olsun destek olmaya devam ediyoruz. Son yıllarda başta merkezî yönetimin kentsel dönüşüme verdiği büyük önem Sivas'ta da gündemde ilk sırada yerini aldı. Çevre ve şehircilik müdürlüğü ve Sivas Belediyesince yürütülen kentsel dönüşüm çalışmalarını yakından takip eden kanalımız, son gelişmeleri, haberler ile de kamuoyuna duyurarak, hem yetkililere hem de Sivaslılara katkı sağlamış oluyor. TV kanallarının en çok izlenen haber bültenlerinde, haber merkezimiz konuyu hem ilgili belediye yöneticileri hem de ilgili müdürler ile görüşerek doğru bilgileri ana haber bültenlerinde halka yansıtıyor. Bu konu aynı zamanda halk röportajları ile halkın görüşlerine yer vererek, olumlu ya da olumsuz görüşleri ilgili yetkililer ile görüşerek halkın istek ve temennilerini birinci yetkililere iletir. Haber merkezinin bununla da kalmayıp çevrede düzenlemesi ya da çocukların ve gençlerin sosyal alanları arasında öncelikleri arasında olan park ve bahçelerin durumlarını da ekranlara taşır. Mesela çevre düzenlenmesinde eksik olan kısım ada yerler varsa ilgili başkan yardımcısına konu iletilir ve takibe alınır. Eksiklik giderilene kadar konu haber merkezince takip edilir. Kanalımız Sivas ile ilgili tüm sorunlara hassas bir şekilde üzerine düşen görevi yerine getirmektedir.

Kanalımızın kamuoyu oluşturma konusunda etkisine gelince, olayın ilk olarak sorunu tespit edildikten sonra halk röportajı ve daha sonra ise

konuya vakıf sivil toplum örgütleri ve siyasilere çeşitli programlara davet edilerek, kentsel konular ele alınır. Sorunlara ve çözümlere hem haber bültenlerinde hem de gündem programları ile izleyicilerin ilgisi çekilir. Bunlar da canlı telefon bağlantıları ile desteklenir. Ve böylelikle kamuoyunda halkın ilgisi belirlenen konulara yoğunlaştırılır. Daha sonra yetkililer tarafından da takip edilen yaptığımız yapımlar, programlar ve yayınlar, halkın istekleri ve düşünceleri doğrultusunda tekrar gündeme alınır ve gerekli düzenlemelere yer verilir. Örneğin, ilimizde son yaşanan olaylarda, belediye tarafından kentsel dönüşüm kapsamında kararlar alınmış, proje çizilmiş ve çizilen, hazırlanan proje başta o bölgede ve tüm Sivas halkı tarafında tepkiyle karşılanmıştı. Bu anlamda halkımızın görüşlerini, yaptığı eylemleri, isteklerini, gerek haber bültenlerinde, gerek ise programlar şeklinde kanalımızda yer verildi. Sonrasında yaptığımız yayınlarında etkisi ile proje yapımı durdurulmuş ve halkın da isteği göz önüne alınarak yeni bir proje hazırlığı başlanmıştır.”

6-Tv 58

TV 58 Televizyonu genel yayın yönetmeni Ünal Torun sorularımıza yanıt verdi.

“Kanal 58 Televizyonu Sivas’ta toplumsal değişim, şehir, sosyal siyaset ve sosyal psikoloji gibi geniş bir alanda toplumu ilgilendiren konularda (Kentsel Dönüşüm, Çevre Düzenlemeleri, Park Bahçe Düzenlemeleri vb.) bütüncül bir perspektiften bakan yayın politikası yürütüyor.

Kanal 58 Televizyonu, Sivas’a ait kararların oluşturulmasında kamuoyu duyarlılığını sağlamak, karar vericilere yol gösteren çerçeveler yaratmak üzere haber ve programlara yer veren bir televizyondur. Kamuoyunun “farkına varma” ve “haberdar olma” boyutunda Kanal 58 Televizyonunun rolü, izlenme oranı baz alındığında yadsınamayacak kadar önemlidir.

Sonuç

Sivas sanayileşme konusunda yeterli altyapıya sahip olmadığından modern anlamda kentleşme sürecini de sağlıklı yaşayamamıştır. Görüşülen basın-yayın kuruluşu yöneticileri bu konuda hemfikirdir. Tarihsel an-

lamda kentleşme ile kitle iletişim yayıncılığının gelişiminin paralellik taşıdığı gözlenmektedir.

Sanayileşememiş ve kentleşme sürecini tamamlayamamış Sivas'ın en önemli sorunlarının başında doğal olarak büyük kentlere verdiği göç gelmektedir. İstihdam alanlarının sınırlı olması, ekonomik yetersizlikler, büyük kentlere göçü kolaylaştırırken, kentin ekonomik açıdan zayıf olması yayın yapan gazetelerin birleşmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Basın-yayın kuruluşlarının yöneticilerinin umut beslediği ve kentin gelişiminde büyük avantajlar sağlayacağı düşünülen proje, Kızılırmak nehrinin iki tarafında modern anlamda yeni bir kentin kurulmasını öngören Kızılırmak Projesi'dir. Ancak bu proje yerel yönetimin ekonomik olanaklarıyla gerçekleştirilebilecek bir proje olmadığından yerel basın-yayın kuruluşları ve yerel halk umudunu merkezî otoriteye bağlamıştır. Geçmiş yıllarda merkezî otorite tarafından ihmal edilmişlik duygusu taşıyan yerel medya yöneticileri bu projenin de rafa kaldırılması kaygısı taşımaktadırlar.

Uygulamada sonuçları gözlenen Sivas'ın en önemli kentleşme projesi olarak, eski sanayi olarak adlandırılan bölgenin şehir dışına taşınması görülmektedir. Bu projenin bazen oy kaygısı, bazen yaşanan esnaf mağduriyetleri ve tepkileri nedeniyle kesintiye uğraması tartışma konusu olmaktadır. Aksu Projesi olarak bölgede uygulamaya konan çalışmalar konusunda yerel basın-yayın organları hem çalışmalarını destekleyen hem de esnaf mağduriyetlerini gözeten yayınlar yapmaktadır.

Gazete yöneticilerinin başında buldukları gazetelerin yayın politikalarına yönelik ifadeleri ile gazete sayfalarında yer alan haber ve yorumların tutarlılık gösterdiği gözlenmiştir. Gazetelerin son bir yıllık (2014) içerik analizlerinde özellikle eski sanayi bölgesinde ve kentsel dönüşüm uygulamalarında karşılaşılan zorluklar konusunda incelenen üç gazetenin (Hadiselerle Hakikat Gazetesi, Memleket Sivas Gazetesi, Bizim Sivas Gazetesi) yerel yönetim ve esnaflar arasındaki uzlaşmazlıklarda her iki tarafı da konu edinen haberle ve yorumlar yaptıkları gözlenmiştir.

TV kanallarının (SRT, Vizyon 58, Kanal 58) programlarını izleme olanağı olmadığından, kentsel çalışmalara yönelik tutumları ancak genel yayın yönetmeni veya yöneticilerinin düşünceleri alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sivas'ta yayın yapan yerel basın-yayın kuruluşlarının idarecileri, kuruluşlarının kamuoyu oluşturmada ya da kamuoyunu etkileme konusunda belirli bir güce sahip olduklarının farkındadırlar ve yapılan yayınların gerek idare ve gerekse halk üzerinden geri bildirimini olduğunu ifade etmektedirler.

Kaynakça

- Ankara Gazeteciler Cemiyeti (1998). *Cumhuriyet basını*. Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Birsen, H. (2011). Yerel basın yöneticilerinin bakış açılarıyla Eskişehir yerel basını. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1, 115-142.
- Çapman, N. (1970). *Kitle haberleşmesi*. İzmir: Etiket Matbaası.
- Ertuğ, H. Refik (1970). *Basın ve yayım hareketleri tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, No:12, Yenilik Basımevi.
- Ee, M., Ateş, H. (2004). Kent yönetimi, kentleşme ve göç: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 48, 206-248.
- Faraç, M. (2008). Türkiye'de yerel basın. www.jurnal.net/arastirma/2008/11/18/turkiye-de-yerel-basin.htm (Erişim:15/02/2015).
- Gürel, N. (1999). Yerel gazetecilikte meslek içi eğitim. Yerel Medya Eğitim Seminerleri, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Gaziantep. <http://www.tgc.org.tr/ybs/15-28.htm>. (Erişim:20/02/2015).
- Güz, N. (1997). Yerel basında gazetecinin tanımı, işlevi, çalışma koşulları ve sorunları. Yerel Medya Eğitim Seminerleri, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul. <http://www.tgc.org.tr/ybs/01-16.htm>. (Erişim: 20/02/2015).
- Nair, G. (1999). *1878-1999 Sivas basını*. Sivas: Dilek Matbaası.
- Nair, G. (2006). Toplumsal olaylarda terel basının önemi bir örnek: Sivas 2 Temmuz Olayları. *V. Ulusal Sosyoloji Kongresi bildiriler e-kitabı*, Sosyoloji Derneği, Ankara.
- Öntuğ, M., Saraç, H. (2012). Cumhuriyet döneminde Uşak'ta matbaa, gazete ve dergilerin tarihsel gelişim süreci. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, 1-40. Uşak Üniversitesi.
- Paçacıoğlu, B. (2003). Cumhuriyete kadar Sivas basını ve İrade-i Milliye'nin yeri. *TÜBAR-XIV*, Güz, 77-102.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (2014). "1-2 Temmuz 1993 Tarihlerinde Sivas İlinde Meydana Gelen 'Madımak Olayının' Oluş Şekli, Amacı, Sonuç ve Tesirleri İtibarıyla İncelenmesi" hakkında 24/03/2014 tarih

- ve 2014/5 sayılı Araştırma ve İnceleme Raporunun Sonuç Bölümü, <http://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/ddkraporlari/>, (Erişim: 10/02/2015).
- TÜİK, (2012). Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, Sayı:10894, Ankara.
- TÜİK, (2013). *İstatistiklerle Türkiye*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı Yayını.
- Tütengil, C. Orhan, (1967). Sakarya basını. 1966-1967 ders yılı sosyoloji konferansları, No:1271, ss. 267-288. İstanbul Üniversitesi Neşriyatı,.
- Varlık, M. Bülent, (2000). Sivas basın tarihi üzerine notlar. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 200010, 62-63.
- Yerel Basın Birliği, (2015). Yerel basının tarihsel gelişimi. (<http://www.yerelbasinbirligi.com/adom/?p=40>) (Erişim: 01/03/2015).
- Yıldız, A. (2004). Müteferrika ve Osmanlı matbaası. *İletişim Araştırmaları* (ss. 119-124). Ankara Üniversitesi.

Kentsel Yaşam Kalitesinde Toplumsal Yapı ve Sosyal Çevrenin Rolü: Düzce İli Örneği¹

*

Kahraman Çatı² - Yusuf Bilgin³ - Serap Çakır Çömlekçi⁴

Özet

Bu araştırmanın amacı, bireylerin toplumsal yapı ve sosyal çevrelerinden memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitesine yönelik algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bununla birlikte, araştırmada, bireylerin toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyetlerinin ve yaşam kalitelerine ilişkin algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenecektir. Bu araştırmanın evrenini, Düzce ilinde ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış ve araştırma verileri anket tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler, SPSS 18.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, bireylerin toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitesi algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna ek olarak, katılımcıların toplumsal yapıdan ve sosyal çevreden memnuniyet düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiği, yaşam kalitelerine ilişkin algılarının ise demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kentsel yaşam kalitesi, toplumsal yapı, sosyal çevre, Düzce

---

¹ Bu araştırma, Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (DÜBAP) tarafından desteklenen "Düzce İli Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırması" adlı projeden üretilmiştir.

² Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi

³ Arş. Gör., Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu (yusuf-bilgin@duzce.edu.tr)

⁴ Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi Akçakoca Meslek Yüksekokulu

The Role of Societal Structure and Social Environment in Urban Life Quality: Case of Düzce City

*

Kahraman Çatı - Yusuf Bilgin - Serap Çakır Çömlekçi

Abstract

The aim of this study is to reveal the relationship between individuals' satisfaction levels of the societal structure and social environment and the perception of the quality of urban life. In addition, it is investigated that whether individuals' satisfaction from societal structure, social environment and perceptions of quality of life differ from their demographic characteristics or not. The population of this research is composed of individuals residing in Düzce. In this research, convenience sampling was used as sampling method. Quantitative methods used and research data were obtained by questionnaire technique in this research. The obtained data were analyzed using the SPSS 18.0 software package. In the analysis results, it was found that there is no significant relationship between individual's societal structure and social environment satisfaction with the perception of quality of urban life. However, there is a difference individuals' satisfaction level from societal structure, social environment according to demographic characteristics and there is no differences individuals' perception of quality of life according to demographic characteristics.

Keywords: urban quality of life, societal structure, social environment, Düzce.

1. Giriş

Modern toplumlarda toplumsal ilişkilerin ve yaşam biçimlerinin şekillenmesinde önemli rol oynayan kentsel yaşam, bireylerin yaşam kalitesini etkileyen bir unsur olarak son dönemlerde şehirlerde yaşanan nüfus artışları ve kent sakinlerinin yaşam koşullarında meydana gelen değişimlerle birlikte araştırmacıların ve uzmanların üzerinde sıklıkla durdukları bir konu hâline gelmiştir.

Yaşam kalitesi, bireylerin hedefleri, beklentileri, standartları ve ilgilerine ilişkin olarak kültür ve değer sistemleri bağlamında yaşam içindeki konumlarını algulamaları şeklinde tanımlanabilir (Gomes vd., 2010). Bireylerin yaşam kalitelerini etkileyen önemli bir faktör olan kent (şehir) ise bireylerin ikamet ettikleri ve yaşamlarını idame ettirdikleri fiziksel bir mekân, yeri ve sınırları belli bir coğrafyayı ifade etmektedir. Bir kentin ikamet edenlere sunmuş olduğu iş olanakları, ulaşım, eğitim ve sağlık hizmetleri, emniyet ve güvenlik, doğal çevre, eğlence ve tarihsel doku gibi imkân ve değerler o kentte yaşayan bireylerin yaşamlarının kalitesine ilişkin algılarını etkilemektedir. Bir kentte ikamet eden bireylerin yaşam kalitesi, sağlık, ekonomik durum, güvenlik, sosyal yaşam, çevre ve bireysel değerler gibi birbirinden oldukça farklı maddi (doğal çevre, yapısal çevre, ekonomik ve sosyal fonksiyon alanları vs.) ve manevi (sağlık, güvenlik, sosyal çevre ve imaj vs.) değişkene bağlıdır.

Toplumsal yapı ve sosyal çevre de bireylerin yaşam kalitelerine yönelik algılarını etkileyen değişkenler arasında yer almaktadır. Sosyal bir varlık olarak bireyler, içerisinde yaşadıkları toplumun ve ilişki içerisinde oldukları sosyal çevrenin tüketim alışkanlıklarından, hayat tarzlarından, kültürel normlarından, ritüellerinden, iletişim tarzlarından ve toplumun sınıfları arasındaki ilişkilerden etkilenmektedirler. Kendileri ile kültür, inanç ve davranış yönünden benzer özellikler gösteren bir toplumsal yapı içerisinde olduklarında kendilerini mutlu hissetmekte, davranışlarını, hareket tarzlarını ve eylemlerini sınırlandıran bir toplumsal yapı ve sosyal çevre içerisinde ise kendilerini mutsuz hissetmektedirler. Dolayısıyla, bireylerin kentsel yaşam kalitesine yönelik algılarında içinde yaşadıkları toplumsal yapı ve sosyal çevre oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, bireylerin toplumsal yapı ve sosyal çevrelerinden memnuniyetleri ile kentsel yaşam kalitesine yönelik

algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bununla birlikte, bireylerin yaşamlarının kalitesine yönelik algılarının yanı sıra toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyetlerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılacaktır. Bu kapsamda, öncelikle yaşam kalitesi ve kentsel yaşam kalitesi kavramlarına ve kentsel yaşam kalitesini etkileyen faktörler olarak toplumsal yapı ve sosyal çevre konularına değinilmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise araştırma yöntemine, araştırma evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına ve veri analiz tekniklerine yer verilmiştir. Elde edilen verilerin analizi sürecinde öncelikle demografik özelliklerine göre bireylerin toplumsal yapı, sosyal çevre ve yaşam kalitesine ilişkin algılarının farklılığı analiz edilmiştir. Daha sonra bireylerin toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyetleri ile kentsel yaşam kalitesine ilişkin algıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

2. Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi, vatandaşların ve tüketicilerin ihtiyaçlarına, beklentilerine ve gereksinimlerine ilişkin sıklıkla tartışılan fakat kalite tanımlarındaki duygu yönünün açık bir şekilde anlaşılabilmesi ve kalite kontrol süreçlerine ilişkin somut bir ölçüm aracının olmayışı nedeniyle günümüzün anlaşılması güç olan popüler konularından birisidir (Lepage, 2009). Raphael ve diğerleri (2008) yaşam kalitesini, bireyin yaşamının üç temel unsuru olan fiziksel, psikolojik ve ruhsal açıdan sahip olduğu olanaklar olarak tanımlamışlardır. Kerce (1992) ise yaşam kalitesini, bireyin istek ve ihtiyaçlarını fiziksel ve psikolojik olarak tatmin edebilme derecesi şeklinde ifade etmiştir. Tağmat (2007) yaşam kalitesi kavramının literatürde, “temel olarak bir insan topluluğunun ekonomik durumu (gelir dağılımı, yoksulluk düzeyi, yaşam standardı), yaşam çevresi (konut, yaşam ve çalışma mekânları), eğitim ve iş olanakları, aile yapısı (iş ve aile hayatı dengesi, ailede iş bölümü), sosyal yaşama katılım (yaşama ve çalışma dengesi, sosyal etkinlikler) ve sağlık durumu (sağlık hizmetlerinden yararlanma oranı) gibi ölçülebilen nesnel koşullar ve bu topluluktaki insanların yaşam kalitelerine ilişkin olumlu veya olumsuz öznel düşünce ve duyguları (karşılıklı güven, toplumsal gerilim, yaşam çevre-

sinin güvenliği) tarafından şekillenen bir olgu olarak” ifade edildiğini belirtmiştir.

Yaşam kalitesi, ekonomik olarak insan onuruna yaraşır bir seviyede sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanmak, kazanç sahibi olmak, nitelikli barınma, sağlıklı bir çevre, hak, fırsat ve cinsiyet eşitliği, günlük yaşama katılma, saygınlık ve güvenlik gibi birçok unsuru içermektedir (Kaya, 2007). Şeker (2010) yaşam kalitesini, insanların biyolojik durumları, yaşam biçimleri, ilişkileri ve içinde buldukları çevrenin nicel (fizyolojik) ve nitel (psikolojik) değerlerinin toplamı şeklinde ifade etmiştir. Gomes ve diğerleri (2010) ise yaşam kalitesini, bireylerin hedefleri, beklentileri, standartları ve ilgilerine ilişkin olarak kültür ve değer sistemleri bağlamında bireylerin yaşam içindeki konumlarını algılamaları şeklinde tanımlanmışlardır. Bireyin yaşam içindeki konumlarına yönelik algılamalarının ise bireylerin fiziksel sağlığını, psikolojik durumunu, bağımsızlık düzeyini, sosyal ilişkilerini ve kişisel inançlarını kapsadığını belirtmişlerdir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (2012, s. 3) tarafından yaşam kalitesi, bireylerin hayat içerisindeki konumlarını, ait oldukları kültürel yapı ve değerler sistemi bağlamında, algılama ve değerlendirme biçimi olarak tanımlanmıştır.

Yaşam kalitesini açıklamaya yönelik yapılan tanımlar incelendiğinde, bireyin sahip olduğu maddi olanaklardan ziyade içerisinde bulunduğu koşullara yönelik algılarının ve psikolojik durumunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, bireyin içerisinde bulunduğu koşullara ilişkin algılarını ve psikolojik durumunu etkileyen fiziksel faktörlerin yaşam kalitesi tanımlamalarında temel teşkil ettiği görülmektedir.

3. Kentsel Yaşam Kalitesi

Kentsel koşullar, dünyada kentleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte, insanların yaşam kalitesini etkileyen en önemli unsurlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Kent, sözlük anlamı olarak “sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme

birimi” anlamına gelmektedir.⁵ Kent kavramı, genel olarak insanların ikamet ettikleri ve yaşamlarını idame ettirdikleri fiziksel bir mekânı, yeri ve sınırları belli bir coğrafyayı ifade etmektedir. Dünya nüfusunun büyük bir yüzdesinin kentlerde yaşıyor olması ve kentlere yaşanan göçün giderek artması, “kent” ve “yaşam kalitesi” kavramlarını bir araya getirmiştir (Yıldız, 2007).

Kentsel yaşam kalitesi, dar anlamda, kentlerdeki, kentsel altyapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçülerin üstünde olması durumudur. Geniş anlamda ise, toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri içermektedir (Görün ve Kara, 2010). Lotfi ve diğerleri (2011) kentsel yaşam kalitesini, bir kentsel toplumda, kent sakinlerinin kentsel çevreye ve ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğine ilişkin ortak deneyimleri olarak tanımlamışlardır. Myers (1988) bir kentin sakinlerine sunmuş olduğu ulaşım, suç oranı, park ve iş olanakları gibi kentsel faktörlerin onların yaşam kalitelerini negatif ya da pozitif yönlü etkileyeceğini belirtmiştir. Kentsel yaşam kalitesi, toplum, ekonomi ve çevre ekseninde, yaşam kalitesi ve çevre kalitesinin karşılıklı etkileşiminde gerçekleşen nesnel ve öznel değerlendirme ölçütleri ile açıklanmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin öznel bileşenleri algıya dayalı esenlik, sağlık, güvenlik, huzur gibi değerler iken, nesnel bileşenleri ise yapısal çevre, doğal çevre, ekonomik ve sosyal fonksiyon alanları gibi somut değerlerdir (Emür ve Onsekiz, 2007). Shin ve diğerleri (2003) yaşam kalitesinin temel kriterleri olan öznel ve nesnel kriterlerin kentsel yaşam kalitesi için de geçerli olduğunu ve kentsel yaşam kalitesinin de bu kriterler açısından değerlendirilmesi gerektiği belirtmişlerdir.

Kentsel yaşam kalitesini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda kentsel yaşam kalitesini etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Demirkaya (2010, s. 103) kentsel yaşam kalitesi göstergelerini, ulaşım ve dolaşım yönetimi, çevre yönetimi, fiziki yapı ve tarihî kentsel yapı mirası, konut, güvenlik, sağlık, özürü ve sosyo-ekonomik bakımdan engellilere sağlanan olanaklar, kentsel alanlarda spor ve boş zamanları değerlendirme olanakları, kültür ve kültürler arası kaynaşma düzeyi, katılımcı kent yönetimi, kent planlaması ve ekonomik kalkınma düzeyi olarak

---

⁵http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.545775370eb433.54949360

ifade etmiştir. Şeker (2010) ise kentsel yaşam kalitesi değişkenlerini demografik yapı, eğitim, sağlık, ekonomi, ulaşım, çevre ve sosyal yaşam olmak üzere yedi başlık altında ifade etmiştir. Van Kamp ve diğerleri (2003) kentsel yaşam kalitesi kavramının, sadece çevrenin ölçülebilir mekânsal, fiziksel ve sosyal bileşenleri ile değil aynı zamanda bireysel algıların da değerlendirildiği bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Bu araştırmada, bireyin kentsel yaşam kalitesi algısı, içerisinde yaşadığı toplumsal yapı ve iletişim içerisinde olduğu sosyal çevre kavramları altında incelenmiştir. Marans (2007) bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesinde fiziki koşullar kadar kentte yaşayanların içinde buldukları ortamlara ilişkin görüşlerinin de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Yıldız (2007), yaşanabilir çevre kalitesinin sadece fiziksel çevre değil, sosyal çevre standartlarına da bağlı olduğunu, insanların yaşadıkları kenti ve çevreyi algılamalarına ilişkin öznel değerlendirmelerinin sosyo-ekonomik düzeylerindeki ve kültürel birikimlerindeki farklılıklara göre değiştiğini belirtmiştir.

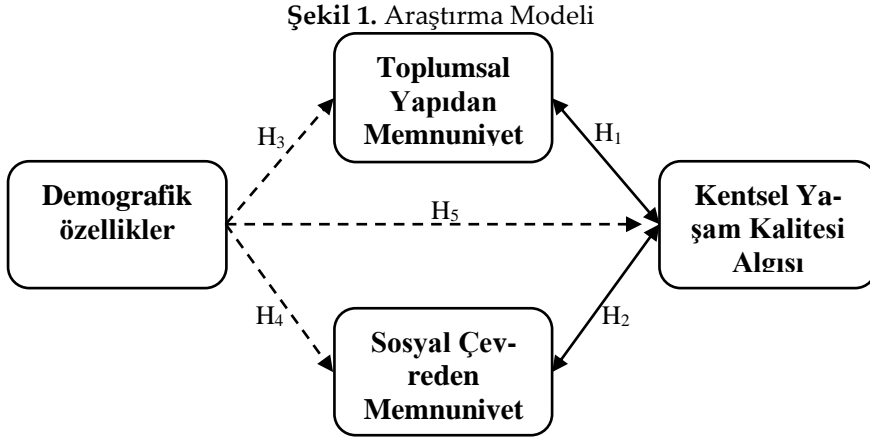
Toplumsal yapı, aktör olarak da tanımlanabilen toplum içindeki bireylerin oluşturduğu bir yapıyı ifade etmektedir (Ultav ve Sahil, 2004). Herhangi bir toplumun yapısı, o toplumun parça ve birimlerinin düzenliliğine işaret etmektedir. Temel grupların bir bileşimi olan toplumsal yapı, bu grupların karşılıklı bağımlılığını ve ilişkisini ifade etmektedir (Karakaş vd., 2007). Toplumsal yapı, genel olarak bir toplumdaki insan ilişkilerini kuşatan bütünsel bir sistemi ifade etmektedir (Ersoy, 2009). Bu sistem, toplumu oluşturan fiziki çevre, nüfus, toplumsal ilişkiler, kültür, tabakalaşma, toplumsal sistem ve toplumsal değişme gibi başlıca öğeleri, bunların toplum bütünü içindeki yerlerini ve aralarındaki ilişkileri kapsamaktadır. Bu ilişkiler, toplum üyelerinin davranışlarını biçimlendirmede oldukça önemli bir paya sahiptirler (Kalaycıoğlu, 2013, s. 6). Sosyal çevre ise bireyin günlük yaşamında doğrudan etkileşim içerisinde olduğu sosyal grupları ifade etmektedir. Bireyler, kendileri gibi bir yaşam tarzına, tüketim alışkanlığına, iletişim tarzına ve düşünce tarzına sahip bir sosyal çevrede yaşadıklarında iletişim, arkadaşlık ve paylaşabilecek değerler açısından çok daha fazla ortak noktaya sahip olabilmektedirler. Bu durum, sosyal bir varlık olarak kişilerin yaşam kalitelerine yönelik algılarını olumlu yönde etkileyecektir. Bununla birlikte, bireylerin sosyal

anlamda kurulacak ilişkilerde paylaşabilecekleri değerlerin azlığı onları toplum içerisinde bir yalnızlığa itecek ve yaşam kalitesini olumsuz olarak etkileyecektir. Cassel (1976) sosyal çevreyle iletişim düzeyinin ve paylaşılan değerlerin bireylerde ortaya çıkardığı stresi ya da rahatlığı etkilediğini ifade etmiştir. Bowen ve diğerleri (2007) yapmış oldukları araştırmada, öğrencilerin aile, okul, mahalle ve akran gruplarından oluşan sosyal çevrelerinin başarıları üzerinde yüksek derecede etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Schiffman ve diğerleri (2010, s. 216) ise sosyal çevrenin kişilerin algı, beğeni ve satın alma davranışları üzerinde doğrudan etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Toplumsal yapı ve sosyal çevre değişkenleri kentsel yaşam kalitesi ile ilişkilendirildiğinde, bireyin içerisinde bulunduğu toplumdaki konumunu, tüketim alışkanlıklarını, hayat tarzlarını, iletişim tarzını, davranışlarını, düşüncelerini, söylem ve eylemlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Çünkü bireyler kendileri ile kültür, inanç ve davranış yönünden benzer özellikler gösteren bir toplumsal yapı içerisinde olduklarında kendilerini daha mutlu hissedeceklerdir. Davranışlarını, hareket tarzlarını ve eylemlerini sınırlandıran bir toplumsal yapı ve sosyal sınıf içerisinde ise kendilerini mutsuz hissetmektedirler. Kentsel yaşam kalitesini değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalarda, sosyal çevre ve toplumsal yapıya oldukça sınırlı düzeyde değinilmekle birlikte, bu faktörlerin bireylerin yaşam kalitesi algısına etkisini inceleyen bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Araştırmanın literatürde yer alan bu boşluğu doldurmaya katkı yapması beklenmektedir.

4. Yöntem

Nicel araştırma deseninin kullanıldığı bu araştırmanın amacı, bireylerin toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitesi algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bununla birlikte, bireylerin toplumsal yapıdan memnuniyetlerinin, sosyal çevreden memnuniyetlerinin ve kentsel yaşam kalitelerine ilişkin algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenecektir. Bu bağlamda, oluşturulan araştırma modeli şekil 1'de gösterildiği gibidir.

Oluşturulan araştırma modeli kapsamında test edilecek hipotezler ise şu şekildedir:

H1: Katılımcıların toplumsal yapıdan memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitesine yönelik algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2: Katılımcıların sosyal çevreden memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitesine yönelik algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3: Katılımcıların toplumsal yapıdan memnuniyet düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H4: Katılımcıların sosyal çevreden memnuniyet düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H5: Katılımcıların kentsel yaşam kalitesine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

Bu araştırmanın evrenini, Düzce ilinde ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2013 yılı itibarıyla Düzce il ve ilçe merkezlerinde toplam 351.509 kişi yaşamaktadır (TUİK, 2014). Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s. 50) 201.434 evren için örneklem büyüklüğünün % 0.05 hata payı ile 384 olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Örneklem grubundan ihtiyaç duyulan verilerin toplanması amacıyla araştırmanın yapısına uygun olarak nicel araştırma yöntemlerinde veri toplama tekniklerinden birisi olan anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunun oluşturulmasında ise Şeker (2010) tarafından yapılan *İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması*'ndan yararlanılmıştır. Oluşturulan araştırma anketine ön test yapılarak ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği

sınanmıştır. Yapılan ön testte ölçeğin güvenilirlik düzeyi 0,74 çıkmıştır. Bu bağlamda, oluşturulan ölçeğin kentsel yaşam kalitesi algısı ile toplumsal yapı ve sosyal çevre algılarını ölçmede kullanılmasına karar verilmiştir. Daha sonra oluşturulan araştırma anketi, 01.07.2013-01.9.2013 tarihleri arasında Düzce ilinde ikamet eden 650 kişiye yüz yüze anket tekniği ile uygulanarak araştırma verileri toplanmıştır. Araştırma sürecinde bazı katılımcıların okuryazar olmadığı görülmüştür. Okuma yazması olmayan bu kişilere ise sorular sesli bir şekilde okunarak sorulara verilen cevaplar işaretlenmiştir. Elde edilen veriler, SPSS 18.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

5. Bulgular

5.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri, cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, aylık gelir düzeylerini kapsamaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde, 251'i kadın ve 399'u erkektir. Katılımcıların 55'inin 18-24 yaş aralığında, 77'sinin 25-34 yaş aralığında, 193'ünün 35-44 yaş aralığında, 190'ının 45-54 yaş aralığında ve 135'inin 55 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların öğrenim durumları incelendiğinde ise 29'unun okuryazar olmadığı, 50'sinin sadece okuryazar olduğu, 177'sinin ilkökul mezunu olduğu, 224'ünün ortaokul mezunu olduğu ve 170'inin lise mezunu olduğu görülmüştür. Aylık gelir açısından ise katılımcıların 43'ünün 500 TL ve altı gelire, 77'sinin 501 TL-1000 TL arası gelire, 188'inin 1001 TL- 1500 TL arası gelire, 192'sinin 1501 TL- 2500 TL arası gelire ve 150'sinin 2501 TL ve üzeri gelire sahip oldukları görülmüştür.

5.2. Katılımcıların Toplumsal Yapıya İlişkin Algıları

Katılımcıların toplumsal yapıya ilişkin algılarını belirlemek amacıyla katılımcılara toplumsal yapıya ilişkin olarak, toplumsal normlar, güvenlik, toplumsal uyumsuzluklar, toplumsal sınırlayıcılıklar ve toplumsal yapıdan memnuniyete ilişkin sorular yöneltilmiştir. Tablo 1'de katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumun yapısına ilişkin algıları gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Toplumsal Yapıya İlişkin Algıları

Lütfen aşağıdaki ifadeleri toplumsal olarak kurallara uyma açısından değerlendiriniz.								
	Trafik kuralları	Kamusal alanların kullanımı	İnsan ilişkilerinde yaş vb. belirli kriterleri gözetme	Doğal çevrenin kullanımı				
<i>Hiçbir zaman uyulmaz</i>	13,2	12,2	9,7	15,2				
<i>Uyulmaz</i>	18,3	14,3	14,2	16,5				
<i>Kararsızım</i>	30,5	34,3	27,8	27,4				
<i>Uyulur</i>	18,9	20,5	25,7	18,9				
<i>Her zaman uyulur</i>	19,1	18,8	22,6	22,0				
Ortalama	3,12	3,19	3,37	3,16				
S. Sapma	1,28	1,24	1,24	1,34				
Lütfen aşağıdaki ifadeleri toplumun grupları arasındaki uyumsuzluklar açısından değerlendiriniz.								
	Zenginler-fakirler	Kadınlar-erkekler	Yaşlılar-gençler	Etnik kökenli gruplar	Dinsel gruplar	Farklı mezhepler	Cinsel tercihi farklı olanlar	Siyasi düşünce grupları
<i>Hiç uyumsuzluk yok</i>	60,6	59,4	57,1	61,7	64,9	64,3	58,9	54,6
<i>Uyumsuzluk yok</i>	16,2	16,0	14,3	12,3	12,0	12,9	11,5	12,5
<i>Kararsızım</i>	13,8	14,5	15,1	12,8	11,5	11,7	11,4	15,2
<i>Uyumsuzluk var</i>	5,4	6,3	9,2	9,2	6,6	6,6	8,9	9,7
<i>Sürekli uyumsuzluk var</i>	4,0	3,8	4,3	4,0	4,9	4,5	9,2	8,0
Ortalama	1,76	1,79	1,89	1,81	1,74	1,74	1,98	2,04
S. Sapma	1,12	1,13	1,21	1,20	1,18	1,16	1,37	1,34
Lütfen aşağıdaki ifadeleri içerisinde yaşadığınız toplumda güvenliğiniz açısından değerlendiriniz.								
	Evinizde yalnız otururken kendinizi ne derece güvende hissediyorsunuz				Toplum içerisinde yalnız yürürken kendinizi ne derece güvende hissediyorsunuz			
<i>Çok güvensiz</i>	1,5				3,2			
<i>Güvensiz</i>	4,5				14,8			
<i>Kararsızım</i>	18,8				34,8			
<i>Güvenli</i>	58,0				34,2			
<i>Çok güvenli</i>	17,2				13,1			
Ortalama	3,84				3,39			
S. Sapma	0,80				0,99			
Lütfen aşağıdaki ifadeleri toplumun üzerinizde oluşturduğu baskı açısından değerlendiriniz.								
	Cinsiyet	Medeni durum	Gelenek-görenekler	Dini inanç	Siyasi görüş	Meslek	Kılık-kıyafet	Etnik köken
<i>Hiçbir zaman</i>	82,6	78,6	78,6	81,2	72,0	84,6	81,4	83,8
<i>Nadiren</i>	6,9	8,9	10,5	7,8	10,8	6,3	6,8	6,2
<i>Bazen</i>	6,8	8,6	6,5	6,5	9,4	5,8	7,2	5,1
<i>Sıklıkla</i>	1,8	1,8	2,5	2,0	4,6	1,2	3,1	2,2
<i>Her zaman</i>	1,8	2,0	2,0	2,5	3,2	2,0	1,5	2,8
Ortalama	1,33	1,39	1,38	1,36	1,56	1,29	1,36	1,33
S. Sapma	0,83	0,87	0,86	0,88	1,04	0,80	0,86	0,88
Lütfen yaşam kaliteniz açısından içerisinde yaşadığınız toplumun yapısından memnuniyet düzeyinizi belirtiniz.								
	<i>Hiç memnun değilim</i>	<i>Memnun değilim</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Memnunuzum</i>	<i>Çok memnunuzum</i>			
	5,2	3,5	19,7	30,6	40,9			
Ortalama	: 3,98							
S. Sapma	: 1,10							

Katılımcıların toplumsal yapıya ilişkin algıları incelendiğinde, toplumsal anlamda kurallara uyma açısından 3,37 ortalama ile insan ilişkilerindeki kriterlerin toplum içi ilişkileri etkileyen bir faktör olduğu görülmüştür. Toplumsal kurallar açısından bu faktörü 3,19 ortalama ile kamusal alanların kullanımı izlemektedir. Katılımcıların toplumu oluşturan gruplar arasındaki uyumsuzluklara yönelik algılarının oldukça düşük seviyede olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, toplumsal uyumsuzluk düzeyinin 2,04 ortalama ile siyasi düşünce grupları arasında ve 1,98 ortalama ile cinsel tercihi farklı olan ve olmayan bireyler arasında olduğu görülmüştür. Toplumsal güvenlik açısından ise katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumu 3,39 ortalama ile güvenli olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumun üzerlerinde oluşturduğu baskı düzeyine ilişkin algıları incelendiğinde ise baskı düzeyinin düşük olduğu görülmekle birlikte en yüksek baskı alanlarının 1,56 ortalama ile siyasi görüş noktasında ve 1,39 ortalama ile medeni durum noktasında olduğu görülmüştür. Son olarak 3,98 ortalama ile katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumun yapısından memnuniyet düzeylerinin yüksek çıktığı görülmüştür.

5.3. Katılımcıların Sosyal Çevrelerine İlişkin Algıları

Katılımcıların sosyal çevrelerine ilişkin algılarını belirlemek için katılımcılara, sosyal çevreleri ile istedikleri düzeyde etkileşim içerisinde olup olmadıkları ve sosyal çevrelerindeki bireylerin kendileri için hangi özelliklerinin önem arz ettiği sorulmuştur. Tablo 2'de katılımcıların sosyal çevrelerine ilişkin sorulara vermiş oldukları yanıtların yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir.

Katılımcıların sosyal çevrelerine yönelik algılarını değerlendirmek amacıyla katılımcılara yöneltilen ifadeler incelendiğinde, katılımcıların ayırmak istedikleri zamandan daha fazla zamanı 1,43 ortalama ile aile bireylerine ayırdıkları görülmüştür. Katılımcılar, aile bireyleri dışındaki arkadaşlarına ve hobi ve özel ilgi alanlarına ayırmak istedikleri ölçüde zaman ayırdıkları yönünde bir algıya sahiptirler. Sosyal çevre ile ilişki sıklığı açısından son olarak katılımcılar, 2,32 ortalama ile gönüllülük arz eden toplumsal faaliyetlere ayırmak istediklerinden daha az zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların sosyal çevrelerinde yer alan

bireylerin hangi durumlarının kendileri için önem arz ettiği incelendiğinde ise katılımcıların 3,24 ortalama ile sosyal çevrelerindeki bireylerin ahlaki yapısının kendileri için önem arz ettiğini ifade etmişlerdir. Bu değişkeni 2,97 ortalama ile sosyal çevreyi oluşturan bireylerin icra ettikleri meslek ve 2,93 ortalama ile sosyal çevrede yer alan bireylerin aile yaşam biçimlerinin izlediği görülmüştür. Katılımcıların sosyal çevrelerinden memnuniyetlerine ilişkin algıları incelendiğinde ise katılımcıların 4,37 ortalama ile sosyal çevrelerinden oldukça memnun oldukları görülmüştür.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyal Çevrelerine İlişkin Algıları

Lütfen aşağıdaki ifadeleri sosyal çevrenizle ilişki sıklığı açısından değerlendiriniz.					
Ayrılmak istediğiniz zamandan	Aile bireylerine	Aile bireyleri dışındaki arkadaşlara	Hobi ve özel ilgi alanlarına	Gönüllülük arz eden toplumsal faaliyetlere	
<i>Daha fazla</i>	62,2	25,8	35,1	22,9	
<i>Ne az ne çok (tam)</i>	33,1	53,2	39,5	34,8	
<i>Daha az</i>	4,0	19,2	20,6	29,2	
<i>Ayrılmak istemiyorum</i>	0,8	1,7	4,8	13,1	
Ortalama	1,43	1,96	1,95	2,32	
S. Sapma	0,61	0,71	0,86	0,96	
Lütfen sosyal çevrenizdeki insanların aşağıdaki durumlarının sizin için ne düzeyde önemli olduğunu belirtiniz.					
	Kılık-kıyafetleri	Aile yaşam biçimleri	Gelir durumları	Ahlaki yapının uygunluğu	İcra ettikleri meslek
<i>Hiç önemli değil</i>	46,6	33,1	48,8	28,0	34,0
<i>Önemli değil</i>	11,4	9,4	14,2	8,3	8,6
<i>Kararsızım</i>	13,2	16,3	13,1	11,8	13,2
<i>Önemli</i>	10,6	13,7	7,8	15,1	14,5
<i>Çok önemli</i>	18,2	27,5	16,2	36,8	29,7
Ortalama	2,42	2,93	2,28	3,24	2,97
S. Sapma	1,57	1,62	1,51	1,66	1,66
Lütfen yaşam kaliteniz açısından sosyal çevrenizden memnuniyet düzeyinizi belirtiniz.					
	<i>Hiç memnun değilim</i>	<i>Memnun değilim</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Memnunum</i>	<i>Çok memnunum</i>
	1,6	3,0	11,0	28,6	61,8
Ortalama	: 4,37				
S. Sapma	: 0,89				

5.4. Katılımcıların Yaşam Kalitelerine İlişkin Algıları

Katılımcıların yaşamlarının kalitesine yönelik algılarını değerlendirmek amacıyla katılımcılara öncelikle kendileri için yaşam kalitesinde hangi faktörlerin önemli olduğu sorulmuştur. Daha sonra katılımcılara hâlihazırda sahip oldukları olanaklar açısından yaşamlarından memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Son olarak katılımcılara yaşam kaliteleri-

ne yönelik değerlendirmeleri sorulmuştur. Tablo 3'te katılımcılara yöneltilen sorular ve katılımcıların sorulara vermiş oldukları yanıtların yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Yaşam Kalitelerine İlişkin Algıları

Lütfen aşağıdaki değişkenlerin yaşam kaliteniz için ne derece önemli olduğunu belirtiniz.										
	Eğitim	İş	Yaşanılan ev	Aile hayatı	Sağlık	Çevresel koşullar	Sosyal çevre	Güvenlik		
<i>Hiç önemli değil</i>	31,2	8,9	9,4	4,6	6,6	3,7	8,0	1,5		
<i>Önemli değil</i>	9,2	19,8	22,8	10,9	19,2	3,4	14,8	3,2		
<i>Kararsızım</i>	5,8	30,0	35,1	26,8	31,1	10,3	30,5	8,3		
<i>Önemli</i>	53,7	31,8	23,4	44,5	32,3	18,3	31,2	20,6		
<i>Çok önemli</i>	-	9,4	9,4	13,2	10,8	64,3	15,5	66,3		
Ortalama	2,82	3,12	3,00	3,50	3,21	4,36	3,31	4,46		
S. Sapma	1,35	1,11	1,10	1,00	1,08	1,04	1,14	0,89		
Mevcut durum itibarıyla aşağıda belirtilen konulardan memnuniyet düzeyinizi belirtiniz.										
	Eğitim	İş	Yaşam standardı	Yaşanılan ev	Aile hayatı	Sağlık	Sosyal yaşam	Aylık gelir	Kişisel gelişim	Manevi yaşantı
<i>Hiç memnun değilim</i>	23,1	14,9	18,2	16,5	10,6	10,0	6,8	7,4	2,9	4,2
<i>Memnun değilim</i>	29,4	24,6	30,8	28,9	23,4	14,5	8,0	9,8	7,4	5,8
<i>Kararsızım</i>	29,4	24,9	29,5	32,2	27,8	21,8	23,8	23,7	20,0	21,5
<i>Memnunum</i>	12,5	21,5	16,3	15,4	23,2	29,8	32,0	30,0	37,7	35,5
<i>Çok memnunum</i>	5,7	14,0	5,2	7,1	14,9	23,8	29,4	29,1	32,0	32,9
Ortalama	2,48	2,95	2,59	2,67	3,08	3,43	3,69	3,63	3,88	3,87
S. Sapma	1,14	1,27	1,11	1,13	1,21	1,27	1,17	1,20	1,03	1,06
Lütfen yaşam kaliteniz açısından aşağıdaki ifadelere katılım düzeyinizi belirtiniz.										
	Hayatım birçok açıdan idealime yakındır			Hayat koşullarımın mükemmel olduğunu düşünüyorum			Şimdiye kadar hayatımda istediğim önemli şeyleri elde ettim			
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	4,9			2,0			2,2			
<i>Katılmıyorum</i>	76,6			25,1			41,8			
<i>Kararsızım</i>	1,2			42,6			21,4			
<i>Katılıyorum</i>	10,5			18,0			21,1			
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	6,8			12,3			13,5			
Ortalama	2,37			3,02			3,02			
S. Sapma	0,97			1,12			1,41			
Kaliteli bir yaşama sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?										
	<i>Kesinlikle düşünmüyorum</i>		<i>Düşünmüyorum</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Düşünüyorum</i>		<i>Kesinlikle düşünüyorum</i>	
	23,8		13,1		12,9		36,8		13,4	
Ortalama	: 3,13									
S. Sapma	: 0,99									

Yapılan analiz sonucunda katılımcıların yaşam kalitesinde en önemli gördükleri faktörün 4,46 ortalama ile güvenlik olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşam kalitelerinde kendileri için önemli olan diğer faktörler

ise sırasıyla 4,36 ortalama ile kentteki park, yaşam alanları ve su ve hava temizliği gibi çevresel koşullardır. Bu faktörü 3,50 ortalama ile aile hayatı, 3,31 ortalama ile sosyal çevre, 3,21 ortalama ile sağlık faktörü ve 3,12 ortalama ile iş faktörü izlemektedir. Katılımcıların yaşam kalitesi için en önemsiz gördükleri faktörler ise 3,00 ortalama ile yaşanan ev faktörü ve 2,82 ortalama ile eğitimidir.

Katılımcıların mevcut durum itibarıyla yaşamlarında en memnun oldukları boyutlar ise 3,88 ortalama ile kişisel gelişim, 3,87 ortalama ile manevi yaşantı, 3,69 ortalama ile sosyal yaşam ve 3,63 ortalama ile aylık gelirdir. Katılımcıların mevcut durum itibarıyla memnuniyet düzeylerinin düşük olduğu faktörler ise 2,48 ortalama ile eğitim, 2,59 ortalama ile yaşam standardı ve 2,67 ortalama ile yaşanan ev çıkmıştır.

Katılımcılara yaşam kalite düzeylerini değerlendirmek amacıyla yöneltilen sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde ise katılımcıların 2,37 ortalama ile hayatlarının birçok açıdan ideale yakın olmadığı, 3,02 ortalama ile hayat koşullarını mükemmel olarak algılama noktasında ve şimdiye kadar hayatlarında istedikleri önemli şeyleri elde etme noktasında kararsız oldukları görülmüştür. Katılımcıların yaşam kalitelerine ilişkin algıları incelendiğinde ise % 23,5'i kalitesiz bir yaşama sahip oldukları, % 36,8'i ise kaliteli bir yaşama sahip oldukları yönünde fikir belirtmişlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise 3,13 ortalama ile katılımcıların kaliteli bir yaşama sahip oldukları yönünde bir algıya sahip oldukları görülmüştür.

5.5. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Toplumsal Yapıya, Sosyal Çevreye ve Yaşam Kalitelerine İlişkin Algılarının Analizi

Katılımcıların toplumsal yapıdan ve sosyal çevrelerinden memnuniyet düzeylerinin ve yaşam kalitelerine ilişkin algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla, elde edilen verilere farklılık analizleri uygulanmıştır. Araştırma verilerinin normal dağılım göstermemelerinden ötürü farklılık analizlerinde non-parametrik testlerden yararlanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini ifade eden iki grupta değişkenler için Mann Whitney U, ikiden fazla grubu olan değişkenler içinse Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Tablo 4'te katılımcıların demografik özelliklerine göre toplumsal

yapı, sosyal çevreden memnuniyet ve yaşam kalitelerine ilişkin algılarının farklılık analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Toplumsal Yapıdan ve Sosyal Çevreden memnuniyet düzeyleri ile Yaşam Kalitelerine İlişkin Algılarının Analizi

Demografik Özellikler	Analiz Türü	Değişkenler		
		Toplumsal Yapı	Sosyal Çevre	Yaşam Kalitesi
Cinsiyet	Mann Whitney U	589,000	690,000	208,500
	Sig.	,068	,431	,911
Yaş	Kruskal-Wallis	57,372	29,143	2,909
	Sig.	,000	,000	,573
Eğitim	Kruskal-Wallis	49,199	31,960	4,262
	Sig.	,000	,000	,372
Aylık Gelir düzeyi	Kruskal-Wallis	56,771	25,019	6,912
	Sig.	,000	,000	,141

Katılımcıların toplumsal yapıdan memnuniyet düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan farklılık analizi sonuçlarına göre, katılımcıların toplumsal yapıdan memnuniyet boyutunda sig. değerlerinin yaş, eğitim ve aylık gelir düzeyinde 0,000 olduğu görülmüştür. Cinsiyet değişkeninde ise sig. değerinin ,005'ten büyük çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda, yaş, eğitim ve aylık gelir düzeyi değişkenleri için H_3 hipotezi kabul edilirken cinsiyet değişkeni için H_3 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların sosyal çevrelerinden memnuniyet düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık göstermediğine yönelik yapılan farklılık analizi sonuçlarına göre, katılımcıların toplumsal yapı değişkenine paralel olarak sosyal çevrelerinden memnuniyet düzeylerinin sig. değerinin yaş, eğitim ve aylık gelir düzeyinde 0,000 olduğu görülmüştür. Cinsiyet değişkeninde ise sig. değerinin ,431 çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda, yaş, eğitim ve aylık gelir düzeyi değişkenleri için H_4 hipotezi kabul edilirken cinsiyet değişkeni için H_4 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların yaşam kalitelerine ilişkin algılarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan analizler

sonucunda ise cinsiyet, yaş, eğitim ve aylık gelir düzeyi değişkenlerinin tamamında sig. değeri ,005'ten büyük çıkmıştır. Bu bağlamda, tüm değişkenler için H_5 hipotezi reddedilmiştir.

5.5. Katılımcıların Toplumsal Yapıdan ve Sosyal Çevreden Memnuniyet Düzeyleri ile Yaşam Kalitelerine Yönelik Algıları Arasındaki İlişki

Katılımcıların toplumsal yapı, sosyal çevreden memnuniyetleri ile yaşam kalitelerine yönelik algıları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla katılımcıların toplumsal yapıdan memnuniyetleri, sosyal çevreden memnuniyetleri ve yaşamlarının kalitesine yönelik algılarına ilişkin elde edilen veriler analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermemelerinden ötürü değişkenler arası ilişkilerin ölçülmesinde non-parametrik korelasyon analizi kullanılmıştır. Tablo 5'te bireylerin toplumsal yapı, sosyal çevreden memnuniyetleri ve yaşam kalitelerine ilişkin algıları arasındaki ilişki analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Toplumsal Yapı, Sosyal Çevreden Memnuniyetleri İle Yaşam Kalitelerine İlişkin Algıları Arasındaki İlişki

Nonparametrik Korelasyon				
		<i>Sosyal çevreden Toplumsal yapı- memnuniyet dan memnuniyet</i>		
Spearman's rho	Yaşam kalitesi	Correlation	,001	-,044
		Coefficient		
		Sig. (2-tailed)	,979	,265
**. 0,01 Anlamlılık düzeyi (2-tailed)				

Analiz sonucunda katılımcıların sosyal çevreden memnuniyetleri ile yaşam kalitelerine ilişkin algıları arasında 0,01 ve 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların toplumsal yapıdan memnuniyetleri ile yaşam kalitelerine yönelik algıları arasında 0,01 ve 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, araştırma hipotezleri H_1 ve H_2 reddedilerek her iki hipotez için de alternatif hipotez H_0 kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumun yapısı ve doğrudan ilişki içerisinde oldukları sosyal çevre onların yaşam tarzlarını, tüketim şekillerini, davranış kalıplarını ve düşünce yapılarını etkilemektedir. Dolayısı ile toplumsal yapı ve sosyal çevre değişkenleri bireylerin sahip oldukları yaşamsal olanaklara ve bu olanakların kalitesine ilişkin bakış açılarını etkilemektedir. Bu araştırmada, bireylerin içerisinde buldukları toplumun yapısından ve sosyal çevrelerinden memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitelerine yönelik algıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmada, katılımcıların toplumsal yapı ve sosyal çevreye ilişkin algı ve memnuniyet düzeyleri ile yaşam kalitelerine yönelik algıları incelenmiştir.

Katılımcıların toplumsal yapıya ilişkin algıları incelendiğinde, katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumda, toplumsal normlara uyulduğu, toplumsal gruplar arasındaki uyuşmazlık düzeyinin ve toplumsal baskı düzeyinin oldukça düşük olarak algılandığı, toplumsal baskı düzeyinin en yüksek algılandığı değişkenin siyasi görüş olduğu belirlenmiştir. Güvenlik açısından ise içerisinde yaşadıkları toplumu oldukça güvenli olarak algıladıkları görülmüştür. Katılımcıların içerisinde buldukları toplumun yapısından memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların sosyal çevrelerine ilişkin algıları incelendiğinde, katılımcıların sosyal çevre ile ilişki sıklığı noktasında aile bireyleri ile olan ilişkilere ayırmak istedikleri zamandan çok daha fazla zaman ayırdıkları, gönüllülüğe dayalı toplumsal faaliyetlere ise ayırmak istedikleri zamandan daha az zaman ayırdıkları görülmüştür. Buna ek olarak katılımcıların sosyal çevrelerinde yer alan insanlarda dikkate aldıkları en önemli özelliklerin ahlaki uygunluk olduğu ve icra edilen meslek olduğu görülmüştür. Katılımcıların sosyal çevrelerinden memnuniyet düzeylerinin ise oldukça yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların yaşamlarının kalitesine ilişkin algıları incelendiğinde, katılımcıların yaşam kaliteleri için önemli gördükleri değişkenlerden güvenlik, çevresel koşullar ve aile hayatının ön plana çıktığı görülmüştür. Katılımcıların hâlihazırdaki koşullar itibarıyla memnuniyet düzeylerinin en yüksek olduğu konuların ise kişisel gelişim, manevi (dinsel)

yaşantı ve sosyal yaşam olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların yaşamlarının birçok açıdan ideallerine yakın olmadığı, hayat koşullarının mükemmelliği ve şimdiye kadar hayatlarında istedikleri önemli şeyleri elde edip etmedikleri noktasında kararsız oldukları görülmüştür. Katılımcıların yaşamlarının kalitesine yönelik değerlendirmeleri incelendiğinde ise kaliteli bir yaşama sahip oldukları yönünde bir algıya sahip oldukları görülmüştür.

Katılımcıların demografik özelliklerine göre toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyetleri ile yaşam kalitelerine ilişkin algıları incelendiğinde ise katılımcıların toplumsal yapıdan ve sosyal çevreden memnuniyet düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiği, yaşam kalitelerine ilişkin algılarının ise demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği görülmüştür. Katılımcıların toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyetleri ile yaşam kalitelerine yönelik algıları arasındaki ilişkilerin incelendiğinde ise katılımcıların toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyet düzeyleri ile kentsel yaşam kalitesi algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür.

Bu araştırmada, Düzce ilinde ikamet eden bireylerin kentsel yaşam kalitelerine ilişkin algıları, toplumsal yapı ve sosyal çevreden memnuniyetleri ile ilişkilendirilerek incelenmiştir. Yapılacak araştırmalarda, bireylerin kentsel yaşam kalitesine ilişkin algıları, kentsel yaşam kalitesine etki eden diğer faktörlerle ilişkilendirilerek incelenebilir.

Kaynakça

- Bowen, G. L., Rose, R. A. ve Powers, J. D. (2007). *Changes in the social environment and the school success of middle school students: A longitudinal analysis*.
<http://www.uncssp.org/publications/SocialEnvironment.pdf>. Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.
- Cassel, J. (1976). The contribution of the social environment to host resistance. *American Journal of Epidemiology*, 104 (2), 107-123.
- Demirkaya, Y. (2010). *Çekmeköy'ün sosyo-ekonomik yapısı ve kentsel yaşam kalitesi*. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi Yayınları.
http://cekmekey.bel.tr/dosya/dosyalar/arsiv_657_. 31.02. 2013. Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.

- Emür, S. H. ve Onsekiz, D. (2007). Kentsel yaşam kalitesi bileşenleri arasında açık ve yeşil alanların önemi-Kayseri/Kocasinan ilçesi park alanları analizi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), 367-396.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği: Malatya örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 209-230.
- Gomes, M. C. S., Pinto, M. L. R. ve Dossantos, G. G. (2010). Quality of life: a re-appraisal. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 30 (9), 559-580.
- Görün, M. ve Kara, M. (2010). Kentsel dönüşüm ve sosyal girişimcilik bağlamında Türkiye’de kentsel yaşam kalitesinin artırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 1-28.
- Kalaycıoğlu, S. (2013). Toplumsal yapı: Toplumsal kurumlar, gruplar ve toplumsal değişme. Zencirkıran (ed.) *Dünden bugüne Türkiye’nin toplumsal yapısı*. 4. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Karakaş, M., Konuk, O. ve Çağan, K. (2007). Bolvadin’de toplumsal yapı ve değişim. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 1-38.
- Kaya, E. (2007). *Kent Araştırmaları Merkezi ve kentsel yaşam kalitesi*. <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/araklik2007/10.pdf>. Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.
- Kerce, E. W. (1992). *Quality of life: Meaning, measurement, and models*. San Diego, California: Navy Personnel Research Arid Development Center.
- Lepage, A.(2009). The quality of life as attribute of sustainability. *The Total Quality Management (TQM) Journal*, 21 (2), 105-115.
- Lotfi, S., Faraji, A., Hataminejad H. ve Pourahmad A. (2011), A study of urban quality of life in a developing country. *Journal of Social Sciences*, 7 (2), 232-240.
- Marans, R. (2007). Kentsel yaşam kalitesi: Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi. (H. D. Türkoğlu, Çev.), *Mimarlık Dergisi*, 335, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1326> Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.
- Myers, D. (1988). Building knowledge about quality of life for urban planning. *Journal of the American Planning Association*, 54 (3), 347-358.
- Raphael, D. ve diğerleri (2008). The community quality of life project: A health promotion approach to understanding communities. *Health Promotion International*, 14 (3), 197-209.
- Schiffman, L. G., Kanuk, L.L ve Hansen, H. (2010). *Consumer behaviour: A European outlook*. London: Pearson Education.
- Shin, D. C., Rutkowski, C. P. ve Park, C. M. (2003). The quality of life in Korea: Comparative and dynamic perspectives. *Social Indicators Research*, 62, 3-36.
- Şeker, M. (2010). *İstanbul’da yaşam kalitesi araştırması*. İstanbul: İTO Yayınları, Yayın No: 201-103.

- Tağmat, T. S. (2007). Kentsel yaşam kalitesi: Mimarlık ve yaşam kalitesi: Avrupa'da kentsel yaşam kalitesi yaklaşımları. *Mimarlık Dergisi*, 335, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1331> Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) (2014). *Nüfus ve demografi istatistikleri*. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.
- Ultav, Z. T. ve Sahil, S. (2004). Toplumsal yapı mekânsal yapı etkileşimi bağlamında Or-An örneğinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 247-259.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G. ve De Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts: A literature study. *Landscape and Urban Planning*, 65, 5-18.
- World Health Organization QoL Group (1995). The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL). *Social Science And Medicine*, 41, 1403-1409.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, H. T. (2007). Kentsel yaşam kalitesi: Kuram politika ve uygulamalar. *Mimarlık Dergisi*, 335, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1325> Son erişim tarihi: 21 Kasım 2014.

Gaziantep'te "Yaşam Tarzı" Yayıncılığı: Gaziantep Life Dergisi'nde Kent Sunumu

*

"Life Style" Publishing in Gaziantep: The Representation of City in the Gaziantep Life Magazine

Gülüm Şener¹ – Semiray Yücebaş²

Özet

Gaziantep Güneydoğu Türkiye'nin ekonomik anlamda gelişen ve kalkınan bir kenti. Bu ekonomik canlılık aynı zamanda kentin kültürel hayatına da sirayet ediyor. Kent dergilerinden biri olan Gaziantep Life Dergisi; okurlarına temel boş zaman aktivitelerinin ne olduğunu, nerede yemek yiyip nerede eğlenileceğini, kent yaşamındaki önemli kişilikleri ve genel olarak kent kültürünün nasıl biçimlendiğini anlatarak "kent tahayyülü"ne ve "kent kimliği"ne katkıda bulunuyor. Gaziantep Life Dergisi üzerine yapılan çalışmamız, aynı zamanda bir inceleme Anadolu'nun ekonomik olarak güçlü bir şehrinde kültürel yaşamın nasıl organize edildiği konusunda da önemli izlekler sunabilmektedir. Kent dergilerine yönelik bir literatür incelemesi yapıldıktan sonra, Gaziantep Life dergisinde ortaya konulan kent kültürü ve kimliğini belirlemek üzere anlatı söylemi analizi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kent kültürü, kent kimliği, kent dergisi, tüketim kültürü, yerel basın, Gaziantep

Abstract

Gaziantep is one of economically developed city in the Southeast Region of Turkey. This economic vitality is also spread to the city's cultural life. Gaziantep Life Magazine, one of urban lifestyle magazines in the city, contributes to the construction of the "city imaginary" and "city identity" by telling its audience what are the main leisure activities, where to eat and entertain, who are the main figures in the city life and how the city culture is shaped in general. Our study on Gaziantep Life Magazine also presents important reflections about the organization of cultural life in such a developed Anatolian city. In our study, a narrative discourse analysis has been done in order to determine how city culture and identity are constructed through this magazine, followed by the literature review on city magazines.

Keywords: city culture, city identity, city magazine, consumer culture, local press, Gaziantep

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi GSMF Görsel İletişim Tasarımı Bölümü (gulumsener@yahoo.com)

² Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İletişim Fa-kültesi Gazetecilik Bölümü

1. Giriş

Bu çalışma kapitalist tüketim kültürünün ve bir tüketim mekânı olarak kentin üretilmesinde yerel basın ve özel olarak kent dergilerinin rolü üzerinde durmayı amaçlamaktadır. 20. yüzyılda Fordist üretim biçimi tüketim toplumlarını doğurmuş, reklam, halkla ilişkiler, pazarlama vb. teknikler ile kitle iletişim araçları tüketimin yönlendirilmesinde ve ihtiyaçların manipülasyonunda (Lodziak, 2003) başat rolü oynamışlardır. 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başında da post-fordist üretim biçimine geçişle birlikte tüketim giderek daha fazla bireyselleşmiştir. Günümüzde bireyler tüketim aracılığıyla kimlik inşasına girişmekte ve piyasadaki mallar ve hizmetler arasından kendi zevklerine göre seçimler yaparak diğer bireylerden kendilerini farklılaştırmaktadır. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, *La Distinction* (Ayrım) adlı eserinde sınıfsal perspektiften bakarak sermayenin yalnızca ekonomik değil, kültürel ve toplumsal da olabileceğini kanıtlamış ve toplumsal sınıfların yaşam tarzları ve beğenileri ile kendilerini diğerlerinden ayırdığını ortaya koymuştur. Bourdieu'ye göre kültürel üretim ve tüketim alanları, bireylerin toplumsal pozisyon için mücadele ettikleri kaynakların en yalın biçimde tezahürünün ortaya çıktığı mecralardır. Beğenilerin tüketimi, bir aktörün içinde bulunduğu sosyal kategoriye/sınıfa ve heykel, resim, müzik gibi en muhter alanlardan, giyim-kuşam, mefruşat, yeme-içme gibi en sıradan alanlara değin, kültürel ürünlerin ayrıştırıcı hükmünün sürdüğü çeşitli alanlarda gerçekleşir (aktaran Arun, 2013, s. 48; Bourdieu, 1984, s. 13).

Kentler, günümüzde tüketim kültürünün sahneleridir Kentler, farklı sınıfsal içerikleri yatay bir düzlemde eriten sınıflar üstü söylemi ile tüketim ideolojisinin yeniden üretildiği mekânlardır. Neoliberal politikaların Türkiye'de uygulamaya konmasına bağlı olarak 'kentsel dönüşüm' adı altında kentlerin 'soylulaştırılması' süreci hız kazanmıştır. Medya ihtiyaçların yaratılmasında ve tüketimin yönlendirilmesinde önemli rol oynar. Genellikle tematik dergiler, günlük gazetelerin hafta sonu ekleri, tematik televizyon kanalları ve internet siteleri etrafında oluşan "yaşam tarzı yayıncılığı", toplumsal sınıfların ve özellikle de üst ve üst-orta sınıfların yaşam tarzlarını, beğenilerini, zevklerini, kültürel pratiklerini sergileme işlevine sahiptir. Kentte yeni açılan lüks mekânlar, gurme programları, modada trendler, çok satan kültür ürünleri (albümler, kitaplar, dizi-

ler vs.), sanatsal etkinlikler vb. içeriklerden oluşan "yaşam tarzı" medyası, üst ve üst-orta sınıfların boş zaman tüketimlerine yön verirken toplumun geneli için de trendleri belirlemekte ve idealize edilmiş yaşamlar sunmaktadır. Bu mecralarda kent, tüketimin mekânı olarak ele alınmakta, kentin sorunlarından ziyade üst ve üst-orta sınıfların kent içinde tüketim mekânları ve pratikleri haber konusu edilmektedir. Bu çalışmanın amacı Gaziantep özelinde kentli kimliği üzerinden tüketimin kent ve cemiyet dergileri aracılığıyla nasıl inşa edildiğini açıklamaktır. Çalışmanın yöntemini Gaziantep'te yayın hayatını sürdüren Gaziantep Life Dergisi'nde yer alan haberlerin metin analizi oluşturmaktadır.

2. Kent Dergilerine İlişkin Alanyazın

Kent dergileri, "yaşam tarzı yayıncılığı"nın bir alt türü olarak değerlendirilebilir. "Yaşam tarzı yayıncılığı" genellikle okurları belirli özelliklere sahip hedef kitlelere böler; örneğin, cinsiyet (kadın dergileri, erkek dergileri), yaş grubu (çocuk dergileri, gençlik dergileri vs.), tematik dergiler (hobi, mutfak, ev ve dekorasyon, sağlık, güzellik ve bakım dergileri vs.) ve "niş" (niche) kitlelere yönelik yayın yapar. Kent dergileri de belirli bir kentsel alanda yaşayan ve kendini buraya ait hissedenden okurlara yönelik yayın yapan, içeriği kentten kente farklılık gösterse de genellikle yaşam tarzı yayıncılığı (tüketicilere yönelik haberler ve reklamlar), kent sorunları, kentli temsilleri (genellikle kent elitleri), kent dışından ama yine de kentle ilgili haberlerden oluşan yayın organlarıdır. Greenberg'e göre kent dergileri, okurlarının kimliği ile tüketim alışkanlıklarını belirli bir metropoliten bölgenin markalaşmış "yaşam tarzı"yla harmanlayan tüketici dergileridir (2000, s. 231). Ancak kent dergileri, iletişim bilimleri alanında hem yaşam tarzı yayıncılığı içerisinde hem de yerel basınla ilgili çalışmalarında yeterince araştırılmış bir konu değildir. Biz de bu çalışmanın literatür taraması kısmında farklı anahtar kelimeler kullanarak yaptığımız aramalarda uluslararası alanda yapılmış az sayıda kaynağa ulaşabildik. Özellikle yerel basının dinamiklerini anlayabilmek ve daha iyi değerlendirebilmek açısından kent dergileri üzerinde daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu düşünüyoruz.

Kent dergilerinin tarihçesine baktığımızda Batılı kaynaklardan aldığımız bilgilere göre modern yayıncılığın gelişimine bağlı olarak, örneğin

ABD’de ilk olarak 19. yüzyılda ortaya çıktıklarını³, 1960-70’lerde ise çoğaldıklarını söyleyebiliriz. Bu dönem, özellikle “gelişmiş ülkelerde” ekonomide Fordist üretim tarzından esnek üretime, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, modernizmden postmodernizme geçildiği, bugün içerisinde yaşadığımız küreselleşme sürecinin ilk işaretlerini verdiği yıllar olması açısından önemlidir. Postmodern kent fikrinin doğması ve kent dergilerinin “niş” bir kitleye yönelmesi aynı dönemde gerçekleşmiştir. Greenberg bu durumu şöyle özetlemektedir: “Son 30 yılda küresel, ulusal ve yerel ekonomik tabandaki kayış kentleri, yeni gelir kaynakları edinmek için kendilerini uluslararası olarak pazarlamaya zorluyor. Yükselen kent elitlerinin elindeki yeni medyanın yalnızca kent imgeleri satmadığını, aynı zamanda bu imgeleri inşa ve empoze ettiğini de daha net gördük.” (Greenberg, 2000, s. 229).

Kent dergilerine ilişkin alanyazında bu dergilerin haber verme işlevi dışında birbirine bağlı iki temel işlevi üzerinde durulmaktadır: kimlik ve hayali okur cemaatleri (toplulukları) yaratma ile idealleştirilmiş kent kurguları sunma. Her iki işlev de giderek yükselen kentlerin “markalaşması” olgusuna hizmet etmektedir.

Medyayı kimlik oluşturan, kimlik inşa eden işleviyle ele aldığımızda birçok medya türü gibi “yaşam tarzı dergileri”nin de bireylerin kimlik inşasında önemli rolü olduğunu söyleyebiliriz. “Dergiler benzer ilgi alanlarına, ideolojilere ve perspektiflere sahip okurlar arasında bağlantılar yaratır. Bu bağlantılar aracılığıyla dergiler hedef kitlelerinin kimliklerini inşa edebilir.” (Jenkins, 2014, s. 4). Kent dergilerinin yarattığı başlıca kimliklerden biri belirli bir “yere ait olma duygusu”dur. Günümüzde medyanın bir yere ait olma hissi yaratan birincil araçlardan biri olduğunu ileri sürebiliriz. Bireylerin hareketliliğinin arttığı çağdaş toplumlarda medya, “yer duygusu” yaratmada önemli hâle gelmektedir: “Bugünün mobil ve medyayla çevrili toplumunda yurttaşların bir “yer duygusu” yaratmasının birincil araçları medya mesajları olabilir.” (Sivek, 2008, ss. 7-9). Preston’a göre de medya, insanların sahip olduğu kişisel coğrafi kimlik duygusunu yansıtarak ve şekillendirerek toplumsal ve siyasi kurumları ve değerleri yansıtan “rutin bir toplumsal pratik”tir (aktaran Sivek, 2008, s. 15). Gutsche (2014b) ise haberde mekân yaratmanın, coğrafi bir alanın nasıl anlaşıl-

³ ABD’de yayımlanan ilk kent dergisi, Boston Weekly Magazine’dir (1743).

dığına katkıda bulunan gazetecilik retoriği ve kaynak kullanma stratejileri aracılığıyla gerçekleştiğini ve kent mekânlarının egemen tanımlarını ayrıcalıklı kıldığını belirtir (aktaran Jenkins, 2014, s. 2).

Kent dergilerinin bireylerin anlam dünyalarında inşa ettiği bu "yer duygusu", okurlarında ortaklaştığında ortaya kolektif bir kimlik çıkar. Chicago Okulu sosyologlarından Robert Park (1938), gazetelerin kent topluluklarını oluşturmadaki rolünü inceleyen ve gazetelerin kentte farklı kültürel ve etnik geçmişlerden gelen kimseleri birleştirdiğini söyleyen ilk araştırmacıdır (aktaran Sivek, 2008, s. 12). Kent dergileri de benzer bir işleve sahiptir. Benedict Anderson'ın (1991) ulus kimliğinin ortaya çıkışında gazetelerin rolünü açıklamak için ürettiği "hayali cemaatler" (imagined communities) kavramı kent dergilerine uyarlanmıştır. Buna göre, aynı kentte yaşayan ancak sınırlı bir şekilde karşılaşan ya da hiç yüz yüze gelmeyen bireyler, kent dergileri aracılığıyla "hayali bir kent" fikrine sahip olmakta ve ortak değerler sistemi geliştirmektedirler. Bireylerin coğrafi ve kültürel inşalarıyla nesnel gerçekliğin yerini sembolik gerçekliğin aldığı varsayan Bird'e göre (2002) yerin inşasında anlatılar kilit rol oynamaktadır (aktaran Jenkins, 2014, s. 6). Anderson'dan esinlenen Greenberg, kent hayali (urban imaginary) terimini kullanmakta ve şöyle açıklamaktadır. "Kent mimarisi ve planlarından, sakinlerinin ürettiği sanattan, görüldüğü, televizyonda duyulduğu, dergilerde ve diğer kitle iletişim araçlarında okunduğu hâliyle kent üzerine söylemden türeyen temsillerin tutarlı ve tarihsel bir bütünüdür." (2000, s. 228).

Ancak kent dergilerinin yarattığı hayali cemaat o kentte yaşayanların tümünü kapsayan bir hayali cemaatten ziyade; idealize edilmiş kentliyi, orta ve üst sınıf yaşam tarzını yansıtan bir kitleden ibarettir. Jenkins'e göre kent dergileri hayali cemaatler yaratmaktadır; ama metalaşmış cemaatlerdir bunlar (2014, s. 7). Yerel kimlikten ziyade küresel tüketim kültürü ve popüler kültürün yerel değerlerle iç içe geçtiği bir kent imajı söz konusudur bu dergilerde. Bu durumun en önemli nedeni, kent dergilerinin ve genel olarak ticari medyanın reklamlarla göbek bağıdır. Kaniss'e göre yerel haber üreticileri yalnızca okur kitlesini değil, reklam verenleri ve medya sahiplerinin çıkarlarını da gözetirler. Yerel basın, reklam verenlerin erişebileceği tutarlı bir hedef kitle yaratmalıdır; bunun için belirli bir öykünün ya da konunun hedef kitlenin "yer duygusu"yla, söz konusu yerel cemaate ait olma hissiyle nasıl ilişkilendirilebileceğini hesaba

katarlar (aktaran Sivek, 2008, s. 24). Gazeteler yer kimliği yaratırken aslında kâr elde etmeye de çalışırlar. Kahn (2006) “coğrafi-markalaşma” kavramına ve medyanın bu markalaşmadaki rolüne dikkat çekerken (aktaran Sivek, 2008, s. 50). Sivek de yerin medya temsillerinin birçok ticari faktörden etkilenebileceğini dile getirmektedir: yerin algılanan özelliklerinin tüketicilere pazarlanabilmesi, yerin estetik çekiciliği ve temsili, iş dünyasının ve diğer kurumların medyayı turizm gelirini artırmak için bir marka fırsatı olarak kullanma becerisi (2008, s. 51). Bir bölgesel ya da kent dergisinde yer alan “yer duygusu”yla kâr artırma motivasyonu, yerin bir “marka” olarak temsiliyle, hedef kitlenin de yerlerinin demokratik süreçlerine katılan yurttaşlardan ziyade tüketici rolleriyle gösterilmeleriyle sonuçlanabilir (Sivek, 2008, s. 10).

Kent dergileri, yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı, kente ilişkin sorunların dile getirilmesinden ve vatandaş odaklı bir yayıncılıktan ziyade kentliden “tüketici” yaratma misyonunu edinmiştir. Kentte yaşayan “her kesim”e değil, yaşam standardı belirli bir düzeyde olan ve en önemlisi satın alma gücü yüksek (öncelikle dergiyi düzenli olarak satın alabilme ve dergide reklamı yapılan ürünleri satın alabilme imkânına sahip) orta ve üst sınıf tüketici kitlesini hedeflemekte ve içeriğini bu hedef kitlenin yaşam tarzına göre oluşturmaktadır. Jenkins, Amerikan kent dergilerini incelediği çalışmasında dergilerin asıl hedef kitlesinin iyi eğitilmiş, varlıklı, kenti tüketim yoluyla deneyimleyebilen okurlar olduğunu belirtmektedir (2014, s. 1). Shaw’a göre de (1976, s. 176) kent dergileri yeni araba, müzik seti ve kaliteli giysiler alan karmaşık ve sınıf bilincine ulaşmış bir kitleyi çeker ve bu nedenle reklam verenlere hayli çekici gelir (aktaran Jenkins, 2014, s. 2). Yerel basın bir diğer hedef kitlesi de yerel kanaat önderleridir (yerel bürokrasinin temsilcileri, siyasi, ekonomik ve kültürel elitler vb.). Hem yerel günlük basın hem de kent dergileri bu kesim için “görünür olma”nın ve “elit pozisyonu”nu sürdürmenin bir aracıdır. Çoğu yaşam tarzı dergisi gibi reklamla göbek bağı olan kent dergilerinin seslendikleri kitle de bu reklamı yapılan ürün ve hizmetleri tüketebilecek bireylerdir.

Dolayısıyla, kent dergilerinde hedef kitlenin yaşam tarzına uygun olarak “tercih edilmiş” içerikler yer almaktadır: Yeme-içme kültürü, yeni açılan mekânlar, boş zaman eğlenceleri, kentin önde gelen isimleriyle söyleşiler, kentin tarihine ilişkin haberler, belediyenin icraatları vb. ko-

nulara yer verilirken kentin sorunları (yoksulluk, işsizlik, altyapı sorunları, suç vs.) görmezden gelinmektedir. Kentin "sefaleti" değil, "asaleti" yansıtılmakta ve bu yaratılan imaj kentin marka değerini artırmaya yaramaktadır. Kısacası, kent idealleştirilmektedir. Burd'e göre kent dergileri "eleştirel gazetecilikten ziyade kent propagandacıları" olarak hizmet görmektedir (aktaran Jenkins, 2014, s. 3). Kent dergilerinin kent haberlerini "çerçevelemesi" (framing) ağırlıklı olarak tüketim kültürünün kodlarına uygun şekilde yapılmaktadır. Çünkü kenti idealize etmenin temelinde kentin bir tüketim mekânı olarak kurgulanması fikri yatmaktadır. Greenberg kentsel elitlerin kentlerini markalaştırarak metalaşmış kent ile yükselen orta ve üst sınıf tüketiciler arasında duygusal bağlar kurmalarını sağladığını ileri sürmektedir. Kent kimliği ile reklamlar, medya, kültür endüstrileri tarafından yaratılan ticarileşmiş kent imgesi böylelikle iç içe geçmektedir (Greenberg, 2000, s. 230).

3. Yöntem

Çalışmanın evrenini Gaziantep'te yayımlanan kent dergileri, örneklemini ise 2002 yılından bu yana yayın hayatını sürdüren Gaziantep Life Dergisi'nin geçtiğimiz yılki (2014) tüm sayıları oluşturmaktadır. Derginin başlangıcından bugüne tüm sayılarına erişmek araştırmacılar için sorunlu olduğundan ve birçok sayı eksik olduğundan son bir yıllık süreç inceleme konusu yapılmıştır. Araştırmanın temel sorusu şöyledir: Gaziantep Life Dergisi'nde nasıl bir kent ve kentli kimliği inşa ediliyor? Derginin kent ve kentli kimliğini yaratmada izlediği söylem stratejileri nelerdir? Bu iki sorudan hareketle analiz için diğer sorular geliştirilmiştir: Dergide Gaziantep'e dair ne tür haberler, konular öne çıkarılmaktadır? Dergide hangi Gaziantep'liler'e yer verilmektedir? Gaziantep Life kenti idealleştirmektedir midir? Öyleyse ne tür söylem stratejilerine başvurmaktadır? Antep ve Antepli temsillerinde öne çıkan belli başlı kavramlar/söylemler nelerdir? Bu soruların yanıtını verebilmek amacıyla derginin tüm içeriği (haber, fotoğraf, reklam vs.) incelenmiş ve öne çıkan söylemler tasnif edilmiştir. Jenkins, kent dergilerini incelediği çalışmasında söylem stratejilerini dört ana başlık altında incelemiştir: kent konuları, temsil edilenler (haber kaynakları kim ve ne kadar çeşitli), okurlarla etkileşim düzeyi, kent sorunları (ne kadar yer veriliyor?). Biz de bu çalışma-

da Jenkins'in sınıflandırmasından yola çıkarak ama onu genişleterek Gaziantep'in Gaziantep Life Dergisi'nde ne tür söylem stratejileriyle kurgulandığını tespit etmeye çalıştık.

4. Bulgular

Gaziantep'te 2002 yılından beri yayımlanmakta olan Gaziantep Life Dergisi, kentin kültürel, toplumsal ve sanatsal etkinliklerini yansıtan ve bu bağlamda kent kültürünün nasıl şekillendiği konusunda da içeriklere sahip olan bir dergi. Gaziantep, özellikle son 10 yılda önemli dönüşümler geçirmiş bir şehir. Kalkınması, sanayiciliği ve girişimciliği ile birlikte Türkiye'nin önemli şehirleri arasında yer alıyor.⁴ Bu bağlamda kültürel hayatının da bu gelişmelerle birlikte anılması gerekiyor. Dergi de çoğunlukla Gaziantepliliğin nasıl şekillenmesi gerektiği konusunda bazı fikirlerin aktarılmasında önemli bir rol üstleniyor. Derginin içeriği sayesinde, Gaziantep kent algısı, kültürel yaşam ve Gaziantep'in boş zaman etkinliklerini anlamak ve bunları kültürel bir çerçeveye yerleştirmek mümkün olabiliyor. Burada iki ayda bir yayımlanan Gaziantep Life dergisinin son yılda çıkan (2014) sayıları incelenerek kent kültürünün oluşum dinamiklerini anlaşılır kılacak haberleri incelenmeye çalışılmıştır. Haberler ele alınırken, dergide ön plana çıkan farklı temalar altında incelenmiş ve böylece derginin oluşturduğu geniş anlam yelpazesi makro bir metin olarak kurgulanmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen incelemenin de dergi aracılığıyla Antep ve Anteplilik hakkında bir metin analizi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

---

⁴ "1980'lerden sonra Gaziantep hızla büyüyen merkezler arasında yer almış ve Gaziantep'in imalat sanayii katma değeri ve bu sektörde çalışanlar bakımından Türkiye içindeki payı artmıştır." (Başak ve Saracoğlu, 2011: 426). Öte yandan kentin ekonomik gelişme hızı göç merkezi olmasının en büyük nedenlerinden biridir, özellikle kentin 1980'lerden sonra yaşadığı dönüşüm taşıradan ve çevre illerden Gaziantep'e göçü daha da cazip hâle getirmiştir (Geniş, 2011: 338, 39). Gaziantep, son yıllarda savaştan kaçan Suriyelilerin de yerleşmeye başlaması ile yoksul nüfusun artış gösterdiği bir kenttir. "Yeni oluşan gecekondu semtleri, derinleşen yoksulluk ve şehirde giderek artan gelir eşitsizliği Gaziantep'in neo-liberalleşmenin 'model kenti' olmasının diğer yüzü" (Yüksel, 2011: 379) olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Derginin Kendilik Tanımı

Derginin her sayısında yayımlanan giriş yazısında derginin toplumsal amacına ilişkin bilgilere ve derginin kendisini sunuş biçimlerine rastlamamız mümkündür. Bu içeriklerde derginin Gaziantep şehri içerisinde kendi rolünü sunuş biçimleri görülebilmektedir. Örneğin bir yazıda, dergi editörü derginin Gaziantep'in kent dergisi olduğunu belirtmektedir (Gaziantep Life, Yeni Bir Merhaba, Ocak-Şubat, 2014, s. 2). Derginin hitap ettiği kitlede ise kadınların özellikle ön plana çıktığı görülüyor. Derginin bir başka giriş yazısında bu, şu şekilde dile getirilmiş: "Tüm yaş gruplarına ve herkese seslenen, herkesin kendinden bir şeyler bulduğu dergimiz özellikle aydın, bilinçli kadın okurlarımız tarafından ayrı bir seviliyor, benimseiyor..." (Gaziantep Life, Yaz ve Kadın, Mayıs-Haziran 2014, s. 2). Derginin kadınlara yönelik olduğuna dair bu açıklamalara ayrıca amacını da eklemek gerekiyor. Dergi amacını okurlarının hayatlarını kültür ve sanat yolu ile yükseltmek olarak tanımlıyor (Gaziantep Life, Tek İhtiyacımız Sanat, Aralık-Ocak 2014-2015, s. 2). Dolayısıyla sonuç olarak dergi, bir kent dergisi olarak sunuyor ve Gaziantep'te kültürel ve toplumsal hayata hitap ederken, bunu daha çok kadın okurlara yönelik gerçekleştiriyor.

4.2. Gaziantep Kent Kurgusu

Dergi kent yaşamına ilişkin sunumları gerçekleştirebilmek için bu yaşam biçimlerinin cereyan edebileceği bir kent figürü oluşturmak durumundadır. Bu nedenle derginin içeriğinde çoğunlukla Gaziantep'e ilişkin imgesel bir anlatıma rastlanılmaktadır. Bu imgeselleştirmelerde çoğunlukla olumlu bir Gaziantep kurgusu inşa edilmektedir. Bu tür anlatılar, bazen ünlü bir girişimcinin ya da şehir için önemli olan bir ismin açıklamaları ile de örtüşür. Örneğin, Avrupa Birliği büyükelçilerinin Gaziantep'e geliş sırasında yaptıkları açıklamalar dergi içerisinde şu şekilde verilmektedir: "Gaziantep'in tarihi ve kültürel yapılarının Avrupalı bir görünümde olduğunu ifade eden AB'li büyükelçiler, en kısa zamanda tekrar Gaziantep'e gelmeyi planladıklarını belirttiler." (Gaziantep Life, Şehrimize Övgü, Ocak-Şubat, 2014, s. 6).

Kentin kurgulanış biçimlerinden birisi de kentin geçmişi aracılığıyla yapılan tanımlamalardır. Örneğin Gaziantep'in kurtuluş haftasında yapı-

lan etkinliklere dair bir haberin girişinde yer verilen ifadeler şu şekildedir: "Gaziantep, kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, genciyle ve merkezden hiçbir yardım almadan, aç-susuz, canını ortaya koyarak, yeter ki vatan kurtulsun bilinciyle mücadele edip şehrini kurtarabilen, Dünya üzerinde eşine nadir rastlanan bir kenttir." (Gaziantep Life, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi; Antep Savunması ve Kurtuluş Kupası Etkinlikleri, Ocak-Şubat, 2014, s. 24). Bu açıklama, Gaziantep'in nadirliğini kurtuluş mücadelesine dayandırmaktadır. Bu mücadele özellikle, bağımsızlık uğruna Gaziantep'ilerin her biri tarafından ortak bir güdü ile tek başlarına yapılmıştır. Bu tür anlatılar dergide yer verilen konuk yazarlar tarafından da dile getirilmektedir:

"... Düşman Antep'i almak, alamaz ise viran etmek istiyordu. Antep kendi benliği ile epeyce düşündü. Düşman Antep'i yıkar maddi varlığını ortadan kaldırılabirdi. Fakat Antep'in bir benliği vardır ki ona kuvvetlerin hiçbiri dokunulmazdı. Onun için ne düşmanın zorluğunun ne de Antep'li'nin kimsesizliğinin önemi yoktur. Her Gaziantep'li damarlarında Türk ve Antepli kanı taşır." (Ergun Api, Gaziantep Life, Antepliye Antep'i Anlatmak, Ocak-Şubat, 2014, s. 6). Bu kurgunun devamı günümüz Anteplinin tasviri ile devam eder. Buna göre Antepli "El tezgahından, atölyeye, demirci dükkanından fabrikaya bir anda yatay geçiş yapar. Nedendir? bilirsiniz. Zekası çevik, akli selim sahibidir, serin düşünür, çabuk kavrar". Böylece kurtuluş mücadelesi ile günümüz Anteplinin ticari girişimciliği de bir araya getirilmiş olmaktadır. Bu savaşvari rekabet Gaziantep'i tanımlarken sıklıkla kullanılan bir metafor. Bir iş adamı örneğin Adana ile Gaziantep'i mukayese ederken Adana'yı geçme hayalinin gerçekleşmesinden şükür duyuyor (Gaziantep Life, Konukoğlu Adana'da Tecrübelerini Paylaştı, Mayıs-Haziran 2014, s.18). Dolayısıyla Gaziantep savaştan çıkardığı kahramanlığı başka alanlara da taşımış bir şehir. Dergide söyleşi yapılan bir yazar da benzer şeyler söylüyor: "Gaziantep bir kahramanlar şehri. Benim gözümde, hem sanayide hem kendi şehrini korumada, hem insanlığa yaptığı katkılardan, hem de yurt ekonomisine yaptıklarından dolayı bir kahraman" (Gaziantep Life, Aralık-Ocak, 2014-2015, s. 34).

Gaziantep ve Gazianteplilik kurgusunun bu ayrıcalıklığı aynı zamanda ona yüklenen bir özgecilikten kaynaklanıyor kuşkusuz. Örneğin "Gaziantep Türkiye, Gaziantep Türk ve Türkistan. Gaziantep özge vatan. Gaziantep'li bir nur. Gaziantep'li merteb-i kmil. Her Gaziantep'li bir Gaziantep" (Tamer Abuşoğlu, Gaziantep Life, Her Gaziantep'li Bir Gaziantep,

Mayıs-Haziran 2014, s. 34). Eşsizliğin aynı zamanda Türkiye ile Gaziantep arasında kurulan bir bağlantı ile tesis edildiğini de görmek mümkün: "Evrende eşsiz bir gezegen, gezegende eşsiz bir Ülke, bu Ülkede özel bir şehir, Gaziantep" (Ergun Api, Gaziantep Life, Kayacık, Mayıs-Haziran 2014, s. 69). Elbette ki bu özellikleri ile müphem düşmanlardan korunması gereken bir şehir Gaziantep: "Taşı toprağı altın, bire on veren olağanüstü bir şehir. Bütün uzak, yakın ve Ortadoğu'nun, emperyal dünyanın gözünü diktiği bir şehir Gaziantep" (Tamer Abuşoğlu, Gaziantep Life, Gaziantep; Ezelden Ebede, Eylül-Ekim 2014, s. 78).

Gaziantep'e yönelik kent kurgusunda genellikle *önemlilik* göze çarpan bir özellik. Gaziantep'in önemi, gelişmişliği, kalkınmışlığı, değeri dergide yer alan içeriklerde sıklıkla işleniyor. Örneğin ekolojik bina (pasif ev) ismi verilen bir projede fıstık kabuğundan enerji üretileceği fikri Büyükşehir Belediye Başkanı'nın açıklamalarında şu şekilde tanımlanıyor: "Bu proje ile hem uluslararası hem de ulusal alanda önemli bir şehriz." (Gaziantep Life, Fıstık Kabuğundan Azami Yarar Sağlanacak, Mayıs-Haziran 2014, s. 20). Kuşkusuz ki proje önemli bir gelişme olarak görünüyor ama Gaziantep'in bu konuda önemli bir şehir olması için yeteri kadar kanıtla sahip değiliz.

4.3. Kültür ve Sanat Fetişizmi

Derginin sürekli olarak işlediği temalardan biri de kentte düzenlenen çeşitli kültürel ve sanatsal etkinliklerdir. Tiyatro gösterileri, stand-up'lar, konserler derginin sunmaya çalıştığı kent imajına katkıda bulunmaktadır. Buradaki sanat etkinliklerinin kurgulanışı gelişmişlik düzeyinin bir kanıtı olmakla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sanat ve kültür başka bir şey olmanın bir aracı olarak hayati konuma yerleşmiştir. Örneğin bir resim sergisi açan sanatçının sözleri dergideki bir haberde ön plana taşınmaktadır: "Atatürk'ün 'sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından birisi kopmuştur' sözlerini hatırlatan..." (Gaziantep Life, Ressam Esmer'in Kişisel Resim Sergisi, Mayıs-Haziran 2014, s. 22). Burada sanat milletin can damarı olarak fetişleşmekte, olmazsa olmazı arasında yer almaktadır artık. Üstelik burada cereyan eden sanatsal ruh kuşkusuz ki Antepliliği de taşıyor olmak zorundadır: "Gaziantep'in dokusu, rengi, havası ve ilişkilerinin bundan sonraki resim serüvenime olumlu yönde

etkisi olacak" (Gaziantep Life, Ressam Esmer'in Kişisel Resim Sergisi, Mayıs-Haziran 2014, s. 22).

Bu tür gösterilerde özellikle görüşülen kişilerin açıklamaları da dergi tarafından oluşturulan kent kurgusuna dair uygun içeriklere sahiptir. Bunlarda ayrıca kentin yöneticileri de ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin komedyen Atalay Demirci'nin gösterisinin ardından dergiye göre vatandaşlar, eğlenceli dakikalar yaşadıklarını söylemekte ve belediye başkanlarına böyle bir buluşmayı sağladığı için teşekkür etmektedirler (Gaziantep Life, Kel Alaka, Ocak-Şubat, 2014, s. 6). Bir başka örnek de düzenlenen bir Türk Müziği konserinden. Burada da dergiye göre vatandaşlar şunları söylemektedir: "Sanatçılarımızın birbirinden güzel şarkılarını dinleme fırsatı bulduk. Böyle bir organizasyonu düzenleyen belediye başkanımız Rıdvan Fadiloğlu'na ve emeği geçen herkese çok teşekkür ediyoruz." (Gaziantep Life, Türk Müziğini Sevenler, Mart-Nisan 2014, s. 18).

Sanatsal etkinliklerde özellikle resim sergilerinin de ön plana çıktığı görülmektedir. Bu resim sergilerinde kadın sanatçılara da bolca yer verilmektedir. Örneğin "Biz varız" resim sergisi dergide yer alan habere göre kadın sanatçıların eserlerinden oluşmaktadır. Dergide bu bilgi serginin "ilginç" bir özelliği olarak sunulmaktadır (Gaziantep Life, Biz Varız Sergisi, Ocak-Şubat, 2014, s. 10).

Sanatsal etkinliklerde zaman zaman Gaziantep'in farklılığını niceliksel olarak sunan kurgulara da rastlamak mümkün. Örneğin bir alışveriş merkezinde dünyanın en büyük *ebru* rekor denemesi gerçekleştirilmiştir (Gaziantep Life, Ebru Rekor Denemesi, Mart-Nisan 2014, s. 6).

Bir kongre merkezinin açılışı da kent dergisinin kültür ve sanata ilişkin kurgusunu betimlemeye yarayacak ifadelerden oluşmaktadır. Habere göre Şehitkamil Belediyesinde açılan kültür ve kongre merkezinin belediye tarafından kültür ve kongre turizminden Gaziantep'in pay alması, bu pazardan pay alırken şehrin istihdamına da katkı sağlaması hedeflenerek yapıldığı belirtilmektedir (Gaziantep Life, Şehitkamil Kültür ve Kongre Merkezi... Ocak-Şubat, 2014, s. 22). Dolayısıyla kültür ve sanat, burada, istihdam veya pazardan pay almanın aracına indirgenmiştir.

Kuşkusuz ki Gaziantep'i tanımlayan unsurlardan biri de mutfak kültürüdür. Örneğin dergide yer verilen bir yazara göre "Şehir ismiyle öne çıkan mutfak dünya üzerinde yok... Ama bir Antep mutfağı var. Gaziantep; çok kültürlü mutfağın geliştiği bir yerdir... Antep'in arkasında çok

uzun bir tarihi hikayesi var. Marka değeri çok yüksek, yemeklerin tarihi hikayeleri var. Antep mutfağı da dünya mutfağı haline gelecektir." (Tomris Kepkep, *Gaziantep Mutfağı Artık Marka Oldu*, Mart-Nisan, 2014, s. 35). Antep aynı zamanda mutfağı ile de gurur duyan bir kent. Buradaki açıklamalarda ön plana çıkan olgu Antep mutfak kültürünün, çok kültürlü ve tarihî bir olgu olmasıdır. Beklenti ise bir marka olarak tanımlanmış bu mutfağın bir gün dünya mutfağı hâline geleceğidir.

4.4. Mekânsal Örgütlenmeler

Dergide ele alınan temalardan bir diğeri de kente ait mekânlar. Kentin, kamusal alanlarının, binalarının, parklarının sunumlarını içeren haberler kente dair mekânsal örgütlenmelerde nelerin hangi biçimlerde ön plana çıkarıldığını görünür kılma özelliğine sahip. Örneğin Şehitkamil adına açılan meydan ve koruya ilişkin dergide yer verilen açıklamalar parkın Antep direnişinde şehit düşen Kamil adına yapıldığına işaret ediyor (Gaziantep Life, *Şehitkamil Meydanı ve Korusu Açıldı*, Mayıs-Haziran 2014, s. 6). Böylece kentin meydan ve parklarının özellikle şehitlik kültü ve tarih bilinci ile şekillendirildiğine dair bir izleğe sahip olabiliyoruz. Öte yandan parklar bu haberlerde çoğunlukla ailelerin çocukları ile gelecekleri yerler olarak kurgulanıyor (Gaziantep Life, *Allaben Sahil Parkı*, Eylül-Ekim 2014, s. 10).

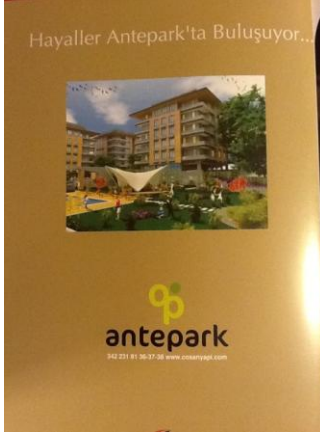
Öte yandan mekân örgütlenmesinde modern konut projelerinin yeri de ihmal edilmemeli. "Gaziantep'te 7 Harika" başlığı ile duyurulan bir haberde bir konut projesine ilişkin basın açıklamasına yer verilmektedir (Gaziantep Life, *Mayıs-Haziran 2014*, s. 8). Buradaki açıklamada da yerel potansiyellere ilişkin vurgulara rastlamak mümkün: "Iconova ile sadece bir konut sitesi değil yerel potansiyelleri kullanan, çevresinden beslenen ve tekrar çevresine artı değer olarak dönen, kente ait olan ve çevreye karşı duyarlılığı temsil eden bir cazibe merkezi oluşturacak." (Gaziantep Life, *Mayıs-Haziran 2014*, s. 8). Konut projesi kendi sunumunu bir konut projesi olmanın ötesine taşıırken yerel potansiyele işaret etmekte, kente ait olmakla veya çevresine (yani kente) uyum sağlamakla övünmektedir. Bu anlatı aynı zamanda konut projesini Antepileştirmektedir.

Konut projeleri kent mekânını yeniden biçimlendiriyor. Bu projelerde konut sayısı bazen astronomik niceliklere ulaşabiliyor. Ayrıca bu projeler

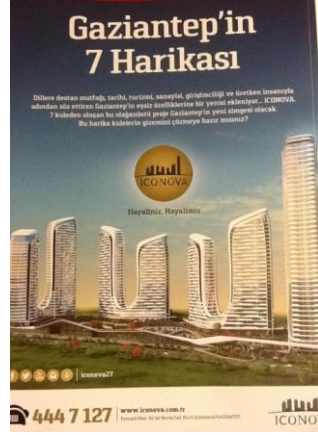
bazen yerel yetkililer tarafından şehrin gelişiminde olumlu bir aşama olarak kabul edilebiliyor: "Şehitkamil ilçesine 20 bin yeni konutun yapılacağını dile getiren Başkan Fadiloğlu, 'Uydu kentler oluşturarak, şehir içindeki sıkışıklığı azaltmak ve insanları çalıştığı yerlere yakın çevrelere taşımak istiyoruz. Yeni konut alanı bulmakta zorlanıyoruz. Beykent ve Bedirkent yakınlarında oluşturacağımız Uydu kentler ile hedefimiz yeni yaşam alanları oluşturmak." (Gaziantep Life, Beykent ve Bedirkent Uydu Kentleri Planlanıyor, Mayıs-Haziran 2014, s. 14). İnşaat sektörünün Gaziantep'in çehresini dönüştürdüğü bu tür haberlerde açıkça gözüküyor. Yeni oluşan bir mahallede yapılan bir parkın açılışında konuşan Şahinbey Belediye Başkanı şunları söylüyor: "Bu mahallemizde 5 yıl öncesine baktığımız zaman sadece bir bina vardı. Şimdi ise birden fazla bina var." (Gaziantep Life, Akkent Meydan Parkı Açıldı, Mayıs-Haziran 2014, s. 20). Burada binalaşma ile gelişmeyi bir araya getiren bir yaklaşımın izleri görünüyor.

Konut reklamları da bu bağlamda ele alınması gereken içeriklere sahip. Bu konut projelerine ait bir reklam örneğin "Hayaller Antepark'ta Buluşuyor" sloganını kullanıyor (Gaziantep Life, Aralık-Ocak 2014 2015, s. 1). Konut projesi, ortak bir hayalin imgesi olarak sunuluyor. Konut projelerine ait reklam metinlerinde Gaziantep'e ilişkin kurgulara rastlamak da mümkün: "Dillere destan mutfağı, tarihi, turizmi, sanayisi, girişimciliği ve üretken insanıyla adından söz ettiren Gaziantep'in eşsiz özelliklerine bir yenisi ekleniyor..." (Gaziantep Life, Mayıs-Haziran 2014). Bu reklam metninde konut projesinin Gaziantep'e yüklenen tüm popüler imajları kullandığı görülmektedir.

Mekânlar arasında önemli bir vurgu da derginin her sayısında son sayfalarda yer verilen, restoran, cafe gibi "saygın" dinlenme alanları. Buralarda yeme-içme, dinlenme, boş zaman aktivitelerin incelikli bir şekilde nasıl gerçekleştirilebileceğine dair izlekler oluşturuluyor. Örneğin bir işletme sahibi mekânını şöyle tanıtıyor: "Mekanımız her kesime hitap ediyor, amacımız genç, yaşlı demeden her yaş grubunun rahatlıkla gelip oturabileceği bir mekan yaratmak." (Gaziantep Life, Mayıs-Haziran 2014, s. 99). Zariflik önemli bu mekânlarda. Örneğin "Dedeman misafirperverliği ile mükemmel mutfak lezzetleri, Dedeman Otelin en üst katı olan 18. katta panoramik manzarası ve zarif atmosferiyle La Luna'da birleşiyor." (Gaziantep Life, Eylül-Ekim 2014, s. 100).

Fotoğraf 1.

Fotoğraf 2.

Bu mekânlar için yapılan tanıtım girişlerinde kullanılan ifadeler ve sıfatlar söz konusu rahatlığı ve incelikliği kimi zaman doğal ortama olan uyumlulukları ile yansıtır nitelikte: "yeşil alanın bol olduğu yerde saklı bir bahçede.." (Gaziantep Life, Haziran-Mayıs 2014, s. 98), "oturduğunuz masa sanki ağaçların tam ortasında" (Gaziantep Life, Haziran-Mayıs 2014, s. 99), "ağaçlarla içiçe bir mekan" (Gaziantep Life, Eylül-Ekim 2014, s. 98). Bu tanımlamalarda, sanki doğadaymış gibi hissetmemiz için özel olarak tasarlandığı anlaşılıyor.

Fotoğraf 3.

Fotoğraf 4.

5. Değerlendirme

Gaziantep Life dergisinde ön plana çıkan içerikler genel olarak değerlendirildiğinde kente ilişkin kurgusal bir resimle karşılaşılmaktadır. Kurgusallığı büyük ölçüde kente dair dışarıda bırakılanlardan kaynaklanmaktadır. Bu dışarıda kalanlar, Suriyeliler, yoksullar, Kürtler, işçiler, gecekondu mahalleleri gibi şehrin göze çarpmayan suskunlarıdır. Kente ilişkin dergi aracılığıyla oluşan resimde Gaziantep'e dair bir idealle karşılaşılmaktadır. Bu ideal zaman zaman kendini geçmiş kahramanlıklardan inşa etmekte, özgüllük ve biricilik iddiası ile şekillenmektedir. Buradan hareket eden kurgu daha sonra, kalkınan, girişimci, akıllı bir Gazianteplilik ile devam ettirilmekte ve böylece kendiyile övünen bir kalkınmakta olan taşra şehri söylemine ulaşılmaktadır. Derginin Gaziantep kent yaşamını idealize eden bir diğer yönü de mekânı konumlandırış biçimleridir. Burada kent, parkları ile dekoratifleşmekte ama bu dekor aynı zamanda fıskiyeleri, oyuncakları ile ailevileştirilmektedir. Öte yandan steril, temiz ve modern yeme-içme mekânları da kentsel görüntünün idealize edilmiş evrenine dâhil edilmektedir. Bu restoranlar doğa ile iç içeliği ile Antepililer için zarif ortamlar sunmaktadır. Kuşkusuz ki bu mekânlar, sunumları ile birlikte kent kurgusunun yapay içeriklerini oluşturmaktadır. Mekânın zarifliği, temizliği veya doğallığı büyük ölçüde yapaylığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mekânın örgütlenişi veya konumlandırışı çoğunlukla sınıfsal bir içeriği de sahip olabilmektedir: Mekânı yapaylaştıran ve estetize eden bir sınıfın mekânı olarak...

Kaynakça

- Anderson, B. 82007). *Hayali cemaatler. Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. İstanbul: Metis.
- Başak, Z. ve Saracoğlu, Şirin D. (2011). Sermayenin mekân arayışı, kapitalist üretim ilişkilerinde değişim ve yeni sanayi odakları: Gaziantep, quo vadis?. Gültekin (der.) *Ta ezelden taşkındır Antep* (ss.413-443) içinde. İstanbul: İletişim
- Bourdieu, P. (1979). *La distinction. Critique social du jugement*. Paris: Les Editions du Minuit.
- Gaziantep Life Dergisi* (Aralık-Ocak 2014 2015). S. 65.

- Gaziantep Life Dergisi* (Eylül-Ekim 2014). S.64.
- Gaziantep Life Dergisi* (Mart-Nisan 2014). S.62.
- Gaziantep Life Dergisi* (Mayıs-Haziran 2014). S.63.
- Gaziantep Life Dergisi* (Ocak-Şubat 2014). S.61.
- Geniş, Ş. (2011). Gaziantep'te göçmen hane profilleri ve kentle bütünleşme dinamikleri. Gültekin (der.) *Ta ezelden taşkındır Antep* (ss. 335-370) içinde. İstanbul: İletişim.
- Greenberg, M. (2000). Branding cities. A social history of the urban lifestyle magazine. *Urban Affairs*, Cilt 36, Sayı 2, 228-263.
- Jenkins, J.M. (2014). The good life. *Journalism Studies*, 1-18.
- Lodziak, C. (2003). *Kapitalizm ve kültür. İhtiyaçların manipülasyonu* (B. Kurt, Çev.). İstanbul: Çitlembik.
- Sivek, S.C. (2008). *Constructing Texan identity at Texas Monthly magazine*. Ph.D. Dissertation, The University of Texas in Austin, ABD.
- Yüksel, A. Seda (2011). Bir şehir efsanesi, göç ve değişen Antep. Gültekin (der.) *Ta ezelden taşkındır Antep* (ss.371-392) içinde. İstanbul: İletişim.

Nevşehir İli Ürgüp Kent Merkezi'nin Morfolojisinin Alınan Yönetim Kararları İle Şekillenmesi; Bugünün Kenti ve Sorunları

*

Demet Yeşiltepe¹

Özet

Kapadokya Bölgesi, yağmur ve rüzgâr erozyonundan meydana gelen, "peri bacası" olarak tanınlanmış özel oluşuma sahip bir bölgedir. Bölge içerisinde yer alan ilçelerden birisi olan Ürgüp, bu özel oluşuma sahip olan yerleşmelerden birisi olup, sahip olduğu bu özel alanlar, kent merkezinde konut fonksiyonu için de değerlendirilmiştir. Oyma-yarı oyma-yığıma sistemlerden oluşan bu konut alanları, uzun zamanlar bölgede yaşayan yerel halkın barınma ihtiyacına doğal bir çözüm olmuştur. 1960'lı yıllara geldiğinde ise afet riski sebebi ile bölge halkı, yöneticiler tarafından alınan kararlar bu alanlardan uzaklaştırılarak belirlenen yeni yerleşim bölgelerine taşınmış; oyma-yarı oyma bu alanlar çoğunlukla atıl durumda kalmıştır. 1980'ler sonrasında ise, özellikle Turizm Teşvik Kanununun da etkisiyle kente giren turizm sektörü, kendine bu doğal alanlarda yer seçmiş, sektördeki gelişmeyle tarihî çevrelerdeki yapılarda turizm giderek yayılmıştır. Günümüzde ise aslında sektörün bölgedeki tarihî alanlara hâkim olduğu, yerel halkın da tarihî bölgeye tutunmakta zorluklar çektiği, kendilerine verilen yeni konut alanlarında ise çeşitli sorunlar yaşadığı bilinmektedir.

Çalışma bu kapsamda, Ürgüp kent merkezinde yaşanan süreci, yerel yönetimlerin aldığı kararlar, uygulanan çalışmalar ve bu çalışmaların kent morfolojisine etkisi bakımından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada izlenecek temel yöntem, morfolojik açıdan İngiliz Okulu'na benzer olarak tarihî süreci izlemek ve ardından süreç sonunda alanda yaşanan temel sorunları belirlemektir. Bu bağlamda tarihsel süreç incelemesi ile birlikte saha çalışması ve yerel halk ile yapılan görüşmelerden alınan sonuçlar da yazıya eklenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise Ürgüp ilçe merkezinin yerel için de daha yaşanabilir bir duruma gelmesini sağlayabilmek amacıyla, değişim sürecinde aktif rolü olan tüm aktörler için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ürgüp, yerel yönetim, turizm sektörü, yerel halk, günümüz kenti

---

¹ İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kentsel Tasarım Ana-bilim Dalı, İstanbul (demetyesiltepe@gmail.com)

Morphology of a town Center According to Government's Decisions: Urgup/ Nevşehir City Center, City of Today and Its Issues

*

Demet Yeşiltepe

Abstract

Cappadocia region, resulting from the rain and wind erosion, defined as "fairy chimneys", a region with the specific formation. Urgup is not only one of the districts that situated in the zone but also has the exclusive settlements which is evaluated for residential function in the city center. This semi-residential carved-half carving area consisting of stacking system, living in the area a long time has been a natural solution to the public local housing needs. In 1960's, because of disaster risk people of the region moved to a new residential area by managers taken a decision, determined removed from these areas; -half carved carving remained mostly stagnant. After 1980's, especially the Tourism Promotion Law came into town with the impact of the tourism has chosen its place in the natural areas; structures in the historic environment sector in the development of the tourism sector is increasingly spread. Today, the fact that historic areas dominated by tourism sector in the region, local people that take hold of the challenges to date, and given to them in the new residential areas are known that they suffer from various problems.

This study, within its scope, aims to examine with regard to the process in the city centre, the decisions made by the local authority, applied studies and the impact of these studies to the urban morphology. Basic methods for the study of the historical process to monitor morphologically similar to the English school, then it's essential to identify the problems related to field at the end of this process. In the last part of the study came to the county town of Urgup more livable conditions for the local study center and in the process will be terminated by giving various tips about local government duties.

Keywords: *Urgup, local governments, tourism industry, local communities, present-day city*

1.Giriş

Türkiye’de kentsel morfolojik yapının değişimine etki eden sosyal, ekonomik, politik ve çevresel pek çok etken yaşanmış, bu süreçler sonucu kent merkezleri farklı sorun ve potansiyelleri barındıran noktalar hâline gelmişlerdir.

Türkiye’de kentlerin morfolojik yapısında değişiklikler meydana getiren pek çok politik karar, kentlerde farklı dönemlerde etkisini göstermiştir. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatının kuruluşu ardından kentlerde planlı döneme geçilmesi ile ele alınacak olan politik kararlar ve etkileri, Nevşehir ilindeki morfolojik yapının değişimine ve kente farklı sorun ve potansiyelleri eklenmesine vesile olmuştur.

Ürgüp kent merkezi, bu bağlamda 1960’lı yıllarda yaşanan gelişmeler ile incelenecek, kent kırılma tarihleri doğrultusunda günümüze kadar morfolojik değişimleri bazında ele alınarak bu süreçle politik kararlar arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

Ürgüp kent merkezinde oyma-yarı oyma peri bacaları oluşumları, bireyler için konut ihtiyacını karşılayacakları noktalar olmuş, uzun zaman boyunca yerel halk tarafından tercih edilmiştir. Ancak bu alanların bakımlarının zor olması ve 1960’lı yıllarda yaşanan kaya düşmeleri etkisi ile halk peri bacalarını terk etmeye başlamıştır. Bu dönemde bölgedeki doğal oluşumlu alanların “afet riskli” olarak ilan edilmesi ile alanın terk edilmeye başlandığı görülmüş, bu süreç ardından köhnemeye uğramaya başlayan oyma-yarı oyma yapılar, 1980’li dönemlerde Turizmi Teşvik Yasası etkisi ile turizm fonksiyonu için yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Evlerini terk etmeyen ve yeni konutlarda yaşamak istemeyen kesim ise, oyma-yarı oyma yapılarında kalmış ancak bu yapıların onarımı ve düzenlenmesi noktasında yüksek maliyetleri karşılayamadıkları için konutların köhneme sürecine yine engel olamamışlardır. İzlenen bu süreç, günümüzde turizmin kentte giderek gelişmesi, yerelin tarihî alanlardan kopmasına sebep olmuş, bununla birlikte yerel yönetimin bilinçlendirme ve ekonomik destek sağlama yönleri ile de geri planda kalması, sürecin kent için giderek daha olumsuz bir şekilde ilerlemesine sebep olmuştur.

Bu çalışmada Ürgüp kent merkezinin yaşadığı bu değişim süreci daha detaylı bir şekilde incelenmiş, saha çalışması ve kişi görüşmeleri ile sürecin pozitif ve negatif yönleri ele alınmıştır. Bunun ardından yerel

yönetimlerin uygulayabileceği örnek çalışmalara değinilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1.1. Kent Morfolojisi Tanımı

Kent morfolojisi, kentleri insan habitatları olarak kabul ederek çalışır. Kent morfolojisi uzmanları, kentin gelişimini farklı yıllar boyunca incelemiş, tanımlamış ve değişik bileşenlere göre ele almışlardır. Kent morfolojisinin temel bileşenleri pek çok çalışmada ortak yer alan "form", "ayrışma" ve "zaman" kavramları olarak görülebilmektedir. Kent morfolojisi araştırmalarının temelinde üç okul yer almaktadır. Bunlar; İngiliz, Fransız ve İtalyan Okulları'dır. Bu okullardan ilki ve en eskisi olan İngiliz Okulu, kent morfolojisini "betimleyici" ve "açıklayıcı" bir şekilde ele almaktadır. Yapılaşmış çevrenin nasıl oluştuğunu açıklamak İngiliz Okulu'nun temel yaklaşımını oluşturmaktadır. İtalyan Okulu, daha kuralcı bir yaklaşım izlemektedir. Kentlerin nasıl inşa edilmesi gerektiği ile ilgilenen bu okul, geleneksel-kentsel yapıları da planlama ve tasarım sürecine dâhil eder. Son olarak Fransız Okulu ise eski kent teorilerinin etkilerini ele almaktadır. Fransız Okulu temel olarak İngiliz ve İtalyan Okullarının yaklaşımlarının kombinasyonu olarak ifade edilebilmektedir (Moudon, 1997).

1.2. Türkiye'de Son 30 Yılda Yerel Yönetim Kararlarının Kentlerin Morfolojisine Etkisi

Ürgüp için yapılan bu çalışma kapsamında, yerel yönetimlerin ve üst düzey birimlerin aldığı kararlar bağlamında temel olarak incelenebilecek kararların ilki, ilçe üzerinde de etkili olan turizm sektörü üzerine alınmış kararlardır. Bu bağlamda IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1984), yatak kapasitelerinin artırılması, turizm eğitim politikalarının değerlendirilip geliştirilmesi gibi bazı amaçları barındırmaktadır. Plan'da, "Turizm yatırım ve işletmeciliğinde kamunun etkinliğinin artırılması, özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırımlara dönüşümünün özendirilmesi, pazarlama imkânlarının geliştirilmesinde Turizm Bankası'nın da ilgili kuruluşlarla işbirliği yapması" öngörülmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1983; Sun, 2003).

Turizm sektörü geneldeki teşvik tedbirlerinden yararlandığı gibi, turizm sektörünü ilgilendiren kanunların getirdiği kolaylıklardan da yararlanılmaktadır. Turizm sektörü ile ilgili teşvik tedbirlerini aşağıdaki gibi ele almak mümkündür;

- Teşvik Bölgesi'nin sağladığı teşvik tedbirleri
- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun sağladığı teşvik tedbirleri
- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun sağladığı teşvik tedbirleri
- 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
- 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu
- 1618 sayılı Seyahat Acenteleri ve Seyahat Acenteleri Birliği Kanunu'nun sağladığı teşvik tedbirleri. Tüm bu teşvikler ve büyük alt-yapı projelerine önem verilmesi sonucu 1983 sonrası turizm yatırımlarında önemli artış olmuştur (Önen, 2000).

Kentlerin gelişiminde etkili olan diğer bir kriter, özellikle tarihî ve doğal oluşumlara sahip olan alanlar için koruma konusudur. Koruma ile ilgili olarak alınan kararlara bakıldığında 1980'lerde öne çıkan başlık kurumlar arası eşgüdümün sağlanması olmuştur. Tarihî mirasın korunması ve geliştirilip değerlendirilebilmesi için, öncelikle bu mirasın işlevlendirilmesi ve yasal, örgütsel ve mali bazı önlemlerin alınması için çalışmalar yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Planlarda da yer alan bu ifadelerle de teşviki başlanan turizm sektörü, 1980'ler Türk kentlerinde gelişme kazanmış ve giderek artan bir ivme ile özellikle sahil kentlerinde etkili olmuştur. Başta deniz-güneş-kum anlayışı olarak başlayan turizm sektörü, daha sonra kongre turizmi, kış turizmi gibi alternatif turizm türleri ile de tüm kentlere yayılmaya başlamıştır.

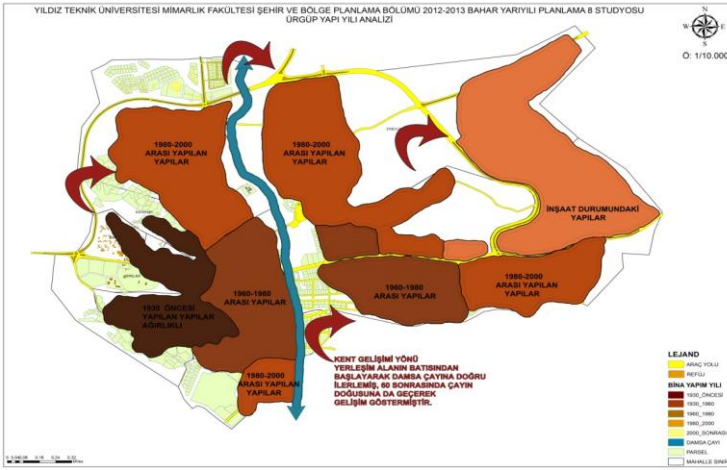
Turizmin bu ilkelerle kentlerde gitgide yaygınlaşması, özellikle kıyı alanlarında büyük ölçekli turizm tesislerinin yer alması, kentlerde görülen öncelikli morfolojik değişimlerdenidir. Sektörün hızla yayılımı ile birlikte tesislerin sayısı ve büyüklükleri artmış, kentlerin belirli kısımlarında bu tesislerde yığılma yaşandığı da gözlemlenmiştir.

2. Çalışma Alanı

Ürgüp merkezi, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde, Orta Kızılırmak Havzası'nın en güneyinde yer almaktadır. Kapadokya Bölgesi'nin de bir

parçası olan Ürgüp kenti eski yerleşimi, doğuda Damsa Çayı, kuzeyde yükselti farklılıkları ile sınırlanmıştır.

Ürgüp kent merkezinin gelişimi kentin batısında Esbelli, Yunak, Temenni mahalleleri ile başlayıp Damsa Çayı'na kadar devam etmiştir. Yakın zamanda ise Damsa Çayı'nın doğusuna da taşınan yerleşim bu yönde ve kuzeydoğu yönünde gelişimini devam ettirmektedir.

Şekil 1: Ürgüp Kenti Gelişme Yönü

Şekil 2: Ürgüp Kent Merkezi Yapısal Durumu

Ürgüp, yağmur ve rüzgâr erozyonunun meydana getirdiği ve peribacası olarak adlandırılan ilginç doğal oluşumların sıkça ve tipik örneklerinin yoğun olarak yer aldığı bir bölgedir. Vadi yamaçlarından akan yağmur suyunun ve sonrasında rüzgârların aşındırması sonucu oluşan yarıklar arasında yükselen peribacaları bu bölgeye has farklı bir peyzaj görüntüsü oluşturmuştur. Tarihî dokuda sıkça gözlenen oyma ve yarı oyma yapılar da, bu jeolojik yapının etkisi ile bölgeye özgü olan bir yapılaşma ortaya çıkarmaktadır.

Tamamıyla organik dokuya sahip olan tarihî yörede, mimari yapı topografyaya bağlı gelişmiştir. Kaya oyma mekânlar ile taş malzeme ve yığma tekniği ile inşa edilen eski evler, yamaçlar boyunca birbirlerinin üstüne çıkmışçasına bir görüntü verirler. Son derece bitişik ve yoğun bir dokuya sahip olan bu yerleşim, doğal çevre ile de uyumlu bir bütünlük ortaya koymaktadır (Esmer, 1992).

Ürgüp'te eski yerleşim alanı ile gelişme alanı, birbirinden ayrılmış durumdadır. Bu sayede tarihî doku özgün niteliklerini kaybetmeden günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Gelişme alanı, daha çok bölgede yerel halkın konut talebine çözüm sunmaya yönelik gelişirken, eski kent de turizmin geliştiği bölge olmaktadır. Tarihî dokuda yer alan yapılar, konut, ticari ve turizm amaçlı kullanılmaktadırlar.

Şekil 3: Ürgüp'te Öne Çıkan Tarihî Yapılar

Tarihî dokuda konut, ticari ve turizm fonksiyonu için kullanılan pek çok tarihî yapı ile birlikte, okullar, camiler, türbeler, hanlar ve bir adet hamam da tarihî nitelikte olmakta ve dokunun önemli parçalarını oluşturmaktadırlar.

2.1. Ürgüp Kent Merkezinin Morfolojik Yapı Değişiminin Alınan Politik Kararlar İle İncelenmesi

Ürgüp için önemli bir tarih, 1960'larda etkisini göstermiş kaya düşmeleri ve bunun ardından halkın güvensiz ve "afet riskli" olduğu düşüncesi ile evlerinden çıkartılması olmuştur. Özellikle Kayakapı, Esbelli, Yunak gibi tarihî mahallelerde olan bu yerinden edilme durumu ardından halk, daha çok kaya oyma mekânlar ve oyma-yığma yapılardan oluşan yamaç yerleşimi yerine düzlük alanlara yönlendirilmiş, yine bu sebeple kent doğu yönünde gelişim göstermiştir.

"Afet" adı verilen bu sorun ve ardından uygulamalar yaklaşık 50 yıl önce Zelve ve Çavuşin köylerinde bazı kayaların çökerek altlarındaki eski taş evlerde yaşayanlardan birkaçını öldürmesi üzerine başlatılmıştır. Halka kaya oyma mekânlar dışında yeni yerleşim noktaları gösterilmiştir. Hükümetin destek programı ile yapılan yeni evler çok ucuza mal edilmiştir. Evlerin yalıtım sistemi bulunmamaktadır ve oyma-yarı oyma konutlardan çıkan halkın adapte olabileceğinden farklı nitelikler sunan konut tipolojileri bu evlerde kullanılmıştır. Halk, ilk önce kendisine verilen bu yeni evlere alışmamış evlerini geleneksel konut şekline uydurabilmek adına tuvaletlerini dışarı alma ya da olmamasına rağmen kendileri bir duvar örerek avlu oluşturmak gibi alternatifler geliştirmişlerdir. Bunlar sonucunda görülmektedir ki, bugün afet evleri, ilk yapıldığı durumundan daha çok geleneksel konut dokusunu yansıtmaktadır. Bu sayede insanlar, buldukları yeni yerleşim alanlarında hayatlarını sürdürebilmektedirler.

Ürgüp merkezde, tarihî dokudan koparak yeni yerleşim alanlarına geçen nüfus, hem düzlük alanlara yönlendirilmiş, bunu yanında, pek çok konutun verimli tarım toprakları üzerinde, tarım alanlarında yer seçtikleri görülmüştür. Yerleşim giderek genişlemiş, tarım topraklarına giderek baskı yapan hâle gelmiştir (Kapadokya Çevre Platformu, 2012).

Şekil 4: Geleneksel (solda) ve Yeni (sağda) Yerleşme Dokuları

Artan turizm faaliyetleri ve nüfusun etkisi ile kent merkezinde de değişimler gözlenmiştir. Merkez alanı büyümüş, işlevsel olarak gözlemlendiğinde hediyelik eşya dükkanları, yeme içme mekânları artış göstermiştir.

"Ev pansiyonculuğu" olarak başlayan Nevşehir'deki turizm aktivitesi, daha sonra gelişerek "butik otel" kavramına dönüşmüş, tarihî dokuda yer seçen butik oteller, zamanla tek yapı ölçeğinden çıkarak daha da gelişim göstermiş, tevhide yapılmayan ancak aynı yatırımcıya ait olan alanlarda, daha büyük ölçekte bir turizm faaliyetleri yapılmaya başlanmıştır (Kapadokya Çevre Platformu, 2012).

2.2. Ürgüp Kent Merkezi'nin Günümüzdeki Sorunları

Günümüz Ürgüp kent merkezinin sorun ve potansiyellerine bakıldığında, turizm faaliyetlerinin yoğun şekilde görüldüğü Esbelli, Yunak gibi tarihî doku içerisinde yer alan mahallelerde, afet riskinden sonra terk edilerek boşaltılan yapıların, köhneme sürecinin durdurulması ve yapıların yeniden değerlendirilerek ve bakımları yapılarak kullanılmalari, bu mekânları, boş, işlevsiz, kimliksiz alanlar olmaktan çıkarmış, hem korumanın hem de kullanmanın sağlandığı alanlara dönmelerine katkıda bulunmuştur. Alan tespit çalışmaları sonucu elde edilen bilgiler de göstermektedir ki, Ürgüp'te yer alan 178 adet tescilli yapıdan 79 tanesi restore edilmiştir. Restore edilen yapıların fonksiyonlarına bakıldığında ise, 57 adet turizm yapısı, 12 adet konut görülmektedir. Bu da alanda tarihî yapıların turizm fonksiyonu ile işlev kazanıp, korunduğunu bir kez daha göstermektedir.

Öte yandan, yapılan planlama çalışmalarına bakıldığında, 1/25.000 ölçekli Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Bölgesi Planı'nda, Avanos ve Ürgüp gibi kentsel yerleşmeler için de kısıtlı bir kentsel gelişim önerildiği belirtilmiştir. Buna karşın, 2010 yılında 18.631 kişi olan Ürgüp kent merkezi nüfusu, 2030 yılı projeksiyon nüfusunda 32.724 kişi olarak belirlenmiştir. Belirtilen nüfus, alandaki mevcut nüfusun iki katı gibi bir orana denk gelmektedir ki, bu nüfus ile birlikte kentte yer alacak yeni fonksiyon alanları ve hizmetler düşünüldüğünde, sonuç olarak kısıtlı bir büyümeden daha fazlasının ortaya çıkacağı gerçektir. Bu neredeyse iki katına ulaşan nüfus artış projeksiyonu Ürgüp kent merkezi gibi tarihî ve kültürel miras alanları barındıran bir bölge için oldukça yüksektir.

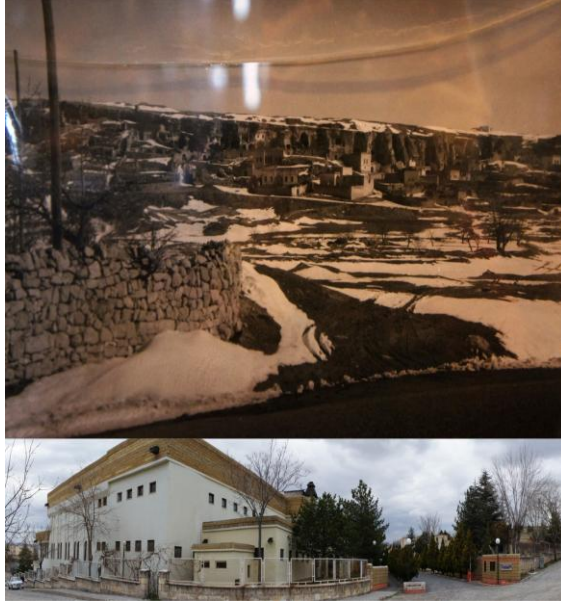
Kapadokya Bölgesi'nde butik otellerin yaklaşık 15 kadar olan yatak kapasitesi standardı, bölgedeki kimi butik otellerde 40-50'ye varacak kadar artırılmış ve yine aynı butik otellerin büyüme çalışmaları devam ettirilmiştir. Bu durum da bölgede uygulanan küçük ölçekli işletme mantığının bambaşka bir boyuta taşınmasına, tekelleşme yaşanmasına ve kimi tarihî dokuların tamamen yerelden koparılarak turizm bölgelerine/mahallelerine dönüşmelerine neden olmuştur (Kapadokya Çevre Platformu, 2012).

Şekil 5: Mahalle Ölçeğine Yaklaşan Büyüklükte Butik Oteller

Ürgüp kent merkezi için gözlemlenen başka bir sorun, yerleşimin doğuda verimli tarım topraklarına doğru büyümesi ile birlikte doğal sit alanlarına zarar verir şekilde gelişmesidir. 1982 yılı ilanlı Turizm Teşvik Yasası sonrası, Turizm Bankası Ürgüp'te örnek niteliğinde bir otel ve lojman alanı için, sit alanı içerisinde yer seçmiştir. I. derece doğal sit alanı

olan bu yer için ilk resimlere ulaşıldığında (1977 tarihli), alanda kaya mezarlarının yer aldığı görülmektedir. Doğal sit alanı içerisinde yer alan alanda, kaya mezarlar, bahçe ve kaya harman alanları bulunmakta iken, kaya mezarları taşınmış ve alanlarda fonksiyon değiştirilerek turizm amaçlı kullanım hâline getirilmiştir. Tarihî değerlere verilen zarara yönelik, alanda tespit edilen en somut örneklerden birisi, budur.

Şekil 6: Esbelli Mahallesi, Doğal Sit Alanında Görülen Etkiler (1977-2013 yılları) (Kaynak: Üstteki Fotoğraf: Ürgüp Kral Fotoğraf)

Bunun dışında, yer alan bir başka somut örnek, bu sefer Yunak Mahallesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Alanda kaya mezarlarının bulunduğu nokta, 1970'li yıllarda bakımı yapılmadığı için ağır onarım gerektiren durumda bulunmaktadır. Günümüzde ise aynı yapı, turizm amaçlı kullanılmakta, ancak mevcut fonksiyonundan bambaşka bir içerikle kullanılmaktadır. Kaya mezarlarının olduğu alanlar günümüzde birer butik otel odasına dönüştürülmüş ve bu şekilde turizm faaliyetinin yürütüldüğü bir alan olmuştur.

Esbelli Mahallesi'nde yer alan ve afet ilanı döneminde boşaltılmış ve köhneme sürecine terk edilmiş yapılardan bir örnek, içerisinde bulun-

durduğu kültürel miras örnekleri ile dikkat çekmiştir. Yapı içerisinde, yaşıyanın çizdiği ve haneye getirilen her bir yeni eşyanın yer aldığı çizimler, günümüze kadar getirilmiş önemli örneklerdendir. Ancak yapının durumuna bakıldığında, yapı içerisinde günümüzde yazılmış yazılar, yapıya verilen genel zararlara bakıldığında, koruma kavramının hâlâ alanda yeterince sergilenemediği ve özgün yapıların ve değerlerin günümüzde korunamadıkları için yok olma tehlikesi ile karşı karşıya oldukları net bir biçimde görülebilmektedir. Bunun yanında alanda turizme yönelik düzenlemeler yapılmadan, turistler alanı kendi imkânları ile gezmeye çalışmakta, bu arada da yetersiz denetimlerin de etkisi ile, bu tarihî alanların duvarlarına yazılar yazılmakta, taşlarına zarar verilmekte veya oyma-yarı oyma yapılar içerisindeki değerli kalıntılara da zarar verilmektedir. Bu da tarihî alanlarda sağlanmaya çalışılan sürdürülebilirlik kavramına ve ilkesine büyük uyumsuzluk göstermektedir (Kapadokya Çevre Platformu, 2012).

Şekil 7: Yunak Mahallesi, Yapılarda Yanlış İşlevlendirme Örneği

Şekil 8: Esbelli Mahallesi'nde Yer Alan Tarihî Çizimler

Ürgüp merkezinde turizm, tarihî ve kültürel miras alanlarına, mekânlara doğru işlevler verilemediği, planlar ile temel kararların detaylı düzeyde alınmadığı, koruma çalışmalarının yeterince aktif uygulanmadığı ve denetimlerin yetersiz kaldığı durumlarda zarar vermiştir. Bu durum da tarihî kültürel miras alanlarının tahribatlarının her geçen gün artmasına sebep olmaktadır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Ürgüp kent merkezi, sahip olduğu potansiyeller bağlamında korunması ve geleceğe taşınması gereken bir yerleşmedir. Bu noktada günümüzde yerel yönetimlerin denetim çalışmalarında yetersiz kalması, alınan plan kararlarının bölgenin sahip olduğu hassasiyetle orantılı olarak detaylandırılmaması, turizm sektörünün sürekli büyüyen ve tarım alanlarına, doğal sit alanlarına baskı yapan, butik otel yaklaşımından çıkarak büyük ölçekli işletmelere dönüştürülmesine izin verilmesi, günümüz kentinin yaşadığı en temel sorunlardandır. Yerel halkın bulunduğu çevreyi düzenleme sürecinde yaşadığı maddi yetersizlikler, tüm süreci tetikleyen önemli etkenlerden birisidir. Hâlâ terk edilmiş durumda, boş, köhnemiş hâlde pek çok tarihî yapının bulunduğu bu alanın düzenlenmesi ve ye-

niden yerele kazandırılması kısmında yerel yönetimlere düşen görev de büyüktür.

Bu noktada yerel yönetimler için öncelikli konular arasında koruma kararlarının daha detaylı bir düzenleme ile nasıl alınacağı, bu düzenlemelerin nasıl uygulanacağı ve mali boyutunun nasıl karşılanacağı soruları yer almaktadır. Tarihî ve kültürel miras alanı niteliğinde olan bu bölgede koruma çalışmaları için yabancı ülkelerden kaynak akışı sağlamak, dış borçlanma ile bu alanların düzenlenmesini gerçekleştirmek bir alternatiftir. Bunun yanında "koruma bankaları" oluşturularak ülkemizde iç borçlanma ile bu alanların yenilenmesi ve düzenlenmesi yine mümkündür.

Konut dokusu haricinde gitgide büyüyen bir ölçekle çevresine yayılan turizm alanları için de düzenlemelere gidilmelidir. Bu noktada yatak kapasitelerinden seçilen alanların büyüklüklerine kadar detaylı düzenlemeler getirilerek kenti besleyen ve geliştiren turizm kavramının da kente zarar vermesinin önüne geçilmelidir. Günümüz Ürgüp kent merkezinin sorunlarının çözümü için gerekli temel adımlar bu şekilde atılabilir.

Kaynakça

- Devlet Planlama Teşkilatı. (1983). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*.
- Esmer, M. A. (1992). *Avanos'un eski Türk evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kapadokya Çevre Platformu. (2012). *Kapadokya Doğal ve Kültürel Bozulmalar Hakkında Rapor*.
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1, 3–10.
- Önen, O. (2000). *Türkiye'nin turizm sektöründeki gelişmeler, Dünya turizmindeki yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası'nın rolü*. Ankara: TKB Matbaası.
- Sun, F. (2003). *Kitle turizminin Türkiye kıyı alanlarına etkileri: Alanya-Gazipaşa kıyıbandı*. Yıldız Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

Kentsel Yoksullukla Baş Etmede Dayanışma Ağlarının Rolü: Konya Örneği

*

Gamze Aksan¹

Özet

Bu çalışma, dayanışma olgusunun kentsel yoksullukla baş etmedeki rolüne odaklanmaktadır. Yoksullukta özellikle yaşam koşulları düşünüldüğünde eğitim ve sağlık imkânlarından yararlanma, barınma koşulları ya da sosyal aktivite açısından toplumun diğer kesimleriyle aralarında var olan eşitsiz koşulların ötesinde, gıda yoksunluğu gibi hayati risk taşıyan durumlara baş edilmesinde yoksulların formal ve enformel düzeyde sahip oldukları dayanışma ağlarının potansiyeli, yaşama tutunmalarını sağlayan koşulları da belirlemektedir. Çalışmada yoksullukta yapabilirlikler ve yapabilirlikten yoksunluk yaklaşımları ekseninde, yoksulların kaynakları ve kaynakların yoksunluğu tartışmaları ile birlikte işleveselleştirilebilen dayanışma ilişkilerinin düzeyleri önem kazanarak bu yaşantıya dair betimleyici veriler analiz edilmiştir. Burada dayanışma ilişkilerinin birtakım düzeylerdeki potansiyellerini ve sınırlılıklarını görebilmek için; ilişkilerin yönü, sıklığı, yoğunluğu, karşılıklılığı, kapalı ya da açık oluşu ve bağlantı sağlayabilme kapasitesi gibi ilişkiye ait birtakım niteliksel ve niceliksel özellikleri ifade edebilmeyi sağlayan sosyal ağ yaklaşımından faydalanılmıştır. Böylelikle, Konya kentinde üç merkez ilçede ikamet eden 320 yoksulla görüşülerek kentsel yoksullukla baş etmede dayanışma ilişkilerini nasıl organize ettikleri ve bu ilişkilerden fayda sağlayabilme düzeyleri ortaya konulmuştur. Bahsedilen dayanışma ilişkileri formal ve enformel düzeyleri ile ele alınarak; devlet ve sivil toplum tarafından temsil edilen formal ağların yanı sıra aile, akraba, komşu, arkadaş ve hemşerilik bağlarını ifade eden enformel ilişkilerin tabiri caizse, yoksulların derdine derman olabileme imkânı, somut verilerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilere göre, yoksulların gündelik hayatlarında formal ya da enformel dayanışma ilişkileri ile sadece içinde buldukları durum ile baş edebildikleri ortaya çıkmaktadır. Temelde yoksullukla mücadele stratejileri ve hedeflerini gerçekleştirmek enformel dayanışma ilişkilerinin birincil amacı değilse de, özellikle formal dayanışma ilişkilerinin yoksulluğu önleme misyonuyla, sürdürülebilir kaynakları destekleme noktasında yetersiz kaldığı, dolayısıyla yoksullukla “mücadele” amacını yeteri ölçüde yerine getiremediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: yoksulluk, hane geçim stratejileri, dayanışma ağları.

---

¹ Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (gaksan@selcuk.edu.tr)

The Role of Solidarity in Tackling with Poverty: The Case of Konya

*

Gamze Aksan

Abstract

This study is focused on the role of the notion of solidarity on struggling with poverty. Considering especially life conditions, beyond the unequal provisions such as education, health, harbouring, on the other hand, lack of social activities in comparison to the other social stratum, some risky situations for surviving such as lack of deprivation of food, etc. let poor people to construct formal and informal solidarity networks, which potentially help them to hold on to life. Within this scope, in the study, in the light of the approaches regarding actualizations and deprivation of actualization, the resources of poor people and the lack of resources has been descriptively analysed by considering the levels of solidarity relationships. In order to see the potential and limitations of solidarity relationships, it has been utilized from the approach of social network, which qualitatively and quantitatively measure the frequency, direction, intensity, reciprocity, openness and closeness, connectional capacity of the social relationships. In doing so, it has been analysed by means of in-depth interviews, which were applied to 320 participants, how the poor people in the three districts of Konya city can struggle with urban poverty and how solidarity networks are utilized by them in order to get over poverty. By considering aforementioned solidarity relationships, it has also been investigated the informal family, relative, neighbour relationships, which are widely used in order to compensate the negative effects of poverty, in addition to formal state and civil society relationships.

According to data obtained by the research, it has been understood that poor people can only struggle with their current position by the help of formal and informal solidarity relationships. Basically, even though the strategies regarding struggle with poverty are not the main target of informal solidarity relationships, it is observed that formal solidarity relationships seem insufficient to support sustainable resources, so these formal solidarity relationships have difficulty in satisfying the target of struggling with poverty.

Keywords: urban poverty, solidarity networks, household livelihood strategies.

Giriş

Sosyolojik teoride genellikle modernleşmenin etkisi ile oluşan yeni toplumsal düzende işlevi ekseninde tartışılan dayanışma olgusunun ilişkiler boyutunda geleneksel özelliklerini giderek yitirdiği ve bireyleri birbirine bağlamada daha az etkili olduğu görüşü hâkimdir. Toplumda yardımlaşmayı, iş birliğini, karşılıklılığı ifade ederek bireyleri bağlayan ve özellikle desteğe ihtiyaç duyulduğu anlarda işleve geçerek hayatı kolaylaştıran dayanışma ilişkilerinin toplumsal bir kategori olarak yoksulluktaki yeri şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Genellikle hane geçim yollarını organize etmede önemli bir unsur olarak dayanışma ilişkileri, yoksulların gelir azlığı veya yokluğundan kaynaklanan yoksunluklarını tolere etme bağlamı ile belirginleşerek bu toplumsal kategorinin sosyal ilişkilerdeki konumuyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Özellikle yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksunluk tartışmaları ekseninde düşünüldüğünde dayanışma ağlarının işleyişi, yoksulların yoksul yaşantı içindeki potansiyellerini ve sınırlılıklarını açığa çıkarmaktadır.

Yoksulluk literatüründe yoksul yaşantı içerisindeki bireyler genellikle pasif ve edilgen aktörler olarak ele alınmaktadır. Ancak bu bakış açısı gerçekte, gündelik hayatta yaşadıkları yoksunluklarla başa çıkmada birtakım kaynakları, çoğunlukla da sahip oldukları ilişkileri işlevselleştirmeye çalışan ve böylelikle belirli sınırlılıklarda yaşamlarını idame ettirebilen aktif özneler olarak yoksulların çabasını gizlemektedir. Yoksullukla mücadelede sürdürülebilir kaynakların önemine atfen, bu yaşantının iyileştirilebilmesi veya kurtuluşun gerçekleşebilmesi için yoksul yaşantının tüm yönleri ile ortaya konması gerekmektedir. Dolayısıyla yoksulların geçim ilişkilerinde dayanışma ağlarını işlevselleştirebildikleri ölçüde yoksullukla baş edebilme düzeyleri, çok temel bir biçimde içinde buldukları şartların sadece maddi değil, insani unsurlarla da ele alınmasını sağlayarak bu kategori ile ilgili daha bütüncül bir çerçeveyi ortaya koyabilmektedir. Bu noktada toplumsal ilişkilerin güçlü yanı olarak dayanışma ağları, formel ve enformel düzeyde destek sağlayabilme kapasitesiyle aslında yoksunlukların bir köşesinden bu yaşantıya dokunarak birtakım işlevleri karşılayabildiği ölçüde toplumdaki önemini de somutlaştırmaktadır.

Çalışma teorik olarak “yoksulluk” ve “yoksullukta dayanışma ağları” kurgusunu içermektedir. Bu bağlamda kentsel yoksullukta yoksulların

içinde buldukları durumla baş etme ilişkileri, yoksulların kaynakları ve kaynakların yoksunluğu yaklaşımları ile ilişkilendirilerek yoksulların dayanışma ağlarına ulaşabilme ve onları üretebilme potansiyelleri değerlendirilecektir. Diğer taraftan hane dışı kaynaklar olarak dayanışmanın formel ve enformel düzeyleri ele alınacaktır. Çalışmanın pratik yönü ise Konya kent merkezinde ikamet eden 320 yoksulla görüşmelerden elde edilen veriler çerçevesinde yoksulların gündelik hayatta yoksullukla baş ederken işlevselleştirdikleri/ebildikleri dayanışma ilişkilerini ve bunların limitlerini görebilmeyi sağlayacaktır.

Yoksulluğun Mutlak ve Göreli Boyutları ile Daha “İnsani” Ekseni

Yoksulluk literatüründe birçok yoksulluk türünün ve buna bağlı ölçüm kriterlerinin saptandığını söylemek mümkündür. Örneğin literatürde sadece yoksulluğu niteleyen yaklaşık yirmi adet yoksulluk kavramsallaştırması bulunmakta, bu kavramların çoğu açıkladığı yoksulluk türü ile ilgili bazı ölçüm kriterleri önermektedir. Bahsedilen kavramsallaştırmalar, yoksulluğu tanımlamaya çalıştıkları toplumsal gerçeklik bazında önem kazansa da içlerinden bazıları, doğası gereği ilgili alana atfedilen neredeyse her çalışmada değinilmeden geçilmeyen kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Bunlar, mutlak ve göreli yoksulluktur. Gerçekte yoksulluğun mutlak ve göreli boyutları, yoksulluk türlerindeki bu çeşitliliğin çoğu açıdan temel bir nedeni olarak, yoksulluğu ölçmedeki zorluğun sebeplerini de anlaşılır kılmaktadır.

Diğer taraftan gelir, tüketim ölçütlerini baz alan yoksulluk analizleri her ne kadar yoksulluk sorununu tek başına açıklamaya yetmese de, yoksulluğun “yok”tan türetilen kelime kökeninin “var” ya da varsıllık ile ilişkisi, bir sınıra işaret etmekte, böylelikle de yoksulluk çok temel bir biçimde belirli bir sınırın altında kalmayı ifade etmektedir. Yoksulluk analizlerinde “yoksulluk sınırı” olarak ifade edilen bu sınır gerçekte siyasi tercihleri ve sosyal politika konusunu da yakından ilgilendirmekle birlikte (Goedhart vd., 1977, s. 505), yine mutlak ve göreli boyutları hesaba katarak yoksulluğun düzeylerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mutlak yoksulluk, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gereken asgari gelir ve harcama düzeyleri gibi mutlak göstergeleri baz alarak, belirli bir gelir seviyesinin altında yaşayan ya da temel mal ve hiz-

metleri satın almaya gücü yetmeyen birey ve hane halklarının yoksulluk durumunu anlatmakta (Gökovalı vd., 2014, s. 342), gelir ve günlük kalori ihtiyacının yanı sıra bazen geniş bir mal ve hizmet paketine de ilişkin hesaplamaları içermektedir (Hulme vd., 2001, s. 8). Bu yaklaşıma göre belirlenen kriterler evrensel olarak geçerli görülmekte, geçim standardının aynı yaş ve fiziksel özelliklere sahip kişiler için nerede yaşadıkları fark etmeksizin, benzer özellikler taşıdıkları fikri doğrultusunda belirtilen standardın altında kalanlar yoksul kabul edilmektedir (Giddens, 2005, s. 309). Yoksullukta sıkça dile getirilen “asgari ihtiyaçlar”ın ya da buna ilişkin standardın ne olduğu gerçekte açıkça “görelî” bir duruma işaret etmektedir (Sen, 1979, s. 288). Görelî yoksulluk yaklaşımı da bu bağlamdan hareketle, içinde yaşanan toplumdaki gelir dağılımına ait bir ortalama değeri “eşik” olarak kabul eder (Işık ve Ataç, 2011, s. 5). Dolayısıyla daha geniş bir perspektifle, eşitsizliğin objektif ve sübjektif sonuçlarını içeren görelî yoksulluk yaklaşımı, ekonomik eşitsizlik pratiklerinin ve bunun doğurduğu sonuçların yanında yoksullukta ülke içi ve ülkeler arası farklılaşan düzeylerin ortaya konulmasında eksik yönleri bulunan mutlak yoksulluk yaklaşımına alternatif olarak daha çok tercih edilmektedir (Seaman, 2006, s. 907).

İnsani yoksulluk yaklaşımı ise, mutlak ve görelî boyutları bir araya getirerek daha bütüncül ve “insani” bir yoksulluk tanımı ve ölçümü önermektedir. BM Kalkınma Programı’nın öne sürdüğü bu tanımlama, yoksullukta seçimler ve fırsatların önemsendiği ölçüde eğitim düzeyini, sağlık ve gıda kaynaklarına erişebilmeyi, aynı zamanda siyasal özgürlük, güvenlik ve dışlanmayı kapsamaktadır (Fukuda-Parr vd., 1997, s. 17; Rakodi, 2002, s. 27; Topçuoğlu ve Aksan, 2013, s. 253; Doğan, 2014, s. 18). BM Kalkınma Programı’nın insani gelişme endeksi olarak belirlediği ölçütlere ilişkin (kalkınma-sürdürülebilirlik, bilgi ve insani yaşam standartları) ortalama değerlerin altında kalanları ifade eden insani yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesinde temel parametreler; yaşam beklentisi, okuryazarlık, sağlık hizmetleri ve güvenli su kaynaklarına erişim ve (özellikle çocuklar için) beslenme sorunlarını kapsamaktadır (Fukuda-Parr vd., 1997, s. 14). İnsani yoksulluğa paralel olarak yine BM tarafından geliştirilen çok boyutlu yoksulluk ise diğer tanımlardan farklı olarak yaşamı sürdürmek için gereken insani değerlerle birlikte, yoksul yaşamındaki yoksunlukları daha fazla çeşitlendirerek ele almasıdır. Çok boyut-

lu yoksulluk, ilk olarak Amartya Sen tarafından öne sürülen “yapabilirlik yaklaşımı” ile temellenmektedir. Yapabilirlik yaklaşımı ise kişilerin yaşamlarında faydalı işlevleri başarmalarını sağlayan kendi gerçek kabiliyetlerini gerçekleştirebilmede sahip oldukları içsel ve dışsal potansiyellere odaklanır (Sen, 2008, s. 271). Bu yaklaşım, yoksullukta bireylerin geliri ve yapabilirliği arasındaki ilişkiyi her koşulda pozitif yönlü olarak değerlendirmemekte, burada belirleyici etkenler yine bireylerin sahip olduğu kişisel ve sosyal potansiyellere göre şekillenmektedir (Sen, 2008, ss. 280-81). Böylelikle bireylerin söz konusu alanlara ilişkin potansiyellerindeki birtakım eksiklikler ya da yoksunlukları “yapabilirlikten yoksunluk” olarak da değerlendirebilmek mümkün olmaktadır.

Yoksullukla Baş Etme: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk

Yoksulluk ile ilgili tanımlamalar içinde yaşanan koşulları mutlak ve göreceli boyutları ile ele almayı mümkün kılsa da yoksulların içinde buldukları koşulların soyut ve somut her bir ögesi ile nasıl bir ilişki kurduğu, gündelik yaşamda yoksullukla nasıl baş ettiği, hangi yolları işlettiği gibi soruların cevaplarını salt bu yaklaşımlardaki parametrelerle ölçebilmek mümkün değildir. Bu anlamda yoksulluğun, yapabilirlik yaklaşımı ile ya da yapabilirlikten yoksunluk olarak ele alınması, ilgili literatür için gerçekte önemli bir miladı oluşturmaktadır. Söz konusu eğilim, ekonomik eşitsizlik tartışmalarıyla gelir ve harcamaya odaklanan yoksulluk araştırmalarının yönünü yoksulların sahip oldukları kaynaklara ve imkânlarla çevirerek genellikle yoksulluk, gelir dağılımı, işsizlik gibi çalışmaların nesnesi konumundaki yoksulların birer “özne” olarak, yoksunlukları tolere edebilme sınırlarını anlamayı mümkün kılmaktadır.

Yoksulluk durumunda benzer sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çevre şartlarına sahip bireylerin aynı refleksleri göstermemesi, farklı baş etme yolları geliştirebilmenin yanı sıra bazen de tepkisiz kalması söz konusudur (Bkz. Karim, 2008; Kardam ve Yüksel, 2004; Güneş, 2014). Bu bağlamda yoksulların yapabilirlikleri, diğer yönelimleri içerisinde farklılaşarak öne çıkmaktadır. Yapabilirlik, esas olarak insanlar açısından değerli olan işlevsellikleri başarabilme özgürlüğünü yansıtmaktadır (aktaran Kardam ve Yüksel, 2004, s. 50). Özellikle yoksulluk bağlamı okunduğunda yapabilirlik; düşük eğitim seviyesi, bilgisizlik, yetersiz sağlık

hizmeti, açlık, kötü sağlık koşulları, uygunsuz barınma koşulları ve cehalet gibi olumsuzlukların potansiyel sonuçlarından kaçınabilme becerilerini ifade etmektedir. Bahsedilen bu olumsuzlukların uzun süreli etkilerinin yansımaları olarak yoksulluğun kronikleşmesi, yapabilirlikten yoksunluğun olası sonuçlarıdır (Temiz, 2008, s. 76).

Yoksulluğun odağında duran gelir azlığı ya da yokluğunun en temel sonucu olarak ortaya çıkan bir dizi yoksunlukla baş edilmesinde yoksulların işlevselleştirebildikleri stratejiler, yapabilirliğin kapsamı ve sınırları ile büyük ölçüde ilişkilidir. Yoksullukla baş etme stratejileri olarak ifade edilmek istenen ise genel olarak, yaşam koşullarını bozan içsel ve dışsal faktörlere karşı toplumun genel refah düzeyinin altında kalmamak için hane ve bireyler tarafından geliştirilen davranışlardır. Geçim stratejilerini içeren analizler, insanları yoksulluğun kurbanı olarak görme eğiliminin ötesinde, farklı koşullar karşısında üretken ve aktif aktörler olarak ele alır (Güneş, 2014, ss. 89-90). Bu noktada yoksulların baş etme yolları olarak bireysel ya da yapısal unsurları içeren makro ve mikro düzeyler ön plana çıkmaktadır. Bireysel ya da mikro düzey, yoksulun kendisi ile benzer koşulları paylaşarak bir ilişki biçimi ürettiği, içinde yaşanan birim olarak hanenin yoksullukla baş etme adına ortaya koyduğu geçim stratejileri iken, yapısal ya da makro koşullar, yoksulların hane dışı formal ve enformel kaynaklarını, içinde buldukları ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel koşulları doğrultusunda kendileri için üretilen sosyal politikaları, bu konuda yönetim mekanizmalarının ya da sivil toplum kuruluşlarının aldığı inisiyatifleri ve yoksullukta formal düzeyde yardım ve dayanışma ilişkisi üretebilme potansiyellerini kapsamaktadır.

Hane Geçim Stratejileri: Yoksulların Dayanışma Ağlarına Ulaşabilme ve Onları Üretebilme Potansiyeli

Hane geçim stratejilerinin, bir kavram, analiz birimi ya da tekniği olarak, araştırmacılara dünyadaki farklı toplumlarda gerçekleşen sosyal değişimi anlama konusunda yardımcı olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu çerçevede, kaynakların farklı toplumsal gruplar için farklı derecelerdeki önemini, bu kaynakların nasıl kullanıldığını ve nasıl bir araya geldiğini ortaya koyabilmektedir. Ayrıca bu bakış açısı, kaynakların sınırlı oluşu ya da sınırlı kaynaklarla ne yapılması gerektiği gibi konularda herhangi

bir kabule dayanmaksızın, içinde bulunulan şartlar bazında değişebilen ekonomik rasyonel davranışın görülebilmesini sağlamaktadır (Wallace, 2002, s. 286). Yoksulluğu ve yoksulluğun nasıl yaşandığını anlamaya çalışırken öncelikle haneye bakmak, mağduriyetin boyutlarının anlaşılmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda insanlara birlikte ve ayrı ayrı mağdur oldukları koşullarla başa çıkmak için çeşitli yollar üreten, güç koşulları kendi lehlerine değiştirmeye, hiç olmazsa hafifletmeye çalışan toplumsal özneler olarak bakabilmenin yolunu açar (Bora, 2007, s. 99).

Yoksulluğa karşı hane halkı düzeyinde alınan önlemleri ifade eden Şenses (2006, ss. 247-249) bunların iş gücü piyasası koşullarına göre şekillendiğini, diğer taraftan hane halkı harcamalarının kısıtlanmasından hane halkı birleşiminin değişimine kadar bir dizi önlemi içerdiğini belirterek dört ana başlığa değinmektedir. Bu önlemler ilk olarak; gıda üretmek, yakacak toplamak gibi geçimi sağlamaya dönük etkinliklere yönelme ve bu amaçla hane halkı ve topluluk bazında dayanışmanın artırılmasıdır. İkincisi; daha ucuz mal ve hizmetlerin satın alınması, öğün sayısının azaltılması, çocukların okuldan çekilmesi, ev eşyalarının ve sahip olunan araç gereçlerin onarımını erteleme, sağlık, giyim, eğitim harcamalarının yanında sosyal alandaki harcamaları kısma gibi yollarla hane halkı tüketim harcamalarının azaltılması ve harcamaların artan ölçüde gıdaya yönlendirilmesidir. Diğer taraftan hane halkı gelirlerini arttırmak için hane halkının yakınların katılımlarıyla genişletilmesi veya yeni doğumları önleme gibi yöntemlerle hane halkı büyüklüğünü ve birleşimini değiştirmeye yönelme ve başka yerleşim yerlerine göç etme ya da tersine göçler de geçinebilmek için işlevsel kılınmaya çalışılan yollardandır. Son olarak daha fazla hane halkının iş gücüne katılmasını sağlayarak veya yeni girişimler yoluyla hane halkı gelirlerinin artırılması gibi önlemler, yoksullukla baş etmede hane geçim stratejilerinin düzeylerini yansıtmaktadır.

Öte yandan, yoksulların geçim yollarını ele almada sıkça kullanılan "strateji" kavramı ile ilgili literatürde birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Özellikle kalkınma literatüründe sıkça kullanılan bu yaklaşımın analitik olarak hatalı yönlerinin olduğu belirtilmektedir (Wallace, 2002, ss. 280-281). Örneğin Wolf (1992, s. 20) çalışmasında yoksulların "kendi seçimleriyle yüzleşmekten ziyade kendi kontrollerinin ötesindeki güçler tarafından yönlendirilmekte oldukları"nı ifade etmektedir. Bu yaklaşım;

koşulları kendileri yönetemedikleri için -açlık, barınma koşullarını kaybetme tehditleri, işsizlik ve gündelik işler, korku, bakıma muhtaç çocuklar- gibi süregiden sorunların, yoksulların kendileri veya hane adına uzun süreli planlar geliştirebilmelerini, seri karar verebilmelerini ve strateji geliştirmelerini engellediğini öne sürmektedir.

Güneş ise çalışmasında (2014, ss. 91-92), "hane geçim stratejileri" kavramının kullanımında birtakım "sınırlılıklara" değinmektedir. Bunlardan ilki, özünde Wolf'un da (1992, s. 20) bir sorun olarak ifade ettiği yaklaşımın, eylemlerde serbest ve özgür olduğu varsayımına dayanması ve bu noktada bireylerin aktif birer aktör olarak seçme özgürlüğüne sahipliği konusunun abartılmasıdır. Gerçekte hiçbir aktör tamamen özerk karar verebilecek koşullara sahip değildir. Diğer sorun ise, strateji kavramının ekonomik boyutta ele alınmasıdır. Bu durum davranışların arkasında yatan kültürel, geleneksel birtakım motiflerin ihmal edilmesine neden olmaktadır. Üçüncüsü, kavramın kullanımındaki zaman algısındaki sorunlardır. Çocukların eğitime yapılacak yatırımlar uzun vadeli stratejiler olurken, hane reisinin beklenmedik biçimde işten çıkarılması konusu, ailenin acil karar vermesini gerektiren kısa dönemli stratejileri içerebilmektedir. Bu bağlamda kısa ve uzun vadedeki stratejilerin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Dördüncü problem ise "strateji" kavramının kendisi ile ilgilidir. Kavram, bir amaca ulaşmak için var olan seçenekler arasında en uygun olanın akılcı bir şekilde seçilmesidir. Ancak Güneş'e göre (2014, s. 92) bireyler karar almada her zaman ve her koşulda akılcı davranmayabilmekte, bu kararlar bilinçsiz motivasyonlar sonucunda da gerçekleşebilmektedir. Başka bir sınırlılık ise kavramın hane içinde gerçekleşen güç ilişkilerini ihmal etmesi olarak değerlendirilmektedir. Hane üyelerinin, ailenin ortak faydasını azamiye çıkarmak için rasyonel tercihler yaptığı yönündeki algı, hane içinde toplumsal cinsiyet ve yaşa bağlı güç ilişkilerini göz ardı ederken maliyet fayda hesabı, fedakârlık rolü ve farklı güç dağılımları dikkate alındığında bütün aile üyelerinin ortak faydayı sağladığını söylemek imkânsızlaşmaktadır (Güneş, 2014, s. 92). Hanenin her zaman ve koşulda, ortak çıkarlar çerçevesinde birleşebilen ve rasyonel kararlar alabilen bireylerden oluşan bir gruba işaret etmediği de göz önünde bulundurulmalıdır (Bora, 2007, s. 100).

Gonzales De la Rocha ise yoksulluğu açıklamada kullanılan bu terminoloji ile ilgili çarpıcı bir durumu ortaya koymaktadır. Yoksulların yaşadığı durumu anlatan sağ kalma/hayatta kalma stratejileri modelini “yoksulların kaynaklarından kaynakların yoksulluğuna” dönüşme ekseninde değerlendiren De la Rocha (1994) öncelikle yoksulların değişen koşullar karşısındaki becerilerine odaklanarak, bu noktada kadınların kapasitelerini işlevselleştirme kabiliyetlerinin toplumsal cinsiyet açısından farklılaşması, daha az tüketme ile birlikte akraba ve komşularla gerçekleştirilen, bazen doğrusal bazen de karşılıklı dayanışma ağlarının yoksullukta hayatta kalmadaki önemine dikkati çekmektedir. Fakat mevcut piyasa sisteminin yaşadığı dönüşümler ve 1990’lı yıllardaki kriz ortamları gibi sebeplerle birlikte modernleşmenin dayanışma ağlarını zayıflatmadaki etkileri ve var olan kaynakların erozyona uğraması (örneğin aile biriminin problem çözmedeki görevlerini yitirmesi) gibi sonuçlar neticesinde Gonzales De la Rocha (2001) kendi çerçevesini “kaynakların yoksulluğu” fikrine oturtmaktadır. Bu noktada Gonzales De la Rocha (2007, ss. 47-48) sağ kalma/hayatta kalma stratejileri olarak da ifade ettiği bu yaklaşımın mite dönüşme problemini açıkça ifade etmektedir. Adaptasyonu, karşılıklılığı ve dayanışmayı temel araçlar olarak öne çıkaran “sağ kalma” mitinin yoksulluk çalışmalarında yaygınlaşması, problemin asıl kaynağını örten ve yoksulların içinde bulunduğu durum karşısında sorumlu olan asli birimlerin, özellikle de politikacıların, yoksulların her zorlukta sığındıkları bir kapı olarak hayatta kalmasını sağlayan enformel ilişkilere ya da doğal güvence ağlarına gizlenmesini mümkün hâle getiren bir anlatıya dönüşmesi sakıncalıdır. Örneğin karşılıklı destek, güven ve dayanışma ağlarının yoksulları her koşulda koruduğu fikri, işsizlik gibi devlet düzeyinde çözüm üretilmesi gereken bir problemi gizleyebilmektedir.

Burada asıl vurgulanması gereken ise yoksulluğu önlemede sürdürülebilir kaynakların geliştirilebilmesi açısından yoksulların yapabilirliklerine odaklanılması ve yukarıda bahsedilen temel eleştirileri ve limitleri göz önünde bulundurarak yoksulların becerileri, kaynakları ve kaynakların yoksunluğu ölçüsünde yoksulluğu önleyebilecek çözüm yollarının geliştirilebilmesinin sağlanmasıdır. Gerçekte, -işe yarasın ya da yaramasın- geçim ilişkilerinin işletildiği hanenin yoksulluğunu analiz etme ve konuya ilişkin kalıcı çözüm yolları üretilmesinde yoksulların kaynakları

ve kaynaklardan yoksunlukları iki boyutlu bir denklem değil, bu konudaki toplumsal gerçekliği anlamamanın, açıklamanın ve eylemliliğin sınırlarını belirleyen bütünsel bir yaklaşım olarak görülmelidir.

Hane Dışı Kaynaklar: Dayanışma Ağlarının Formel ve Enformel Düzeyleri

Yoksulların, yoksullukla baş edebilmesinde hanenin ürettiği geçim stratejilerinin yanı sıra hane dışı kaynakların varlığı ve işlerliği büyük önem taşımaktadır. Bu kaynaklar, gerçekte içinde yaşanan toplumun toplumsal özelliklerinin temelindeki geleneksel, siyasi, kültürel, dinsel dinamiklerden etkilenerek formel ve enformel ilişkileri kapsayan aynı-nakdî, duygusal ve psikolojik düzeylerdeki yardım ve destekleri içeren dayanışma ağlarıdır. Yoksulluğun odak birimi olarak “hane”, hayatı idame ettirebilme ilişkilerinin çerçevesini çizen “geçim” ve çözüm yollarının planlı ya da anlık üretimini vurgulayan “strateji” kavramlarının yoksullukla baş etmede ifade ettiği anlam ve sınırların yanı sıra, yoksulların birtakım gerekçelerle işlevselleştirdiği (ya da işlevselleştiremediği) hane dışı kaynakların potansiyelleri de yapabilirliğin sınırlarını belirlemektedir.

İçinde bulunan şartları sürdürmeye ya da bu şartları değiştirmeye yönelik stratejileri hayata geçirme adına, bireylerin kullanabileceği kaynaklar arasında formel ve enformel kaynakların; akrabalarının, arkadaşlarının, komşularının, dâhil oldukları yasal grupların ya da organizasyonlarla oluşturdukları çevrelerin sağladığı kaynaklar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kaynakların oluşmasında, dâhil oldukları dayanışma ağları veya ortaklıkları önem kazanmaktadır (Wacquant, 2011, s. 131). Wacquant’a göre (2011) Bourdieu’nün (1986) “toplumsal sermaye” olarak ele aldığı şey aslında budur. Wacquant’ın merkez ve çeper ekseninde mekânsal ögelere odaklandığı çalışmasının evrenini oluşturan getto örneğinden bakıldığında, getto merkezi sakinlerinin toplumsal bağlarının, sayıca az, gevşek ve toplumsal değeri düşük bağlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Getto sakinlerinin söz konusu durumu sevgililerinin, anne babalarının, çocuklarının ve en iyi arkadaşlarının aşağı durumları ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla bu örnekteki yoksulların ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada merkez-çevre ilişkisine dikkati çeken Wacquant, gettonun mer-

kezinde yaşayanların çeperde olanlara nazaran daha riskli konumda olduğunu belirtmektedir. Merkezdeki yoksulların Granovetter'in (1983) ifade ettiği anlamda "zayıf bağlara" ulaşma ihtimali, çeperdekilere göre çok daha azdır.

Ancak literatürde "getto" gibi yoksulluk, sosyal ağlar ve yerleşimle karakterize edilen mekânlarda yoksulluğun ve izolasyonun kentin iç bölgelerine göre daha marjinal olduğu referansı, her koşulda sosyal sermayenin ya da ağların yoğunluğunun az olduğunu söylemek mümkün değildir. Literatürdeki bu algıyı eleştiren Champlin (1999, s. 1310) yoksulların ekonomik hayattan izole olmasının sosyal alandan da izole olması anlamına gelmediğini açıkça belirtmekte, aksine bazı örneklerde bu ilişkilerin yüksek sosyal sermaye kaynağı olabileceğini ifade etmektedir. Örneğin Amerika'da yapılan bazı çalışmalar, merkeze yakın yaşayan yoksullarla kıyaslandığında, gettoda yaşayan yoksul zenci komşuluk ilişkilerinin yoğun yapısını ve yüksek oranda komşuluk örgütlerine katılımı ortaya koymuştur. Fakat bu durum da yoksulluğu iyileştirme noktasında her şartta işlevsel bir durum olarak gözükmemektedir.

Yoksullukta hane dışı kaynaklara spesifik olarak sosyal ağların konumuyla odaklanan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Literatürde bu konuda öne çıkan çalışmaların genellikle Latin Amerika merkezli analizler olduğu görülmektedir. Yoksulluk ve sosyal ağlar konusunda Rosas'ın (2001) çalışmasındaki örnekler, sosyal ağların yoksullukla başa çıkmadaki limitlerini ortaya koyma açısından önem taşımaktadır. Formel ilişkiler hiyerarşik ve gayrişahsidir. Bu bağlantılarda desteğin ortaya çıkışında ya da sürdürülmesinde, sosyal ağların temel içeriği olan karşılıklık bulunmamaktadır. Yatay ağlar ise tahmin edilebileceği gibi enformel ağlar olarak akrabalık ilişkileri temelinde veya benzer sosyal ve ekonomik koşulları paylaşan kişiler arasında sürdürülmektedir. Bu ağlarda sınırlar bulanık iken, karşılıklı değişim, destek ve yardımlaşma ağları olarak somut bir sözleşmeye dayanmadan, yakın akrabalar, komşular ya da arkadaşlar arasında ortaya çıkan ağlar olarak ifade edilir (Rosas, 2001: 42-43). Sosyal ağlar genellikle ve geleneksel açıdan bu ağlara atfedilmektedir. Çünkü gündelik hayatta yaşanan sıkıntılar, yakın enformel ilişkiler ağında çoğunlukla, birtakım durumlara şahit olunması ya da sürecin paylaşılması neticesinde ortak bir ilişkiyi üretir.

Enformel ağların karşılıklı ilişkisi ve gündelik yaşamda kendini yeniden üretmesi sürecinin toplumsal bir kategori olarak yoksullukta belirli sınırları bulunmaktadır. Yoksullar için büyük önem taşıyan enformel ağların, krizler ve ekonomik yeniden yapılanma süreçlerinde birtakım işlevlerini kaybetmesi söz konusudur. Bu gibi durumlar sosyal ağların geleneksel karakterinden yani enformele dönük eğiliminden uzaklaşarak formel ağlara yönelmeyi bir bakıma zorunlu kılmaktadır. Kentsel yoksulluğun bedeli olarak geleneksel dayanışma ağlarının değişen piyasa koşulları nedeniyle erozyona uğraması, burada özellikle aile ağlarının karşılıklı ilişkilerini ve yardımlaşmayı sürdürdüğü ancak diğer ağlarda mallar ve hizmetleri paylaşma olasılığının tehlike altında olduğu ifade edilmektedir (Rosas, 2001, s. 47; Gonzalez De la Rocha, 2001, 2007; Chant, 2003, s. 1).

Bu konu ile ilgili daha derinlemesine analizler, karşılıklılığa dayanan sosyal değişimin mekanikliğinin tükenebildiği boyutları ortaya koymaktadır. Kentsel yoksullukta aile dayanışma ağları süregiden yoksulluk durumunun ani dışsal etkilerle değişmesi sonucunda diğer ağlara nazaran görece etkisini devam ettirmeye çalışsa da destek sağlama kapasitesinde ciddi sınırlar ortaya çıkabilmektedir. Para ve ücretli iş yapma kaynakları iyice azaldığında ilişkiler baskı altına girmektedir. Diğer taraftan varlığın iyice tükendiği durumlarda akrabalık ağları “şartlı işletilme” eksenine taşınır. Yani belirli şeyler, belirli düzeylerde paylaşılır. Örneğin hane paylaşılır fakat bir süre sonra gıda paylaşılmaz. Eğitim giderlerine ve sağlık harcamalarına yapılan destekler durur. Ayrıca karşılıklılığın azalması sadece maddi alana dönük olmamakta, karşılıklı değişimin mantığını oluşturan sosyal ve kültürel davranış kalıpları da bu durumdan etkilenmektedir (Estrada’dan aktaran Rosas, 2001, s. 47).

Rosas’ın (2001), Estrada’nın (aktaran Rosas, 2001) ve Gonzalez De la Rocha’nın (1994, 2001, 2007) çalışmalarında, sosyal ağların dayanışma işlevinde, değişen sosyal yapılara ve ilişkilere göre nasıl farklılaştığını örnekleyen ve sosyolojik verinin doğası gereği benzeşebilme ve farklılaşabilme kapasitelerini ortaya koyan bağlamlar, Işık ve Pınarcıoğlu’nun 90’lı yılların kriz ortamında İstanbul- Sultanbeyli örneğinde yoksulluk ve gecekondular ilişkilerini kapsayan analizlerinde de görülmektedir. Araştırmacılara göre (2001, ss. 77-80) Türkiye, özellikle giriş ve çıkış koşullarının son derece kolay olduğu enformel iş gücü piyasaları, gecekondular

laşmanın yol açtığı arsa-eylak piyasasında oluşan rantların geniş toplum kesimlerine transferi sayesinde, yoksulluğun sistemi tehdit eder boyuta gelmesi engellenmiştir. Bu süreçte göçtükleri kentlerin gecekondu kesimine yerleşen kitleler dayanışma ağlarını kullanarak hem enformel piyasada sahip oldukları işler hem de yerleşmiş buldukları gecekondu alanlarının kent içindeki konumlarının değişmesi sayesinde oluşan rantlara el koyabilmiş ve yoksullukla baş edebilme hatta zenginleşebilme olanaklarına kavuşmuştur. Burada formel yapılar olarak belediyelerin enformel ilişkileri besleme kapasitesinden bahsedilmekte, yoksullukta formelin başaramadığının enformel ağlar sayesinde gerçekleşebilme düzeylerine değinilmektedir.

Nöbetleşe yoksulluk şeklinde ifade bulan bu örnekte dinsel, kültürel ve etnik kodlar ön plana çıkmakta; Türkiye'ye özgü bağlamda göç, hemşerilik, İslam, Alevilik ya da etnik köken gibi yerel dinamiklerin dayanışmacı ağların oluşmasında kullanılan, oluşturulan ağlarda katılımcıların birbirleri üzerinden para kazanmasına olanak sağlayan bir stratejiye dönüştüğü ifade edilmektedir. Burada ağ ilişkileri ise bireysel çıkar ile ağ (cemaat) çıkarı arasındaki diyalektik akışkanlığın sonucu olarak "tam dayanışmacı" ağlardan "hıyerarşik ağlara" uzanan bir çizgide farklı tipolojilere sahiptir. Bireyin ağdaki pozisyonu sürece göre değişkenlik göstermekle birlikte kendi çıkarını bilen ağ aktörlerinin başarı, yetenek ve şans farkları, ağlardaki gelişmenin çoğunlukla simetrik olmaması gibi bir sonucu doğurmaktadır (Işık/ Pınarcıoğlu, 2001, s. 80).

Yoksullukta toplumsal cinsiyet; fırsatları üretebilme, kaynaklara ulaşma, ağ örme ya da yeni ağlara dâhil olabilme becerisi ile ilgili olarak dayanışma ağlarının farklılaştığı alanlardan birisidir. Literatürde özellikle kadın yoksulluğu temelinde ele alınan bu konudaki çalışmalar hem yoksulların kaynakları hem de kaynaklara ulaşabilme noktasında yoksulların bireysel becerilerini önemli kılmaktadır. Ancak bu durumun her koşulda aynı olmadığı, kadınların baş etme kabiliyetlerinin sınırlı kaldığı düzeyler de bulunmaktadır. Diğer taraftan yoksullara yardım ve destek sunan formel ve enformel ağların kadınlaşması, çoğu çalışma tarafından ulaşılan sonuçlardan birisidir (Topçuoğlu/ Aksun, 2014; Karim, 2008; Bora, 2007; Sallan-Gül, 2005; Alcock, 1997). Toplumsal cinsiyetin ötesinde, toplumsal cinsiyet eksenli oluşan ilişkiyi anlama açısından Aksun Bora'nın (2007, ss. 102-103) çalışmasında değindiği noktalar önemlidir.

Araştırmada topluluk içinde dayanışma örüntülerine bakıldığında bu türden bir dayanışmanın hemen hiç yaşanmadığına dikkati çeken verilere göre, geniş akrabalık ağlarının yanında hemşerilik ya da komşuluk ilişkilerinin “en alttakiler”i tutabilecek bir ağ olmadığı belirtilmektedir. Bazı durumlarda iş ya da ev bulmaya yardımcı olan akrabalarından, bazen de para ya da erzak veren tanıdıklardan söz edilse de söz konusu yardımların arızı ve güvenilmez olduğu düşünülmektedir. Dayanışma ağları karşılıklılık boyutu açısından düşünüldüğünde ise yoksulluk bu ağların dışında kalmaya neden olan bir durumdur. Karşılıklı bağların kurulmaması yoksullar için belirli durumlarda üzüntü verici olabilmektedir.

Yoksullukta geleneksel dayanışma ağlarının insanları bir arada tutan, güçlendiren ve kaynakların kendi içinde yeniden dağıtımını sağlayan ilişki örüntüleri olduğu ve bunların kadınlar için önemli bir strateji ve hareket alanı oluşturduğu kabul edilmektedir. Ancak Bora bu alanın kendi çalışmasında görüştüğü kadınlar açısından oldukça dar olduğunu ifade eder. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi ise görüşülen kadınların akrabalarının ve komşularının da kendileri kadar yoksul olması dolayısıyla da paylaşılacak bir kaynak havuzunun bulunamamasıdır. Diğer taraftan dayanışma en alttakiler için ancak birbirlerinin durumunu görüp acıma düzeyinde gerçekleşmektedir. Düzenli ve güvenli bir işe akrabalar tarafından ulaşılamamıştır. Hemşerilikle örülü komşuluk bağları olduğu hâlde karşılıklı görüşmenin sınırlı kalması, kısaca “insanların birbirlerinin derdini dinleyecek hâlinin kalmaması” bu bağların oluşmamasını yoksullukla beraber besleyen subjektifliği ifade etmektedir. Yakın akraba düzeyindeki ilişkilerin ise yardım istendikten sonra kesilmesi söz konusudur. Ağların oluşmasını engelleyen başka bir düzey ise medeni durumdur, bu dul kadınların evli kadınlarla görüşmelerinde sınırlardan birisidir. Bora (2007, s. 104) yoksulluğu dayanışma ağı açısından oldukça düşük boyutlarda yaşayan bu kadınların dayanışma ve karşılıklılık ilişkilerini örgütleyebilme konumunun ötesinde, dağılmış ilişkiler ağının kendilerine faydadan çok zarar getirdiği, geleneksel koruma ilişkilerinin dışına düşmüş kadınlardır. Enformel dayanışma ağlarının işlemediği ya da işletilemediği bu kadınlar için farklı bir boyut olarak formel ağlar ise daha işlevsel olmaktadır (Bora, 2007, s. 107).

Yoksullukta dayanışma ilişkilerinde “güven ve güvenlik, gelecek ve beklenti” gibi temaları risk kavramı odağında ele alan Yılmaz (2010, ss.

141-145), İzmir kentindeki bir mahalle örneğindeki çalışmasında dayanışma ağlarının işleyişini ifade etmektedir. Göç edenler şehre ilk geldiğinde iş imkânlarına aile, akraba ve arkadaşlık ağları sayesinde ulaşmıştır. Bu çalışmada da akrabalık ve hemşerilik ağları göç edenleri için uzun vadede risk koşullarını karşılayacak dayanışma kanalları değildir. Ailede gelir getiren kişinin kaybı ve aile büyüklerinden uzaklık, kadınları ve çocukları risk altında bırakırken akraba dayanışma ağlarından yoksun kişilerin yoksulluğu daha derin yaşaması söz konusudur. Hemşeri ağları ise akrabalık ve komşuluk ağları işlemediğinde işlevsel olabilen dayanışma kanallarıdır. Fakat bu kanallar ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Ayrıca göç eden ailelerin memleketleri ile ağları büyük oranda kesilmiştir. Bu aileler yalnızlaşma ve izole olmayı daha derin yaşama potansiyeli taşımaktadır. Akrabalık, komşuluk ve hemşerilik gibi ağların kentte algılanan risklere paralel olarak gerçekte çözülebilmek tehlikesi taşımaktadır. Komşuluk ise derinliği olmayan bir dayanışma biçimi olarak yüceltilmektedir. Buradaki dayanışma maddi kaynakların ötesinde karşılıklı emek yardımlaşması şeklinde gerçekleşmektedir.

Metodoloji ve Alan Araştırmasının Bulguları

Bu çalışmada yoksullukla baş etme ilişkileri, bu ilişkilerin yönü, düzeyi, sıklığı ve yoğunluğu ekseninde doğrusallık, karşılıklılık, yataylık, dikeylik, formellik, enformellik, güçlülük, zayıflık gibi ağ özellikleri ile ele alınmıştır (Bkz. Granovetter, 1973; Burt, 1992; Coleman, 1994; Lin, 1999, 2008). Yoksulluğun mutlak ve görelî boyutları hesaba katıldığında, aranan karakteristiklerin evrendeki sınırlarını tam anlamı ile çıkarsamak bu çalışmanın konusu açısından mümkün görünmediği ve formel ve enformel düzeyde yardım alan yoksulların tam sayısına ulaşmak imkânsız olduğu için tesadüfi olmayan örnekleme tekniği kullanılmıştır (Bkz. Lin, 1976, ss. 157, 158). Bu tekniğin tiplerinden birisi olarak kota tekniği ile bazı bağımsız değişkenlerin önemsenmesiyle hane geliri, cinsiyet ve merkez ilçe kotaları doğrultusunda formel ve enformel düzeyde yardım aldıkları bilinen 320 yoksulla görüşülmüştür. Çalışmada nitel ve nicel görüşme tekniği kullanılmış, sistemleştirilmiş ve açık uçlu soruları içerecek yoksulluk ile formel ve enformel düzeyde dayanışma ağlarını ölçen toplam 90 soru yardımıyla ayrıntılı verilere ulaşılmıştır.

Bu çalışmada ele alınan temel problemleri ve bunlarla ilgili alt boyutları ölçmek amacı ile seçilen örneklemin 174'ünü (%54,4) kadınlar, 146'sını (%45,6) ise erkekler oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda fert bazında kadın yoksulluğunun daha fazla olduğu verisi (TUİK, 2009) ile örtüşmektedir. Örneklemi oluşturan yoksulların çoğunluğu (%49,4) Konya'nın en büyük merkez ilçesi olan Selçuklu bölgesinde ikamet etmektedir. Görüşülen kişilerin yarısına yakını, cinsiyet değişkeninin de etkisiyle herhangi bir işte çalışmayanlardır. Kadınlar genellikle ev hanımıdır. Yoksullardan istihdam piyasası içinde olanlar ise (172 kişi) daha çok geçici, güvencesiz, düşük ücretli vasıfsız işlerde çalışmaktadır (%66,9).

Fert bazında gelir yoksunluğu olanlar büyük oranda kadınlardır. Örneklemin fert bazında gelir ortalaması, asgari ücretin altındadır. Görüşülen kişiler genellikle evlidir, ancak %20'lik bir kesim yoksullukta riskli bir kategori olarak boşanan, eşi ölmüş veya ayrı yaşayan kişileri temsil etmekte, aynı zamanda tek ebeveynli hanelerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hanelerin neredeyse tamamına yakınında hane reisleri kadındır. Dolayısıyla yoksulluk bu kategorideki hanelerde kadınsılaşmaktadır. Hane büyüklüklerine bakıldığında, örneklemin yarısından fazlasının en az dört ve üstü kişi (%78) ile kalabalık hanelerde yaşadıkları görülürken, %20'den fazlası "altı ve üstü" kişi ile yoksullukta başka bir risk kategorisini temsil etmektedir. Hanede çalışan kişi sayısı genellikle tek kişi (%67,5) olmakla birlikte birden fazla kişinin çalıştığı hanelerde, iş niteliği nedeniyle bu durumun hane gelirinde önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Hanenin toplam aylık gelir ortalaması ise 839 TL civarındadır. Yoksulların büyük kısmının kira gideri olduğu düşünüldüğünde, hane gelirinin salt temel ihtiyaçları karşılayabilme kapasitesi oldukça düşmektedir.

Görüşülen kişilerin diğer demografik bilgileri değerlendirildiğinde 38 yaş ortalaması ile eğitim durumu genellikle ilkököl mezunu düzeyinde, ev hanımları ve geçici güvencesiz işlerde iş buldukları çalışan erkeklerdir. Hane üyeleri ile ilgili veriler ise eşlerin yaş ortalaması, eğitim düzeyi ve çalışma durumu açısından, görüşülen kişilere çok benzer özellik taşımaktadır. Hanedeki kız ve erkek çocuklar genellikle yaş ortalaması 13 yaş altı, ilköğretime devam eden öğrencilerdir. Dolayısıyla yoksullar gelir getirici işlerde çalışabilecek potansiyele sahip insani sermayeden yoksundur.

Bu çalışmada yoksul hanelerde hane paylaşımına gidenlerin oranı yüksek değildir (%17). Yoksulların çoğu sağlık güvencesi açısından yeşil kartlı ya da güvencesizdir (%53,7). Yoksullar içerisinde çalışmayanların gerekçesi; geçici güvencesiz işler, iş bulamama ve çocuk bakım yükümlülükleridir. İş arama durumunun ise kronikleşmesi söz konusudur. İş bulma sıkıntısı en son yaşandığında başvuru kanallara bakıldığında, yoksullar genellikle çevreden yardım görmekte (%57,8), burada en çok, enformel bir ağ olarak akrabalık ağları işlemektedir (%35,6). Gelir getirici bir işe ulaşmada genellikle bağlantı yoksulların kendisi olurken (%81,6) komşu ve akrabaların da iş bulma ağlarında bağlantı sağlaması söz konusudur. Yoksulların iş imkânlarına ulaşmada genellikle işlevselleştirebildikleri dayanışma ağları ise enformel düzeylere işaret ederek büyük oranda arkadaşlar olurken, akrabalık ve komşuluk ağları da bu yoksulluk düzeyinde çoğunlukla destek sağlanan dayanışma kanallarıdır. Hane dışı ek gelir kaynakları ise genellikle, ara sıra aile büyüklerinin ve akrabaların nakdî yardımlarıdır; düzenli nakdî yardımlarda formel ağlar olarak valilik/kaymakamlık ve yardım dernekleri işlevselleştirilmektedir.

Yoksulların nitelikli gıda yoksunluğu yaşadığını ifade etmek mümkündür. Yaşamsal önemle yoksulluğun odağında duran gıda yoksunluğunu tolere etmede geliştirilen baş etme ilişkileri değerlendirildiğinde, en son bu sıkıntı yaşanırken işlevselleştirilen kanal, formel ağ olarak yardım dernekleri ve vakıflarıdır (%29,1). Gıda yoksunluğu ile baş etmede akraba ve aile büyükleri ilişkilerinin de işletilebildiği görülmektedir. Burada bağlantı mekanizmaları yine çoğunlukla yoksulun kendisi (%65) ve yakın çevresi olarak komşularıdır (%14,7). Hane harcamalarını çoğunlukla erkekler yaparken bazı yoksulların ana ağları olarak aile büyüklerinin ve hane dışında yaşayan çocuklarının da desteği bulunmaktadır. Hane gider kalemlerini ödemedeki sıkıntı yaşayan yoksullar (%99,1), spesifik olarak en son aylık gider desteğini akraba (%35,2) ve aile büyüklerinden (%29,6) sağlamıştır. Bu ağlardaki bağlantılar ise kendileri (%84,9), eşleri ve komşuları olmuştur.

Yoksulların aktif birer özne olarak hangi dayanışma ağlarını hangi yoksulluk düzeyinde işletebileceklerini hesap etmesi ve dolayısıyla böyle bir sıkıntı yaşandığında da ilk olarak o ağa yönelmesi söz konusudur. Yoksulların birtakım yoksulluk düzeylerinde yaşadıkları sıkıntılarla baş edebilmek için başvurmayı tercih ettikleri ilk dayanışma kanallarına

bakıldığında bu ağlarda; acil para ihtiyacında, gıda ve ev/eşya sıkıntısında akrabalar, iş ararken arkadaşlardır. Burada yoksulların genellikle kendi tercih ettikleri dayanışma ilişkilerinde, kan bağıının belirleyici olduğu ağların yanı sıra arkadaşlık ağlarının gücü ortaya çıkmaktadır. Komşuluk ilişkileri ise görece güvenilir bir enformel ağ özelliği ile iş bulurken başvurulmuş yakın çevre ağlarından birisi olarak, sınırlı düzeyde de olsa “tanıdık”lara ve farklı kaynaklara ulaşabilme potansiyeli taşımaktadır. Yoksulların birtakım yoksunluk düzeylerinde kendi tercihleri ile yöneldikleri ağlar çoğunlukla enformel ağlardır. Formel ağlar ise daha az düzeyde tercih edilen dayanışma ağları olarak, burada, iş ararken belediyeler, diğer düzeylerde ise dernek ve vakıflar öne çıkmaktadır. Dayanışma kanallarına ulaşmada öne çıkan aktörler ise hanede geçim ve idare etme sorumlulukları ile yoksulların genellikle kendileri ve eşleridir. Dayanışma ağlarına ulaşmada öne çıkan aktörlerin toplumsal cinsiyet farklılaşması ile ilgili karşılaştırmalı analizler, hem şahıs hem de kurumlardan yardım istenirken kadınların ön planda olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum formel ilişkilerde daha çok artmaktadır. Dolayısıyla özellikle formel düzeydeki sosyal yardımlarda “yardımların kadınlaşması” söz konusudur. Borç ilişkileri banka, arkadaş, mahalle esnafı, akraba, komşu ya da fatura borçları olarak kurumlara gerçekleşmekte, genellikle enformel ilişkilerde görülmektedir. Yoksulların evleri genellikle kendi mülkleri olmadığı için kira bedeli ile ikamet ettikleri yerlerdir. Kira ödeyenlerin ortalama 295 TL kira gideri bulunmakta iken, barınma konusunda da enformel ve az da olsa formel ağların işletilebildiği görülmektedir. Burada öne çıkan dayanışma ağı ise akrabalık ilişkileridir. Yoksulların bir kısmı, kira bedeli ödemeksizin akrabalarının mülkü olan evlerde yaşama şansına sahiptir (%16). Neredeyse hane gelirinin yarısını oluşturan kira giderini ödemedi sıkıntı yaşama düzeyleri ise “çoğunlukla” (%17,6) ve “ara sıra”(%38,5) iken bu cevapları ifade eden yoksullar genellikle enformel işlerde, geçici, mevsimlik ve iş buldukça çalışanlarla beraber, çalışamaz olanlar ve işsizler düzeyinde yoğunlaşmaktadır. Bu giderin ödenme sıkıntısı en son yaşandığında ise aktif biçimde işlevselleştirilen kanallar aile büyükleri, akrabalar ve ev sahipleridir. Burada ev sahibi ile ilişkiyi işlevselleştirebilme kapasitesi, yoksulların belirli yoksunluk düzeylerinde, amaçlı olarak birtakım ağları işletebilmeye yöneldiğini kanıtlamaktadır. Kira ödeme sıkıntısı yaşandığında formel kanal-

lara başvuranlar ise çoğunlukla “399 TL ve altı” aylık hane gelirine sahip olan en alt gelirli yoksullardır. Burada enformel dayanışma ağlarının dışında kaldıkları görülen bu kesimin, dolayısıyla formel kanallara yönelmediği ifade edilebilir. Bu ağlarda bağlantıları ise çoğunlukla yoksulların kendisi sağlamaktadır. Eşya sıkıntıları ile baş etmede işlevselleştirilen kanallar ise akraba, aile büyükleri ve komşular ile formel bir kanal olarak yardım dernekleridir. Arkadaşlık ağının bu düzeyde aktif bir biçimde işlemediği görülmektedir. Yoksullukta hemşeriliğin, bir ağda düğüm ya da bağ olabilmek kapasitesi ise çok az ve sınırlı görünmektedir.

Hane ortak karar mekanizması işlemekte, spesifik olarak ele alındığında ise, genellikle çocuklarla ilgili bir durum olduğunda bakım yükümlülükleri dolayısıyla kadınlar, mal mülk, eşya gibi konularda, evin gelir getireni oldukları için erkekler otorite mekanizmasını temsil etmektedir. Yoksulların hane içi iş bölümünde toplumsal cinsiyet eksenindeki roller kadınlarda öne çıkmaktadır. Burada kadınların yükümlülükleri oransal olarak kadınlaşırken, erkeklerin yükümlülüklerinde maskülenleşme gerçekleşmemekte ve iş bölümüne gidilebildiği görülmektedir.

Çalışmada öne çıkan göç ve yoksulluk ilişkisinde, Konya köylerinden merkeze göç edenler şimdiki durumlarının kötüleştiğini ifade ederken, bu kente geldikten sonra durumlarının iyileştiğini ifade edenler daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. Göç edildiğinde işlevselleştirelebilen dayanışma ağlarından en fazla öne çıkan akrabalık ilişkileridir. Aile büyüklerinin yardım ve destekleri de göç sürecinde işletilebilirken bu ağlardan yoksun olan ve enformel dayanışma ağları dışında kalan kesimin formel ağlara da başvurarak göç sürecinin etkilerini azaltmaya çalıştıkları görülmektedir. Yoksullar yaşadıkları yer konusunda dayanışma ağlarını önemsemekte, özellikle akrabalarına yakın yerler olmasını, oturdukları mahalleyi tercih sebebi olarak ifade etmektedir (%20,4). Burada oturuşun mahalleyi tercih etmedeki diğer belirgin sebep kira bedelinin ucuz olmasıdır (%19,2). Yoksulların şu an ikamet ettikleri mahalleye taşındıklarında işlevselleştirebildikleri dayanışma kanalları ise genellikle enformel düzeyde seyrederken burada özellikle akrabalık ilişkileri önemli bir dayanışma ağı olarak belirginleşmektedir. Yine arkadaşlık ve komşuluk ağları da taşınma gibi aile bütçesini olumsuz yönde etkileyecek bir durumda yoksullar için işletilebilen ve fayda sağlanabilen destek mekanizmalarıdır.

Yoksulların komşuluk ağları yapısal potansiyelleri açısından ele alındığında ise genellikle her gün görüştükleri, sayıca 1-3 komşuları bulunmaktadır. Bu bağlamda yakın ilişkideki komşuluk ağlarını, geniş olmayan ancak yoğun ağlar şeklinde ifade edebilmek mümkündür. Toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise kadınların daha dar ancak yoğun komşuluk ilişkilerine sahip oldukları görülmektedir. Komşuluk ilişkilerinde, yoksulluğun belirlediği birtakım süreçler iç içe geçerek komşuluk ağlarını işlevselleştirmeyi çoğu açıdan gerektirdiği için ağlar çabuk kurulurken ağların yoğunluğu aynı şekilde mümkün gözükmemektedir. Yoksulların komşuluk ilişkileri sayesinde zayıf bağlara ulaşabilme kapasiteleri ise sınırlıdır. Yoksunlukların bazı düzeylerini içeren sıkıntılı durumlarda yoksullar çoğunlukla komşularından destek istemediklerini belirtmekte, destek ancak "ara sıra" sağlanabilmektedir. Maddi yardımlar bir süre sonra kesilirken sadece manevi destekler devam edebilmektedir. Diğer taraftan "evin eksiğini komşudan istemek" yoksullar açısından bazen sıkıntılı görülmekte, özellikle kadınlar "dedikodu olur" korkusu ile komşuluk ağlarının bu yönde derinleşmesinden tedirgin olabilmektedir. Dolayısıyla bu durum komşuluk ağlarının yoksullukta kırılğan bir niteliğe sahip olduğunu, bu ağın yoksullukla baş etmede her zaman sorunsuzca işlemediğini ortaya koymaktadır. Komşularla olan ilişkilerin karşılıklılık düzeylerine bakıldığında ise yoksulların desteklerinin maddi karakterli olmadığı, duygusal sıkıntılar ve iyi-kötü günde destek gibi manevi boyutlarda desteği içerdiği görülmektedir.

Bu örnekteki yoksulların akrabalık ilişkileri genellikle yoğundur. Diğer bir enformel ağ olarak arkadaşlık ilişkilerinin yapısal potansiyelleri ise yoksulların genellikle yakın hissettikleri arkadaşlarının olduğunu gösterirken (%80,9) arkadaşlık ağlarının kapasitesi ise 2-4 kişi sınırında yoğunlaşmaktadır. Arkadaşlarla görüşme sıklığı ise çoğunlukla, her gün ve haftada birkaç kez (%61,4) gerçekleşerek yoğun ağlar olabileceği ipuçlarını vermektedir. Arkadaşlık ağları çoğunlukla yaşanan yerlere yakın (%40,2), hatta aynı mahalle ve bina ikameti (%25,1) ile komşuluğun da güçlendirdiği ağlardır. Bu durum yoksulların komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde ayrıma giderek bu ilişkileri hissel yönleri ile tanımladıklarını göstermektedir. Yoksulların sadece geçim sıkıntıları için değil, canlarını sıkı her hangi bir durum olduğunda ilk, eşleri (%24,6) ile paylaştıkları, ikinci olarak da arkadaşları (%15,5) tercih ettikleri görülmektedir.

Yoksulların çevreleri ile geliştirdiği ağlarda birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlar ilk olarak mali gücün yetmemesi ve ulaşım şartlarının pahalı oluşudur. Bu çerçevede yoksulların sosyal ağlarının yoğunlaşmasının önündeki engeller maddi kaynaklardan yoksunluğa işaret etmektedir. Yoksulların son birkaç yılda en çok destek sağlayabildikleri ağlar ise öncelikle akrabalar, arkadaşlar ve komşular olmuştur. Burada belirli yoksunluk düzeylerine göre tercih edilen dayanışma kanalları belirginleşerek bahsedilen enformel ağların birbirinden farklılaştığı boyutları ortaya koymaktadır. Gıda ve parasal desteklerde, sıkıntılarda dertleşme, tavsiye alma ya da sosyal bir etkinliğe davet etme gibi konularda akrabalar öncelikli iken iş bulma, giyecek, yakacak, çocuklara kırtasiye desteği gibi boyutlarda çoğunlukla çevrelerinden destek sağlanamaması söz konusudur. Ayrıca enformel ağlarda desteğin son yıllarda azaldığı da ifade edilmektedir.

Yoksulların formel ağlarla ilişkilerine bakıldığında, genellikle doğrusal ve dikey yönlü bu ağların belirli yoksunluk düzeylerinde birtakım işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Yoksulların çok az bir kısmı, bazı kuruluşlara üyelik dolayısıyla yardım ve destek kanallarına ulaşabilmektedir. Yoksulların kurumlardan yardım isteme sıklığı yardım dernekleri ve vakıfları düzeyinde “çoğunlukla”(%16,2) gerçekleşmekte; kaymakamlıklarla “ara sıra”(%19,7), belediyelerle ise “nadiren”(%23,1) yoksullukla baş etmede dayanışma ilişkisi kurulabilmektedir. Yoksunluk düzeylerine göre en çok işlevselleştirilebilen formel dayanışma ağları ise nakdî desteklerde valilik ve kaymakamlık düzeyinde gerçekleşirken, gıda, giysi, ev eşyası, ilaç yardımı gibi düzeylerde işletilebilen ağlar dernek ve vakıflardır. Belediyeler yakacak yardımında desteğin en çok sağlandığı kanaldır. Burada formel ağlar arasında en sık kurulabilen dayanışma ilişkisi yardım derneklerine işaret ederken, temelde dinî veya siyasi karakterli kuruluşların yoksullukla baş etmede işleyen bir ağ olmadığı görülmektedir. Formel dayanışma ağlarına ulaşmada haber vererek bağlantı sağlayan mekanizmalar ise köprüleyici ağlar olarak komşuları(%38) öne çıkarmakta, akraba (%20,2) ve arkadaşlar da (%16,5) bu ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Yoksulların formel ağlarla engellerinden birisi olarak, çoğunlukla resmî kurumların ve gönüllü kuruluşların her ikisinden de çekindiği görülmektedir (%41,9). Yoksullarda çekinmenin nedeni ise “utanma” olarak ifade bulunmaktadır (%47,6). Yoksullukla baş etmede for-

mel kurumların kurslarına katılarak fayda sağlayabilenler yoksullar içerisinde oldukça az düzeyi temsil etmekte, fakat az düzeyde de olsa yoksulların bazılarında iş imkânı sağlama potansiyeli taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Yoksullar boş zamanlarında da çoğunlukla sosyal ağlarına yönelmekte, bu zamanlarını yakın çevreleri ile birlikte geçirmektedir. Sosyal ağlardan dışlanma ise çoğunlukla hiç hissedilmemekte, sosyal ilişkilerinde dışlandığını hissedenlerin bu duyguyu özellikle enformel ilişkilerinde tecrübe ettiği görülmektedir. Konya'daki yoksulların diğer özelliklerine bakıldığında ise genellikle dindar (%56,5), muhafazakâr (%46,2), gelecekte umutlu (%49,1), fiziksel ve ruhsal açıdan genel olarak iyi olmaları söz konusudur. Bu noktada yoksulların kötümser bir bakış açısına çoğunlukla sahip olmadıkları söylenebilir. Yoksulların yoksunluk nedeni ise çoğunlukla düşük ücret (%36,5), geçici güvencesiz işler ve işsizlik (%21,3) ile hane reisi olarak erkeğin hanedeki yokluğudur (%10,9). Hanenin yoksulluktan kurtulması ise düzenli iş ve ücret artışı şeklinde ifade bulurken, çocukların okuyup büyümesi ve çalışarak haneyi geçindirecek olması umudunu yoksulların yüksek ölçüde taşıdığı görülmektedir.

Sonuç

Yoksulların formel ve enformel dayanışma ilişkilerine odaklanan bu çalışmanın verileri genel olarak ele alındığında, yoksullukla baş etmede enformel dayanışma ağları olarak özellikle komşuluğun bağ sağlayan köprüleyici karakteri öne çıkmaktadır. Akrabalık ağları, hem bağlantı sağlayan hem de kaynak oluşturan ağlar olarak köprüleyici ve dayanışmacı ağlara işaret etmekte, aile büyükleri ise bu özelliklerden çoğunlukla yoksun olan kapalı ağları temsil etmektedir. Burada arkadaşlık ağları genellikle dayanışmacı ağlar olarak, özellikle belirli alanlarda yoksullukla baş etme ilişkilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Fakat yoksullukta bu ağın önemli bir kaynak stoku ortaya koymadığı, bu çalışma açısından anlam kazanan veriler arasındadır. Hemşerilik ağları ise, yoksullukta işlemeyen, dayanıksız ve gevşek bir ağ olarak belirginleşmektedir. Formel düzeyde sivil toplum kuruluşları olarak yardım dernekleri ile kurulan dayanışma ilişkileri, yoksullukla baş etmede birçok düzeyde kaynak ve desteğin sağlanabildiği ağlardır. Kaymakamlık ve valilik ile formel nitelikte kurulan ağlar ise nakdî yoksunlukları tolere etmede önem taşı-

maktadır. Fakat görüldüğü gibi bu ağların her ikisi de yoksullukta önemli destekleri temsil etse de, yoksullukla ancak baş etmeye yetebilmekte, mücadelede eksik kalmaktadır. Burada özellikle kadınların bakım yükümlülükleri dolayısıyla çalışmadığı, çalışma fırsatını yakalasalarda dahi bundan yararlanamadığı görülmektedir. Bahsedilen işlerin çok azı güvenceli olsa bile, kadınların bir kısmının bu işlerden kazanacakları parayı hane bütçesinde önemli bir katkı olarak görmesi söz konusudur. Ancak, çocuklara bakacak herhangi bir yakının ve kreşe gönderecek paranın olmayışı, bir işte çalışmanın önündeki önemli engellerdir. Dolayısıyla burada, resmî kurumların yoksullukta bu sıkıntıyı giderebilmek adına inisiyatif alması önem kazanırken, yoksul insanlar ya da düşük gelirliler için, örneğin belediye bünyesinde açılacak olan parasız kreşlerin, çocuk yoksulluğunun kontrol altına alınabilmesini ve yoksul kadınların hane bütçesine katkı yapabilmelerini sağlayabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan formel kuruluşların açtıkları meslek kurslarında, piyasada istihdam boşluğu olan işlerin öğrenilmesine dönük derslerin verilmesi, bu çerçevede önemli bir katkı olabilir. Bu konular, yoksullukla gerçekleşen ilişkilerin sadece baş etme düzeyinde kalmaması, sürdürülebilir kaynaklara dönüşerek “mücadele” ifadesinin içeriğini doldurabilmesi açısından değerlendirilmelidir. Sonuç olarak formel ve enformel düzeydeki dayanışma ağları yoksulların yaşadıkları yoksunluk düzeyleri ile sadece baş edebilmesini sağlamakta, yardım ve desteklerin kapasitesi yoksullukla aktif mücadelenin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak bu çalışmada da görüldüğü gibi, yoksullar bazı düzeylerde, hanelerini geçindirebilmek için çabalayan ve bu konuda birtakım ilişkileri bilinçli bir şekilde işletebilmeye gayret göstererek ayakta durmaya çalışan aktif öznelerdir. Eğitim, istihdam piyasası şartları, zayıf bağlarının azlığı, güçsüzlüğü, yokluğu ya da yoksulların kendilerinin bu ağlardan faydalanmadaki potansiyel eksiklikleri olarak “kaynaklardan yoksunlukları”, yoksulluktan kurtulmanın önündeki engellerdir. Formel kurumların nakdî yardımların yanı sıra bahsedilen şartları da önemseyerek bu alanların desteklenmesi yoluna gitmesi önemli bir gerekliliktir.

Kaynakça:

- Alcock, P. (1997). *Understanding poverty*. London, UK: Macmillan Press.
- Bora, A. (2007). Kadınlar ve hane: Olmayanın nesini idare edeceksin?. Erdoğan (ed.) *Yoksulluk Halleri* (ss.97-113). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 97-133.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. Richardson (ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York, USA: Greenwood Publishing,
- Burt, Ronald S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Massachusetts, USA: Harvard University Press.
- Champlin, D. (1999). Social capital and the privatization of public goods. *International Journal of Social Economics*, 26, 1302-1314.
- Chant, S. (2003). Female household headship and feminization of poverty: Fact, fictions and forward strategies. *New Working Paper Series*, 9, London, UK: Gender Institute, LSE.
- Coleman, James S. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge, Massachusetts, USA: Harvard University Press.
- Doğan, Eda (2014). *Türkiye’de yoksulluğun ölçülmesi*. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2880
- Fukuda-Parr vd.(1997). *The World Bank Human Development Report 1997*. P. Stalker, B. Ross-Larson (eds.). New York, USA: Oxford University Press.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gonzalez De la Rocha, M. (1994). *The resources of poverty: Women and survival in an Mexican City*. London, UK: Blackwell.
- Gonzalez De la Rocha, M. (2001). From the resources poverty to the poverty of resources?: The erosion of a survival model. *Latin American Perspectives*, Cilt: 119, Sayı: 28/4, ss. 72-100.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A., van Praag, B. (1977). The poverty line: Concept and measurement. *The Journal of Human Resources*, Cilt: 12, Sayı: 4, ss. 503-520.
- Gonzalez De la Rocha, M. (2007). The construction of the myth of survival. *Development and Change*, 38(1), 45-66.
- Gökova, U., Danışman Işık, A., Ekiz Gökmen, Ç. (2014). Kadın yoksulluğuna objektif ve subjektif bakış: Muğla-Mardin örneği. Topçuoğlu, Aksan ve Alptekin (ed.) *Yoksulluk ve kadın* (ss. 337-362). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78/60, 1360-1380.
- Granovetter, M. (1983). The strenght of weak ties: A network theory revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233.
- Güneş, F. (2014). Yoksullukla başa çıkma stratejileri kaynakların yoksulluğu mu? Kadın emeği merkezli eleştirel bir analiz. Topçuoğlu, Aksan ve Alptekin (ed.) *Yoksulluk ve Kadın* (ss. 89-128). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Hulme, D., Moore, K., Shepherd, A. (2001). Chronic poverty: Meanings and analytical framework, chronic poverty research center. Working Paper No: 2.
- Işık, O., Ataç, E. (2011). Yoksulluğa dair: Bildiklerimiz, az bildiklerimiz, bilmediklerimiz. *Birikim Dergisi*, 268-69, 66-85.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M., (2001). *Nöbetleşe yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kardam, F., Yüksel, İ. (2004). Kadınların yoksulluğu yaşama biçimleri: Yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksunluk. *Nüfus Bilim Dergisi*, 26, 45-72.
- Karim, L. (2008). Demystifying micro-credit: The Grameen Bank, NGOs, and neoliberalism in Bangladesh. *Cultural Dynamics*, 20/5, 5-29. Sage Publications.
- Lin, N. (1976). *Foundations of social research*. McGraw-Hill Book Company, USA.
- Lin, N. (1999). Building a network theory of social capital. *Connections*, 22/1, 28-51.
- Lin, N. (2008). A network theory of social capital. D. Castiglione, J. W. Van Deth, G. Wolleb (eds.) *The handbook of social capital* (pp.50-70). New York, USA: Oxford University Press.
- Rakodi, C. (2002). Economic development, urbanization and poverty. C. Rakodi, T.L. Jones (eds.) *Urban livelihoods: a people-centred approach to reducing poverty* (ss.23-37). London,UK: Earthscan Publications.
- Rosas, E. R. (2001). Social networks and urban poverty. *Development and Society*, 30/2, 41-56.
- Sallan-Gül, S. (2005). Türkiye’de yoksulluğun kadınsılaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 25-45.
- Seaman, P. (2006). Social exclusion. M. Odekon (ed.) *Encyclopedia of world poverty* (ss. 986-987). Sage Publication.
- Sen, A. (1979). Issues in the measurement of poverty. *The Scandinavian Journal of Economics*, 81/2, 285-307.
- Sen, A. (2008). Capability and well-being. D. M. Hausman (ed.) *The Philosophy of Economics* (ss. 270-293). New York, USA: Cambridge University Press.
- Şenses, F. (2006), *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, 2008/2, 61-100.
- Topçuoğlu, A., Aksan, G. (2013). Yardımlaşma ve dayanışma ağlarını bir kent yoksulluğu örneği üzerinden okumak: Konya. *İdeal Kent*, 8, 250-270.
- Topçuoğlu, A., Aksan, A. (2014). Türkiye’de yoksullukla mücadele, sosyal yardımlar ve kadınlar. Topçuoğlu, Aksan ve Alptekin (ed.) *Yoksulluk ve kadın*, (ss.129-163). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wacquant, L. (2011). *Kent paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi* (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Wallace, C. (2002). Household strategies: Their conceptual relevance and analytical scope in social research. *Sociology*, 36/2, 275-292.
- Wolf, Diana L. (1992). *Factory daughters: Gender, household dynamics, and rural industrialization in Java*. California, USA: University of California Press.
- Yılmaz, C. (2010). *Risk kapıyı kırınca: Kentlerde yoksulluk, dayanışma, güven ve güvenlik*. İstanbul: Libra Yayıncılık.

Alevilerin Kente Göçü ve Kentleşen Alevilikte Güncel Sorunlar (Afyonkarahisar Alevileri Örneği)

*

Hüseyin Koçak¹ - Kazım Demirer²

Özet

Yüzyıllar boyu Anadolu'da Alevilerin kendi inanç ve kültürel pratiklerini başta iktidar olmak üzere olası çeşitli tehditler kaygısıyla ulaşım olanakları sınırlı, kentsel alanlardan hayli uzak yerleşim yerlerinde yaşadıkları değerlendirilmiştir. Aleviliğe karşı genelde olumsuz görüş ve tutumların gelişmesine de yol açan ve yakın zamana kadar devam eden bu durum, 1950'li yıllarda başlayan ve giderek artan kırdan kente göç olgusuna Alevilerin de yoğun katılım göstermesi ve Aleviliğin inançsal ve kültürel pratiklerinin artık kentlerde de yaşanmaya başlaması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Kentte iletişim araçlarının çeşitliliği, Aleviliğin Alevi olmayan kesim tarafından ön yargılardan uzak bir biçimde değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Aynı şekilde Alevilerin de söz konusu kesim ile tanışıp kaynaşmasına yol açan göç hareketleri ile kendi içine kapalı bu kesimler arasında sosyo-kültürel bir alışveriş de başlamıştır. Ancak, yaşanan göç ve kentleşme hareketleri sonucu Alevi ve Alevi olmayan kesimler arasındaki sorunların tam anlamıyla aşıldığını söylemek zordur. Her ne kadar eskisi kadar şiddetli ve yıkıcı olmasa da kesimlerin birbirinin inançsal ve sosyo-kültürel farklılıklarına bütünüyle saygı gösterdikleri, siyasal iktidarın da farklılıklara saygı çerçevesinde gerekli tedbirleri eksiksiz biçimde aldığı ve tüm kesimlere eşit mesafede durduğu iddiası fazlasıyla iyimser bir iddiadır. Bu çalışmada Alevilerin kırdan kente hızla artan göç hareketine katılımları ve kentte yaşadığı güncel sorunlar, göç ve kentleşme kuramları bağlamında Afyonkarahisar ilinde yerleşik Alevi toplulukları örnekleminde değerlendirilmektedir. İlk olarak Afyonkarahisar'da yerleşik Alevi toplulukların inanç yapısı ve ildeki coğrafi dağılımı genel hatlarıyla sunulmakta, ardından nüfus değişimi verileri incelenerek Afyonkarahisar'daki Alevi topluluklarda yaşanan göçün boyutları ve kent yaşamında yaşanan güncel sorunlar aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, göç, kentleşme, kentsel sorunlar

---

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar (kocak@aku.edu.tr)

² Uzman, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir (kdemirer@anadolu.edu.tr)

Migration of Alevis To Cities And Contemporary Problems In Urbanized Alevism (The Case Of Afyonkarahisar Alevis)

*

Hüseyin Koçak - Kazım Demirer

Abstract

It was known that Alevis used to live their religious and cultural practices in rural areas which was so far and have limited links with city centers because of an anxiety about suffering from various threats, mainly from the government. This prejudice feeding situation has turned in a new dimension with the participation of Alevis in increasing migration wave to the cities started in 1950's. Thanks to the increasing diversity of the communication tools, Alevism has been considered without prejudices by non-Alevi part of the society. However, it's not possible to argue that all the problems between two parts of the society has been resolved at the end of this process. Even though today it's not destructive as much as in the past, it's too optimistic to claim that they completely respect their differences and the government takes measures to provide it as well. In this article, migration of Alevis in city centers and their problems confronted in urban life is discussed with considering the case of Afyonkarahisar-based Alevi groups. Firstly, their religious and geographical structure, then the extent of their migration is examined by using statistical datas. The problems in the urban areas are discussed as its last part.

Keywords: *Alevism, migration, urbanization, urban problems*

Giriş

Aleviler, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin hemen her döneminde hem kendileri hem de diğerleri tarafından Alevi, Şii, Kızılbaş, Türkmen, Bektaşî gibi çeşitli adlandırılmalarına tabi olmuştur. Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde, devletin kurumsallaşmasında Hacı Bektaş-ı Veli ve çevresinde yetişen erenlerin izi görülmekte iken, on beşinci yüzyıldan itibaren Anadolu ve Rumeli'de ortaya çıkan sosyal içerikli ayaklanmalar ve on altıncı yüzyılda Safevi Devleti ile yaşanan düşmanlık, devletin Alevilere bakışını olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Osmanlı'nın "Bektaşîliğe" ılımlı, "Kızılbaşlığa" olumsuz bir anlam yüklemesi ile sürmüştür. Dolayısıyla Bektaşîler, daha çok şehirde yaşayan ve de devlet idaresi ile uyumlu bir kesimi, Kızılbaşlar ise merkezî yönetimden uzak dağ köylerinde, idarenin otoritesinden kaçarcasına yaşayan Alevi kitlelerini tanımlar olmuştur. Yükselme Devri olarak adlandırılan dönem ve sonrasında, bir Bektaşî ocağı olarak görülen Zülfikar amblemlili Yeniçeri Ocağı başta olmak üzere devlet idaresinde görülen bozulmalar üzerine başlatılan yenileşme hareketleri ve padişah II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı 1826'da kapatmasıyla özellikle Bektaşî tekkeleri ve dedeleri büyük bir zarar görmüştür. Bu dönemde çok sayıda Alevi-Bektaşî dedesinin sürgün ve hatta idamına dair fermanlar yayımlanmıştır (bkz. Canpolat, 2008). Bu fermanlar ile şehirlerden de "kovulan" Alevi düşüncesi daha uzun yıllar kırsal kesimde varlığını sürdürmeye, kent ve kentli yaşamdan uzak ve korku içinde yaşamaya devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkenin kurtuluşu için girişilen mücadelede, geniş bir Alevi-Bektaşî kitlenin temsilcisi olan Hacıbektaş Dergâhı'nın desteğini almak başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere kuruluş mücadelesini başlatan heyet için elzem görülmüştür (Şener, 1990, s. 148). Ankara'da yeni devletin kurulma sürecinde dinî değerleri kullanmanın mücadeleyi geniş halk kitlelerinin daha kolay benimsemesi adına yararlı olacağını düşünen hükümet temsilcileri, Bektaşî dedeleri ile Mevlevî ve Nakşî şeyhlerini meclis başkan vekilliği de dâhil olmak üzere önemli görevlere getirmiştir. Kendilerine yüzyıllar boyu "Kızılbaş" diyerek olumsuz bir tutum takınan ve serbestçe yaşamasına müsaade etmeyen Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sona erdiren yeni bir devletin oluşması bile Aleviler için başlı başına bir umut kaynağı olmuştur. Ne var ki, doğuda erken dönemde "Koçgiri" ve devamında "Dersim" isyanları nedeniyle bu

bölgede yaşayan Alevilerle yeni devletin görüş ve düşünceleri uyum sağlamamıştır.

İktidar ile ilişkileri tarihsel süreçte bu şekilde özetlenebilen ve tarihin çeşitli dönemlerinde kitlesel veya bireysel olarak zorunlu göçlere tabi tutulmuş olan Alevilerin cumhuriyet döneminde 1950'lerle başlayan kırdan kente göçe katılımı, iktidar ilişkilerinde olduğunun tersine isteğe bağlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bunun altında yatan temel neden göçün ekonomik gerekçeleridir. Elbette ki kırdan yaşanan gelişmeler Alevi-Sünni ayrımı dinlemeksizin vuku bulmuş, ekonomik koşulların değişmesinden Aleviler de aynı şekilde nasibini almıştır. Büyük kentlerin kırsal kesime hiçbir ayırım gözetmeksizin yaptığı davet, tereddütleri de olsa Alevilerin kabulü ile sonuçlanmıştır. Söz konusu tereddütler ise göç edilen yerde Alevi kesimin kimliğini koruyup koruyamayacağı, kentteki yaşamın Alevi kesimi kabul edip edemeyeceği ve Alevi olmayan kesim ile ilişki düzeyi ile ilgili olmuştur. Bu çalışmanın ana konusu söz konusu tereddütlerin, kökeni Afyonkarahisar ili olup, Afyonkarahisar il merkezi ve daha büyük kentlere göç ederek kentleşme olgusuna katılım göstermiş Alevi topluluklar örneklemine ne gibi gerçekliklere dönüştüğü, kentsel Aleviliğin genel güncel sorunlarının Afyonkarahisar Alevilerine ne şekilde yansıtıldığı ile ilgilidir. Öncelikle Afyonkarahisar Alevi inanç ve geleneklerine ve göç veren yerleşim yerlerine ilişkin bilgileri vermek, devamında ise söz konusu yerleşim yerlerindeki göçün boyutlarını, nüfus verileri ışığında sunmak daha sonraki değerlendirmeler için gereklidir.

İç Batı Anadolu'da ve Afyonkarahisar'da Alevilik

Başlangıçta da belirtildiği üzere Alevilerin kendileri de, Alevi olmayanlar da hem adlandırmada hem de adlandırdıkları Aleviliği tanımlamada bir birliktelik sağlamış değildir. Okan (2004, ss. 18-19) Alevi kavramının ilk kez on dokuzuncu yüzyılda kullanıldığını, daha önceleri bu kavramla kastedilen toplulukları ifade etmek için Kızılbaş, Rafizi gibi sözcüklerin kullanıldığını belirtmektedir. Bu adlandırmaları ideolojik yaklaşımların da şekillendirdiği aşikârdır. Günümüzde artık olumlu ya da olumsuz her düşüncenin, geçmişte Kızılbaş, Rafizi, Şii, Bektaşî vb. adlandırmalarla ifade ettiği toplulukların tümü birden Alevi olarak adlandırılmaktadır. "Ali yanlısı" anlamına gelen Alevi, genel tanımlama ile

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in amcaoğlu ve damadı Ali'yi dinî ve siyasi mücadelesinde destekleyen, Hz. Muhammed'in soyunun devamını sağlayan Ehl-i Beyt (Hz. Muhammed'in ev halkını oluşturan kızı Fatıma, damadı Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin) ve On İki İmam (Ali'den başlayarak Hüseyin ve sağ kalan tek oğlu Zeynelabidin ile baba oğul şeklinde son imam Mehdi'nin göğe yükselmesine kadar süren imamlık inancı) yolunu takip eden kişi demektir.

Bu inanç Anadolu'daki en önemli temsilcisini Horasan'daki Ahmet Yesevi ocağından yetişip "Diyar-ı Rum" yani Anadolu'yu bu yolla aydınlatmak için gönderildiğine inanılan Hacı Bektaş-ı Veli'de bulmuştur. Nevşehir yakınlarındaki Sulucakarahöyük (bugünkü Hacıbektaş ilçesi) yakınlarına yerleşen ve burada kuzeyden başlayarak, Eskişehir Seyitgazi'de türbesi bulunan ve pek çok efsaneye konu olmuş Battal Gazi ve yakınında Şücaaddin Veli, Kütahya'da Seyit Cemal Sultan, Uşak'ta Koluçak Hacim Sultan, Denizli'de Sarı İsmail Sultan, Isparta Senirkent'te Veli Baba ve Şeyh Ahmet Sultan ve nihayet Antalya Elmalı'da Abdal Musa Sultan bugün yörede pek çok talibi yaşamaya devam eden ocak pirlere (Kılıç, Tok, Kökel, ve Bülbül, 2007, ss. 52-83). Dergâhını kuran Hacı Bektaş, ocağında yetiştirip Anadolu içleri ve Rumeli'ye gönderdiği dervişleri ile kurduğu ocağın öğretilerini yayma yoluna girişmiştir. Rumeli'de Sarı Saltuk, Karadeniz'de Güvenç Abdal gibi inanç önderlerinin yanında, İç Batı Anadolu'da Eskişehir-Antalya hattında da birçok Alevi ocağı ve makam teşkil edilmiştir.

Günümüzde Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin her üçünde de toprağı bulunan Afyonkarahisar, kurulduğu tarihten bugüne önemli göç yollarının kesişim noktası olmuştur. Hititlerden başlayarak Frig, Pers, Büyük İskender ve Romalıların egemenliğine girmiş bu şehre Türkmen boylarının ilk göçü on ikinci yüzyıl ortalarına Karaşar Türkmenlerinin Akronium Kalesi (bugünkü Karahisar Kalesi) eteklerine yerleştirilmesiyle gerçekleşmiştir (Yüksel, 2004, s. 45). Bu ve devamında göç eden Türkmen boylarının içinde Alevi inancına sahip olup günümüzde de varlığını sürdüren yerleşim yerleri ağırlıklı olarak Emirdağ, Şuhut, Sandıklı, İhsaniye, İscehisar ve Çay ilçelerinde bulunmaktadır. Özellikle, Şuhut ilçesine bağlı Kayabelen Köyü, 1992 yılından beri her yıl düzenlediği festival ile de bölgede yerleşik Alevi toplulukları içinde ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Ocak hiyerarşisi içinde sırasıyla Seyyit Battal Gazi (Eskişehir) ve Veli Baba Sultan Ocakları'na (Senirkent, Isparta) tabi olan Hamza Şeyh

Dede Ocaklı taliplerin yaşadığı köy örnek alınarak Şuhut ilçesinin bir diğer Alevi köyü olan Tekke ve Şuhut'a komşu Sandıklı ilçesinin Selçik Köyü de 2000'li yılların ortalarından itibaren küçük çaplı ama devamlı festivaller düzenlenmektedir (Demirer, 2007).

Afyonkarahisar'da yerleşik veya Afyonkarahisar kökenli Alevi topluluklarda görülen kurumları içinde dedelik, musahiplik ve düşkünlük kavramlarını ele almak faydalı olacaktır. Dede, ocak diye tabir edilen ve kendine has inanç yapı ve ritüeli bulunan bir toplumsal birimi dinî ve sosyal yaşamda bir anlamda yöneten, talip adı verilen kişi ve topluluklar üzerinde sözü dinlenen kişidir. Dedeliğin, "ocak sahibi" iddia edilen bir aileden babadan oğula geçtiği görüldüğü gibi yine bu ailenin bağlı bulunduğu sülaleden dedelik vazifesini yerine getirebilecek bilgi ve kabiliyete sahip kişilerde de görüldüğü olmuştur. Dedelik vasfının kazanılması, dedelikte bir üst makam yerine geçen "mürşit" ve/veya bir üst ocak dedeler kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde kazanılmakta ve dedelik unvanının kazanılması "taç giyme" olarak adlandırılmaktadır. "Taç giyen" dedenin, cemleri ve diğer birtakım dinî ritüelleri yönetme, talibi olan kişi ve toplulukların sosyal hayatta birbirleriyle ilişkilerini düzenleme, anlaşmazlıkları çözmeye yardımcı olma gibi vasıfları bulunmaktadır (Yaman, 2006, s. 69).

Afyonkarahisar Alevilerinde ikamet ettiği yerleşim yeri dışında bir dedeye bağlı olan talipler de olduğu görülmektedir. Bu durum aynı veya farklı yerlerde ikamet eden birden fazla dedeye bağlı talip topluluklar olmasına yol açmaktadır. Musahiplik ise Alevilerin adlandırması ile kısaca "öz kardeşlikten ileri bir yol arkadaşlığı" anlamında olup etimolojik kökeni Arapça "dostluk" anlamına gelen sahibaya, tarihsel kökeni ise İslam peygamberi Hz. Muhammed'in Medine'ye göçen her Mekkeliyi bir Medineli ile kardeş ilan etmesine, hatta Melikoff'a (2006, s. 93) göre İran-Hindi ve Orta Asya'ya dayanmaktadır.

Musahiplik, cinsel alan dışındaki toplumsal yaşamın -niteliği ne olursa olsun, özel ya da kamusal- tümüne yayılan bir bağlanma ilişkisini ifade etmektedir (Yalçınkaya, 1996, s. 67). Dedenin huzurunda ikrar yani dinî söz vererek musahip olan kişiler, birbirinin zor zamanlarında hep yanında olmalı, cemlere beraber girmeli -ki önceki zamanlarda bazı cemlere musahipsiz girilemeyeceği rivayet edilir- ve buna eşleri ve çocuklarını da dâhil etmelidir. Bu yolla toplumsal dayanışmanın sağlanması

yolunda önemli bir adım atılması sağlanmaktadır. Ne var ki günümüzde göç ve artan kentleşme ile birlikte bireyselleşmenin de ön plana çıkması ile musahiplik de uygulaması zor bir hâle gelmiştir.

Düşkünlük kavramı da bu noktada yaptırım içeren bir Alevi toplumsal kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yol kurallarına riayet etmediği gibi kuralları yok sayan talip veya dedeyi yoldan çıkarmak, yani bir anlamda aforoz etmek olan düşkünlük, kişinin toplum içindeki yerini ve işlevini etkilemesi bakımından önemlidir. Alevilikte ilişkileri belirleyen etmenlerden belki de en önemlisi kişilerin birbirinden razı gelmesidir. Dolayısıyla cemlerde yapılan ilk iş ceme katılanların birbirlerinden razı olup olmadığının sorulması, dargın veya kavgalı olanların öncelikle helalleşerek barıştırılması işlemidir. Bir toplumsal mahkeme işlevi de gören dedenin huzurunda kişilerin savunmaları alınmakta ve suçun büyüklüğüne göre kişilere sitem, bir süre cemlerden uzaklaştırma gibi geçici cezalar verilmekle birlikte kişinin toplumdaki dışlanmasına yol açacak bir düşkünlük cezası da verilmektedir. Burada kişinin kendini bilmesi, kusurunu gizlememesi ve bir daha yapmamak üzere söz verebilmesi amaçlanmaktadır (Bal, 1997, s. 98).

Tıpkı musahiplikte olduğu gibi aynı nedenlerle düşkünlüğün de pratikte günümüzde etkinliğini yitirmeye başladığı, ceza verilse de, kişi ve toplum üzerinde eskisi kadar etkisini göstermediği görülmektedir. Tüm bu kurumları derinden etkileyen göç ve kentleşme olgusuna, çalışma evrenini oluşturan Afyonkarahisar Alevileri bağlamında istatistiksel veriler ışığında bakılması gerekmektedir.

Demografik Değişim, Göç ve Göçmen Ağları

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na askerî olarak katılmasa da siyasi ve ekonomik anlamda etkilerini yaşamış bir ülkedir. Dünya'nın Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu ve ABD'nin öncülüğündeki Batı Bloku olarak iki kutba ayrılması, Türkiye'yi de tercihe zorlamış ve sonuçta Türkiye bu tercihini Batı Bloku'ndan yana kullanmıştır. Bu kararın ardından Batı Bloku lideri ABD'nin Marshall Planı adıyla 17 ülkeye yaptığı ekonomik yardımlardan nasibini alan ülkelere olan Türkiye'de, 1950'li yıllarda, tarımda makineleşme ve kent yaşamının çekiciliğinin artmasında ekonomik anlamda görece rahatlık yaşatan bu yardımların da etkisi büyük olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de demokrasi, insan hakları, refah devleti ilkeleri ön plana geçmiş ve ülkenin siyasal durumunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Çok partili döneme geçiş gerçekleşmiş ve Demokrat Parti ile beraber önceki döneme damgasını vuran devletçi politikalar, yerini liberal söylemlere bırakmaya başlamıştır. Ekonomik politikadaki değişim kırsal alanlarda tarımsal faaliyetlere de yansımış, ekonomideki bu liberalleşme ülke içinde nüfusun hareketlenmesini sağlayarak, kentleşmeyi hızlandırıcı etki yapmıştır (Niray, 2002, s. 12, aktaran Yılmaz ve Çitçi, 2011, s. 259). Tablo 1’de yer alan veriler (TÜİK, 2014a) Türkiye’de kırdan kente göçün boyutlarını ortaya koymakta, söz konusu dönemdeki değişimi yansıtmaktadır.

Tablo 1. Yıllara göre il / ilçe merkezleri ve belde/köy nüfusu oranları, 1927-2014

İl ve ilçe merkezleri	Belde ve köyler	YIL	AÇIKLAMA
Toplam %	Toplam %		
24,2	75,8	1927	GENEL NÜFUS SAYIMI
23,5	76,5	1935	
24,4	75,6	1940	
24,9	75,1	1945	
25,0	75,0	1950	
28,8	71,2	1955	
31,9	68,1	1960	
34,4	65,6	1965	
38,5	61,5	1970	
41,8	58,2	1975	
43,9	56,1	1980	
53,0	47,0	1985	
59,0	41,0	1990	
64,9	35,1	2000	
70,5	29,5	2007	
75,0	25,0	2008	
75,5	24,5	2009	
76,3	23,7	2010	
76,8	23,2	2011	
77,3	22,7	2012	
91,3	8,7	2013	
91,8	8,2	2014	

Tablo 1’de yer alan veriler incelendiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950’lere kadar dönemde kır-kent nüfus oranında önemli bir değişme yaşanmadığı, her dört kişiden yaklaşık üçünün kırsalda yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Bu durum 1950’den sonra değişmiş, 60’lı ve 70’li yıllarda da kent nüfus oranındaki artış devam etmiş ve nihayet 80’lerin ortalarında kentli nüfus kırsal nüfusu geçmiştir. Tablo 2’deki veriler (TÜİK, 2014b) ise Afyonkarahisar ilinin göç performansını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 2. Afyonkarahisar ilinin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı (1980-2014)

Dönem	Toplam	Aldığı göç	Verdiği	Net göç	Net göç hızı
1975-1980	520 215	20 531	33 910	- 13 379	-25,4
1980-1985	591 232	21 663	37 518	- 15 855	-26,5
1985-1990	670 610	25 053	50 832	- 25 779	-37,7
1995-2000	728 613	35 636	52 252	- 16 616	-22,5
2007-2008	697 365	18 270	24 861	- 6 591	-9,4
2008-2009	701 326	20 223	22 256	- 2 033	-2,9
2009-2010	697 559	17 451	24 119	- 6 668	-9,5
2010-2011	698 626	17 219	24 063	- 6 844	-9,8
2011-2012	703 948	24 167	21 738	2429	3,5
2012-2013	707 123	22 200	26 799	-4.599	-6,5
2013-2014	706 371	21 414	27 100	-5.686	-8,0

Tablo 2’de verilen rakamlar incelendiğinde son 35 yıllık süre içinde 2011-2012 dönemi haricinde Afyonkarahisar ilinin verdiği göçün, aldığı göçten fazla olduğu görülmektedir. Bu durum toplam nüfusta bir artış yaşandığı göz önünde bulundurulduğunda il ve bazı ilçe merkezlerinin nüfusunun arttığı, belde ve köy gibi yerleşim yerlerinde verilen göçler nedeniyle böyle bir tablo ortaya çıktığı görülmektedir. Bunu destekleyen bir veri olarak, çalışmaya konu olan Afyonkarahisar Alevilerinin yerleşik bulunduğu bazı belde ve köylerin nüfus değişimlerini gösteren Tablo 3’e (TÜİK, t.y.-a ve b-) bakmak yeterli olacaktır.

Tablo 3. Afyonkarahisar’da Alevi nüfusa sahip bazı yerleşim yerlerinin yıllara göre nüfusları.

YIL	ALANYURT (İSCEHİSAR)	GÜNEYTEPE (ŞUHUT)	KAYABELEN (ŞUHUT)	TEKKE (ŞUHUT)	BOZAN (ŞUHUT)	SELÇİK (SANDIKLI)	AKÇAŞAR (SİNANPAŞA)
1965	1237	563	941	356	353	401	552
1970	1490	583	1005	375	326	401	552
1975	1515	651	1014	357	351	427	644
1980	1689	649	1211	336	312	371	646
1985	1720	660	1088	314	320	328	314
1990	2405	667	1097	296	244	313	601
2000	2069	587	3149	227	166	212	542
2007	2234	540	918	211	187	162	302
2008	1827	502	836	206	172	194	274
2009	1731	513	867	204	165	193	250
2010	1634	513	790	202	147	187	236
2011	1599	495	754	195	140	179	245
2012	1950	463	706	179	147	209	238
2013	1587	454	661	172	142	196	236
2014	1382	449	619	168	121	169	247

Tablo 3’teki veriler, Türkiye’de kırdan kente göçün Afyonkarahisar’da kırsal kesimde yaşayan Alevi topluluklar örnekleminde bir yansımalarını ortaya koymaktadır. İscehisar ilçesine bağlı Alanyurt Köyü dışındaki yerleşim yerlerinin 1960’lar başındaki nüfuslarına çok uzak olduğu ülke ve il genel nüfus artışına rağmen açıkça görülmektedir. Bu sonucun başlıca nedeni tüm ülke genelindeki kırsal kesimde görüldüğü üzere kişilerin daha iyi yaşam, geliri daha yüksek iş ve daha iyi eğitim olanaklarının peşinde koşması olarak görülebilir. Genelde tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bu köylerdeki insanlar, toprağı işleyip ürün almanın maliyetli olduğu görüşüne kapıldıklarında tek bir seçeneğe bağlı kalmayıp kentlerde karşılıklarına çıkacak her türlü iş ve yaşam fırsatının peşine düşmektedir. Bu karara varmalarında, yerleşim yerlerinden daha önce büyük kentlere göçmüş hemşerilerin de etkisi azımsanmayacak

seviyede olmaktadır. Görülen odur ki, yeni göç eden kişi veya aileler de ilk zamanlar, hatta hâlen bile, gidilen büyük kentteki belli bir mahalle, semt veya bölgede ikamet etmeye devam etmektedir.

Bu noktada göç kuramları içinde önemli bir yere sahip “ağ (network) kuramı” öncülerinden olan Gurak ve Cases göçmen ağlarının altı önemli işlevini şu şekilde ortaya koymaktadır: (i) Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlık ve harcamalardan önemli ölçüde rahatlatmaktadır. (ii) Göçmenleri, içine girdikleri toplumdan yalıtılmakta ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlamaktadır. (iii) Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek kimin göçeceğini önemli ölçüde belirlemektedir. (iv) Göçmenlerin gittikleri yerlere uyumları için kolaylık sağlamaktadır. (v) Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağa yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet vermektedir. Son olarak, (vi) göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlemektedir (Yalçın, 2004, ss. 51-52).

Büyük kentlere göçmüş bulunan Afyonkarahisar Alevilerinin durumunun, anılan bu altı madde ile örtüştüğü söylenebilir. Genelde İstanbul ve İzmir’de yerleşik bulunan Afyonkarahisar Alevileri, daha önce göç etmiş hemşerilerinin bulunduğu Altındağ, Gültepe, Çağlayan, Sarıgazi gibi semtlerde ikamet etmektedir. Göç kararı vermede kişilerin “her nasılsa oradaki yakınım, hemşerim bana destek olur” düşüncesi ile bu karara vardığı görülebilmektedir. Bu düşüncenin bir taraftan göç edenin yeni yerleşim yerine uyumunu kolaylaştırdığı gibi, geride bıraktığı yerle de bağlantının devam etmesinde hemşerilerinin önemli bir rolü olduğu aşikârdır.

Kentleşen Alevilikte Kimlik ve Pratik Sorunlar

Bir önceki bölümde verilerle açıklanan durumun günümüzde ülkenin tüm kesimleri için geçerli olduğunu söylemek herhâlde pek yanlış olmayacaktır. Sosyal statüsü, dinî inancı, ekonomik durumu farklı şekillerde pek çok insanı kabul eden kentler, göç edenlere beraberinde getirdikleri kimlikleri ve statülerini bir kenara bırakıp, bir nevi kendisinin biçimlendirdiği kimlikleri kabul ettirmeye uğraştırmaktadır. Bu durumdan, kırdan kente göçmüş Alevi kesiminin, belki de toplum kesimleri içinde en etkilenen kesim olduğu iddia edilebilir. Çünkü kırsalda olsa bile ken-

di arasında zaten bir çeşitlilik varken bir de kentin kendi oluşturduğu kimliğini kabul ettirmeye çalışırması sıkça görülen bir durumdur. Örneğin Afyonkarahisar'daki köyünden İzmir'e göçmüş bir Alevi birey veya aile, Tunceli'den göçmüş bir birey veya aile ile ilk anda Aleviliğin tanımında bile farklılıklara sahip olabilmektedir. Dolayısıyla kentte "Alevilikler" de birbiri ile tanışıp etkileşime girmekte, bu etkileşim Alevi olmayan kesim görüş ve yaşayışından da beslenmektedir. Somut bir şekilde anlatmak gerekirse, köyünde cuma namazı kılmayan ve/veya Ramazan orucu tutmayan bir Alevi birey kentte bunu bazen baskı, bazen de kendi rızası ile yerine getirmekte, kendisinden farklı ritüellere sahip bir Alevi topluluğun cemine katılarak onların ritüellerini takip etmekte, Aleviliği köyde dededen öğrendiğinden farklı bir biçimde tanımlamaya ve betimlemeye başlamaktadır.

Kentte Alevi Kimliği

Aleviliğin İslamiyet kavramı ile ilişkisi sadece Alevi olmayan kesimin değil, Alevilerin kendi içinde de kentsel yaşam ile birlikte çok tartışılan bir durum hâline gelmiştir. Alevilik, özellikle devlet destekli bir biçimde salt "Ali'yi sevmek" görüşüne indirgenildiğinde ister Alevi ister Sünni olsun herkesin Aleviliği kabul edip benimsediği söylenebilir. Ne var ki iş bu kadar kolay değildir ve kesin bir sonuca ulaşılması pek mümkün görünmemektedir (bkz. Bulut, 1998).

Kentleşme ile birlikte Aleviliğin geleneksel ve modern Alevilik olarak iki şekilde bir tanımlamaya tabi tutulmaya başlandığı görülmektedir. Geleneksel Alevilik, oluşumunu tamamlamış bir biçimde kırsal ve inanç merkezli olup dede ocakları etrafında şekillenmektedir. Modern Alevilik ise kentsel ve kimlik merkezli olup cem evleri ve sivil toplum örgütleri ile oluşum sürecine devam etmektedir (Yıldırım, 2012, ss. 135-159).

Geleneksel Alevilik, tartışmasız bir biçimde kendini bir İslam yorumu, hatta İslam'ın ta kendisi olarak görmekte ve Allah-Muhammed-Ali üçlemesine sıkı sıkıya bağlı kalmaktayken Modern Alevilikte İslamlık veya İslam'ın dışında bir din, hatta din dışı bir yaşam biçimi tartışılmaya devam etmektedir. "Ali'siz Alevilik" diye de adlandırılan bu görüşe göre Alevilik, İslam'dan çok önce dönemlerde Orta Asya ve Anadolu kökenli bir yapı olup İslam'ın dışındadır (Bulut, 1998). Yapılan araştırmalar kent-

te ve bilhassa eğitim düzeyi yükseldikçe Aleviliğin bir İslam yorumu ya da özü olduğu görüşünün giderek azalmaya başladığını göstermektedir (Fırat, 2005). Bu durum kentleşme ile birlikte geleneksel Aleviliğin kentlerde artık rağbet görmediğinin, dolayısıyla dedelik, musahiplik gibi kurumların da kentte işlevsiz hâle gelmeye başladığının bir kanıtı niteliğindedir. Türkddoğan da özellikle genç olan kent Alevilerinin kutsal alan içinde yaşamayı hemen hemen terk ettiğini ve kutsal dışı (profan) bir alanda yaşamakta olduğunu savunmaktadır (Türkddoğan, 1995, s. 460).

Aleviliğin İslam'ın içinde veya dışında, başlı başına bir din veya salt bir yaşam tarzı olup olmadığı tartışmaları okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu tutulması boyutunda da ele alınmaktadır. Alevilerin içinde, din dersinin hâlihazırdaki anlayışla zorunlu tutulmasına karşı çıkanların bir kesimi, ders müfredatının salt bir Sünni İslam anlayışını dayatmaya çalıştığını iddia ederek İslam'ı eksiksiz anlatmak adına Aleviliğin İslamiyet içinde işlenmesi gerektiğini savunmakta, diğer bir kesim ise bu derslerde Aleviliğin İslam dışı bir karakterde olduğu biçimde ele alınması gerektiğini dile getirmektedir. Her iki kesimin de görüş birliğine vardığı nokta, ne şekilde verilirse verilsin Alevilikle ilgili bilginin söz konusu müfredatta yeterli olmadığı ve ders müfredatının değişmesi gerekliliğidir (Başdemir, 2011, ss. 59-72).

Kimlik bağlamında kentsel Aleviliği olumsuz etkileyen bir diğer durum da, Diyanet İşleri Başkanlığının mevcut yapısı ve işlevidir. Genel itibari ile laikliği benimseyip, bunu inanç ve düşünce özgürlüğünün bir sigortası gören Alevi toplumu Diyanet İşleri Başkanlığı altında bir devlet kurumunun laik bir ülkede meşru olmadığını dile getirmekle birlikte, bir kesim de, her inanç ve düşünceye eşit mesafede olmak kaydıyla bu kurumun varlığını benimsemektedir. Kentsel Alevilikte Dedelik kurumunun işlevinin azalması Alevilerin inanç pratiklerini kentlerde devam etmesi karşısında bir engel oluşturmakta, bu nedenle bu kurumun devamından yana olan Alevi kesim Diyanette tüm inanç kesimlerinin temsili ile kendi pratiklerinin de güvence altına alınması gerektiğini savunmaktadır ("Helsinki Yurttaşlar Derneği Raporu", 2014, ss. 37-41). Bununla birlikte gelinen noktada henüz bu yöndeki taleplerin karşılanmamış olması, Alevilerin diyanet benzeri kendi kurumlarını oluşturma çalışmalarına neden olmuştur. Alevi-Bektaşî kesimin en köklü sivil toplum örgütlerinden biri olan Cem Vakfı tarafından kurulan Alevi İslam Din

Hizmetleri Başkanlığının, bu nitelikte hizmet vermesi düşünülen bir yapıda olduğu savunulmaktadır.

Modern Alevilik Kurumu Olarak Cemevleri ve Statüleri

Bir yerden bir yere göç eden insanlar, kendileri ve eşyaları ile birlikte inanç, düşünce ve kültürlerini de yanında götürmekte ve çoğu zaman gittikleri yerlerde bunları devam ettirme yönünde çaba sarf etmektedirler. Bu durum Alevilerde de inançsal pratikleri devam ettirme yönünde bir çaba ile açıklanabilir. Modern Aleviliğin kurumlarından birisi olarak görülen cem evleri de, bunun devamını sağlayan hayati mekânlardır.

Geleneksel Alevilikte cem töreni bulunmakta ancak ceme ev sahipliği yapan mekân değişiklik göstermektedir (Yalçınkaya, 1996, s. 75). Bu mekân kimi zaman cemi yöneten dedenin kendi evi, kimi zaman cem ile hizmeti görülecek kişinin evidir ama bu mekânda güvenlik illa ki ön plandadır. Zira tarihsel tecrübelerle sabit olduğu üzere herhangi bir baskın ile dağıtılma, derdest edilme tehlikesine karşı tedbir almak ve ceme "dışarıdan" kimselerin girememesi geleneksel anlayışta önemli bir yer tutmaktadır. Pratiğini kentte bulan Modern Alevilikte ise bu tür bir gizlilik, kentin doğası gereği de sağlanamayacağından ve de kentsel yaşama uyum ile birlikte gizlenecek bir şey olmadığı kararına varıldığından cem evleri inşa edilmeye başlanmıştır. Alevilikte sivil toplum düşüncesi ve örgütlerinin gelişimi ile cem evlerinin sayısının artması arasında bir paralellik de kurulabilir. Göç ile oluşturulan ağların bir vakıf veya dernek ile tüzel kişilik kazanması ile yapılan cem evlerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Burada temel sorun ise bu mekânların dinî veya kültürel mekân olup olmadığıyla ilgili olup, Aleviliğin daha önce belirtilen kimlik algısı ile de yakından ilgilidir. Şayet Alevilik İslam dâhili ve harici olup olmadığına bakılmaksızın bir dinî nitelik taşımakta ise cem evleri de, dinî bir mekân olduğu, nasıl ki Sünni İslam veya diğer inançlara ait ibadethanelerin masrafları devlet tarafından karşılanıyorsa cem evlerinin de aynı statüye kavuşması gerektiği dile getirilmektedir.

Nitekim uzun yıllar bu çabalardan bir sonuç çıkmayınca konu bir Alevi sivil toplum örgütü tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınmış ve sonuçta mahkeme cem evlerinin de ibadethane olduğu kararına vararak bu mekânların masraflarının devlet tarafından karşı-

lanması gerektiğine hükmetmiştir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2014). Bu karara istinaden merkezî yönetim henüz herhangi bir adım atmamakla birlikte yerel yönetimlerin kendi meclislerinde bu yönde kararlar almaya başladıkları görülmektedir.

Sonuç

Her ne kadar teoride isteğe bağlı göç tipleri arasında yer alsada sosyo-ekonomik anlamda kırdan kente göçe zorlayıcı unsurlar vardır. Kentlerde iş ve eğitim imkânlarının artması ile tarım ve hayvancılıkta üretim maliyetlerinin yükselmesi son yıllarda kırsal alandan kente göç hareketlerinin ivme kazanmasına yol açmıştır. Nitekim TÜİK verileri kentlerde nüfusa kayıtlı kişi sayısının %90'lar civarında olduğunu göstermektedir. Bu harekete kırsal kesimde yaşayan Alevilerin de büyük ölçüde katıldığını söylemek mümkündür. Bu durum Alevilerin dedelik, musahiplik gibi kendine has kurumları üzerinde olumsuz etkiler bırakmış, dedelerin talipleri, musahiplerin birbirleri ile ilişkileri zayıflamıştır. Bu değişimlerden büyük kentlere göç eden Afyonkarahisar Alevilerinin de etkilendiği gözlemlenebilir. Genellikle yeni bir yaşam için İstanbul ve İzmir illerini tercih eden Afyonkarahisar Alevilerinin bu kentlerde birbirlerinden kopuk olmadıklarını görmek mümkün olup hatta diğer illerden göç eden Alevilerle iç içe bir yaşam sürdürmektedir.

Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve yayılması, sosyal medyanın Alevi kesimlerce de etkin bir biçimde kullanılmaya başlanması Alevilerin kentsel yaşamda karşılaştığı sorunlara farkındalığı artırmıştır. Bunun yanı sıra hâlihazırda ön yargıların bulunduğu, ayrıca özellikle sosyal medyada kişi ve olayların manipülasyonuna devam edildiği de gözden kaçmamaktadır.

Alevilerin yıllardır uğradığı ayrımcılıklara karşı başlattığı ulusal ve uluslararası hukuk mücadelelerinde olumlu sonuçlar alınmaya başlanmakta, bu durum Alevi açılımı kavramı ile gündemde olan iktidar ve Aleviler arasındaki diyalog sürecinde Alevi kesimin elini güçlendirmektedir. Ne var ki açılım olarak adlandırılan bu süreçte hem Alevi kesimden tek bir sesin değil, neredeyse birbirine zıt seslerin çıkıyor olduğu ve hatta tarafların birbirlerini Alevilikten dışlamaya kadar gittiklerini hem de iktidarın bu durumdan da faydalanarak nabza göre şerbet vererek yol

kat ettiği söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığında Alevilerin de temsili, cem evlerinin ibadethane statüsüne kavuşturulması, devletin toplumun her kesimine eşit mesafede durarak kamu hizmetlerinden faydalanılması ve ayrımcılıkla mücadele konusunda gereken tedbirleri alması, okullarda zorunlu din dersi uygulamasına son verilmesi ile seçmeli olacak derslerde de tüm inançlara yer verilerek nesnel bir müfredat hazırlanması Alevilerin başta gelen talepleridir.

Günümüzde sık sık gündeme getirilen Dersim İsyanı ve bastırmaya yönelik hareket kimi zaman Türk-Kürt-Zaza temelli bir etnik düzlemde, kimi zamanda Alevi-Sünni şeklinde mezhepsel bir düzlemde tartışılmaktadır. Her ne olursa olsun cumhuriyet tarihinin her döneminde Alevi toplumunun siyasal yöneliminin az çok sapmalar dışında sola ve dahi sol içinde gördüğü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve benzeri partilere doğru olagelmektedir. Günümüzde özellikle Dersim olayının feci şekilde bastırılmasını başlı başına bir CHP kabahati olarak gören kesimin, buna rağmen o bölgedeki kesimler de dâhil Alevilerin büyük çoğunluğundaki bu yönelime anlam vermediği görülmektedir.

Ne var ki bunun nedenlerini biraz da devamında Alevilere yönelik yaşanan Maraş, Çorum, Sivas gibi kitlesel ve de faili meçhul bireysel cinayetlerde, devleti yönetenlerde giderek artan Sünni muhafazakâr anlayış ve özellikle 12 Eylül sonrası muhafazakârlaş(tırıl)an toplumun Alevilere bakış açısında aramak da gerekir. Nitekim son yıllarda hükümetin Alevi açılımı ile başlattığı sürecin hem Alevi hem Sünni kesimlerce içselleştirilmediği sürece başarıya ulaşması da kuşkulu görülmektedir.

Afyonkarahisar Alevileri bu süreç içerisinde ne şekilde konumlanmıştı? Hakk-Muhammed-Ali üçlemesine sık sıkıya bağlı bir biçimde Aleviliği bir İslam yorumu olarak gören bu kitle, kent merkezlerinde hem kendi köyleri olmasa da buldukları muhitte faaliyet gösteren “yaşatma” dernekleri hem de geniş kitlelere hitap eden Alevi dernekleri faaliyetlerinde aktif görevler almaya başlamıştır. Kanımız odur ki ekonomik kaygılarını yavaş yavaş geride bırakmış ve kent kimliğini içselleştirmiş olarak Afyonkarahisar Alevileri de yakın bir süreçte modern Aleviliğin toplumsal ve hukuki anlamda edinmeye başladığı kazanımlardan daha fazla yararlanan bir kitle olarak yerini alacaktır.

Kaynakça

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2014). *Denying the Alevi community exemption from electricity bills – granted to places of worship – was discriminatory*. ECHR (355) 02.12.2014 Press release. <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/003-4952135-6065927> adresinden elde edildi.
- Bal, H. (1997). *Alevi-Bektaşî köylerinde toplumsal kurumlar*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Başdemir, H.Y. (2011). Din dersleri ve Alevîliğin aktarılması. *Liberal düşünce*, 63, 59-72. <http://www.liberal.org.tr/upresimler/din-dersleri-ve-aleviligin-aktarilmasi-h-yucel-basdemir.pdf> adresinden elde edildi.
- Bulut, F. (1998). *Ali'siz Alevilik*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Canpolat, C. (2008). *Osmanlı belgelerinde Kızılbaşlar hakkında idam ve sürgün fermanları*. İstanbul: Can Yayınları
- Demirer, K. (2007). Afyonkarahisar ve çevresinde Veli Baba ve Şeyh Ahmet Sultan ocaklarının etkisi ve ocak-talip ilişkileri. 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreğinde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni bildiri kitabı* (ss. 799-809). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
- Fırat, K. (2005). Kentleştikçe dinsel kimlik zayıflıyor. Akçura (haz.). *Kentleşen Alevilik-1*. <http://www.milliyet.com.tr/2005/07/04/guncel/agun.html> adresinden elde edildi.
- Helsinki Yurttaşlar Derneği (2014). *Diyanet İşleri Başkanlığı araştırması: Algılar, memnuniyet, beklentiler*. http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/hyd_konda_diyanet.pdf adresinden elde edildi.
- Kılıç, F., Tok, T., Kökel, C., Bülbül, T. (2007). *Horasan'dan Anadolu'ya Alevilik-Bektaşîlik ve Denizli Oğuz yerleşimine genel bakış*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
- Melikoff, I. (2006). *Uyur idik uyardılar*. İstanbul: Demos Yayıncılık.
- Okan M. (2004). *Türkiye'de Alevilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Şener, C. (1990). *Alevilik olayı*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1995). *Alevi-Bektaşî kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014a). *Yıllara ve cinsiyete göre il / ilçe merkezleri ve belde/köy nüfusu, 1927-2014*. www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1587 adresinden elde edildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014b). *İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2014*. www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1595 adresinden elde edildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (t.y-a-). *Genel nüfus sayımı Sonuçları*. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul> adresinden elde edildi

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (t.y.-b-). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (AD-NKS) sonuçları*. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> adresinden elde edildi
- Yaman, A. (2006). *Kızılbaş Alevi ocakları*. Ankara: Elips Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalçınkaya, A. (1996). *Alevilikte toplumsal kurumlar ve iktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, R. (2012). Geleneksel Alevilikten modern Aleviliğe: Tarihsel bir dönüşümün ana eksenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 62, 135-162.
<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/169/162> adresinden elde edildi.
- Yılmaz E., Çitçi S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye’de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 35, 252-267.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/viewFile/5000068383/5000063445> adresinden elde edildi.
- Yüksel, İ. (2004). *Şehrin adı (Afyon değil Afyonkarahisar)*. Uyan ve Yüksel (haz.). *Anadolu’nun Kilidi Afyon* (ss. 45-48) içinde. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Valiliği

Kent Araştırmalarında Triyalektik Yöntem: İzmir'e Edward Soja İle Bakmak

*

Yılmaz Yıldırım¹

Özet

Kent araştırmalarında zamansal pratiklere bağlı yaklaşımlardan sonra, günümüzde mekânsal pratiklere doğru bir yönelim söz konusudur. Buna bağlı olarak "kentsel yenilenme" anlayışı, yerini "kentsel uzaklaştırmaya" bırakmıştır. Ağırlıklı olarak Foucault ve Lefebvre'den hareket eden mekân-coğrafya eksenli yönelimin dışında, Türkiye kent araştırmaları literatüründe ele alınmayan, Edward Soja'nın temsil ettiği üçüncü bir yönelim son derece önemlidir. Soja'nın üçüncü mekân ve triyalektik kavramlarında ifade edilen bu yönelim, mevcut iki yaklaşımla, yapılaşmış bireyin ve kolektif deneyimin mahalli olarak mekânı, yani yaşanan mekânı özgün şekilde sentezler. Bu çalışmada, kenti mekânsal, toplumsal ve tarihsel olarak kavrayan bu triyalektik düşünüş yardımıyla, önce Türkiye kent araştırmalarında var olan ve değişen yönelimlerin bir değerlendirmesi yapılacak, ikinci olarak, literatüre, Soja'nın birinci mekân (coğrafyacı) ve ikinci mekân (mekânın temsilleri) şeklinde adlandırdığı ikiliğin sınırları içinde bakmanın yetersizliği tartışılacak ve üçüncü olarak, üçüncü mekâna bağlı bir yaklaşımın Türkiye'deki kent araştırmalarında sağlayacağı açılımlar İzmir örneği üzerinden ele alınacaktır. Bu amaçla İzmir'e dair kentleşme araştırmalarının kazanımları yardımıyla, bunlara üçüncü mekân ve triyalektik bir bakış kazandırılmaya çalışılacaktır. Yapılan ilk İzmir araştırmalarında kentleşme ve mekânın üretimi hakkındaki kuramlar ile toplumsal değişim/modernleşme kuramları arasında tarihsel bir koşutluk bulunmaktadır. Zamansal pratikleri önceleyen bu tarz çalışmalar, genel olarak kentleşmeyi, Türk modernleşmesinin etki ve yayılım düzeyini ölçmenin bir yolu olarak ele almaktadırlar. İzmir araştırmalarının izleyen döneminde, mekânsal pratikler olarak adlandırılan eşitsizlik, kentsel uzaklaştırma, mekân içinde üretim tarzı vs. eksenli bir bakış, güncel literatürün ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Bu çalışmada ise triyalektik bir yöntemle İzmir'e bakarken, önceki iki bakış açısını seçici şekilde içine alan, bunu sosyal muhayyilenin, temsillerin ve tarihselliğin öğeleriyle sentezleyen bir bakış geliştirilmektedir. Bu sayede, bir yandan kentleşme kuramlarının güncel bir örneği ile kentleşme tecrübemizi değerlendirebilmek, diğer yandan İzmir kentleşmesinin anlatımında eksik kalan önemli bir boyutun ilave edilmesiyle triyalektik bir sacayağı oluşturabilmek mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, triyalektik, Edward Soja, üçüncü mekân, kentleşme, mekânın üretimi

---

¹ Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (yyildirim000@gmail.com)

The Trialectic Method Applied to Urban Research: A Look at İzmir with Edward Soja

*

Yılmaz Yıldırım

Abstract

There is a trend in urban studies today to focus on spatial ideals based on temporal notions. As a result, the term "urban renewal" has been replaced by "urban alienation". Aside from the spatial-geographic-oriented preference based on Foucault and Lefebvre, a third aspect that has been neglected by Turkish urban studies is that aspect purported by Edward Soja. This third aspect uniquely synthesizes the two pre-existing notions with the idea of space as a place that structures and defines individual and collective experiences, that is to say the living space. This study aims, with the support of this trialectical philosophy that offers a spatial, social and historical aspects, to understand a city. First, the evaluation of the existing and shifting trends in Turkish urban studies will be evaluated; secondly, the inadequate research on both the first space (geographic) and second space (representations of the space) will be discussed; and thirdly, by using İzmir as an example, the new insights into the understanding of the thirdspace; and finally, the urban studies currently being carried out in Turkey will be analyzed. Using the research results of urbanization in İzmir, an attempt will be made to bring a third space and trialectic viewpoint. In earlier research done on İzmir, a parallel existed between the theories on urbanization on the construction of space and theories on social change/modernization. Such studies, which prioritize a temporal viewpoint, generally treat urbanization as a way of measuring the level of impact and expansion of Turkish modernization. During the subsequent period of research on İzmir, a viewpoint focusing on the inequality, urban alienation, mode of creation within a space, etc., forms the basis of the current studies. In this study, a perspective is developed when looking at İzmir using the trialectical method, wherein the previous opinions are discerningly incorporated and synthesized with elements of social imagination, representation and historicity. As a result, it will be possible for us to both evaluate our urbanization experience with the currently accepted urbanization theories and to form a trialectic perspective through the introduction of an imperative dimension that has thus far been neglected in studies on İzmir's urbanization.

Keywords: *İzmir, trialectics, Edward Soja, thirdspace, urbanization, production of space*

Giriş

Kentleşme kavramını açıklayabilmek için bunu kent kavramıyla düşünmek ve kenti kentleşmeye doğru belli bir yönde değişen bir yerleşme birimi olarak görmek gerekir. Buna göre “kentleşme, insan yerleşmesinin ya da söz konusu yerleşme kent niteliğini kazanmışsa, kentin, belli bir yönde değişmesi, başka bir deyişle çok boyutlu matematiksel bir mekân içinde, (n) değişkenden her birinin gözlem anındaki değerinden, (x) ten ayrılıp kentleşme olarak tanımlanan yönde, (^) e kadar değişmesi olayıdır.”(Tekeli, 2014, s. 16) Diğer yandan bu tanım kaçınılmaz şekilde kente dair (günümüzde tartışmalı olan) bir ortodoksinin kabulünü içerir. Kentleşmenin temel öğeleri olarak kabul edilen, “heterojenlik, hareketlilik, yarışma (rekabet), anonim ilişkiler, işbölümü, yoğunluk, ihtisaslaşma, çeşitlenme” (Tekeli,2014, s. 16) kente dair böylesi bir ortodoksiyi yansıtmaktadırlar. Bunu bir ortodoksi olarak nitelemekteki amacımız, kent ve kentleşme ilişkisinin bu niteliklerinin yadsınması değil, bunların biraz daha açık uçlu hâle getirildiği tartışmalara yer açabilmektir. Tıpkı Pirandello’nun *Bir Yazar Arayan Altı Karakter* eserindeki gibi, belki sorun karakterlerde (kentleşme öğelerinde) değil yazarda, yani kent yazınındadır.

Mesele Türkiye kent çalışmaları olduğunda ise sorun, hem karakterlerde hem yazardadır. Şöyle ki, “...kelimenin tam anlamıyla kentsel ‘topluluk’ bir olgu olarak Avrupa’da ortaya çıktığı” (Weber, 2000, s. 91)² ve Avrupalı nitelikleri genel bir kabul gördüğü için, Türkiye’de hem kentleşmenin hem de anlatımının özellikleri ve bileşenleri belki de zorunlu olarak söz konusu ortodoksiye bağlı olabilmektedir. Bu durum, kentleşme hakkındaki yöntem ve yaklaşımların, kent hakkındaki temel varsayımlara bağlı olmasının sonucudur. Sonuç olarak, dünya genelinde kentleşme literatüründeki temel yönelim değişimleri, Türkiye kent araştırmalarında da karşılık bulmuştur. Diğer yandan Batı’da kentleşme anlatımları sadece zamansal değil, aynı zamanda coğrafyalar arasında da farklılık gösterir. Örneğin “ABD’de, kentte yaşayanların bir bütün olarak kendilerine bir kimlik edinmelerine ve beraber yaşamalarına, yani sosyolojik

²“İlaveten Batı’da şehirler, Weber’in vurguladığı anlamda bağımsız kitlesel pazarın, şehir kamusunda temellenmiş hukukî organların (etats), sistemsel bütünleşmede sosyal ağı perçinleme gücü yüksek bir sivil toplumun ve yaygın bir sosyal sözleşme mantığının egemen olduğu siyasî bakımdan yarı özerk kapitalist piyasa toplumlarıydı”(Weber’dan Akt. Arlı, 2005: 286).

boyuta daha fazla vurgu yapılırken Avrupa'da ve özellikle Fransa'da kent ile içinde bulunduğu bölge arasındaki ilişkiye ve ulaşımaya yani coğrafi boyuta; İngiltere'de ise daha çok fiziksel yapılara yani mimarî boyuta vurgu yapılmıştır. Diğer yandan Amerika'da şehir anlayışına ve özellikle de kıyı-şehir [sub-urban] çalışmalarına çok fazla önem verilirken Avrupa'da bu tür bir yoğunlaşma görülmez" (Uğur, 2005, s. 11).

Türkiye'de kentleşmenin ve kent kavramsallaştırmasının ilişkisel gelişimi, Batı'daki kuramsal gelişmelerden çok, sosyo-ekonomik ve politik nedenlerle başlar. Örneğin Osmanlı'da önemli bir unsur olan *miri* arazinin Cumhuriyet'te özelleşmesi (bu durum tabakalaşma sistemini derinden değiştirmiştir), köylü nüfusun kentli orta sınıf hâline gelmeye başlaması, kapitalist piyasa şartlarının (korumacılığı içerse de) ekonomide daha fazla etkili olmaya başlaması (Karpat, 2003, ss. 12-13), kentleşme sürecinin sorunlarıyla birlikte başlamasını tetiklemiştir. Modernleşme sürecinin doğal bir seyir dâhilinde gelişen bir sosyal değişme yerine, devletin politik tercihlerinden kaynaklı bir proje olması, kentleşme sürecini de bu projenin önemli bir ayağı olarak ortaya çıkarır. "Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde toplumsal değişime dönük modernleşmeyi yüksek bürokratik alanın otokratik mantığı içinden planlayan zümre, reformcu Türk bürokratlarıydı. "Medenî Dünya'da yer alabilmek için geniş çaplı bir değişimi mümkün kılacak bir sosyal düzenin oluşturulması amacı, şehir alanlarının dönüştürülmesi fikri ve uygulamaları üzerinden yürütüldü." (Arlı, 2005, s. 288). Cumhuriyetin yerleşim, yerel yönetim, iskân ve göç yönetimi politikaları günümüz kentleşmesinin hâlen devam eden konularını tayin etmiştir. Tam da bu yüzden "İngilizcede kentleşme ve kentlileşme aynı kavramla (urbanization) ifade ediliyorken, Türkiye'de kentleşme ve kentlileşme farklı anlamları barındırır" (Tekeli, 2014, s. 28). Âdeta kentleşme fiziki morfolojik bir bayındırlık projesi, kentlileşme ise bu projeye kültürel, sosyal, zihinsel intibak geliştirme sürecini ifade eder. Bu ayrım zımni olarak kentsel gelişim ile insani gelişimi ayırır. Bir diğer yapısal unsur, 2. Dünya Savaşına kadar Türkiye'de kentleşme karşıtı bir ideolojik çerçevenin varlığıdır. İlhan Tekeli'ye (2014, ss. 143-144) göre sonrasında oluşan gecekondulaşma karşıtlığı bir bakıma bu kentleşme karşıtlığıyla alakalıdır. Öyle ki 1960 askerî darbesinin bir gereğesi de İstanbul'un çarpık kentleşmesiydi.

Dönemin politik ve konjonktürel bağlamına, yani kentsel yenilenme anlayışına bağlı kent algısı, kent çalışmalarını ve politikalarını derinden etkilemiştir. “Bu çerçevede nüfus oranlarındaki artışlara paralel giden bir düzenli şehircilik yaklaşımının geliştirilmesi hedefi, bazı önemli kamu binalarının inşa edilmesi dışında, 1940’lı yıllara kadar çoğu toplumsal mühendislik eğiliminin örnekleri olarak soyut birer planlama taslağı düzeyinde kaldı. Dünya-ekonomisinin 1930’lu ve 1940’lu yıllardaki konjonktürü ve genç Cumhuriyetin iktisadî darboğazı, bu planların ancak sınırlı biçimlerde gerçekleştirilmesine imkân tanıdı.” (Arlı, 2005, s. 292) Diğer yandan, “ilginç bir şekilde Cumhuriyet hükümetlerinin ilk on dördünün programında sanayileşme üzerine kayda değer bir şeyler bulunmaması”, (Karaömerlioğlu, 1998, s.36) kentleşme politikalarının mahiyetini de açıklayan bir veridir.

İzmir, İstanbul ve Ankara ile beraber kentleşme politikalarında adı sık geçen bir kent olmakla beraber, hem akademik hem de politik ilgi yönünden diğer ikisinin gerisinde kalmış bir şehirdir. Diğer yandan kentleşme sürecinde ve üzerine yapılan akademik çalışmalarda İzmir, sahip olduğu tarihî, ekonomik ve kültürel potansiyeli bakımından kentleşme gündemini ve süreçlerini takip etmek açısından özel bir yere sahiptir. Özellikle bu makalenin konusuna içkin olan zamansal uzaklaşma (kentsel yenilenme) ve mekânsal uzaklaşma (kentsel ayrışma) boyutlarının, makalede tartışılan *üçüncümekan* (thirdspace) ile yapılaşması konusunda son derece aydınlatıcı özellikleri ihtiva eder. Şöyle ki, uzunca bir süre İzmir çalışmaları dönemsel olarak modernleşme/uluslaşma anlayışına içkin olan kentsel yenilenme fikrinin bir uygulama sahası olarak ele alınmaktaydı. Ağırlıklı olarak kent meselesini, köy-kent-göç çerçevesinde ele alan çalışmalar arasında Batı Anadolu’nun kıyı bölgeleri önemli yer tutar. İzmir ve çevresi, Behice Boran’ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (1945), daha sonra öğrencisi Mübeccel B. Kıray’ın *Örgütlemeyen Kent İzmir*(1972) çalışması, birer kent araştırması olmanın ötesinde toplumsal yapının ve modernleşmenin gelinen noktasının “istenen” sonuçları verip vermediğinin test edildiği çalışmalardır. Birincisinde incelenen aslında kent değil köydür: “Batı Anadolu’da ele alınan “iki köy” tipi incelemesi esasında umumiyetle anlaşıldığı haliyle köy değildir, sosyolojik bir problemdir. Bu problem köy için de, kent için de, Türkiye için de, Çin için de varittir.” (Kayalı, 2001, s. 158). Yani konu bir değişim ve modernleşme

konusudur. İkincisi, bir 'azgelişmiş ülke'nin liman şehrinin aktivitelerini, örgütlemelerini, sosyal yapısını, mekânsal biçimlenişini inceler. Bu çalışmada konu, sanayi öncesi İzmir ve sanayileşmekte olan İzmir olarak incelenir. Kentte sanayileşmeye paralel olarak bir sınıflaşma, örgütlenme, mekânsal biçimlenme ortaya çıkmaktadır (Ortaylı, 1972, s. 61). Kıray (1973) tarafından mesele, hızla topraktan kopma ve kentle bütünleşememe sorunudur. Dolayısıyla değineceğimiz gibi değişen İzmir için çarpık kentleşme ve gecekondular gibi sorunlar, *mekânsal ayrışma* ile alakalı bir örgütlenememe sorunu olarak incelendi.

Diğer yandan bu çalışmalar göstermektedir ki, İzmir ulaşım, sanayi, ticaret, haberleşme ve özellikle Dünya ticaretiyle eklemli olma konularında diğer Anadolu kentlerine göre istisnai bir özellik taşır. Dolayısıyla dönemin köy ve köycülük politikalarına içkin olan köylüyü topraklandırma, köylüyü köyünde tutma ülküsüne dayalı kalkınma anlayışı İzmir için esnetilebilir niteliktedir. Çünkü İzmir'deki uluslararası ticaretin tarım ayağı, daha 19. yüzyılın başlarından itibaren kentle köy arasında entegre bir ulaşım ve ticareti mümkün kılmıştı. "İzmir ve bölgesinde nasıl bir geri ulaşım teknolojisini (deve, katır kervanları) daha ileri bir ulaşım teknolojisi (tren) tamamlıyorsa, İzmir'de yerleşen banka, borsa gibi daha gelişmiş örgütleri gerekli hale getiren ticaret ve ticaretle ilgili bütün kurumların işleyebilmesi, ulaşım düzeninin işleyebilmesi, yeterli bir haberleşmeyi de gerekli ve mümkün hale getirdi." (Kıray 1972, ss. 18-19). Ancak işgalden kurtuluş sonrasında çıkan yangınla harap olan İzmir yeniden yapılandırılırken, beraberinde dış pazardan çok iç pazara yönelik bir ulaşım ağı hayata geçirilmeye başlandı.³ Bu durum uluslaşma sürecinde, İzmir'in batılı devlerin nüfuz alanından çıkarılıp her Şeyiyle birlikte 'millileştirilmesi', modernleştirilmesi hareketinin bir parçasıdır. Konu yeni Türk kimliğinin tesisi olunca önemsenen köy ve köycülük, İzmir söz konusu olduğunda kent odaklı bir proje olarak belirdi. Sonuç olarak İzmir'in bundan böyle zamansal ayrışmasının ekseni, 'gayr-ı millî'den (gâvur İzmir) millî olma yönünde; mekânsal ayrışma açısından ise uluslararası-ulusal ayırımından, ulus içi sınıfsal ve mekânsal ayrışma yönünde gelişmiştir.

³ İzmir 19. yüzyıldan kalma ve yabancılar tarafından i kesimle İzmir arasında ağaç dalları Şeklinde uzanan demir yolları Şebekesi yerine, ulusal pazarın öncelikleri doğrultusunda örümcek ağı Şeklinde ve i kesimlerle entegre bir demir yolu ağının parçası hâline getirilmesi önemlidir.

İzmir’le ilgili zamansal ve mekânsal uzaklaşma/ayırışma anlayışlarındaki değişim İzmir araştırmalarını derinden etkilemiştir. Birinci önemli etkisi, yukarıda sözü edilen çalışmalarda olduğu gibi, konu bir zamansal uzaklaşma ve ileriye doğru bir sosyal değişim konusu hâline geldi. Buna bağlı olarak ilerleyen süreçte 1960’lardan itibaren kentleşme kaçınılmaz ve önlenemez bir süreç olarak belirmeye başlayınca, ‘kentleşme korkusu’ azalıp, işin köy ayağı yerine kent odaklı düşünce ivme kazandı. Örneğin gecekondulu meselesi önceleri zamansal ayırışma (geri ve tamamlanmamış kentlilik) konusu yapılırken, günümüze doğru mekânsal/sınıfsal ayırışma (kentle bütünleşememe) konusu olarak değerlendirilmeye başlandı ve gecekondulu, kentleşmenin asal, ‘normal’ bileşeni olarak görülmeye başlandı.

Ancak gerek zamansal pratikleri, gerek mekânsal pratikleri öne çıkaran yaklaşımların -ki bunları, kentsel yenilenme ve kentsel uzaklaştırma olarak da ifade edebiliriz- pozitivistlikten, yapısal işlevselcilikten ve klasik Marksçılıktan etkilendikleri muhakkaktır. Bu yaklaşım tarzı, sosyal bilimlerin içinde coğrafi alanda, Lefebvre (1991), Harvey (1989) ve Soja (1989)’nın öncülüğünde birçok Yeni Marksist yazarın hedef tahtasına konulmuş ve eleştirilmiştir. Bu yeni eleştirel anlayışla birlikte, “Pozitivist paradigmayla birlikte uzun bir zaman için sosyal bilimlerde sadece sosyal olay ve olguların gerçekleştiği “geometrik uzam” olarak ele alınan mekân, yapısalcı-Marksist yaklaşımla birlikte bu süreçlerin bir parçası olduğu kadar başlı başına bir etken olarak da ele alınmıştır. Mekân, sosyal süreçlerde hem etkili hem de onlarla birlikte şekillenen bir “yapı”, “ajan” ve “etken” olarak sosyal bilimlerin gündemine girmiştir”(Kayalak, 2011). Dolayısıyla mekân ve sosyal yapı arasında mekanik olmayan bir düşüncenin kent çalışmalarında güçlendiğini gördük.

Bunlar arasında, mekânın payını teslim etmenin ötesinde, bunu tarih ve toplumsallığı dâhilinde ele alan Soja’nın yeri ayrıdır. Soja, yukarıda söz konusu edilen iki ve dahası bu ikilikten kurtulmaya çabalayan ekole göre, kanaatimizce İzmir çalışmasında daha uygun bir yaklaşımı temsil eder. Bunun aşağıda ele alacağımız gibi en önemli sebebi, zamansal/teleolojik ilgiden uzaklaşıp mekânı saygınlaştıran bir tercihe hapsolmayıp, İzmir gibi tarihin/telosun, toplumun ve mekânın indirgenemez özelliklerini taşıyan bir şehir için uygun bir düşünce yöntemini, *üçüncü-mekânı* yansıtan bir triyalektiği sunuyor olmasıdır.

Erward Soja ve Kent Araştırmalarında Mekân, Tarih, Toplum Triyalektiği

Kent araştırmalarında ve kent sosyolojisi çalışmalarında ilginin zamandan mekâna doğru kayması beraberinde yöntemsel bir değişimi de getirmiştir. Örneğin Yeni Marksçı yaklaşımın bir türü olan Dünya Sistemi Yaklaşımı, küresel ölçekte mekânın ekonomik ve sosyal bölümlenmesine vurgu yapmakla, mekânsal analizler için önemli teorik yönelimlere ön ayak olmuştur. Burada kastedilen, kapitalizmin egemen olduğu günümüzde, bölgesel eşişsizlikler sınıfsal eşişsizlikler denli önemlidir. Dahası birincisi düşünölmeksizin ikincisini açıklamak mümkün değildir. Harvey'in (2000, s. 36) ifadesiyle "mekânsal çatışmanın üretimi sınıf atışması bakımından ilgisiz değildir". Marksçı yaklaşımda mekâna yönelik çalışmaların artmasında bir diğer faktör, Foucault'nun Maksizmde zamanın mekâna oranla daha fazla yer tuttuğu eleştirisinin etkisidir. "Mekânın değerinin düşürölüşü kuşaklar boyunca hüküm sürmüştür. Mekân ölmüş olan, sabit olan, diyalektik olmayan, hareketsiz olan biçiminde ele alındı. Tersine zaman zenginlik, üretkenlik, yaşam, diyalektik idi" (Foucault 1980'den aktaran Ritzer, s. 169). Bunun önemli bir teorik etkisi de, üretim araçları yerine mekânın üretimi konusunun gündem kazanmasıdır. Bu teorik tutumun önemli temsilcilerinden olan Henri Lefebvre *Mekânın Üretimi* (The Production of Space) (1974) adlı çalışmasında mekân içindeki metalden ve endüstriyel üretimden ziyade bizzat mekânın kendisine yönelmeyi tercih etmektedir. Lefebvre, "mekânsal pratiğin altında yatan ve onu egemenliği altında tutan şeyi *mekânın temsilleri* olarak adlandırır. Bu kent planlamacıları ve mimarları gibi toplumsal seçkinler tarafından algılandığı şekliyle mekândır" (Ritzer,170). Kent sel yenilenme düşüncesinin meşruluğunu sağlayan "doğru mekân" algısı mekânın temsillerine bağlıdır. Bu hâliyle fakirlerin "mekânsal pratikleri" mekânın temsilleri yoluyla değiştirilir. Sonuç olarak eşişsizliğin doğruluğu toplumsallaştırılabilir. *Temsilin mekânları* ise, toplumsal ilişkilerin yaşandığı, deneyimlendiği, belli sembolik biçimlerde anlamlandırılan mekânlardır. (Lefebvre,1991) Mekânın temsilleri egemen grupların ürünleri iken, temsilin mekânları insanların özellikle gizlice yaşanmış tecrübelerinden üretilir. Diğer yandan Lefebvre'e göre temsilin mekânı, mekânın temsili içinde kaybolur. Mekânın temsili ve temsilin mekânları

arasındaki diyalektik ilişki gündelik yaşamın çelişkilerini taşıyan yaşamın “mekânsal pratiklerini” ortaya çıkarır. (Lefebvre,1991) Bu diyalektiğin meydana geldiği alan “yaşanan mekân”dır.

Soja'nın çalışmalarında Foucault ve Lefebvre'in etkisi oldukça fazladır. Soja'nın üçüncümekân (thirdspace) anlayışı, Lefebvre'in mekân üçlemesinin (spatial triad) ve Foucault'nun *heterotopia* kavramın güncellenmiş şeklidir de denebilir. Soja'nın *birincimekân* ile ifade ettiği, genellikle kent çalışmalarında coğrafyacıların daha çok maddi unsurlarla ifade ettiği mekâna karşılık gelir. Bir anlamda Lefebvre'in *mekânsal pratik* dediği, maddileşmiş ilişki ve pratikler *birincimekâna* karşılıktır. Yani kent yaşamının haritalandırılabilir alanı içindeki biçim ve unsurlarıdır. *İkincimekân* ise, mekân hakkındaki fikirler, yani Lefebvre'in mekânın temsilleri ve temsilin mekânları olarak adlandırdığı soyutlamaya karşılık düşer. Buna göre kentsel mekân, mekân hakkındaki zihinsel haritaya, yani kent imgesine karşılık gelir. Soja'nın üçüncü mekân anlayışı ilk ikisini içine dâhil eden bir yöntemin neticesidir. Kendi ifadesiyle, “...birinci ve ikinci mekancı bakış açısını içine dahil eden, mekânın insani üretimini farklı bir düşünme tarzı fakat aynı zamanda coğrafi imgelerin karmaşıklığından bahsetmek. Bu alternatif üçüncü bakış açısında kentın mekânsal ayrıntıları, “yaşanan mekân” olarak bir yandan yapılaşmış bireyin, diğer yandan kolektif deneyimin ve eylemin yeri olarak araştırılır” (Soja, 2000, s. 12).

Soja, Lefebvre'in mekân hakkındaki ayrımını, *kent mekânı*, veya “tarihsel-toplumsal-mekânsal bir fenomen olarak vurgulanmasıyla birlikte kent” diye nitelendirdiği şeyi kuramlaştırma amacıyla kullanır. (Ritzer, 2008, s. 173) Başka bir ifadeyle sosyal olarak inşa edilen mekân anlayışını kavramsallaştırmak için. Burada hassas olunması gereken nokta, mekân hakkındaki ısrarın, toplumsal ilişkilerin şekillendiği zaman olarak tarih zararına yapılmamasıdır. Soja'nın üçüncümekân yaklaşımı tam da bu düşünceyi pekiştirmek içindir. Soja için “özel ve nesnel, soyut ve somut gerçek ve hayal ürünü, bilinen ve tahayyül edilen, tekrarlanabilen ve farklı olan, yapı ve eyleyen, akıl ve beden, bilinçli ve bilinçdışı olan, gündelik yaşam ve bitmeyen tarih hep birliktedir” (Soja, 1996, s. 57). Üçüncümekân anlayışı, tarihsel ve sosyal olarak yaşadığımız beşerî coğrafyanın anlaşılmasının iyi bir yoludur. O bu yaklaşımı Marksist coğrafyanın sosyal olanın mekâna üstün tutulmasını eleştirmek için ele aldığını belirtir. Bu amaçla sınıfın mekânı olduğu kadar mekânın da sınıfı şekil-

lendireceği, sosyo-mekânsal diyalektik (socio-spatial dialectic) ilişki ve süreçler yapılaşması düşüncesini geliştirir.

Postmodern Coğrafyalar (Postmodern Geographies, 1989) adlı kitabında Soja, birbiriyle âdeta mücadele hâlindeki zaman ve mekân, coğrafya ve tarih konularını benzer bir bakışla tartışır. Buna ilave olarak batı düşüncesinde geleneksel olarak devam eden bu gerilimin sosyo-mekânsal ve sosyo-zamansal hatlar üzerinde geliştiğini, dolayısıyla bunlar arasında yeni bir diyalektik yol aradığını belirtir. *Üçüncümeekân* (Thirdspace,1996) kitabında daha önce Lefebvre'in ve Foucault'nun geç 1960'larda ve 1970'lerde geliştirdikleri eleştirel mekânsal düşüncenin çoğu akademik çevrelerce anlaşılmadığını, bu tartışmaların daha çok sosyoloji ve tarih alanında karşılık bulduğunu belirtmektedir. Bu yüzden "bazıları, Soja'nun yaklaşımını, sadece mekânsal değil, kültürel ve dilbilimsel bir çözümleme olarak okuyabilmekteler" (Schmid, 2008, s. 9).

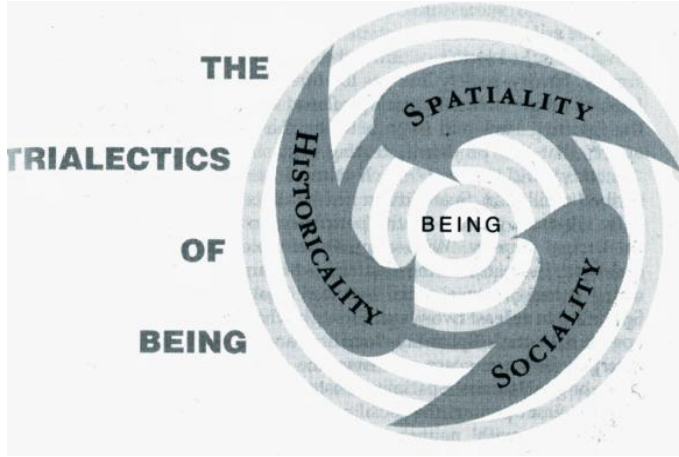
Lefebvre'den farklı olarak Soja'da mekânın epistemolojik triyalektiği, temsilî olmayan bir mekân anlayışını içerir. Üçüncümeekân Bhabha'nın anlatımıyla bir mekân içinde temsil karşıtlığıyla malül, ötekilik, hibritlik, her şeye açıklık ve eş zamanlı olarak her şeyi içeren anlamına gelir (Kipfer, 2008, s. 9). Lefebvre ise birbirinden bağımsız üç mekân öngörmez, birbirine diyalektik olarak bağlı mekânların üretiminden bahseder (Schmid,2008, s. 42).

Soja kent çalışmalarına bu yöntemi dâhil ederek mekânın ikili mantığının egemenliğini bozmak için alternatif bir üçleme tanımı önerir⁴. Dolayısıyla Üçüncümeekânı, sosyal yaşamın mekânsal karakterini hem anlamak hem değiştirmek için önermektedir. Bu eleştirel bir mekânsal bakış için farkındalık yaratma amacına dönük bir girişimdir. Burada üçüncünün ihtimali, tam da kelimenin gerçek anlamında somut olmaktan çok ihtimal olarak saklı tutulan ve her şeyden çok zaman ve mekân karşısında gözlemcinin yorumuna açık olarak bırakılmış değişkenleri ima etmektedir. Tıpkı Foucault'nun heterotopya'sındaki "öteki mekânlar" gibi. Bu müphemlik kaçınılmazdır, zira mekânın sosyal olarak üretildiğini söylemek, sosyalin karmaşasını mekâna monte ederek işi daha da müphem hâle getirecektir. Nitekim Simmel, aynı sosyal biçimlerin oldukça farklı bir içeriği kapsayabileceğini ve aynı sosyal içeriğin de farklı biçim-

⁴ N. Luhmann her ikili karşıtlığın kaçınılmaz olarak bir üçüncü seçeneği dışladığını belirtir.

lerde somutlaşabileceğini söyler. Simmel'e göre sosyal eylem asla fiziksel eyleme ve mekâna indirgenemez (Wolf, 1950, s. 410). Soja bu tür bir karmaşayı ve belirsizliği aşmak için üçüncü mekânı buna uygun triyalektik bir düşünüşle somutlaştırmak ister.

Mekânın triyalektiği, "tarihselliği ve sosyalliği dahilinde bilgi biçimlerinin tüm düzeylerine ontolojiden epistemolojiye, teori yapımı, deneysel analiz ve sosyal pratiklere uygulanabilir" (Soja, 1996, s. 71). Triyalektik düşünüş dâhilinde diyalektiğe eklenen üçüncü bir sacayağı, esasında kent araştırmalarında sosyal bilimsel düşünüşe daha fazla yer açmak şeklinde de okunabilir. Bu bir anlamda Kartezyen, pozitivist ikilikler yerine sosyal muhayyilenin tüm boyutlarına kapı aralayan disiplinlerarasılığın kent çalışmalarına daha fazla dâhil edilme çabasıdır. Bu yöntem, kenti, "a) bir nüfus temeli olan bir fiziksel yapı olarak; b) bir yapıya ve kurumlar dizisine sahip bir toplumsal örgütlenme sistemi olarak; bir davranışlar, fikirler dizisi ve kişilikler kümesi olarak" (Weber, 2000, s. 42) değerlendirebilme çabasına katkı sunar. Triyalektik bu manada "mekansal, tarihel ve sosyal arasında ikilikçi ve indirgemeci olmayan bir düşünüş sunar" (Merrifield, 1999, s. 345).

Soja, 1996, s. 71

Bu noktada Soja'nın yöntemine dair sorulması gereken asıl soru, bunun kent teorisine nasıl uygulanacağıdır. Örneğin bu bakışı bir şehir, bölge belirtip, sonra ona uygulamak nasıl mümkün olacaktır. Soja'nun

buna cevabı, araştırmacıları biraz zora sokacak türdendir. Soja bu sorunun direkt bir cevabı olmadığını, üçüncümeşkâncı, triyalektik bakışın araştırmacının eleştirel mekân imgelemine dayalı olduğunu belirtir (Borch, 2011). Bu cevap bir anlamda Hegelci diyalektikteki gibi sentez barındırmayan, açık uçlu bir yorumlama istencinden mi, yoksa triyalektik yöntemi açık ve ayırt edilebilir şekilde tanımlayamamaktan mıdır, emin olmak zor. Kesin olan sosyal mekânın “algılanan”, “düşünölen” ve “yaşanan” boyutları arasında işini yapmakta olan araştırmacıyı zor bir özgürlüğe davet etmektedir. Lefebvre'in tabiriyle “her zaman bir öteki vardır” (İl y a toujours l'Autre). Bu “bir öteki” üçüncümeşkânı “ikisi ya da”dan öte “ikisi ve dahası” olarak okunacak belirsiz bir alan hâline getirebilir. Böylesi bir mekânın eleştirel teori içine dâhili yoluyla yapılan mekânsal ontoloji ve diyalektik tarihselciliğın postmodern yapıbozumu, kaçınılmaz olarak *ekstra ötekiliğe* (additional otherness) açık olmaya bağılıdır. Ama mantıken bu eleştirelilik üçte durmamak, ötesini inşa etmek ve sürekli düşünsel yayılmayı da gerektirir (Merrifield, 1999, s. 346).

İzmir'de Sosyo-Mekânsal Ayrışmanın ve Bütünleşmenin Diyalektiği

Konu sosyo-mekânsal (socio-spatial) diyalektik olduğunda, sosyal olanın içinde derin bir tarihsel bilginin ve hafızanın yer tuttuğunu bilerek başlamak gerekir. Ancak Walter Benjamin'in “geçmişin gerçek imgesi uçucudur” uyarısını da hatırdı tutmak kaydıyla. İşte mekân tam da bu uçucu imgenin, yani toplumsal hafızanın kayıt defteri olması nedeniyle tarihin yardımcısıdır. Lefebvre, “her bir değerin diğeri değeriyle ve fikirlerle mekânda karşılaşması sonucunda bir özellik edindiğini veya özelliğini yitirdiğini” belirtir. “Ayrıca gruplar, sınıflar veya sınıf katmanları, bir mekân üretmedikçe “özne” haline gelemmez veya birbirini özne olarak tanıyamazlar. Mekânda izini bırakmayan düşünceler, soyut tasvirlerle ve fantezilere dönüşecektir” (Aksoy- Robins, 1999, s. 62). İzmir'e dair sıkıntı tam da bununla ilişkilidir. Toplumsal hafızanın kayıt defterinin (mekânın) silinme girişimlerinden en büyük payı alan şehirlerin başında geldiği için, İzmir'i mekândan okumak, tarif edilmiş bir bilgisayar diskini özel yöntemle açıp okumaya benzer.⁵ Daha açıkçası, zaman/mekân

⁵ Tabii buradan Soja'yı, bir kayıt veri kurtarma yazılımı gibi kullanacağımız sonucu çıkarılmamalı.

uzaklaşması, İzmir söz konusu olduğunda birçok yazarı Lefebvre'in tabiriyle "soyut tasvirlerle ve fantezilere" sevk etmiştir. Bundan kurtuluşun bir yolu sayısız kentsel istatistiği ve sayısal veriyi bilimsel yolla koşturmak olabilir. Ama bilimsel bilgilerimiz, İzmir'de "kentsel yarılmanın bir istisna değil kural olduğunu yeterince vurgulamıyor. Çünkü bu tarz bilgide geçmişin ve bugünün ruhunu, atmosferini, insanların acılarını hissetmemize yarayacak veriler yok" (Türkeş, 1999, s. 110)

İzmir'de kentsel yarılmanın ve 'bütünleşmenin', birbirinin üzerine katlanarak gelişen mekânsal ve tarihsel boyutlarının tasviri ancak çok kapsamlı bir incelemenin konusu olabilir. Bu çalışmada bir yandan bu zorluğu aşmak adına, diğer yandan söz konusu boyutların tahlilinin gerekliliğini karşılamak adına bir dönemleştirme faydalıdır. Diğer yandan İzmir'de kent olgusunu, İlhan Tekeli'nin tavsiyesine uyararak kentleşme ve kentlileşme ayrımı yapmadan, her ikisini de içerdiğini düşündüğümüz kentleşme (urbanization) kavramı ile tartışmak, tahlil sırasında işi kolaylaştırmanın bir diğer yoludur.⁶ Dönemleştirmenin ölçütleri, a) nüfus hareketlerine eşlik eden sosyo-ekonomik ve politik dönüşümler; b) bunlara sıkıca bağlı kentleşme ve kentsel yenilenme süreçlerinin mekâna etkisi şeklinde belirlenebilir.

Antik çağların İzmir'i için burada sadece "ırka ve dine bakmadan herkese kapılarını açan ve "ışık doğudan yükselir" ilkesinin sahibi *Smyrna İyonya Üniversitesi'nin kenti*" (Milton, 2010, s. 1); "Anadolu şehirlerinin ecesi, eskilerin İonia dilberi, ve Asya'nın süsü diye adlandırdıkları ve övdükleri şehir" (Arundel, 1949, s. 6) sözlerini aktarmak yeterlidir. İzmir'in kentleşme sürecini, Antik Çağ'lardan 19. yüzyıla kadar olan uzunca bir dönemi (8000 yıl) dışta tutarak, dört ana döneme ayırıyoruz: İşgalden kurtuluşa (1922) kadar olan dönem; 1923-1938 arasında tüm Türkiye'yle beraber İzmir'de yapılmaya başlanan imar çalışmalarını içine alan (göç ve iskân açısından kurucu öneme sahiptir) dönem. Çok partili yıllarla birlikte iç göçün ve sanayileşmenin etkisi altında şekillenen kentleşme dönemi; günümüze doğru büyük ölçekli kentsel projelerin ve neo-liberal kentleşmenin etkisinde şekillenen dönem.

⁶ İlhan Tekeli kentlileşme kavramının asimilasyon içerdiğini dolayısıyla kültürleşme kavramındaki gibi karşılıklı etkileşimin kabul edilmesini önerir. Bu yüzden gecekondulu olgusunu da kentleşmenin makul bir unsuru olarak görmek gerektiğini belirtir (Tekeli, 2014: 5).

Bu dönemlerin her birinin İzmir üzerinde güçlü ve kalıcı izler bıraktıkları muhakkak olmakla beraber, her bir dönemin geçmişin izlerini ne ölçüde yaşattığını söylemek o kadar kolay değildir. Bu yüzden dönemler arasındaki süreklilik ve kopuş temalarının izini sürmek zordur. Bu çalışmada İzmir kentleşmesinin her bir dönemine karakterini veren ana özelliklerini, sosyo-mekânsal (socio-spatial) açıdan ele alıp, bunu hem "mekânın temsillerini", hem de "yaşanan mekânı" içeren bir açıklamaya dönüştürmeye çalışacağız.

19. yüzyılın ortalarından itibaren İzmir'i, diğer tüm Anadolu şehirlerinden farklılaştıran temel unsur, Batı kapitalizmiyle bütünleşme düzeyindeki fazlalık ile ifade edilebilir. Ona bu vasfını kazandıran, "Balıkesir-Uşak-Denizli-Muğla çizgisi ile ege denizi arasındaki verimli tarım alanlarının ekonomik yönetim merkezi olması, bu konumun onu imparatorluğun ekonomisi içinde önemli ve yönlendirici bir yere sahip kılması ve çağının koşullarında ileri bir ulaşım ağına sahip olmasıdır" (Çavdar'dan aktaran Baran, 2003, s. 122). İzmir bu nedenle önce Saruhan (Manisa), sonra Aydın'a bağlı bir sancak iken, 1851'de kurulan İzmir vilayetinin merkezi olmuştur. Bu özellikler İzmir'i Batılı devletlerin (başta İngiltere ve Fransa olmak üzere) bir etki ve güç alanına dönüştürmüştür ki, bu döneme karakterini veren en önemli unsurdur. Bunun sonuçlarından biri, "...artık tarımsal ürünler ile tarımsal olmayan zanaat ürünlerinin eski koordinasyonu ve dağıtımını yerine, zanaat ürünlerinin kaybolup, tarımsal artık ürünün tamamen dışarıya aktığı, fakat bu artık ürünün eski kontrol mekanizmasına ve gruplara geçmediği, yeni bir kontrol çevresinin ortaya çıktığı bir devre başlamıştır" (Kıray, 1998, s. 33). Ekonomideki bu yeni biçim, hem nüfus hem de nüfuz faktörlerindeki değişimle beraber mekânın örgütlenmesini ve ayrışmasını da ulus aşırı ve bağımlı kapitalist mantığa oturtmuştur.

Osmanlı'da hem ekonominin hem de yerleşim sisteminin etnik, dinsel sistematiğine ilave olarak, İzmir'de yabancı tüccarların, Levantenlerin varlığı ve etkisi bunun önemli bir nedenidir. Artık, 1894 yılında nüfusu 200.000 civarında olan şehrin yaklaşık dörtte birini yabancılar oluşturmaktadır. Kentin güneyinde kalan Türk bölümü, Kadifekale eteklerine ve Eşrefpaşaya kadar uzanıyordu (Baran, 2003, s. 27). Punta'da (Alsancak), Kokaryalı ve Göztepe'de artık Rum ve Müslüman zenginler değil, Yeni İzmir'in tabakalaşmasında önemli bir grup olan İngiliz ve Fransız

tüccarların ve konsoloslarının ailelerinin büyük ve gösterişli evleri yer almıştır. Levantenlerin çoğu, Karşıyaka, Buca ve Şirinyer’de yaşıyordu. Buralar son derece gözde ve pahalı kıy alanlarıydı. Nüfuslarından öte bir niteliğe sahip olan “levantenler, şehirdeki her ticari alanda en büyük ekonomik güce sahipti. Smyrna’daki gemicilik şirketleri, sigorta acenteleri, madenler, bankalar ve kârlı ithalat-ihracat işletmelerinin hepsi onların kontrolündeydi. İhraç edilen en önemli mallar pamuk tekstili ve halıydı; ve bu ailelerin muhteşem servetlerinin başlangıcında büyük rol oynamıştı. Kahve, kürk ve şeker gibi ürünler ithalatını da bunlar yapıyordu. Sadece Giraud ailesinin *Orient Halı İmalatı* şirketi, İzmir’de 15.000 kişi çalıştırıyordu.” (Milton, 2010, s. 26).

Milton, son derece nostalji yüklü olan “Kayıp Cennet Smyrna 1922” adlı kitabında, İzmir’in bu çok uluslu, müreffeh ve hoşgörülü döneminin resmini sunarken oldukça haklı olmakla birlikte, sınıfsal olan yanında ve etnik olanın ötesinde, ulusal eşitsizlikle malul mekânsal eşitsizliğe o kadar yer vermez. Ayrıca kentin o dönemini anlatırken kozmopolitanizm kavramını kullanışı da çok doğru değildir. “Eğer döneme özgü bir kozmopolitlikten bahsedilecekse bu daha çok Frenk mahallesiyle sınırlıdır. Kentin genelinde asla” (Pınar, 2009, s. 87). Öyle ki İzmir bu dönemde “...fiziki ve kültürel olarak birden fazla ve ayrışık şehrin iç içe geçtiği özel bir yapı sergiliyordu” (Baran,2003, s. 25). Bu yerleşim alanlarının önemli bir bölümü hiç de cennet sayılmazdı. İzmir yangınında, işgalden kurtuluş ve savaş hâletiruhiyesi yanında bu eşitsizlikten kaynaklı reaksiyonun pa-yının olup olmadığı konusu araştırması zor bir meseledir. Çünkü dönemin İzmir ‘cennet’inin yolunu döşeyen taşlarının (beşerî ve coğrafi eşitsizlik), yangın sırasında yaşanan büyük bir yağma girişiminin psikolojik manivelası olma ihtimali, genellikle üzeri örtülen konulardan biridir.

İşgal ve yangın öncesi İzmir’in bu sosyal coğrafyası neredeyse tamamen değişse de, kalıcı denebilecek bir iz bırakmıştır. İzmir’in Levanten ve Batılı geçmişi sayesinde “Batıda Kapitalizmin gelişmesine paralel olarak renklileşen kamusal yaşamın bazı dalgaları Osmanlı sahillerine kadar gelebilmişti. Özellikle Osmanlı sınırlarını aşarak buradaki varlıklı kesime ulaşan tekstil ürünleriyle birlikte kamusal yaşamın farklılığı kadınların giysilerinde bir renk cümbüşüne dönüşmeye başlamıştı.” (Çaha, 1999, s. 60). İlhan Tekeli, (2014, s. 175) bugünkü İzmir’in insan tipolojisinin süregiden özelliklerinden birini bu Levanten geçmişiyle açıklar: “İz-

mirli kendisine, dış ve çağdaş görüntüsüne özen gösterir. İzmir'in kızlarının güzel olduğu konusundaki yaygın kanı da büyük ölçüde İzmirlinin kendisine gösterdiği bu özenle ilgilidir." Ancak burada, şık ve bakımlı kadınlar üzerindeki Levanten etkisinin benzerini, mimaride ve kent yapılışmasında neden göremediğimiz sorusu cevapsız kalmakta.

1922 yangınının⁷ ve kazanılan savaşın ardından İzmir'in imarı, iskân meselesiyle paralel şekilde ele alınmaya başlamıştır. İskân meselesi 1877-1878 Osmanlı Rus savaşıyla başlayan göçle birlikte çoktan mevcut bir sorundur. Bunu izleyen 1911-1913 balkan savaşlarıyla başlayan göç dalgası, tüm ülke için olmakla birlikte bilhassa İzmir için bir diğer iskân ve mesken sorunudur. 1923'ü izleyen dönemde İzmir için en önemli konu budur. Bu amaçla, gelenlerin meslekleri, köylü ya da kentli vs. oluşlarına göre nereye yerleştirilecekleri, bıraktıkları mallara karşın alabilecekleri mallar işlerine bakmak amacıyla *İskân-ı muhacirun nizamnamesi* hazırlanmıştır.

İlhan Tekeli 1923 ile beraber başlayan kent planlaması önerilerinin, önceki dönemin problemlerine tepki olarak ortaya çıktığını, Cumhuriyetin bu tepkisel politikalarının dört başlıkta ele alınabileceğini belirtir:

- 1- Yeni yönetim ve kültür merkezini, İstanbul'dan Ankara'ya taşımak.
- 2- Birçok il merkezini idari ve kültürel merkez haline getirerek çevrelerine ve bölgelerine sosyal değişmeyi yayacak modern şehirler meydana getirmek
- 3- Ülkeyi demir ağlarla örmek, kolonyel yapının ağaç sistemi şemasından ağ şemaya geçmek.
- 4- Anadolu şehirlerine büyük devlet endüstrilerini yaymak (aktaran Baran, 2003, s. 45).

Ancak bu irade, yeterli olmayan parasal kaynaklar yüzünden kısmen hayata geçebilmiştir. Örneğin René Danger'in İzmir imar planı (1925), hem mali olanaksızlıklar yüzünden hem de Alman mimar Jansen'in eleř-

---

⁷ İzmir'de dramatik kentsel değişim genellikle 1922 yangınıyla ilişkilendirilir. Bu doğru olmakla birlikte, İzmir bundan önce birbiri ardına bir sürü yangın ve deprem yaşamıştır. 1688 depremi ve yangını, 1742, 1778, 1797 deprem ve yangını, 1817, 1825,1834 yangını ki bu sırada Frenk mahallesi yanmıştır. 1841 de Türk ve Yahudi mahalleleri büyük ölçüde yanmıştır. 1857 ve 1861 yangınında 2000 kadar ev yanmıştır (Baykara'dan Akt. Baran, 2003: 34).Tüm bu felaketler İzmir'de mekânsal ve mimari değişimi esaslı şekilde etkilemiştir.

tirilerinin etkisi yüzünden eksik kalan bir girişimdir. Buna ilave başka plan ve görüşlerle birlikte, bataklıkların kurutulması, ağaçlandırma, geniş caddelerin oluşturulması, mezarlıkların taşınması, cadde ve sokak isimlerinin değiştirilmesi işlerine girişilmiştir. Hız kazanan imar çalışmalarlarıyla birlikte yeni oluşan ve eskiden kalma caddelere ve sokaklara eski isimler yerine özellikle Türk tarihinde önemli yer tutan yeni isimler verilmiştir. 1935'e kadar ağır aksak da olsa İzmir'in çehresinde, hem mimari açıdan hem de yeni isimleriyle Türk kimliğini yansıtan sokaklarıyla hissedilebilir bir estetik yenilenme gözlenebilirdi.

İskân, mübadele ve kentin "Türkleştirilmesi" mekânsal olduğu kadar mesleki ve sosyal yapıyı da derinden etkilemiştir. "Cumhuriyet öncesi Türkiye'deki meslek yapısı, birçok bakımdan ırksal farklılaşmaya denk düşmektedir. Böylece belirlenmiş olan sosyal tabakalaşma, ulusal yapının çok yönlü derecelenişinde izlenebilir. Her bir etnik cemaat, imparatorluğun genel ekonomik şebekesi içinde bir göz gibidir ve bunun ortadan kaldırılması, genel ekonomik yaşamda yeri hemen doldurulamayacak bir boşluk oluşturmaktadır." (Mardin, 1991, s. 214). Bu boşluk, muhacirlerin uygun bölge ve uzmanlıkları edinmelerini gözetken iskân nizamnamesini hazırlayanlarca da fark edilmekle birlikte, kentin kimlik meselesi, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının üstünde tutuldu.

1914-1924 yılları arasında gelenlerin meslek yapısını gösteren *Merkez İskân Kayıt Defterin'e* göre, göçmenler arasında amale, çiftçi, aşçı, dülgere, kahveci, terzi, saraç, oduncu, öğretmen, tüccar kâtibi gibi meslekler göze çarpar. Bunları 1922 öncesinde daha kalifiye mesleklerde uzmanlaşan, yabancı tüccarlarla iş münasebetleri dolayısıyla batı dillerinin birkaçını bilen ve Avrupa'yı nispeten tanıyan gayrimüslim meslek erbabıyla kıyasladığımızda, kentin mesleki, kültürel ve ekonomik potansiyelinde ciddi bir gedik belirmediğini söyleyebiliriz.

1923-1938 arasında tüm iyileştirme, aksaklıklarına rağmen kültür hayatında, özellikle resim, tiyatro, müzik, eğlence alanında İzmir ciddi oranda bir cumhuriyet kenti olmayı başarmıştı. Bunlar İzmir'in bilinen sosyal bünyesinin oluşmasında payı olan değişim unsurlarıydı. Diğer yandan kapsamlı nüfus değişimi, kısa vadede zenginliğin İzmir'i terk etmesine neden olsa da, İzmir Cumhuriyet döneminde de iç pazardaki payı giderek artan ve dış pazarlara açık, önemli bir liman kenti olmayı sürdürebildi.

1950 ve 1960'lı yıllar itibarıyla, bir yandan 2. Dünya Savaşı'nın bitişi, çok partili hayta geçiş, kentleşme karşıtı politikaların terk edilişi, ekonomik büyüme, kırsal alandaki sıkıntılar ve tüm bunlara bağlı olarak artan kentleşmeden, İzmir'de bir büyük şehir olması nedeniyle payını almıştır. Bu bir anlamda kentleşmenin kaotik dönemidir. Kentsel büyümenin hızla artması, konut sunumu konusunda, yapsatcılık, gecekondu yanında, 1980'lerden itibaren toplu konut sunum biçimi, bugün gördüğümüz son derece kompakt kentin ortaya çıkmasının sebebidir (Tekeli, 2014, s. 173). Bu tarihten itibaren İzmir için bir *bölge şehri* ya da *hâkim şehir* nitelemesi uygun olacaktır. Ancak Berry'nin de belirttiği gibi bu tarz hâkim, bölge şehirleri, merkezdeki ve çevredeki yerleşimlere hâkim olmasından başka, bu özellikleri onun gelişmesini de engeller. Bu hâliyle hâkim şehir geri kalmışlıkla birlikte bulunur. Berry'ye göre ekonomik gelişmeyle ters orantılı şekilde kentleşme bozulur (aktaran Kıray, 1998, s. 60). Ancak İlhan Tekeli, tüm Türkiye'de nüfusun mekânda yeniden dağılım süreçlerinin ekonomik fırsatlara bağlı olarak bir uyum yapma kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir. Ama bu uyum kapasitesinin nüfusun artışına neden olan bir geri besleme sonucu da vardır (Tekeli, 2011, s. 223). Gelineen noktada mesele, kentin aldığı yeni demografik ve mekânsal biçimi kentleşmenin üzerinde negatif bir özellik olarak görüp görmeme meseledir. Bu da kentleşme kavramsallaştırması hakkındaki normatif varsayımlara bağlıdır.

Önce dış, sonra iç göçle gelen hızlı büyüme, İzmir'i, 1920'lerin sosyal ve mekânsal ülküsünden farklı bir yöne doğru geliştirmiştir demek kısmen doğrudur. Bu projeyi İzmir, belki benzer doğrultuda ama kendi bildiği noktaya doğru getirmiştir demek daha doğrudur. Şöyle ki İzmir'in bir Cumhuriyet kenti olması hikâyesi, önce İzmir ve yakın çevresinde örgütlenen Demokrat Parti'yi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısına çıkarıp; sonra bu partiye karşı yeniden Cumhuriyetçi söylemi sahiplendiği andan itibaren söz konusudur (Hür, 2013). Diğer yandan ulusal ölçekte siyaseten ayrıksı bir yönelimi temsil ediyor olmakla birlikte, tüm Türkiye'de esen büyük ölçekli kentsel projeler ve neo-liberal kentleşmecilik gibi bir rüzgâra karşı aynı ayrıksı tutumun varlığından bahsetmek o kadar kolay değildir. Örneğin, "yeni Kent Merkezi Projesi İzmir'de liman arkası, Salhane ve Bayraklı'nın kıyı kesimlerini içeren bölgede yeni bir merkezi iş alanı, korunaklı ve lüks konut alanları ve alışveriş merkez-

lerinden oluşacak bir gelişimi yaşama geçirmektedir. 2000'li yılların ilk yıllarında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan projede; yatırımcılar, yerel sermaye örgütleri, meslek odaları ve akademisyenlerin görüşleri planlama sürecinde alınmış ve bu kesimlerle uzlaşılı ilişkileri geliştirilebilmiştir. YKM nazım imar planı 2005 yılında yerel yönetimler, yatırımcılar ve meslek odalarının planlama sürecindeki uzlaşısı ile onaylanmıştır. YKM projesi İzmir kamuoyuna kentin "rekabetçilik" ve "girişimcilik" dinamiklerini harekete geçirecek, "yatırım", "istihdam" ve "yerel ekonomik büyüme" sağlayacak öncü bir büyük ölçekli kentsel proje olarak tanıtılmıştır." (Penbecioğlu, 2013). Bu, beraberinde saklı tutulan bir İzmir *asabiyesi* yanında, 1990'lardan itibaren kentleşme yönetiminin alttan alta bir İstanbullaşmaya doğru gitmekte olduğu anlamına da gelmektedir.⁸

İzmir'in sosyal ve mekânsal yenilenmesi, bundan böyle, bir yandan Türkiye'deki kültürel kopukluğun mekândaki temsili olarak özgün bir seyir izlemekte, diğer yandan Türkiye'nin ana kentleşme trendine uygun şekilde mekânın kapitalistleşmesi süreçlerine eklemlenmekte; ama bir üçüncü hat olarak kendine özgü bir kent imgesini koruyup yaşatabilmektedir.

İzmir'de Mekân, Tarih ve İmgenin Üçüncümeekânda Yapılaşması

Türkiye'nin üçüncü büyük şehri olmasına rağmen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın meşhur *Beş Şehir* kitabında İzmir'e yer vermeyişi, İzmir hakkındaki farklılık imgesinin tersten altını dolduran bir göstergedir denebilir. Gerçekten de İzmir, muhafazakârlık hakkındaki tahayyülün ötesinde duran ve İzmir dışında da paylaşılan bir imgeyi sahiplenir.

Nuri Bilgin'e (2009, s. 8) göre içinde bulunduğumuz coğrafyanın biçimi, (şekil, form, geştalt), bu alanı kavrayışımızı ve bu alandaki çeşitli varlıklara ilişkin algılarımızı etkiler. Bu alanda dolaşma, hareket etme, eylemlerimizi gerçekleştirme tarzımız, zorunlu olarak bu alanın topolojik yapılarıyla ilişkilidir. İzmir topoğrafyası içinde yer alan körfez sayesinde, hep bir karşı kıyı algısı sayesinde, ufku bir karanlık, belirsizlik

---

⁸ İzmir'de yapılacak bir gezinti de göze çarpan mekân ve işletme isimlerinde bunu görmek mümkün: Bosphorus Kafe, Hayal Kahvesi, Sultan Köşkü, Boğaziçi Pastanesi, Leman Kültür, Üsküdar Çaycısı vs.

kaynağı değil, ışıklı bir iyimserlik kaynağı olarak hissetme söz konusu. Dolayısıyla mekân her zaman bireyin imkânlarını aşmayan bir güven hissi vermekte. Kentin mekânsal haritası ile psikolojik haritasının çelişmezliğinin verdiği rahatlık. "Farklı boyutlardan bakıldığında İzmir, göreceli olarak yaşamın kolaylığı, büyüklük, bilişsel hakimiyet, biçimsel kavranabilirlik, fonksiyonellik, sekülerlik düzeyinde oldukça yüksek; yaratıcılık, sosyal temas, yeniliğe açıklık ve estetik düzeyde ise orta değerlerle nitelenecek bir kenttir." (Bilgin, 2009, s. 10). Bu özellikler, şehre dalga dalga gelen göçmenlerin kenti benimsemesi ve sahiplenmesinde önemli bir faktör oluşturmaktadır. Ayrıca Nuri Bilgin, rasyonel ve monoton yapılanmasının olmayışının İzmir'in insana sürekli estetik sürprizler sunmasını, insanın düşlerini harekete geçiren bir özelliği olarak anlatır. Bu hâliyle Moles'in, estetik olanı, nesnel olanın duyumsal yüceltiş şeklinde tanımlayışına benzer bir durum söz konusudur.

Ancak İzmir'e, Lefebvre'in "gruplar ve sınıflar, bir mekân üretmedikçe "özne" haline gelemeyen veya birbirini özne olarak tanıyamazlar. Mekânda izini bırakmayan düşünceler, soyut tasvirlerle ve fantezilere dönüşecektir" sözü ışığında baktığımızda, kentin coğrafî ve mimari topografyasının, İzmirliyi açıklama kapasitesi, konu bir bütün olarak İzmir kentleşmesi olduğunda yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu anlatımlar, mekânın toplum üzerine etkisini açıkladığı kadar, toplumun mekâna etkisini açıklamakta zayıftır. Bununla İzmir'in neden hem Mavişehir'deki lüks konutlarda hem de Buca gecekondualarında oturanlar için güzel görüldüğünü -ki bu önemlidir- açıkladığımızı sanabiliriz. Ancak İzmir'in kent yapılanmasının ve belediyeciliğinin kusurlarına ilaveten, yüksek gelir eşitsizliği ve bunun mekândaki yansımalarına karşın, İzmirliyi bir bütün olarak özgür, müreffeh ve sağlıklı bir kentte yaşıyor algısının paydaşı olarak sunmak, Bourdieu'nün, kurbanı suçlayan bir yanlış yorumunu İzmir'e uyarlamak olabilir. Bu bakış, Bourdieu'nün eşitsizlik düzenlemelerinin hem hâkimlere hem de tahakküm altındakilere neden mantıklı görüldüğünü açıklarken kullandığı "habitus" kavramının eksik bir sunumunu oluşturur. Bu yüzden kenti değerlendirirken, sınıfsal ayrımlara dayalı olarak haritalandırma hatasının öbür kutbuna, yani sosyal ve mekânsal 'eşitsizliğin mistifikasyonu' ucuna kaymak riskinden de kaçınmak gerekir.

Sadece sosyal ve mekânsal eşitsizlik üzerinden düşünüldüğünde, kentlin bir bütün olarak ruhuna sinen ve mensuplarını birtakım ortak his ve alışkanlıklarla bağlayan, bu haliyle kentsel mekânların her birini aşan tarihselliğini gözden kaçırma riski oluşur. İlâveten kentlilerin, kendilerini bir mekânda üretme ve mekâna iz bırakma süreçlerini, onların sınıfsal karakterleriyle ilişkilendirdiğimizde, bunun tersi olması istenen bir kentin nasıl bir kent ideasını temsil edeceği belirsiz kalmakta. Bu bakımdan mekânı, temsili düşünceye oturtmak yerine, temsillerin kendisi de dâhil olmak üzere, ilişkili öteki öğeleriyle birlikte çalışmak gerekir.

Daha açıkçası, İzmir'in tarihi, coğrafyası ve imgesini içeren "ekstrala-ra ötekilere", üçüncüme-kâna ihtiyacımız var. İzmir'e, Soja'nun bahsettiği *ötekilik, hibritlik, her şeye açıklık ve eş zamanlı olarak her şeyi içeren üçüncüme-kâna* bakmak, yukarıda bahsedilen sosyo-mekânsal ikilikten teorik olarak hem yaralanmaya hem onu aşmaya yarar. Bu kavramsallık, "İzmir hakkındaki stereotipleri yani İzmir'e dair bir veya birkaç özelliği tüm kente bağlayan sembolizmi" (Bilgin, 2011, s. 23) de hem kullanmayı hem aşmayı sağlar.

Soja'dan hareketle, İzmir'de basitçe, toplumsallaşmış bireyin, kent ile karşıtlık içinde olmadığı, kentin var olma biçimlerinden biri olduğu yarısını çıkarabiliriz. Bu, İzmir'in nesnel/mekânsal yapılarının öznel sonuçlar doğurmasını ve aynı şekilde bunun tersi üretimlerin fazlalığını açıklar. Çünkü İzmir'de simgesel ve kültürel metaların (ortak mekânın), maddi olandan farklı olarak sadece anlamlarını kavramak suretiyle elde edilebilirliği ve tüketilebilirliği vardır. Ancak Bourdieu'den bildiğimiz üzere, simgesel ürünlerin bütünleştirici işlevleri yanı sıra, tahakküm araçları olarak da işlevleri vardır. Şöyle ki, bu simgeler hâkim grupların bütünleşmesini sağlarken, diğerleri için ayırım ve hiyerarşi yaratır.⁹ Bu da eşitsizliği sosyo-mekânsal olarak "yapılandırılan bir yapı" yaratır. Ancak İzmir'de mekânsal ve sosyal ayırışma, hiçbir zaman Soja'nın *exopolis* dediği türden, dışlayıcı ve öteleyici bir kente benzetilemez. Kent yoksulluğunun ve birbirlerinden mekânsal olarak keskin bir hatla ayrılan farklı gelir gruplarının varlığına rağmen, kültürel ve sosyal uyum sürdürülebilir düzeydedir.

⁹ Zaten ayırım kelimesi Bourdieu'nün kullanımında seçkinlik anlamını da taşımaktadır.

Kentsel pratikler, geçmişi ve bugünüyle nesnel ve tahayyül edilen, bilinçli ve bilindişında olan hâliyle "bitmeyen tarih" olarak bir algı şemasını üretir ve bu şemaya göre kentsel yaşam (yaşayan mekân) devam eder. Bu algı şemasının içi, Soja'nın *ötekilik*, *hibritlik*, *her şeye açıklık* ve *eş zamanlı olarak her şeyi içeren* dediği unsurlarla doludur. Bu kavramlar mekânı olduğu kadar, mekân hakkındaki algıyı da ifade eder. Bunlar âdeta İzmir'le ilişkili algı şemasını oluştururlar. Mekân bu algı ve eylem şemasının gerçekleştiği alandır. Bu tarz bir alan düşüncesi sayesinde bir yer, mekân anlamını edinir. Çünkü yerden farklı olarak mekân, davranışı düzenleyen ve davranışça düzenlenen yerdir. Yaşanan tüm kentsel yenilenme ve kentsel uzaklaşma süreçlerine karşın, İzmir'de kentsel "yer", her durumda "sosyal mekân" vasfını koruyabilmiştir. Örneğin aile ve sosyal yaşam ev içine sıkışmaz ve konut-sokak bütünleşmesi devam eder. Bu durum büyük bir kentte düşük gelir grubunun da mekân üzerinde sahiplik duygusunu pekiştirir. Her şeye açıklık, çoğu durumda bu sokak ve ev geişliliğiyle alakalıdır. Buradan Lefebvre'in "grupların bir mekan üreterek, mekanda iz bırakarak ancak özne olabilecekleri" tezinin doğrulanmasını aramak yerine, hibrit bir sosyo-mekân üretimini tespit etmek daha doğru olur. Çünkü mekânda kendini özne olarak kurmak, tersten kentsel yabancılaşmayı getirir. İstanbul'da hayatı boyunca boğazı görmeyen milyonların durumuna karşın, İzmir'de bu hibritlik ve anonimlik sayesinde mekânsal ayrışmanın boyutları böyle değildir.

Bitirirken

Bir taraftan ulusal kentleşme ve modernleşme politikalarının yüzyıla varan güçlü tesiri, diğer yandan ekonomik büyüme ve artan göçle gelen nüfus artışının yarattığı yoğun, sıkışık ve çarpık kentleşme; tüm bunların üstüne gelen, Batı-dışı toplumların yerel sosyal ilişkilerini, kentlerde insanların mekânla ilişkilerini metamorfoza uğratmasına neden olan küreselleşmenin ve neo-liberal kentleşme trendinin etkisine maruz kalan İzmir. İzmir'e yönelik kent çalışmaları genellikle, bunlardan birini öne çıkarmakta. Çünkü sosyal bilimsel araştırmaların yöntemi, toplum hakkındaki varsayımlara bağlı olduğundan, İzmir'i etkileyen bu süreçlerden varsayımsal olarak önemli görülen hangisi ise, ona bağlı bir yol tercih

edilmektedir. Yaklaşımına bağlı olarak ya kentsel yenilenme meselesi önemli olmakta ya da diğer durumda kentsel ayrışma/uzaklaşma önem kazanmakta. Edward Soja, kent çalışmalarında eksenin zamandan mekâna kayması yönelimini terk etmemekle beraber, toplumsal çözümlemeyi kentsel kategorilere uyarlamakta farklı bir yolu açmaktadır. “Yaşanan mekân” Soja için, tarihsel, toplumsal ve semantik yönleriyle kent anlamına gelir.

İzmir’e bu perspektiften bakıldığında mekânın üretiminde tarihsel, morfolojik, demografik, ekonomik faktörlerin birbirinin üzerine katlanarak aldığı biçimi içeren bir çalışma zorluklarla doludur. Bu zorluk sadece Soja’nın yönteminin karmaşıklığından kaynaklanmaz. Bize bu yöntemi gerekli kılan İzmir’in özgün tarihselliği ve toplumsallığından da kaynaklıdır. Çünkü mekânsal ayrımlar ve eşitsizlikler hakkında konuşurken, İzmir karşınıza hep “ama”lar çıkarır. Bir cumhuriyet kenti imgesini oluşturan sosyo-mekânsal yenilenme süreçlerinde de ama’lar çoktur. Soyutlamalar ve imgelerle dolu temsillerin, mekânda test edilmesine girişildiğinde de durum aynıdır. Bu yazının okuru da şüphesiz buradaki sunuma, benzer bir tereddüt ve itirazla bakacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, A. & Robins, K. (1999). Modernizm ve binyıl: İstanbul’da mekanla imtihan. *Birikim*, 123
- Arlı, A. (2005). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de şehirleşme ve gecekondu araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür dergisi*, Türk Şehir Tarihi Sayısı, Cilt 3, Say. 6
- Arundel, F.V.J. (1949). *İzmir hakkında tarih araştırmaları ve incelemeleri* (A. Zeki, Çev.). Ökmen, İzmir.
- Baran, T. Alim (2003). *Bir kentin yeniden yapılanması, İzmir 1923-1938*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent*, 3. Adamor.
- Bilgin, N. (2009). İzmir’in insanları, ya da insanların İzmir’i. “İzmirli Olmak” *Sempozyumu bildiri kitabı*. İBŞBY, İzmir
- Boran, B. (1945). *Toplumsal yapı araştırmaları iki köy çeşidinin mukayeseli tetkiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Borch, C. (2011). Interview with Edward W. Soja: Thirdspace, postmetropolis, and social theory. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 3.1, Routledge.
- Çaha Ö., (1999). *Sivil toplum aydınlar ve demokrasi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çavdar, T. (1985). Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı ekonomisi ve İzmir. 1885-1985", *Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı, İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, İzmir.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity, an inquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. Berkeley: University of California Press.
- Hür, A. (2013). Hem 'gâvur' hem 'güzel' İzmir!. *Radikal*, 31/03/2013
- Karaömerlioğlu, A. (1998). Bir tepeden reform denemesi: "Çiftçi Topraklandırma Kanunu" nun hikayesi. *Birikim*, 107.
- Karpat, Kemal (2003). *Türkiye'de toplumsal dönüşüm: Kırsal göç, gecekondular ve kentleşme* (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Kayalı, K. (2001). *Türk düşünce dünyasında yol izleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9
- Kıray, Mübeccel B., (1972). *Örgütlemeyen kent İzmir*. Ankara.
- Kıray, Mübeccel B., (1973). *Gecekondular: Az gelişmiş ülkelerde hızla topraktan kopma ve kentle bütünleşememe*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XXVII, Sayı 3
- Kıray, Mübeccel B., (1998). *Kentleşme yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kipfer S., Goonewardena K.,(2008). On the production of Henri Lefebvre. *Space difference, everyday life, reading Henri Lefebvre*. Routledge.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Basil, Blackwell.
- Mardin, Ş. (1991). Türkiye: Bir ekonomik kodun dönüşümü. Türköne (der.) *Türk modernleşmesi- Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merrifield, A. (1999). The extraordinary voyages of Ed Soja: Inside the "trialectics of spatiality". *Annals of the Association of American Geographers*, 89 (2), Taylor&Francis.
- Milton, G. (2010). *Kayıp cennet Smyrna 1922: Hoşgörü kentinin yıkılışı* (E. Aktuğlu, Çev.) İzmir: Şenocak Yayınları.
- Pınar, İ. (2009). Osmanlı İzmir'inde İzmirli tipolojisinin iktisadi ve kültürel temelleri üzerine bazı düşünceler. *"İzmirli Olmak" Sempozyumu bildiri kitabı*. İBŞBY, İzmir
- Ortaylı, İ. (1972). Örgütlemeyen kent İzmir hakkında değerlendirme. *Mimarlık/kitaplar*, 10

- Penbecioğlu, M. (2013). Büyük ölçekli kentsel projeler, mekanın üretimi ve neo-liberal hegemonya: İzmir örneğinde karşılaştırmalı bir sraştırma. *Megaron*, 8(2).
- Ritzer, G. (2008). *Modern sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: Deki Sosyoloji.
- Schmid, C. (2008). Henri Lefebvre's theory of the production of space: Towards a three-dimensional dialectic. *Space, Difference, everyday life, reading Henri Lefebvre*. Routledge.
- Soja, Edward W, (1989). *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical theory*. London: Verso.
- Soja, Edward W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Malden (Mass.): Blackwell.
- Soja, Edward W. (2000). *Postmetropolis: Critical study of cities and regions*. Malden, Mass. Blackwell
- Tekeli, İ. (2014). *Kent, kentli hakları kentleşme ve kentsel dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). *Göç ve ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkeş, Ö. (1999). Romanda kentleşme: Gecekonudan villakente. *Birikim*, 123
- Uğur, Y. (2005). Şehir tarihi ve Türkiye'de şehir tarihçiliği: Yaklaşımlar, konular ve kaynaklar. *Türkiye Araştırmaları Literatür dergisi*, Türk Şehir tarihi Sayısı, Cilt 3, Say. 6
- Weber, M. (2000). *Şehir, modern kentin oluşumu*. Martindal-G. Neuwirth (ed.). Bakış Yayıncılık, İstanbul.
- Wolff, K. (1950). *The sociology of Georg Simmel*. Glencoe, Illinois: The Free Press.

ESKİŞEHİR'DE KENTLEŞME DENEYİMLERİ

**Kentsel Dönüşüm Kapsamında Eskişehir Yıgma ve
Karma Yapı Stoku**

Mehmet Canbaz & İbrahim Yılmaz & Selim Şengel & E. Murat Kayalı

**Mekânı Çocuklarla Birlikte Üretmenin Mekânı Sahiplenmedeki
Rolü: Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi Yenileme Alanı İçin
Bir Model Önerisi**

Açalya Alpan & Ayşecan Akşit

Eskişehir'de Kaybettiklerimiz - Çukur Çarşı

Meral Nalçakan & Meryem Geçimli & Anıl Süvari

**Bir "Yer" Olarak Odunpazarı, "Yer" in Yeniden Üretimi
Çerçevesinde Bellek ve Miras Endüstrisi**

Tuba Gün

Kentsel Dönüşüm Kapsamında Eskişehir Yığıma ve Karma Yapı Stoku

*

Mehmet Canbaz¹ - İbrahim Yılmaz² - Selim Şengel³ - E. Murat Kayalı⁴

Özet

Kentsel sorunlar ve ihtiyaçlar göz önüne alınarak, kentlerdeki çarpık yapılaşmanın yarattığı sorunların çağdaş şehircilik ilkeleri ile ekonomik, sosyal ve toplumsal temellere uygun olarak yeniden yapılandırılması amaçlanarak ülkemizde de kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaya başlamıştır. Son dönemde hızlı bir büyüme gösteren Eskişehir’de de, insanlığın ilk çağlardan bu yana barınma ihtiyacını karşılayan geleneksel yapı türünden yığıma ve karma yapılar kentsel dönüşüm projeleri kapsamında ilk olarak değerlendirilen yapılar olmuştur. Kentsel dönüşüm bireysel başvuru yöntemi ile yapılabildiği gibi riskli alan tespiti ile de yapılabilmektedir. Kentsel dönüşümün Eskişehir örneğinde bireysel başvuru sisteminin daha yaygın olarak uygulanmakla beraber Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin önerisi ile Bakanlar Kurulu tarafından riskli alan tespiti yapılmış olup plan çalışmaları devam etmektedir. Kentsel dönüşüm çalışmaları sonucunda Eskişehir’de mevcut yığıma ve karma binaların detaylı olarak incelenmesine olanak sağlanmıştır. Bu çalışmada “riskli yapıların tespit edilmesine ilişkin esaslar yönetmeliği”ne göre değerlendirilen yığıma ve karma yapıların analiz sonuçları istatistiksel olarak irdelenmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile kent merkezinde bulunan yığıma ve karma yapıların karakteristik özellikleri belirlenmiştir. Yığıma ve karma yapılar günümüzde fazla tercih edilememesine karşın 1990’li yıllara kadar yaygın olarak inşa edilen yapı tipidir. Eskişehir yapı stokunun büyük bir kısmını hâlen yığıma ve karma yapılar oluşturmaktadır. Bu nedenle bu yapıların riskinin belirlenmesi ve dönüşümü önemlidir. Bu dönüşümlerde amaç sadece fiziksel mekânı dönüştürmek olmamalı, sosyal ve kültürel boyutlar da dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: yığıma yapı, kentsel dönüşüm, riskli yapı, riskli alan

---

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü

² Tepebaşı Belediyesi, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, Eskişehir (ibrhmylmz33@gmail.com)

³ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü

⁴ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Eskişehir İl Müdürlüğü

Masonry and Hybrid Buildings Stock of Eskişehir within Urban Transformation

*

Mehmet Canbaz - İbrahim Yılmaz - Selim Şengel - E. Murat Kayalı

Abstract

Taking into account the needs of urban problems and economic problems posed by contemporary urbanism principles of unplanned urbanization in the cities, according to restructure the social and basic social objective of pursuing urban renewal projects began to be implemented in our country. Eskişehir is also showing a rapid growth in recent years, the traditional type of structure which meets the needs of shelter since ancient times of mankind, masonry structures and hybrid structures, have been considered as the first under urban renewal projects. Urban transformation can be identified as risk areas can be made with the individual complaints procedure. While urban renewal in Eskişehir is more widely applied in the case of individual application systems, plans are underway by Eskişehir Metropolitan Municipality's proposal by the Council of Ministers to identify risk areas,. The results of the current study of urban regeneration and mixed masonry buildings gave us the opportunity to examine in detail Eskişehir. In this study analysis results of the evaluation of masonry and composite structures were examined by statistical analysis based on regulations relating to the identification of high-risk structures. The evaluation of the data obtained in the city center of masonry and composite structure characteristic properties were determined. Masonry and hybrid construction is currently unable to be the preferred type of structure built despite widespread use until the 1990s. Eskişehir structure is still a large part of the stock and mixed masonry structures. Therefore, determining the risk of these structures and conversion is important. The objective of this transformation should not only transform the physical environment but also should take into account social and cultural dimensions.

Keywords: masonry building, urban transformation, risk construction, risk areas

Giriş

Yığma yapı yapay ya da doğal blokların bir bağlayıcı harç ile oluşturdukları duvarlarla yatay ve düşey yük taşıyan yapılardır. Fakat yığma yapılar bugün yapı tasarımında çok istenen “sünek” davranıştan yoksun “rijit” yapılardır. Doğal Titreşim periyotları $(0.05 - 0.07) \times \text{kat sayısı}$ civarındadır. 4 katlı bir tuğla yığma yapının periyodu 0.25 sn kadardır. Sönüm oranları da düşüktür. Kritik sönüm oranı % 1-2 kadardır. Ancak çatladıktan sonra periyotları uzar sönüm oranları yükselir. Kısa periyotlu olmaları nedeni ile uzak depremler yığma yapıları pek etkilemez. Fakat depremin merkezine yakın bölgelerde en büyük yer ivmesi, uç ivmesi gibi bir ivme ile zorlanacaklardır.

Yapılan incelemelerde de kentsel dönüşüme uğrayan binaların büyük çoğunluğunun bu tür yapılar olduğu açıkça görülmektedir [1-2]. Kentsel dönüşüm, ekonomik ömürlerini tamamlamış binaların risk değerlemesi sonucunda yıkılarak yerlerine depreme dayanıklı yeni nesil yapılar yapılmasını amaçlayan kamusal bir projedir. Kentsel dönüşüm, aynı zamanda kentsel gelişmenin toplumsal ekonomik ve mekânsal olarak yeniden ele alındığı ve kentteki sorunlu alanların sağlıklı ve yaşanabilir hâle getirilmesi için yıkıp yeniden yapma, canlandırma, sağlamlaştırma veya yeniden yapılandırmak içinde yapılan bir çalışmadır. Kentlerdeki plansız, fen ve sanat kurallarına uygun olmayan yapılaşma ve yarattığı sorunların çağdaş şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına uygun olarak yeniden yapılandırılmasını sağlamak üzere kentsel dönüşüm projeleri gündeme gelmiş ve Van Depremi ile beraber özellikle deprem olmak üzere afetler karşısında riskli bina stokunun yenilenebilmesi amacıyla 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ile Türkiye’de kentsel dönüşüm hareketleri başlamıştır[3].

Riskli Bina ve Riskli Alan

Bulunduğu bölge için “Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik (DBYBHY)”de tanımlanan Tasarım Depremi altında yıkılma veya ağır hasar görme riski bulunan bina, riskli bina olarak tanımlanır [4].

Riskli Alan, üzerinde riskli binalar bulunan, yeterli ulaşım yolları bulunmayan, zeminde sıvılaşma ve heyelan bulunan alanlar, can ve mal

kaybına yol açma riski taşıması sebebi ile bakanlık veya idare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının da görüşü alınarak belirlenir. Bakanlığın teklifi üzerine bu alanlar bakanlar kurulu tarafından “riskli alan” olarak ilan edilir [3].

Kentsel Dönüşüm Uygulanma Aşamaları

Binasının riskli olduğunu düşünen ve kentsel dönüşüm uygulamalarından yararlanmak isteyen yapı sahipleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından lisanslandırılmış bir kuruluşa başvuru yapmasıysa süreç başlar. Lisanslı kuruluş Riskli Yapı Tespit Raporu’nu hazırlar. Rapor onay için Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğüne sunulur. Onaylanan Raporu ile tapuya “risklidir” şerhi düşülür. Kat malikleri en az 2/3 çoğunluk ile Bina Ortak Karar Protokolü’nü imzalar. Tam çoğunluk ile anlaşma sağlanamamışsa Bina Ortak Karar Protokolü, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğüne sunulur. Anlaşmayan 1/3 kat malik mülklerinin gayrimenkul değer tespiti ile diğer kat maliklerine satışı yapılır. Yeni bina için inşaat ruhsatına esas projeler hazırlanır ve belediyesinden inşaat ruhsatı alınır. Kira yardımı için Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğüne başvuru yapılabilir. Anlaşılacak yüklenici firma tarafından yeni binanın inşaatına başlanır. Bina bitiminde yeni binanın iskânı ilgili belediyeden alınarak binanın kullanımı başlar ve süreç tamamlanmış olur [5].

Riskli Yığma Binanın Belirlenmesi

Yığma binaların değerlendirme yönteminde Çizelge 1’de örneği verilen çizelge kullanılır. Bu yöntemde dikkat edilmesi gerekli olan parametreler aşağıda verilmektedir[6]:

a) Yığma bina türü: Binanın taşıyıcı sistemi belirlenerek, donatısız yığma, kuşatılmış yığma, donatılı yığma ve karma (yığma duvar + betonarme çerçeve) sistemlerinden biri yapı sistemi olarak seçilecektir.

b) Serbest kat adedi: Kritik kat dikkate alınarak serbest kat adedi tespit edilecektir.

c) Yapı nizamı ve bitişik bina ile ilişkisi: Ayrık veya bitişik yapılar ile bina kat seviyelerinin aynı ya da farklı olması durumu tespit edilecektir. Bu parametre için beş farklı durum belirlenecektir: Ayrık, bitişik ve orta-

da-kat seviyesi aynı, bitişik ve ortada-kat seviyesi farklı, bitişik ve kenarda/köşede-kat seviyesi aynı, bitişik ve kenarda/köşede-kat seviyesi farklı.

d) Mevcut durum ve görünen kalite: Malzeme türü ve kalitesi ile yığma duvar işçiliği ayrı ayrı kontrol edilerek, bu tespitlerin her ikisi için ayrı ayrı iyi, orta ve kötü olarak sınıflandırma yapılacaktır. Ayrıca, mevcut hasar olup olmadığı tespit edilecek ve binada hasar var veya yok şeklinde tespit yapılacaktır.

e) Planda olumsuzluklar: Plan geometrisi, duvar boşluk oranı ve hatıl/lento olup olmadığı tespit edilecektir. Plan geometrisi Düzenli veya Düzensiz olarak iki şekilde belirtilecektir. Binanın kritik katında (genellikle zemin kat) birbirine dik her iki doğrultudaki cephe duvar uzunluğu belirlenecektir. Buna göre binanın duvar miktarı, zemin kattaki ön veya yan cephedeki kapı ve pencere boşluklarının uzunluğu cephe uzunluğunun $1/3$ 'ünden az ise "Çok", boşlukların uzunluğu cephe uzunluğunun $1/3$ 'ü ile $2/3$ 'ü arasında ise "Orta", boşlukların uzunluğu cephe uzunluğunun $2/3$ 'ünden fazla ise "Az" olarak kabul edilecektir.

f) Düşeyde olumsuzluklar: Düşey yönde duvar boşluk düzeni, cephelere göre kat sayısı farklılığı ve yumuşak kat olup olmaması tespit edilecektir. Düşey doğrultudaki boşluk düzeni; "Düzenli", "Az Düzenli" ve "Düzensiz" olarak sınıflandırılacaktır. Katlarda yer alan pencere ve kapı boşluklarının tamamen üst üste gelmesi durumu "Düzenli", şaşırtmalı olarak yerleştirilmiş olması durumu ise "Düzensiz" olarak tanımlanacaktır. Bu iki sınır durum arasında kalan binalar ise "Az Düzenli" olarak sınıflandırılacaktır.

g) Eğimli arazide bulunan binanın farklı cephelerinin farklı kat sayısına sahip olması durumu tespit edilecektir. Düşey doğrultuda duvar süreksizliği olup olmadığı belirlenecektir.

İ) Düzlem dışı davranış olumsuzlukları: Yığma yapı duvarlarının düzlem dışı davranış gösterme eğiliminde olup olmadığı belirlenecektir. Yığma binalarda düzlem dışı davranışı tetikleyen ve genellikle bina dışından tespit edilebilen olumsuzluklar şu şekilde sıralanabilir:

- Duvar-duvar ve duvar-döşeme bağlantılarının zayıf olması (bağlantıların bulunduğu yerde çatlak veya hasar olması, hatıl bulunmaması)
- Rijit diyafram davranışı gösteren bir döşeme olmaması (sadece betonarme döşemelere sahip yığma yapıların bu tip davranış gösterdiği kabul edilecektir).

- Harç kalitesinin çok düşük olması ya da hiç harç olmaması durumu (duvarın düzlem dışı yönde ayrışmasına sebep olmaktadır)
- Yığma duvarlarda dışa doğru düzlem dışı deformasyon olması
- Kalkan duvarlı çatı tipine sahip yığma yapılar düzlem dışı yönde hasar görme potansiyeline sahiptir.

Çizelge 1. Riskli yığma bina inceleme formu

T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI		RİSKLİ YAPILARIN TESPİT EDİLMESİNE İLİŞKİN ESASLARA GÖRE RİSKLİ BİNA TESPİT RAPORU İNCELEME FORMU			YAPI KİMLİK NUMARASI 1234		
FORMU KONTROL EDEN İDARE							
1) GENEL BİLGİLER							
TESPİTİ YAPTIRAN MALİKİN ADI(SOYADI)		MALİK T.C. KİMLİK NUMARASI	TOPLAM KONUT BİRİM ADEDİ	1	BİNANIN YAPIM YILI	1980	
BİNANIN/SİTENİN ADI-ADRESİ(İLÇE-İL/BELEDİYESİ):			TOPLAM İŞYERİ BİRİM ADEDİ	1	PARSEL NO:	1	
			TOPLAM BİRİM ADEDİ	2	ADA NO:	1	
BİNANIN COĞRAFİ BİLGİLERİ (DD DAKİKA-ONDALIK)			BLOK ADI:		PAFTA NO:	1	
İNCELEMİYİ YAPAN LİSANSIZ KURULUŞ LİSANS BELGE NUMARASI VE İNCELEME TARİHİ				ULUSAL ADRES VERİ TABANI BİNA KODU:			
2) MEVCUT TAŞIYICI SİSTEM BİLGİLERİ							
BİNA BOYUTLARI (m)	8X10	KAT ADEDİ	2	ORTALAMA KAT YÜKSEKLİĞİ (m)	3	BİNANIN YÜKSEKLİĞİ	6
TAŞIYICI DUVAR TÜRÜ	HARMAN TUĞLA	DÖŞEME SİSTEM TİPİ	KIRIŞLI	TOPLAM YAPI ALANI (m ³)	130	KRİTİK KATIN YERİ	ZEMİN KAT
3) BİNADAN BİLGİ TOPLAMA							
DEPREM BÖLGESİ	2	BİNANIN PROJESİ	YOK	BİNANIN RÖLEVESİ	YAPILDI		
BİNADA ÇIKMA VAR MI?	VAR	BİNADA DÜŞEY ELEMAN DÜZENSİZLİĞİ VAR MI?	VAR				
4) MEVCUT DURUM PERFORMANS ANALİZ SONUÇLARI							
BİNANIN KRİTİK KAT SEVİYESİNDEKİ DAYANIMI YETERLİ OLMAYAN DUVARLARIN KAT KESME KUVVETİNE KATKISI (%)				X	Y		
				80,5	0		
BİNANIN KRİTİK KAT SEVİYESİNDEKİ DUVAR ALANININ KAT ALANINA ORANI (%)				X	Y		
				5	15,2		
BİNANIN KRİTİK KAT SEVİYESİNDEKİ KAT KESME KUVVETİ (X VE Y YÖNERLİ İÇİN AYRI AYRI)				X	Y		
				88,84	88,4		
PLANDA BİRBİRİNE DİK DOĞRULTULARIN HER BİRİ BOYUNCA UZANAN TAŞIYICI DUVARLARIN,PENCERE VE KAPI BOŞLUKLARI SAYILMAKSIZIN TOPLAM UZUNLUĞUNUN BRÜT KAT ALANINA(KONSOL DÖŞEME ALANLARI DIŞINDAKİ ALAN) ORANI (TDY 2007/MADDE 5.4.4.)				X	Y		
				0,168	0,507		
5) SONUÇ: BİNA RİSKLİ			(***) RBT'YE GÖRE RİSKLİ BULUNMAYAN BİNALARDA DBYBHY 7.7.3'TE BELİRTİLEN CAN GÜVENLİĞİ PERFORMANS DÜZEYİNİN SAĞLANDIĞI SONUCU ÇIKARILMAZ.)				
AÇIKLAMALAR:							
YAPILAR RİSKLİ BİNA KAPSAMINA GİRMEKTEDİR							
DEĞERLENDİRME FORMUNU OLUŞTURAN YETKİLİ KURULUŞ YETKİLİ MÜHENDİS(İSİM,İMZA,TARİH)			DEĞERLENDİRME FORMUNU İNCELEYEN MÜHENDİS (İSİM,İMZA TARİH)				

i) Çatı türü: Bu parametre sadece toprak tavan döşemesi yığma binalar için tespit edilecektir.

j) Deprem tehlikesi ve zemin sınıfı: DBYBHY’de belirtilen deprem bölgeleri ve zemin sınıfları ile uyumlu olarak anlatıldığı şekilde dikkate alınacaktır. Bu yöntemde en büyük yer ivmesi deprem şiddet parametresi olarak seçilir.

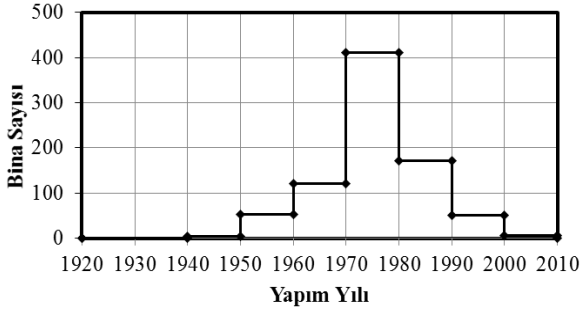
Yığma binalarda kritik kattaki taşıyıcı duvarların kesme dayanımı, deprem etkileri altında oluşan kesme kuvvetleri ile karşılaştırılır. Karşılaştırma binanın her iki doğrultusu için ayrı ayrı yapılır. Dayanımı yeterli olmayan duvarların kat kesme kuvvetine katkısı herhangi bir doğrultuda % 50’nin üstünde ise, bina Riskli Bina olarak kabul edilir [4].

Yöntem

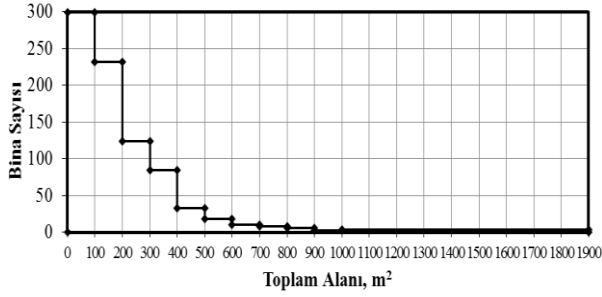
Eskişehir’de 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten 2015 yılına kadar bireysel başvuru yöntemi ile kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen 820 yığma ve karma binaya ait riskli yığma bina inceleme formları irdelenmiştir. Önce bu binalara ait genel bilgiler verilmiştir. Sonra taşıyıcı sistemleri hakkında detaylar ortaya konmuştur. Binaların mevcut hâli ile performans analiz sonuçları çizilen grafiklerle değerlendirilmiştir.

Değerlendirme

Kentsel dönüşüm kapsamında incelenen yığma ve karma binaların yaşlarının 7-95 arasında değiştiği gözlenmiştir. Bu binaların yapım yılları Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil 1’de görüldüğü gibi yapım yılları 1950-2000 arasında yığılmıştır. Yaklaşık yarısının ise 1970-1980 yılları arasında yapıldığı görülmüştür. Yani 40 yaşlarındaki binaların çoğunluğunun yeterli performans gösteremediği riskli bina sınıfına ayrıldığı söylenebilir. Bina toplam alanları ise 30-1899 m² arasında değişmektedir. Şekil 2 incelendiğinde bina toplam alanlarının genel olarak 600 m² ve altında olduğu, % 65’inin 30-200 m² arasında olduğu belirlenmiştir. Kentsel dönüşüm kapsamında yenilenen yığma yapıların günümüz yapılarına kıyasla oldukça düşük toplam alana sahip olduğu söylenebilir.

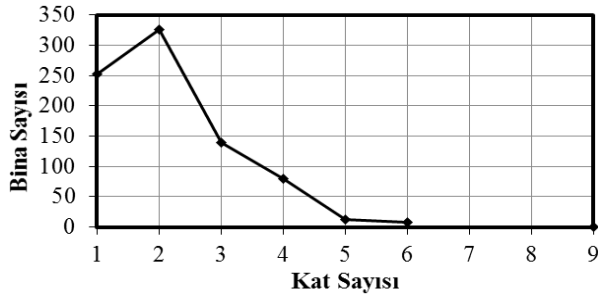

Şekil 1. Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yiğma binaların yapım yılları

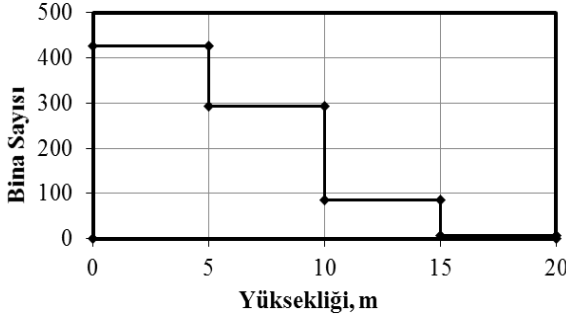
Şekil 2. Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yiğma binaların toplam alanları

İncelenen yiğma binaların kat sayıları ise 1-9 arasında değişmektedir. Şekil 3'de görüldüğü gibi bu yapıların % 90'a yakın kısmı 4 kat ve altındadır. % 70'i ise 1 ve 2 kattan oluşmaktadır.

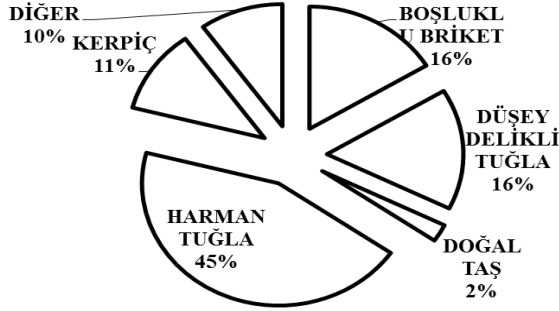
Şekil 3. Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yiğma binaların kat sayıları

Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yığma binaların yükseklikleri ise 18 m'ye kadar ulaşabilmektedir. Şekil 4 incelendiğinde yığma binaların % 99'nun yükseklikleri en fazla 15 m'ye ulaşırken, yarısından fazlasının yüksekliklerinin 5 m'nin altında kaldığı söylenebilir.

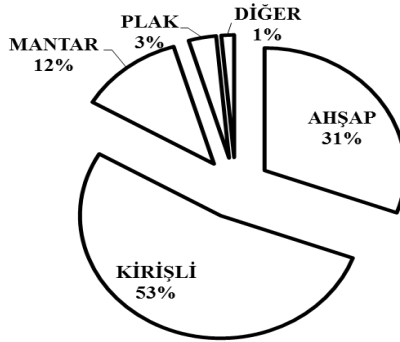
Şekil 4. Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yığma binaların yükseklikleri

Yığma ve karma yapıların taşıyıcı duvar tipleri Şekil 5'te gösterilmektedir. Kentsel dönüşümü kapsamında incelenen yığma ve karma binalarda taşıyıcı duvarların daha çok harman tuğlalarından oluştuğu belirlenmiştir. Bu binaların çoğunun yapım yıllarınının 1970'li yıllar olduğu dikkate alınrsa o yıllarda yaygın olarak harman tuğlası kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca 1970 ve daha önceki yıllarda kerpiç ve briket kullanımının yaygın olması bu duvar çeşitlerinin dikkate değer oranlarda görülmesine neden olmuştur. Hâlen günümüzde de şuan mahalle olan merkez belediyelerine bağlı köylerde kerpiç, briket, doğal taş kullanılarak yapılan yığma ve karma binaların ciddi miktarda olduğu görülmektedir. Özellikle kerpiç, suya karşı dayanıksız bir yapı elemanıdır. Ayrıca Eskişehir'in deprem bölgesinde yer alması ve bu kerpiç taşıyıcı duvarlı binaların nem alma durumunda her ne kadar tek katlı küçük yapılar olsa da deprem sırasında hareket kabiliyetinin olmaması bu yapılarda ciddi hasarlar ve kayıplar oluşmasına neden olduğu daha önceki depremlerde görülmüştür. Dolayısı ile bu yapıların kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilmesi önemlidir.

Şekil 5. Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yiğma binaların taşıyıcı duvar tipi

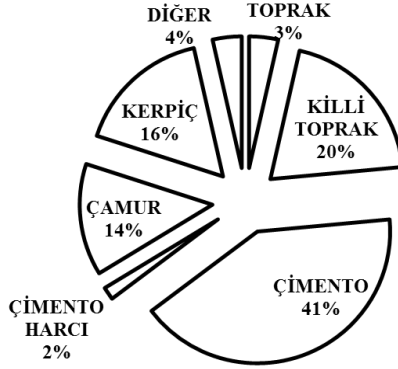
Şekil 6'da incelenen yiğma ve karma binaların döşeme tipleri görülmektedir. Bu yapıların çoğunluğu yiğma olduğu için daha çok kırıklı döşemelerden oluştuğu belirlenmiştir. Kırsal kesimde ve köylerde hâlen az katlı karma yapılar mevcut olup bunların çoğunluğunun döşemesinin ahşaptan oluştuğu söylenebilir.

Şekil 6. İncelenen yiğma binaların döşeme sistemi tipleri

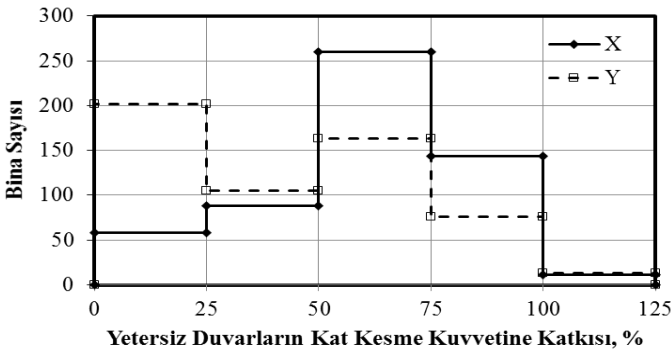
Yiğma ve karma binaların taşıyıcı duvarlarını oluşturan tuğla gibi blokları bağlamada kullanılan harç çeşitleri Şekil 7'de gösterilmiştir. Şekil 7 incelendiğinde blokları birleştirmede kullanılan harçlarda bağlayıcı olarak çimento kullanıldığı görülmüştür. Kerpiç, briket gibi blokları birleştirmede ise bağlayıcı özelliği oldukça az olan puzolanik özellik gösteren topraklar kullanıldığı görülmüştür.

Şekil 7. İncelenen yığma binalarda kullanılan harç malzemeleri

Yığma ve karma binaların yapısal olarak analizi, kritik kattaki taşıyıcı duvarların kesme dayanımının ve deprem etkisinde altında oluşan kesme kuvvetlerinin binanın her iki doğrultusu karşılaştırılması ile yapılır. Eğer dayanımı yeterli olmayan duvarların kat kesme kuvvetine katkısı herhangi bir doğrultuda %50'nin üstünde ise, bina riskli olduğu kabul edilir. Şekil 8'de dayanımı yeterli olmayan duvarların kat kesme kuvvetine katkısı gösterilmiştir. Şekil 8 incelendiğinde bu katkının % 0-125 arasında değiştiği gözlenmiştir. Her ne kadar sınır değer olan % 50'nin altında çok sayıda bina olduğu görülse de bu grafikte X ve Y doğrultuları birbirinden bağımsız olarak değerlendirildiği için örneğin X doğrultusunda % 50'nin altında kalsa bile Y doğrultusunda % 50'nin üstünde olduğu belirlenmiştir.

Şekil 8. Dayanımı yeterli olmayan duvarların kat kesme kuvvetine katkısı

Şekil 9. Taşıyıcı duvar toplam uzunluğunun brüt kat alanına oranı

Yığıma ve karma binaların yapısal olarak analizinde taşıyıcı duvarların toplam uzunluk sınırı da yapı alanına bağlı olarak dikkate alınmaktadır. Burada pencere ve kapı gibi boşluklar dikkate alınmadan taşıyıcı duvar toplam uzunluğunun konsol döşeme hariç kat alanına bölünmesi ile elde edilen oran X ve Y doğrultusunda 0,2'den az olmamalıdır. Bu oran yapının kullanım amacı ve önemine göre bina önem katsayısı ile çarpılarak arttırılabilir. Kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen yığıma ve karma yapılar genellikle konut olarak kullanıldığı için bu yapıların bina önem katsayıları 1 olarak dikkate alınır ve bu oranda artışa gidilmez. Şekil 9'da taşıyıcı duvar toplam uzunluğunun brüt kat alanına oranı gösterilmiştir. Şekil 9 incelendiğinde bu oranın 0-0,8 arasında değiştiği gözlenmiştir. Sınır değer olan 0,2 oranının altında yapılar olduğu görülmüştür. Ancak X ve Y doğrultuları birbirinden bağımsız olarak değerlendirildiği unutulmamalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Kentsel dönüşüm yasasının yürürlüğe girmesinden itibaren 2015 yılına kadar Eskişehir'de bu kapsamda bireysel başvuru yöntemi ile 820 adet karma ve yığıma yapının incelenmesi sonucunda:

- Bu yapılar genel olarak değerlendirildiğinde, yarısından fazlasının 1970-1980 yılları arasında yapıldığı, % 65'nin toplam yapı alanının 200 m²'nin altında olduğu, % 70'nin 1-2 katlı yapılar olduğu, % 52'sinin yüksekliğinin 5 m'nin altında görülmüştür.

• Taşıyıcı sistem olarak değerlendirildiğinde, taşıyıcı duvarlarda % 45 oranında harman tuğlası kullanıldığı, % 11’de ise kerpiç kullanıldığı, bağlayıcı harç olarak çimento esaslı harçların kullanıldığı, kerpiç ve briket kullanılması durumunda ise daha düşük bağlayıcılığı olan toprakların kullanıldığı, döşeme sisteminin ise % 84 oranında kirişli ve ahşap elemanlardan oluştuğu görülmüştür.

• Bu yapıların yapısal olarak analizi dikkate alındığında, yeterli dayanımı olmayan duvarların kat kesme kuvvetine katkısının herhangi bir doğrultuda % 50’nin altında kaldığı dolayısı ile riskli bina kapsamına alındığı, boşluksuz olarak dikkate alınan taşıyıcı duvar uzunluğunun brüt kat alanına oranının ise sınır değer olan en az 0.2 şartının genel olarak sağlandığı, sadece % 10’dan daha düşük oranda bu koşulun sağlanmadığı gözlenmiştir.

Yığma ve karma yapıların riskini belirlemede deprem yönetmeliğinde belirtilen [7] desteklenmemiş taşıyıcı duvar uzunluğu için sınır değerlerin, taşıyıcı duvarda boşluklar bulunması durumunda bu boşluk ve dolu kısımlara ait sınır değerlerin ve düzensizliklerinin, duvar kalınlıkları için sınır değerlerin, çatı oluşturulmasında en az koşulların sağlanıp sağlanmadığı da dikkate alınarak değerlendirme kapsamının genişletilmesi önerilebilir. Yığma ve karma yapılarda güçlendirmenin önerilmemesine karşın özellikle kırsal kesimde ve köylerde deprem riski altında bulunan yapıların kentsel dönüşüm kapsamında yenilememesi durumunda literatürde [8] var olan çeşitli yöntemler ile güçlendirme içinde maddi ve teknik destek sağlanabilir.

Kaynaklar

- [1]Değirmenci, Ö.Ç., Ekin, Ö. (2014). Deprem davranışları incelenecek olan yığma yapıların durumları hakkında ilk izlenimler. *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Bilecik.
- [2]Durak, S. (2008). *Ege bölgesinde yaygın olarak kullanılan yığma yapılar ve bu yapıların deprem güvenliği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

- [3] Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun, Numarası: 6306, Kabul Tarihi: 16/5/2012, Yayımlandığı R.Gazete : Tarih: 31/5/2012 Sayı : 28309 Yayımlandığı Tertip : 5 Cilt : 52.
- [4] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, "Riskli Binaların Tespit Edilmesine İlişkin Esaslar", EK-2 (2013).
- [5] Kiraz A.G. (2014). *A' dan Z' ye kentsel dönüşüm* (s.176) Beta Yayınları.
- [6] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, "Binaların Bölgesel Risk Dağılımını Belirlemek için Kullanılabilecek Yöntemler", EK-A.
- [7] Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik (2007).
- [8] Önal, M., M., Koçak, A. (2005) Yığma yapı hasarları ve onarım ve güçlendirme yöntemlerinin ayrıntıları. Antalya Yöresinin İnşaat Mühendisliği Sorunları Kongresi (ss. 93-108).

Mekânı Çocuklarla Birlikte Üretmenin Mekânı Sahiplenmedeki Rolü: Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi Yenileme Alanı İçin Bir Model Önerisi

*

Açalya Alpan¹ - Ayşecan Akşit²

Özet

Türkiye’de son yıllarda uygulanmakta olan planlama, kentsel dönüşüm ve yenileme politikaları, kente salt arazi ve rant değeri üzerinden bakmakta, bu bakış açısı ise bu alanların kendine özgü sosyo-mekânsal değerlerinin göz ardı edilmesine, mekânın yeniden üretilmesi sürecinde toplumun dışlanmasına, tekdüze ve sahihsiz kentsel mekânların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Oysa kent, sadece toprak değil, fiziksel, kültürel ve sosyal yapısı ile biricik bir organizmadır. Bu nedenle, sahiplenilen, toplum tarafından kabul edilen ve yaşanabilir kentsel mekânların oluşturulabilmesi için fiziksel mekânın yeniden üretim sürecinin katılım yoluyla örgütlenmesi ve plan yapılmadan önce bu örgütlenme modeline karar verilmiş olması gerekmektedir. Burada bahsedilmek istenen sadece karar verme aşamasına katılım değildir. Alan ve çevresinde yaşamakta olan nüfus genellikle çocuk, ergen, genç, orta yaş ve yaşlılar olmak üzere farklı yaş gruplarını barındırmakta, bu gruplardan çocuklar ve ergenler karar verici konumunda yer alamamaktadır. Ayrıca toplumun her kesimi karar verme aşamasına dâhil olmak istemeyebilmektedir. Dolayısı ile yenilenen alanın toplum tarafından sahiplenilebilmesi için mekânın üretilmesinde etken roldeki aktörler, karar verme sürecine katılımın ötesinde alternatifler ortaya koyabilmelidir. Bu bağlamda bu çalışma, 5393 no.lu Belediye Yasası’nın 73.maddesine göre kentsel dönüşüm alanı ilan edilen Eskişehir Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi’ni ele almakta, Odunpazarı ilçe merkezine dönüştürülecek bu yenileme alanının yeniden üretim sürecinde, toplumun ortaya çıkacak yeni kentsel mekânı sahiplenmesi için mekânın çocuklarla birlikte nasıl üretilbileceğinin yollarını ortaya koymaktadır. Çalışmada kentsel mekânın üretiminden etkilenen ya da üretim sürecinde yaptırımı olan paydaşlar, resmî ve sivil paydaşlar olmak üzere iki grup olarak kabul edilmiştir. Buradaki resmî paydaş, Odunpazarı İlçe Belediyesidir. Sivil paydaşlar ise yenileme alanında ve yenileme alanını çevreleyen mahallelerde yaşamakta olan çocuklar, Odunpazarı Kent Konseyi, demokratik kitle örgütleri ile çeşitli sivil toplum örgütleridir. Öncelikle literatür taramasından yola çıkarak mekânın çocuklar tarafından sahiplenilmesinde rolü olabilecek mekân üretim alternatifleri belirlenmiş, ardından bu alternatifler sivil paydaşlara sunulmuş ve iş birliği yapma konusunda görüşleri alınmıştır. Bu saptama, resmî paydaşlar ile sivil paydaşlar arasındaki örgütlenmenin nasıl olması gerektiğini ortaya koymak için kullanılmış ve bu çerçevede Eskişehir Odunpazarı kentsel yenileme alanının yeniden üretim süreci için alana özgü katılımcı bir model önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: kentsel mekân üretimi, çocuk katılımı, sahiplenme, paydaş, Eskişehir Odunpazarı

¹ Dr, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (acalyaalpan@gmail.com)

² Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans son sınıf öğrencisi

The Role of Producing Space in Appropriating Space: Proposing a Model for Odunpazarı Small Industry Zone Renewal Area

*

Açalya Alpan - Ayşecan Akşit

Abstract

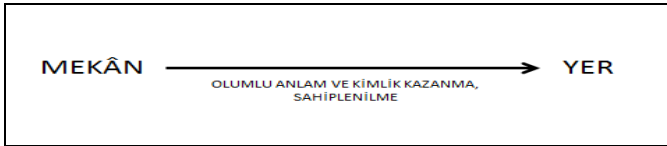
Recent planning, urban transformation and renewal policies in Turkey handle the city solely through its land value and this particular view leads to the neglect of authentic socio-spatial values of these areas, to the exclusion of local citizens in the reproduction of space and to formation of monotonous and inappropriate urban spaces. However, the city is not solely a piece of land but a unique organism with its own physical, cultural and social structure. Therefore, in order to form urban spaces appropriated by the local people and livable, the production process of physical space should be organized through participation and this organization model should be determined before plan preparation. This does not refer to participation only in the process of decision-making. The population living in and around the determined area in general consists of different age groups such as children, teenagers, the young, the middle-aged and the old; among them, children and teenagers cannot take a role as decision-makers. Besides, part of the society may be unwilling to participate in the process of decision-making. Accordingly, in order for the renewed urban area to be appropriated by people, actors competent in the production of space should create alternatives beyond participation in the decision-making process. In this context, this study takes Eskişehir Odunpazarı Small-scale Industry Site, which has been designated as an urban renewal site according to the 73th article of Law of Municipalities -Law numbered 5393-, and during the reproduction process of the renewal area to be transformed into the district's center, it reveals the ways how space can be produced together with children in order for the public to appropriate the new urban space. In the study, stakeholders either affected by the production of space or took a role in this production process are handled in two groups as official stakeholders and civilian stakeholders. Odunpazarı District Municipality stands as the official stakeholder whereas the children living in the surrounding neighborhoods, Odunpazarı City Council, democratic mass organizations and several non-governmental organizations are the civilian stakeholders. Firstly, space production alternatives that might have a role in the appropriation of space by children are determined through literature review, and then these alternatives are presented to civilian stakeholders and asked for their view in cooperation. The outcome is used in deciding a way of organization between the official and civilian stakeholders and in this framework a participative model for the reproduction process of Eskişehir Odunpazarı urban renewal area is proposed.

Keywords: production of urban space, participation of children, appropriation, stakeholder, Eskişehir Odunpazarı

Giriş

Planlama disiplini, planlıların gerekli yasal ve pratik bilgilere sahip, dolayısı ile herkes için neyin daha iyi olacağına karar verdiği bir disiplin olarak ortaya çıkmış; ancak savunmacı planlama yaklaşımının gelişmesiyle birlikte, planlının arabulucu olduğu bir meslek dalına dönüşmeye başlamıştır. Günümüz küresel anlayışına göre planlı, uzmanlık gerektiren bilgiler doğrultusunda, kararlardan etkilenecek kişiler ile yetki sahipleri arasında arabuluculuk yapmaktadır. Bu yeni anlayış doğrultusunda, kararlardan etkilenecek olan kişilere danışmak ve planlama sürecine katılımın sağlanması planlama disiplininin temel taşlarından biri hâline gelmiştir. Planlama sürecine katılım sadece planlamayı demokratikleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda halkın kendi kullanacağı mekân üzerinde söz sahibi olmasını sağlayarak mekânın sahiplenilmesine olanak vermektedir.

“Mekânın sahipsizliği” günümüz kentlerindeki başlıca problemlerden biri olarak görülebilir. Sahiplenilmeyen kentsel mekânlar genellikle suç, güvensizlik hissi, bakımsızlık, görsel kirlilik, işitsel kirlilik vb. gibi problemlerin sıkça yaşanmakta olduğu mekânlardır. Çevre psikolojisine göre kentsel mekân iki şekilde ifade edilebilir: “yer olamamış” mekân ve “yer”. Bu yaklaşıma göre başlangıçta üç boyutlu bir boşluk olan kentsel mekân, insanlar tarafından olumlu bir anlam ve kimlik kazandığında “yer”e dönüşmektedir. “Yer” olabilmiş olan kentsel mekân ise insanlar tarafından sahiplenilmekte, güvenli, bakımlı, yaşayan mekânlar olmaktadır. Bu olumlu kimlik kazanma süreci çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Ortak bellek, tarihten gelen anlamsal süreklilik, sembolik önem, olumlu kentsel deneyimler ile özdeşleştirme bunlardan bazılarıdır. Ancak, daha önce var olmayan, yeni üretilecek mekânların anlam kazanması ve sahiplenilmesi nasıl olacaktır? Mekân oluşumu, fiziksel ve sosyal boyutları içeren deneyimsel ve etkileşimli bir süreçtir. (Gunderson & Watson, 2007). Bu sürecin bir parçası olmak, mekân üzerindeki sorumluluk hissiyatını arttıracaktır.

Şekil 1: Kentsel çevrede “mekân” ve “yer” farkı

Bugün planlamada katılımın öneminin bilinmesine rağmen ülkemizde katılımın nasıl sağlanacağına dair net bir rehber bulunmamaktadır. Bunun yanında, “katılım”, genellikle kentsel mekânın üretiminin sadece “karar-verme” sürecinde etkin hâle getirilmektedir. Oysa mekânın üretim süreci, sorun-olanak belirleme, vizyon geliştirme, karar verme, tasarım, uygulama ve yönetim/işletme/denetim gibi çeşitli aşamaları kapsamaktadır. Bunlara ek olarak, mekânın üretimi ile ilgili alınan kararlardan etkilenen paydaşların çok az bir kısmı bilinçli katılımında bulunarak aktör hâline gelmektedir. Mekânın oluşumunda rolü olan ve bu oluşumdan etkilenen paydaşlar temel olarak iki grup altında ele alınabilir: sivil paydaşlar ve resmî paydaşlar. Sivil paydaşlar; mekânı kullanacak olan halk, kent konseyleri, demokratik kitle örgütleri, sivil toplum örgütleri iken, resmî paydaşlar; merkezî yönetim, merkezî yönetimin taşra teşkilatları ile yerel yönetimlerdir. Bu durumda, yeni üretilen mekânın sahiplenilmesi için, gerekli yasal yetkiyi elinde bulunduran resmî paydaşların, mekânın üretim sürecine sivil paydaşları nasıl katabileceğine dair yaratıcı çözümler geliştirmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda bu sunuşta geriye dönük tahmin -backcasting- yöntemi ile geleceğin kent mekânlarının sahiplenilen kent mekânları olması için bugünden ne yapılması gerektiğine bakılacak ve bu doğrultuda sivil paydaş gruplarından çocukların mekânın üretim sürecine nasıl katılabileceği ile ilgili bir model önerisinde bulunulacaktır. Bugün ile gelecek arasında bağ oluşturacak ana nüfus grubu çocuklardır. Dolayısı ile bugün oluşturulacak kentsel mekânlar, yarının yetişkinleri olacak olan çocuklar aracılığı ile gelecek nesillere aktarılacaktır. Bu sebeple sürdürülebilir kentsel mekânlar oluşturmada çocukların mekânı sahiplenmesi kritik rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler 15-24 yaş arasını “genç” olarak tanımlamaktadır. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ise 18 yaş altını çocuk olarak tanımlamaktadır. Dolayısı ile 0-14 yaş arası çocuk, 15-24 yaş arası genç, 0-24 yaş arası ise genç insanlar olarak nitelendirilebilir (Hörschelmann & Blerk 2012, ss. 14-23). Çocuk yaş grubunun kendi içinde bebeklik, okul öncesi çocukluk, okul çağı, ergenlik dönemi gibi alt dönemler olduğundan ve her bir grubun yetileri, ihtiyaçları ve algıları farklı olduğundan, bu çalışmayı sınırlandırmak amacıyla, 10-12 yaş okul çağı çocuklar ele alınmıştır. Örnek çalışma alanı olarak, Belediye Kanunu’nun 73.maddesine göre kentsel dönüşüm alanı ilan edilen Eskişehir Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi seçilmiştir.

Mekânın Sahiplenilmesinde Çocukların Önemi

İnsanları ve yetilerini kategorilere ayırmadaki baş yöntemlerden biri, onları yaşlarına göre gruplamaktır. İnsanlar bir sosyal ortama girdiklerinde yeni tanıştıkları kişilerin genellikle yaşını öğrenmek ister, bunun nedeni o kişinin uygunluğunu ve hayat tecrübesini kendininkiyle ilişkilendirme arzusudur. Bu nedenle yaş, insanlar arası ilişkileri yapılandırmada önemli bir rol oynamaktadır (Hörschelmann & Blerk, 2012, s. 8). Benzer şekilde yaş, mekânın ne şekilde oluşturulduğu ve deneyimlendiği ile de ilgilidir. Mekânın nasıl algılandığı ve kullanıldığı ile ilgili olarak bazı mekânlar, bazı yaş grupları tarafından sahiplenilmektedir (Hopkins & Pain, 2007). Bu sahiplenme esnasında farklı yaş grupları arasında mekân üzerinden çatışma yaşanabilmekte ya da farklı nesiller arasında olumlu paylaşımlar gerçekleşebilmektedir (Vanderbeck, 2007). Kentsel mekânlar genellikle erişkinlerin günlük aktivitelerine göre tasarlanmış oldukları için çocuklar bu mekânlarda ancak bir erişkinin eşliğinde bulunabilmektedir ve erişkinlerin disiplin kurallarına uymaktadır. Çocuk varlığının dışlanmış olduğu bu mekânlarda, mekân üzerinden erişkinlerin farkında olmadığı bir çatışma yaşanmaktadır. Çocukun kentsel çevreye yabancılaşma dönemi de böylece başlamış olmaktadır.

Çocukların mekânın üretim süreci dışında tutulmalarının sebebi onların erişkinler tarafından genellikle güvenilmez, yetersiz, sorumsuz ve toy olarak görülmesidir. Çocukların kendileri için neyin daha iyi olduğuna karar veremeyecek olduklarına dair toplumda genel bir kanaat vardır. Planlılar tarafından verilen çoğu karar çocukları ve gençleri doğrudan etkilemektedir; ancak kendi adlarına erişkinler tarafından verilen bu kararlar çocuk ve gençlerin çıkarlarını tam olarak gözetememektedir (Hörschelmann & Blerk, 2012, s. 159). Uzmanlık gerektiren konularda erişkin rehberliğine ihtiyaç duysalar da, genç insanlar kendi dünyalarının hâkimidir.

Çocukların Planlamaya Katılımı Üzerine Çalışmalar

20 Kasım 1989³ tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin bazı maddeleri ile birlikte çocukların yönetişime katılma ihtiyacı

³ Yürürlüğe girme tarihi 2 Eylül 1990

dile getirilmiş, sözleşmenin üye devletler tarafından imzalanması ile birlikte ise bu ihtiyacın sağlanması yasal zorunluluk hâline getirilmiştir. Bu sözleşmedeki maddelerden Madde 3.1'e göre çocuğu ilgilendiren tüm eylemlerde çocuğun yararı temel düşüncedir. Madde 12.1 çocuğun, kendini ilgilendiren konularda düşüncesini ifade etme hakkının olduğunu ve bu düşüncelerin hesaba katılmasına özen gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir. Madde 15.1 ile birlikte ise çocukların bir araya gelerek dernek kurabilmeleri tanınmıştır. Böylelikle, henüz pek çok ülkede somut uygulamaları hayata geçirilememiş olsa da, UNCRC çocuk ve gençlerin toplumdaki yeri üzerine bir bilinç oluşturmaya başlamıştır; böylece şehir planlama alanında çocukların ihtiyaçlarına yanıt veren ve çocukların planlamaya katılımını sağlayan girişimlerin sayısında artış olmuştur (Hörschelmann & Blerk, 2012, s. 158). UNICEF tarafından başlatılan ve koordine edilen "Çocuk Dostu Kentler" akımı, bu girişimlerin içindeki en önemli örnektir. Girişim, kısaca, çocukların kentteki refahını sağlama amaçlıdır; küresel ölçekte yerel yönetimler tarafından uygulanabilmektedir ve uluslararası bir ağ aracılığı ile işlemektedir (Malone, 2006).

Çocukların planlamaya katılımı ile ilgili çok çeşitli proje bulunmaktadır. Ulusal, bölgesel ya da yerel ölçeklerde olabilen bu projeler erişkinler tarafından başlatılan ve yönlendirilen sembolik çalışmalardan tamamen çocuklar tarafından yönlendirilen çalışmalara kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. (Hörschelmann & Blerk, 2012, s. 158) Çocuk katılımının sembolik olmanın ötesine geçebilmesi için "katılımda merdiven yöntemi" önerilmektedir (Hart, 1997, s. 41). Bu yöntemle göre sembolik başlayan katılım süreçleri zamanla erişkin yönlendirmesi altındaki süreçlere, daha sonra da çocukların yönlendirmesi altındaki süreçlere dönüşmelidir.

Çocukların Mekânın Üretiminin Aşamalarına Katılma Yöntemleri ve Eskişehir İçin Öneri

Eskişehir Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi'nin yenilenmesi ile birlikte Odunpazarı için yeni bir merkez oluşturulması planlanmaktadır. Kentteki bu alt merkezin proje alanı 64 hektarlık bir alanı kapsamakta ve Emek, Gündoğdu, Gökmeydan, Huzur, Erenköy ve Yenidoğan mahallerinin bir kısmını içermekte veya bu mahalleler tarafından çevrelenmektedir.

Alan, Odunpazarı ilçesinde bulunduğundan dolayı proje kapsamındaki resmî paydaş Odunpazarı İlçe Belediyesidir. Temmuz 2014 tarihinde Odunpazarı Belediyesi Kent Konseyi kurulmuştur. Nisan 2015 tarihinde ise Odunpazarı Kent Konseyinin altında Çocuk Meclisi aktif hâle getirilecektir. 2000 yılında UNESCO ve Çocuk Hakları İzleme Komitesi Uluslararası Araştırma Ağı tarafından Oslo'da düzenlenen "Çocukların Toplumsal Ortamlara Katılımı" Sempozyumu'nda, çocukların katılımının veriminin sağlanabilmesi için birtakım ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre, çocuklarla ilgili proje mümkün mertebede, çocukların katılımını destekleyen ve mevcutta bulunan kurum ve kuruluşlar üzerinden gerçekleştirilmelidir. Bu ölçüt ile uyumlu olacak şekilde, çocukların Küçük Sanayi Sitesi alanının yenilenmesine katılımı için yapılacak çalışmanın Odunpazarı Kent Konseyi altında kurulacak ve üyelerinin alanı çevreleyen bu altı mahallenin çocuklarından oluşacağı bir çalışma grubu aracılığı ile gerçekleştirilmesi uygun görünmektedir. Bu bağlamda, Odunpazarı Kent Konseyi Çocuk Katılımı Çalışma Grubu şemsiye birim olmakla birlikte Emek, Gündoğdu, Gökmeşan, Huzur, Erenköy ve Yenidoğan mahallerinin mahalle muhtarlıkları, mahalle çocukları ve kent çapında çocuk konusunda faaliyet göstermekte olan 07-12 Yaş Çocukları Destekleme ve Geliştirme Derneği, Çağdaş Drama Derneği ve Eskişehir Kimsesiz Çocukları Koruma Derneği çalışmada rol alabilecek olan sivil paydaşlardır. Ayrıca, Odunpazarı Kent Konseyi Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odasının Eskişehir şubeleri ile katılım modelinin çeşitli aşamalarında iş birliği yapılması öngörülmektedir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda resmî ve sivil paydaşlardan belediye, kent konseyi, muhtarlıklar, sivil toplum örgütleri ve demokratik kitle örgütleri gerekli iş birliğini yapma konusunda olumlu yaklaşmışlardır. Böylelikle modelin ilk adımı olarak Odunpazarı Kent Konseyi Çocuk Katılımı Çalışma Grubunun kurulma aşaması hayata geçirilmek üzere.

Odunpazarı Kent Konseyi altında oluşturulacak çalışma grubunun işleminde, Oslo'da belirlenmiş olan ölçütler dikkate alınmalıdır. Bunların en önemlileri, adil bir katılım ortamının sağlanması (tüm sosyal gruplardan ve fiziksel yeterlilikten -engelli- çocuğun çalışma grubuna erişimi önemlidir), çocukların ailelerine içerikle ilgili detaylı bilginin verilmesi, çocuğun kendi isteği ile katılması, çalışma grubu toplanma mekânının

çocukların kolaylıkla erişebileceği bir yerde olması ve toplanma vakitlerinin uygun olması, projenin somut çıktılarının olmasıdır.

Her mekânın üretim sürecinin çeşitli aşamaları bulunmaktadır. İlk aşama olarak çevresel, biçimsel, görsel, algısal, sosyal ve işlevsel boyutlar üzerinden sorun-olanak tespitleri yapılmalıdır. İkinci aşama oluşturulacak yeni mekânla ilgili vizyon çalışmalarının yapılması ve tasarımın geliştirilmesidir. Üçüncü aşama, tasarımın uygulamaya geçirilme aşamasıdır. Dördüncü ve son aşama ise uygulama sonrası ortaya çıkan mekânın yaşaması için gerekli tedbirleri almak ve bu doğrultuda mekânın yönetimini, işletimini ve denetimini sağlamaktır. Oslo'daki ölçütler ve çocukların ilgi alanları göz önüne alındığında, çocuklar bu aşamalardan arzu ettiklerinde rol alabilmelidir.

İlk aşama olan yapılı-çevre sorun olanak tespiti, katılımın en geniş olacağı aşama olarak görülebilir. Araştırma aşamasında rol almak isteyen çocuklara ulaşım mahalle muhtarlıkları üzerinden sağlanabilecektir. Her mahallenin muhtarının 10-12 yaş arası çocukların isimlerine ulaşabildiği bir veritabanı bulunmaktadır. Bu isimler çıkarıldıktan sonra mahallelerin hâlihazırda var olan iletişim ağı üzerinden çocuklara ulaşılabilecektir.

İlk buluşmada çocukların ilgisini çekebilmek için, çocukların bizzat dâhil olabildikleri bir etkinlik düzenlemek yararlı olabilir. Ardından, araştırma aşamasına katılmak isteyen çocuklardan kendi mahallelerindeki en sevdikleri ve en sevmedikleri mekânları, kendilerini en güvende ve en güvensiz hissettikleri mekânları, arkadaşları ile en çok görüşebildikleri mekânları fotoğraflamaları, mahallelerinde kendi kullandıkları mekânların haritalarını çizmeleri, arkadaşları ile sevdikleri ve sevmedikleri mekânlar konusunda önceden yapılandırılmış görüşme yapmaları istenecektir. Daha sonra bu üç yöntem sonucu elde ettikleri bulguları bir uzman rehberliğinde bir odak grubu oluşturarak tartışmaları ve sonuçlar çıkarmaları sağlanacaktır. Bu ilk aşamanın somut ürünü problem olarak kararlaştırılmış olan bulgular olacaktır.

İkinci aşama olan vizyon oluşturma ve tasarım projesi geliştirme, kent mekânı konusunda uzmanların rehberliğinde düzenlenecek olan yapılı çevre eğitimlerini, kent gezilerini ve proje atölyelerini içermektedir. Bu aşamada iki demokratik kitle örgütünün, Mimarlar Odası ve Şehir Planıcıları Odasının iş birliği önem kazanmaktadır. Yapılı çevre eğitimi Almanya başta olmak üzere çocuklara yapılı çevreyi oluşturan elemanları

ve yapılı çevre bilincini öğretebilmek amacı ile Uluslararası Mimarlık Örgütünün öncülüğünde başlatılmış bir eğitimidir (Uttke, 2012, s. 4). Türkiye’de ise Mimarlar Odası Ankara Şubesi on yılı aşkın süredir “Çocuk ve Mimarlık” çalışma grubunu devam ettirmektedir.⁴ Bu bağlamda Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odasının iş birliği ile bu aşamaya katılmak isteyen çocuklara kısa süreli yapılı çevre eğitimi verilebilecektir. Uzmanlar rehberliğindeki kent gezileri eşliğinde devam edebilecek bu eğitim sonrasında ise mahalleler ölçeğinde yine uzmanlar rehberliğinde yürütülen proje atölye grupları kurulabilir. Proje atölyelerinde çocukların ileriye yönelik hedef geliştirebilmeleri ve bir vizyon oluşturmaları önemlidir. Çocuklar hayallerindeki kente dair vizyonlarını kendi tercihleri doğrultusunda hikâye yazma, drama, çizim gibi çeşitli yöntemlerle aktarabilirler.

Üçüncü aşamaya geçilmeden önce ilk iki aşamanın sonuçlarının resmî paydaş olan Odunpazarı Belediyesi ile etraflıca paylaşılması büyük önem arz etmektedir. Konferans gibi ve medya kanalıyla kente de duyurulan bir etkinlikle çocuklar ilk iki aşama sonucu ortaya çıkan fikirlerini daha geniş kesimle paylaşabilmeliler.

Tasarım projesinin uygulamaya geçiş aşaması olan üçüncü aşamada çocukların yeni oluşturulan mekânda fiziksel bir iz bırakabilmeleri önemlidir. Günümüzde bunun en bilinen yöntemleri kamusal sanat uygulamaları ile çeşitli çevresel etkinliklerdir. Kamusal sanat açık mekânlarda kalıcı olarak sergilenecek sanat çalışmalarından cadde ve sokak mobilyalarının tanzimine, cephe düzenlemelerinden yer döşemesi çalışmasına geniş bir yelpazede yer alabilir. Ağaç dikimi ise çevresel etkinlikler alanındaki en yaygın uygulamadır.

Mekânın sağlıklı bir şekilde yaşaması için sürekli olarak kullanılması ve bakımlı olması, bir başka deyişle yönetilmesi, işletilmesi ve denetlenmesi gerekmektedir. Belirli bir düzende organize edilen çeşitli açık hava aktiviteleri, geçici sanat sergileri, tiyatro, müzik performansları mekânın kullanılmasını garanti altına alacaktır. Bu nedenle bu aşamada, bu etkinliklerin neler olabileceğine dair bir çocuk danışma grubu oluşturulabilir. Mekânın bakımının sağlanması ve fiziksel problemlerin zamanında giderilmesi de mekânın yaşamasında benzer bir role sahiptir. Bu nedenle,

⁴ <http://www.mimarlarodasiankara.org>

herhangi bir problem gözlemlemiş bir çocuğun problemi yetkili birime haber verip ne yapıldığını takip edebileceği bir iletişim ağı kurulabilir.

Tablo 1: Mekânın üretim aşamalarında çocuk katılımı

Mekân üretiminin aşaması	Öneri katılım yöntemi	Kullanılacak yöntem
1. Sorun-olanak saptama	Kent gezileri Araştırma aşamasına katılma	Fotoğraf günlükleri: çocukların kendi mahallelerinde en sevdikleri ve sevmedikleri, kendilerini en güvende ve en güvensiz hissettikleri, arkadaşları ile en çok görüşebildikleri kentsel mekânları fotoğraflamaları Zihin haritaları: çocukların mahallelerinde kullandıkları kentsel mekânlara dair harita çizmeleri Çocuk önderliğinde görüşme: Çocukların birbirleri ile görüşme yapması Odak grubu: Bir çocuk liderliğinde çocukların önceden ayarlanmış bir tarih ve mekânda daire şeklinde oturarak konuyu tartışması
2. Vizyon oluşturma ve tasarım projesi geliştirme	Yapılı Çevre Eğitimi Kent Gezileri Proje atölyeleri	Rehber eşliğinde kent gezileri: Bir mekân plancısı eşliğinde çocukların kenti gezmesi ve beğendikleri mekânları saptamaları Hikâye yazma: çocukların hayallerindeki kenti hikâyeye aktarması Çizim: çocukların hayallerindeki mekânı çizmesi Drama: çocukların hayallerindeki kenti dramayla aktarması
3. Tasarımın uygulama aşaması	Sanat atölyeleri Çevresel etkinlikler	Kalıcı kamusal sanat çalışmaları Kalıcı cephe düzenleme çalışmaları Ağaç dikme
4. Mekânın yönetimi/işletimi/denetimi	Etkinlik danışma grubu oluşturma Denetim iletişim ağı oluşturma	Açık alan etkinliklerine, zaman ve mekânlarına karar verilmesi Mekânla ilgili fiziksel denetimde rol alınması

Çocukların bu aşamalara katılımının mutlaka erişkinlerle eş değer tutulması gerekmektedir. Çocuklar, onların katılımlarının da erişkinler kadar dikkate alındığını ve emeklerinin bir sonuç verdiğini gördükleri zaman katılımın boyutu genişleyebilecek ve katılıma dair istek artacaktır.

Sonuç:

Mekânı sahiplenme, bir birey ile kentsel mekân arasındaki özel bir bağlıdır. Bir mekânı tasarlayan mimar ya da plançılar geleneksel olarak ortaya fiziksel bir tasarım çıkarmaya odaklanır, ancak mekânın nasıl sahiplenileceği boyutu genellikle göz ardı edilir. Bu nedenledir ki belirli fiziksel kaliteye sahip olmasına rağmen halk tarafından sahiplenilmemiş olan ve yaşamayan pek çok kent mekânı bulunmaktadır.

Mekânın sahiplenilmesinin en etkili yollarından biri mekânın tüm paydaşlarla birlikte üretilmesidir. Eğer gelecek için sahiplenilmiş kent mekânları hayal ediliyorsa bunun için bugünden gerekli olanlar yapılmaya başlanmalıdır. Bu noktada paydaş gruplarından çocuklar, bugün ve yarını birbirine bağlayan ana nüfus grubu olarak öne çıkmaktadır. Dolayısı ile bugünün çocukları ile birlikte üretilmiş olan bir mekân, yarınlarına sahiplenilmiş olarak kalacaktır.

Kaynaklar:

- Gunderson, K. & Watson, A., (2007). Understanding place meanings on the Bitterroot National Forest, Montana. *Soc. Nat. Resour.* 20 (8), 705–721.
- Hart, R. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care.* London.
- Hopkins, P. & Pain, R., (2007). Geographies of age: thinking relationally. *Area* 39: 287-294
- Malone, K. (2006). United nations: A key player in a global movement for child friendly cities. Gleeson B & Sipe, N. (eds.) *Creating Child Friendly Cities.* Routledge
- Uttke, A. (2012). Towards the future design and development of cities with built environment education: Experiences of scale, methods, and outcomes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 45, 2012, 3–13
- Vanderbeck, R. M. (2007). Intergenerational geographies: age relations, segregation and re-engagements. *Geography Compass* 1/2: 200-221

Eskişehir’de Kaybettiklerimiz - Çukur Çarşı

*

Meral Nalçakan¹ – Meryem Geçimli² – Anıl Süvari³

Özet

Bu çalışmada, Heidegger’in çok bilinen ‘köprü’ örneği üzerinden Schulz’u anarak Eskişehir’de bir “Yer” üzerinde düşünelim. ‘Köprü’ güçlü ve sınırlı derenin üzerinden geçer. O sadece kıyıları bağlayan değil, bir anlamda kıyıları meydana çıkaran, tanımlayandır. Köprü bir kıyudan diğerine uzanarak onların tanımlanmasına olanak sunar. O, uzanıp giden kıyıları ve akan dereyi ‘yer’ hâline getirir. Köprüden önce bu ‘yer’ yoktur, köprü ‘var olan potansiyel anlamları’ görünür kılar, ortaya çıkarır. Bu yaklaşımda ‘yer’ ve ‘sınır’ bir başlangıç ve çıkış noktasıdır. Benzel, “Biz çevremizi sınırlar ve engel ifade eden terimlerle mi, yoksa mekân olarak mı algılıyoruz?” diye soruyor. Birleştirilmiş tasarım kavramını, özünde farklı kabulleri ve disiplinleri tek organize edilmiş bir ağ içinde bir araya getiren bir felsefe olarak öneriyor. Schulz, mimarlığı iç ve dış arasında bir duvar olarak tanımlayan Venturi’ye dayanarak “Sınırdaki böylece karakter ve mekân bir araya gelir.” diyor. Şimdi bir de yaşadığı dönemde mimarlık ve şehircilik arasında çizilmeye çalışılan kesin sınırlara karşı duran Le Corbusier’i hatırlayalım.

Günümüzde maalesef bu sınırlar daha da belirginleşiyor. Konunun ilgili tarafları olarak hepimizin şehre bakışımızı, onu algılayışımızı gözden geçirmemiz gerekliliği her zamankinden daha kaçınılmaz olarak karşımızda duruyor. Peki bu tutumumuzu gözden geçirmesek, değiştirmesek ne olur! Eskişehir “Çukur Çarşı” örneği üzerinden konuya ayrıntılı olarak bakalım. Eskişehir şehir merkezinde bulunan Çukur Çarşı, tarihî süreç içinde coğrafi konumuyla, zaman içinde kendiliğinden oluşmuş ve yaşayan mekânsal ilişkileriyle, insanların şehre dair algılarında, anularında güçlü çağrışımları olan bir yarımada, hatta daha fazlasıydı. Heidegger “‘İnşa etmek’ ve düşünmek, ikisi de kendi açılardan oturma yeri için kaçınılmaz ve sınırları belirlenemez öğelerdir. Aslında, bu ikisi de birbirini dinleyeceği yerde, öyle uzun zaman kendi işlerine dalmıştır ki, ikisi de oturma yerine erişememiştir.” diyor. Oysaki tam da bunun aksine, Çukur Çarşı, bütünüle ilişkisini çok uzun zaman sürdürerek hem kendi sınırları içinde kalmış hem de karşılıklı ilişki ve etkileşimi sürdürdükleri uzun bir deneyim yaşamak mümkün olmuştu. Birbirlerini kesin sınırlar içine sıkıştırmadan, hem gerçek anlamda hem de bir metafor olarak şehir ve Çukur Çarşı bir köprüyle birbirlerinin potansiyel anlamlarını ortaya çıkartmıştı. “Şehir, Çukur Çarşı ve şehrin sakinleri” çok uzun süre birbirlerini saygıyla dinlemiş, karşılıklı etkileşimi, ilişkiyi çok yönlü olarak sürdürmüş ve bu birliktelikten hepsi kazançlı çıkmıştı. Bu “yer” Belediyenin ilgi alanına girip, mimarlar ve şehirciler kullanıcılarını, onu oluşturan tüm koşulları görmezden gelerek bu işe kafa yorana kadar!

Anahtar Kelimeler: yer, kentsel dönüşüm, şehir merkezi, şehrin kimliği, mekânsal ilişkiler ve arakesitler, genius loci, kestirme yollar.

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü (mnalca-ka@anadolu.edu.tr)

² Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü (meryem-gecimli@anadolu.edu.tr)

³ Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü

Gone From Eskişehir- Çukur Çarşı

*

Meral Nalçakan – Meryem Geçimli – Anıl Süvari

Abstract

In this paper, we think over “a place” in Eskişehir, remembrance Schulz by Heidegger’s well known bridge. “Bridge” crosses over strong and limited stream. It is not only just connect the banks but also uncover and define them. By laying one bank to another bridge give possibilities to the banks to be defined. It makes the banks that go lie down and the stream to “the place” Before the bridge there were not that “place”, the bridge makes visible and uncover existing potential meanings. In this approach “place” and “boundary” are the output point and origin. Benzel asks that we are perceiving our environment with borders and expressing barriers or as a space. She suggests the unified design concept as a philosophy which in essence gathers different acceptations and disciplines in unique and organized network. Based on Venturi defining the architecture as a wall between inside and outside Schulz says “In that so character and space come together in boundary”. Now we could also remember Le Corbusier who stands against attempts to make boundaries between urbanism and architecture in his time.

Unfortunately these boundaries are getting apparent. As related parts of this subject necessity of reviewing our look and perception to the city stand in front of us more than inevitable. And what happens if we don’t review and change this. We could look closely this matter over the example of Eskişehir Çukur Çarşı. Çukur Çarşı being in Eskişehir city center, in the historical process, with its geographical location and in time spontaneously formed living spatial relationships is a peninsula even more than this having strong connotations in people’s perceptions and memories. Heidegger says “Building and thinking are both elements which are from their point of view inevitable and cannot be determined in boundaries for dwelling. Actually instead of listen to each other they muse their own jobs so long that they couldn’t attain the dwelling”. Whereas in Çukur Çarşı exactly the opposite of this “building” and “thinking” by in a long time maintaining relations with whole both it could stay in its own boundary and make possible to live long time experience reciprocal relationships and interactions. Without compressing each other in exact borders, in the sense of real meaning and a metaphor the city and Çukur Çarşı with a bridge uncover each other’s potential meanings. “City, Çukur Çarşı and city residents” listen to each other with respect, they maintain interactions and relationships as versatile and they all gain advantage from this togetherness. Until this “place” is of interest municipality, architects and urbanists ignoring its users and all conditions that create it think hard upon this task!

Keywords: *place, urban transformation, city center, city identity, spatial relationships and intersections, genius loci, short-cut.*

“Geçmiş zaman olur ki hayâlî cihan değer”

Hayâlî, 6. yy. Divan şairi

Giriş

“Eskişehir’de Kaybettiklerimiz” ya da daha doğru bir deyişle “değeri bilinmeyenler”. Böyle diyorum çünkü tüm Eskişehirliiler nedendir bilinmez hem bu şehri adı gibi eski bulur hem de bırakıp bir yerlere kolay kolay gidemez. Gidenler de bir yolunu bulup geri dönerler. Bildirim başlığını daha bilimsel bir dille “görülemeyen potansiyel anlamlar” olarak da dile getirmek mümkün. Herkes iyi niyetle, ucundan bucağından şehri yenilemeye, çamurdan kurtarmaya, tarih içinde defalarca yıkılan gerçekten eski bu şehri “pırl pırl” yapmaya çalışır. Bunu yaparken de hep bir an önce başlayıp hızla bitirme telaşı vardır. Böylece bu zengin ama yorgun şehirde birçok değer farkında olunmadan elimizden kayar gider.

Yukarda yer alan, çoğumuzun sıklıkla kullandığı ancak bir şaire ait olduğu pek bilinmeyen “mısra”ya yakından bakalım. Kanuni’nin çok sevdiği 16. yüzyıl divan şairi “Hayâlî” mahlasını kullanarak ikili anlam oluşturmuş, mısraya görünen anlamın dışında bir anlam daha yüklemiştir. Farklı yorumlar olmakla birlikte, Hayâlî’nin kendine seslendiği ve “Hayâlî, bugün geçmişi özölüyorsun ama dikkat et gelecekte bu gününü de özleyeceksin” şeklindeki yorumdan payımıza düşeni almak önemlidir.

Eskişehir, pek çok yayında, geçmişte büyücek bir kasaba olarak tanımlanıyor. İlk bakışta bu tanım doğru görülebilir. Eskişehir’in tarih boyunca peşini bırakmayan şanssızlıkların üzerine örttüğü bu toz bulutunun altında okunmayı, görülmeyi bekleyen incelikli zengin birikim görülemediği için bu şekilde değerlendirilmiştir. “Her insan ilişkisi mekâna yansır. Toplum, toplumun fizik yansıması olan kent ve bu ikisinin etkileşimi ve değişimleri kendine has özellikleri olan bir süreçtir.” (Kıray, 1964, ss. 1-2). Şehrin coğrafi konumu, bununla ilişkili olarak tarihî süreç içinde binlerce yıldır önemli bir kavşak noktası olması ve çok erken dönemlerden bu yana farklı topluluklar tarafından yerleşim alanı olarak kullanılıyor oluşu Eskişehir’de de fiziksel çevreye yansımıştır.

1993 yılında tamamladığım Tarihi ve Kültürel Sürekliliğin Fiziksel Çevrede Değişime Yansıması ve Eskişehir Örneği, (Nalçakan, 1993, s. 3) başlıklı doktora tez çalışmamda bu şehri çalışma alanı seçme nedenlerimi;

- Geçirmiş olduğu toplumsal değişme süreçlerinin mekândan (fiziksel çevre) hâlâ okunabilir olması,
- Kentsel sit alanının karakterini henüz yitirmemiş olması,
- Kentsel sit alanı için yapılan koruma amaçlı imar planının uygulamaya konmuş olması,
- Çağımızda yaşanan hızlı değişimlerin, kentsel dönüşüm hızını giderek daha çok hissedilir hâle getirmesi olarak belirtmiştim.

Aradan geçen 23 yıl içinde, özellikle son iki maddede belirtilen nedenlerin olumsuz gelişmeler yaratacağına ilişkin öngörüm maalesef doğrulandı. O zamanlar tarihî süreç içinde yaşanan değişimler ardışık olarak okunabilirken, son dönemlerde yapılan uygulamalarla bu izler bir daha okunamayacak şekilde kayboldu. Değişmenin kaçınılmazlığı yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edildiğinde, değişimin yönlendirilmesi ve hızının kontrol edilebilmesi gerekiyor. Eskişehir’de yapılan uygulamalarda bu noktada gözden kaçırılan çok önemli bir şeyler var! Bu çalışmanın amacı; gözden kaçırılanlara dikkat çekmek, değişirken, gelişirken izleri ve özü korumanın imkânsız olmadığı, aksine değişimin itici gücü olan teknolojinin gerçek varlık sebebinin böylece ortaya çıkacağını vurgulamaktır.

ESKİŞEHİR’İ GÖREBİLMİYİ DENEMEK

Eskişehir’in tarihî süreçte geçirdiği evreleri ve önemli yol ağlarının kavşak noktasında bulunmasının önemini vurgulayan yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Şehre gelen yerli, yabancı gezginlere ait notlar, farklı üniversitelerde yapılan bilimsel çalışmalar, kişisel çabalarla yapılan araştırma ve yayınlar şehrin tarihine ve sosyal yaşamına dair oldukça ayrıntılı bilgi birikimi sunmaktadır. Bu nedenle ayrı bir başlık olarak çalışmada bu konuya yer verilmemiştir.

Bu çalışma; kuşaklar boyunca aktararak birikmiş şehre dair yaşam deneyimlerinin üzerine eklenen mimar bakış açısıyla “Çukur Çarşı”nın dünü-bugünü üzerine mekânsal ilişkiler ve arakesitler üzerinden okumalar yapan özgün değerlendirmeleri içermektedir.

Eskişehir Heiddegger ve Schulz’u anarak çalışmak için çok fazla veri sunan bir şehirdir ya da daha doğru bir saptamayla söylemek gerekirse şehirdi. Coğrafi konum, yeryüzü şekilleri, akarsular, iklim ve insan ilişkileri yaşamı etkileyerek diğer öğelerle birlikte şehrin biçimlenişinde belir-

leyici olmuştur. Antik dönemden başlayarak önemli ticaret ve göç yollarının kesişim noktasında yer alması da şehrin yaşamını ve fiziksel gelişimini etkilemiştir. 13. yüzyıl sonunda Eskişehir yerleşme alanlarını gösteren haritada, (Tanyeli; 1987, Levha 3.14) şehrin içinden geçen porsuk ve kolları arasında kalan, Çukur Çarşı'nın da içinde yer aldığı ada belirgin bir şekilde okunmaktadır. Matrakçı Nasuh'un 16. yüzyıl Eskişehir minyatüründe de, (Nasuhüs-Silahi, 1976, s. 109-b) tüm bu ögeler yer almaktadır. Bu minyatürde, Porsuk'un kollarının üzerinde bulunan bazı yapılarla ilişkileri de ilgi çekici bir detay olarak işlenmiştir. Bu yapıların değirmen ya da hamam olduğu düşünülebilir. Şehirde farklı kollara ayrılarak dolaşan Porsuk ve Eskişehir'in ilişkisi tarihî süreçte çeşitlenmiştir. Günümüzde pek çoğu kapalı kanal olarak varlığını sürdüren bu kolların bir kısmının yatağı değiştirilmiştir. Demir yolunun kente gelişine tarihleyebileceğimiz (1312) Eski Erkânı Harbiye-i Umumiye Dairesi Haritasında, (Albek, 1991, s.313) şehri ikiye bölen Porsuk'un ana kolunun iki yakasında yer alan yerleşmelerin daha da yoğunlaştığı görülmektedir. Bu haritada, Odunpazarı kentsel sit alanının sırtını dayadığı tepe ile Porsuk gibi doğal verilerin yanında artık demir yolunun da şehrin biçimlenişinde belirleyici etkisi dikkat çekicidir.

Geçmişten bu güne Köprübaşı olarak anılan, şehir merkezinde yer alan köprünün başlangıcının, Roma Köprüsü'ne dayandığı pek çok kaynakta yer almaktadır. Tanyeli, bu bölgenin Antik ve Bizans dönemi Dorylaion-Doryleaum'un coğrafi konumuyla örtüştüğünü belirtmektedir (Tanyeli, 1987, s. 93). Günümüzde bu köprüden bir iz bulunmamakla birlikte yerinde bulunan köprü ve bu alan şehir merkezi olarak hâlen önemini korumaktadır.

Resim 1. 19. yüzyılda Roma Köprüsü, (Atuk, 2002, s. 133), (E.Algan koleksiyonu)

Yabancı Bir Şehre Gitmek ya da O Şehirde Yaşamak

Yabancı bir şehre gittiğimizde beklentimiz, bildiğimiz şehirlerden farklı bir şeylerle karşılaşmak yönündedir. Çoğunlukla şehrin coğrafi konumu, doğası ve şehir merkezinin yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler, peyzaj, yollar, düğüm noktaları, anıtsal yapıları, çarşısı ve konut yerleşmeleri o şehrin karakterini oluşturur. Algıladığımız ya da bize algılatılan karakter mevsimlere, gece gündüz oluşuna, havanın durumuna göre değişiklik gösterir ve bizi etkiler. Hatta şehrin kokusu, insanların beden dili de şehrin karakterinin ayrılmaz parçalarıdır. Şehirde yürüdüğümüz yollar kadar, etrafımızı saran duvarlar ve sınırlarda algımızı yönlendirir. Binaların üzerinde durdukları yerle-zeminle ilişkileri, yükseklikleri, birbirleriyle ve doğayla kurdukları ilişkiler, iklimsel veriler, doğal kaynakların kullanımı, ticari hareketlilik şehrin karakterini oluşturan etkenler arasındadır. Binaların cephelerinin dolu boş oranları, çatı biçimleri ve yükseklikleri, arkalarında barındırdıkları yaşam ve onun şehir mekânıyla kurduğu ilişkiler, her şey bu karakterin bir parçasıdır.

Schulz, mimarlığı iç ve dış arasında bir duvar olarak tanımlayan Venturi'ye dayanarak "Sınırdaki böylece karakter ve mekân bir araya gelir." diyor. Şimdi bir de yaşadığı dönemde mimarlık ve şehircilik arasında çizilmeye çalışılan kesin sınırlara karşı duran Le Corbusier'in, dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya, bahçeye, sokağa şehre hatta kırlara uzanan hareketli bir özne olarak kullanıcıyı tarif ettiğini hatırlayalım. Mekân olarak şehir bir ilişkiler ağı olarak tanımlanabilir ve buradaki her tür ilişki mimarın, mekân tasarımıyla uğraşanların ilgi alanında olmalıdır. Bazı şehirlerde bu ilişkilerin büyük bölümü sadece binalar arasında kurulabilirken, bazılarında ise şehrin coğrafi ve doğal verileri bu ilişkilerde ön plana çıkar. Karşılıklı etkileşim hâlinde gelişen ve mekâna yansıyan bu ilişkiler "o" şehirlere ayırt edicilik ve güçlü bir kimlik kazandırır. Örneğin bir şehrin içinden bir akarsuyun geçiyor olması, sıcak su kaynaklarının varlığı bir ayrıcalıktır. Bu doğal verilerle kurduğu ilişkiler tarihî süreç içinde şehrin gelişiminde belirgin farklılıklar yaratır. Hem dışardan şehre gelenler hem de orada yaşayanlar açısından bu etkileşimler sosyal yaşamı, mekân algısını, kısaca şehre dair her şeyi çok yönlü olarak etkiler. Genellikle yabancı gözler için şehri bir iki sözcükle ifade etmek, içinde yaşayanların onu anlatmalarından daha kolaydır. Bu du-

rum insanın kendisini anlatmakta zorlanmasına benzer. Ancak şehre asıl kimliğini veren de kendini hemen ortaya koymayan mekânsal ilişkilerin fark edilmesi, okunması ve anlamlandırılmasıdır. Hem dışardan gelen hem de içinde yaşayanlar için bu süreci yaşamak hiç de kolay değildir. Son yıllarda günübürlük ya da kısa süreli turizm etkinliğinin sonucu olarak ortaya çıkan bu tür turlarla Eskişehir'e gelip gidenlerin anlattıklarını dinlerken Eskişehirliilerin hiç değilse bir bölümünün şaşırmasının nedeni de budur. Çalışmanın konusu olmamakla birlikte, yine de yeri gelmişken popüler kültürün şehirleri nasıl algıladığı ve nasıl algılatıldığı konusuna dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Var Olan Anlamları Ortaya Çıkaran Köprü

Schulz, Genius Loci'de insan eliyle yapılmış yerlerin doğa ile üç temel yolla ilişkili olduğunu belirtir. Özetle ilk olarak doğa insana yol göstericidir. İnsan doğadan neyi nasıl yapacağına dair çok şey öğrenir. İkincisi insan doğada eksik olanı tamamlar ve son olarak da onu anlamlandırarak sembolize eder. Sembolleştirmenin amacı; aslında içinde bulunduğu durumdan çıkardığı anlamı, bir yerden başka bir yere taşıyarak, daha karmaşık bir durumun parçası yaparak ya da kültürel obje hâline getirerek özgürleştirmektir. Bu üç yol Çukur Çarşı'yı anlamak için bize yardımcı olacaktır.

Heidegger'in çok bilinen "köprü" örneğini de yine Schulz'u anarak Eskişehir ve Çukur Çarşı özelinde düşünelim. "Köprü" güçlü ve sınırlı derenin üzerinden geçer. O sadece kıyıları bağlayan değil, bir anlamda kıyıları meydana çıkaran, tanımlayandır. Köprü, bir kıyıdan diğerine uzanarak onların tanımlanmasına olanak sunar. O, uzanıp giden kıyıları ve akan dereyi "yer" hâline getirir. Köprüden önce bu yer yoktur, köprü "var olan potansiyel anlamları" görünür kılar, ortaya çıkarır. Bir yerin yapısı sabit, durağan, daimî bir durum değildir. Bir kural olarak yerler bazen çok hızlı bir şekilde değişime uğrar. Ancak bu Genius Loci'nin değişmesi ya da kaybolması anlamına gelmemektedir. Yer ve koşullar değişmek zorunda kalabilir ya da değişik yorumlar yapılabilir. Genius Loci'yi korumak ve saklamak, yeni tarihsel koşullar altında onun özünü korumak anlamına gelmektedir. Bir yerin tarihinin onun kendisini yaratma süreci olduğu söylenebilir. Görüldüğü gibi bu yaklaşımda 'yer' ve

'sınır' bir başlangıç ve çıkış noktasıdır. Benzel, "Biz çevremizi sınırlar ve engel ifade eden terimlerle mi, yoksa mekân olarak mı algılıyoruz?" diye soruyor. Mekânsal ilişkiler ve arakesitlerle kastedilen de, üzerinde potansiyel anlamların yoğunlaştığı ve her türlü ilişkilerin varlık bulduğu, iki boyuttan daha fazlasını sunan, mekân olarak algılanabilen sınırlardır. Bu arakesitler hem insanların hem de mekânların karşılaşma, buluşma alanlarıdır. Her biri farklı ve kendi içinde bütünlüğü olan bu parçalar, eklenerek daha üst ölçekte bir bütünün varlığına olanak tanır.

Şehir de aslında böyle bir bütündür. Zaman içinde bütünü oluşturan tüm parçalar aynı hızla değişmezler ancak birinin değişmesi tüm yapıyı az ya da çok değiştirir. Toplumsal değişimde olduğu gibi fiziksel değişimde de çoğu zaman denge koruma mekanizmaları kendiliğinden devreye girerek bütünün çözülmesinin önüne geçer. Bu mekanizmalar da içinde bulunulan koşullar içinde farklılıklar gösterebilir.

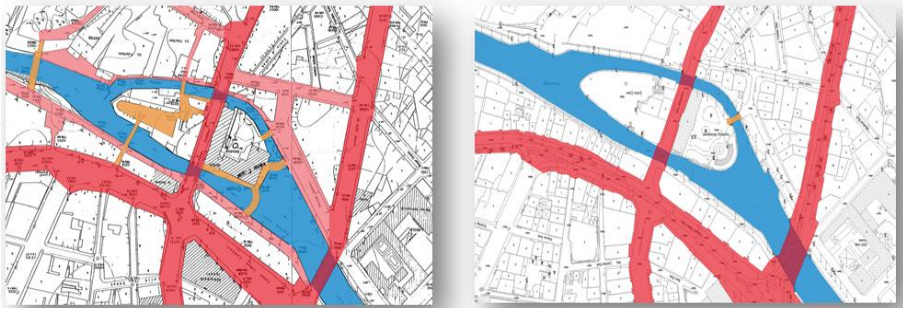
Schulz bunu *Genius Loci* yani yerin ruhu ya da yeri o yer yapan her şey diye açıklayabileceğimiz bir Roma kavramıyla yaparken özün korunması ve geliştirilmesini vurgular. Grekler bir yüzü geçmişe diğeri geleceğe bakan iki yüzlü Roma tanrısı Janus'la bunu ifade ederler. Benzel de birleştirilmiş, bütünleştirilmiş tasarım kavramını açıklarken bu metaforu kullanır. Kıray ise hem toplumsal değişim hem de fiziksel çevrede değişimi anlamak, anlamlandırmak ve anlatmak için kendi kuramı olan tampon mekanizmalar-araformlarla bunu yapar.

Başta bir beyitinden alınan mısrasını irdelediğimiz Hayâlî ve diğer divan şairleri de çoklukla bu ikiliği şiirde kendilerini ifade etmek için kullanmıştır. Bu, aynı zamanda, şiiri okuyan herkesin kendi şiirini yaratmasına da imkân veren bir yaklaşımdır. Bazı şehirler de, içinde dolaşan ya da yaşayanlara kendi şehirlerini yaratma ve onu yaşama imkânını verir. Aslında unutulmaması gereken şudur ki ister fiziksel çevrede ister toplumsal yapıda çok boyutlu ilişkileri (iç-dış, alt-üst, eski-yeni, doğal-insan yapımı vb. gibi) temsil eden sınırlar ve arakesitlerde yoğunlaşan her türlü okumanın en az iki anlamı vardır. Biri doğrudan görünen, diğerleri ise bakanın biraz daha çaba göstermesini gerektiren, hem kişisel birikimini işin içine katacağı hem de bütüncül bakış açısıyla ortaya çıkarabileceği anlamlardır.

Çukur Çarşı Ve Kestirme Yollar

Eskişehir şehir merkezinde bulunan Çukur Çarşı, tarihî süreç içinde coğrafi konumuyla, kendiliğinden oluşmuş ve yaşayan mekânsal ilişkileriyle, insanların şehre dair algılarında, anılarında güçlü çağrışımları olan bir yarımada, hatta daha fazlasıydı. Köprübaşı'nda 1925'te temeli atılan Turing ya da Porsuk Oteli daha sonra Belediye Binası olan bina ve karşı-sındaki binanın (altta dükkânlar, üst katta kahve) ortasından geçen Köprübaşı Caddesi'nde karşılıklı olarak yerleştirilmiş dört ayrı merdiven, cadde kotundaki insanları bir alt kottaki iki yarımadaya indirirdi. Belediye tarafındaki adadan üç ayrı köprüyle kestirme olarak şehrin merkezinin farklı yönlerine dağılırdı. Çukur Çarşı'nın da içinde yer aldığı kahve tarafındaki adadan ise iki köprüyle Porsuk'un farklı kıyılarına yaya ulaşımı vardı. Çukur Çarşı'nın olduğu adanın üçte bir oranında bir bölümü çarşıdan bağımsızdı. Köprübaşı'ndan ayrı bir köprüyle buraya inilir ve bu yer, küçük bir başka köprüyle sıcak sular tarafındaki un fabrikasının arkasına bağlanırdı. Bağlandığı yerde bulunan pasajların içinden "Sıcaksular"a, oradan da "Hamam Yolu"na çıkılırdı. "Köprübaşı" farklı kotlardaki bu coğrafi oluşumları ve onların oluşturduğu mekânsal ilişkileri ve arakesitleriyle, Lynch'in tanımıyla bir düğüm noktası ama bana göre çok daha fazlasıydı.

Resim 2. Müdahale öncesi ve günümüzdeki "Vaziyet Planları"*, geçmişte kestirme yollar ve geçişlerle şehir merkezindeki yaya sirkülasyonunun (turuncu) etkin bir şekilde çözüldüğü görülüyor. Günümüzde ise bu etkin kestirme yollardan geriye sadece bir köprü kalmış.

Öyle bir cadde düşünün ki yönetim, eğlence, ticaret, kültürel yaşam, yoğun yaya ve taşıt trafiği buradaydı. Dahası bulunduğu bölgede iki yakayı birleştiren tek bağlantı noktasıydı. İşte doğanın bir lütuf olarak sunduğu bu ada ve tarihten gelen Roma Köprüsü farklı iki kotu kullanarak, Avrupa şehirlerinde çok büyük ölçekli meydanların yaptığını minimum alanda köprü üzerindeki Köprübaşı Caddesi'nden alt kota inen, merdivenler ve alt kottaki yarımadalardan şehrin diğer parçalarına uzatılmış beş küçük köprü ile yapıyordu. Ayrıca şehrin yaşantısının tüm zenginliğini, siz hangisiyle ilgileniyor ya da görmek istiyorsanız onu size sunarak bunu gerçekleştiriyordu. Karşılıklı yarımada ve onları kesen köprü bu alanda ilk bakışta kendini ele vermeyen çok farklı yaşantıları içinde barındırıyordu. Köprübaşı bunu öyle ustalıkla yapıyordu ki, şehirdeki tüm gelir grubundan insanların hayatının odak noktası burasıydı. Belediyenin içinden, zemin kattan arka bahçeye bir geçiş mevcuttu. Bu daha çok belediyede işi olanların arkada bulunan ek binalara geçmek için kullandığı bir geçiş imkânıydı. Adada yer alan belediye gazinosu (son düzenlemelerle yıkıldı) düğün salonu olarak da kullanılan çevre ilişkileri güçlü ve keyifli bir yerdi.

Çukur Çarşı'nın içinde bulunduğu yarımada ise diğerine göre daha içe dönük, kendine has özellikleri olan bir yerdi. Buraya çocukluğumda farklı, yetişkinliğimde farklı anlamlar yüklediğimi hatırlıyorum. Burası her yaşında benim için sanki bir çeşit çadır tiyatrosuydu. Çarşı, yıllar içinde göz hizam yükseldikçe perspektifi genişleyen, anlamları çeşitlenen âdeta sihirli bir dünyaydı. İçine girmeden canlılığının tam algılanmadığı ama içine girince kırk kat yabancı da olsanız kendinizi yabancı hissetmeyeceğiniz bir "yer"di. Pek çok Eskişehirli gibi ben de çarşığı işim olmasa da kestirme olarak kullanmaktan çok keyif alırdım. Ayrıca gerçekten de yaya ulaşımında çok pratik çözümler sunar, hızlı hareket etmenizi sağlar ve gereksiz kalabalıklara katılmadan istediğiniz yere sizi bağlardı. Sonraki yıllarda İstanbul'da Eskişehirli olduğumu öğrenenlerden daha önce Eskişehir'e gelip gidenler bana Çukur Çarşı'yı sorunca çok şaşırılmıştım. Demek ki burası sadece benim değil, ona yolu düşenlerin de anılarında yer etmeyi başarmıştı. Pek çok şehri gezip gördükten sonra onların akıllarında Eskişehir'den Çukur Çarşı'nın anı olarak kalmasının tesadüf olmadığını da zaman içinde anladım.

Kimler vardı o yerde! Balıkçılar, sebze ve meyve satan manavlar, balığın ayrılmaz parçası olarak çeşit çeşit helva ve balıkla alakalı ne ararsanız vardı aslında. Yeşilliğin en tazesini de orda olurdu, ayak üstü balık da yenirdi. Eskişehir’de o zaman tek yer balık kokardı, o da balık çarşısı. Buranın esnafı da çok esprili, nüktedan, samimi insanlardı. Gençleri ustalarına çaktırmadan genç kızlara laf da atardı. Böyle durumlarda duymazlıktan gelinir yola devam edilirdi. Başka bir gün alışveriş ettiğinizde onu yapan, kendi utanır başını yerden kaldıramazdı; lafı atanın o kişi olduğunu da böylelikle anlardınız. Balıkçı dükkânlarının önünde kırmızı mavi boyalı kocaman sayısız balık tablası, içlerinde belki kıyı şehirlerinde göremeyeceğiniz çeşitlilikte taze balıklar. Hâlâ güzel birer sanat eseri gibi hatıramda canlılığını koruyan bu balık tablalarının başında bir yandan birbirleriyle tatlı tatlı atışırken, bir yandan da müşteriyi davet eden bağırsaklarıyla balıkçılar. O zamanlar herkesin bir balıkçısı vardı; ona gider ve ne isteniyorsa değil, o gün onda taze ne varsa o alınır.

Bu çarşı hiçbir şey almadan da geçseniz size ait olma duygusunu tatır, başka bir yerde yaşayamayacağınız masalsi duygular yaşatan bir yerdi. Çarşıda başka işiniz varsa geçerken balıklarınızı sipariş eder, elinizde gezdirmez, gider işinizi halledip, dönüşte alıp yolunuza devam ederdim.

Resim 3*. Çukur Çarşı'nın eski balık çarşısı yıkılmadan önceki durumu.

Anlattığım dönemde Eskişehir’de tramvay yoktu ama her yere yürüyerek gidilirdi. Bir araç kullanmaya gerek de yoktu. Her yerin bir kes-

tirmesi mutlaka bulunurdu. Hem şehrin coğrafi konumu buna izin verir hem de tarihî süreç içinde insan eliyle oluşturulmuş mekânsal ilişkiler ağı buna olanak tanırdu. Vaziyet planına bakıldığında hâlâ bunun izlerini görmek mümkündür. Eskişehir’i diğer pek çok şehirden ayıran karakteristik özelliklerinden olan bu kestirmeleri ve onlarla birlikte pek çok mekânsal ilişkiyi de zaman içinde maalesef kaybettik. Resim 2’de yer alan vaziyet planlarında bunlardan bir bölümü görülmektedir.

Biz yine Çukur Çarşı’ya geri dönelim, burada dört mevsim farklı yaşanırdı. İçinde beş altı tane büyük ağaç vardı; yazın tabureler atılır esnaf ya da müdavimleri ağaç gölgesini çay kahve içerek, sohbet ederek değerlendirirdi. Balıkçı dükkânları sırtını Porsuk’a dönmüş, yüzü avluya bakar şekilde U şeklinde sıralanmıştı. Hâkim rüzgâr yönünün biçimlendirdiği mekânsal ilişkileri çok güçlü ve doğru çözülmüş çarşıda dükkânlar, aslında basit birer indirmeden ibaretti. Kendi ihtiyacına ve içinde bulunduğu koşullara göre zaman içinde oluşan avlu diyebileceğimiz orta alan hem bir geçiş alanı, hem bir meydan, hem de dükkânların açık vitrini işlevini görüyordu. Bu açık alanda yer alan pazar çadırları ve ağaçlar hep birlikte bir üst örtü oluştururdu. Devamlı değişen ışık oyunları hem avluya farklı bir hava verir hem de çarşının daha bir içe dönük algılanmasını sağlardı. Burası üst kottan merdivenle, alt kottan küçük ve mütevazı bir köprüyle iki koldan şehre bağlanırdı. Havanın erken karardığı telaşlı kış akşamlarında, her daim ıslak yerlerde yansıyan, ağaçların dalları arasına gerilen tellerde sallanan kocaman ampullerin ışığı çarşıya daha farklı ve kendine özgü bir hava verirdi. Belki bilimsel bir toplantıda ya da yayında böyle kişisel yaşam deneyimlerinin aktarılması ya da kullandığı dil çok alışılmadık olabilir. Ancak Çukur Çarşı’yı ve kaybedilenleri başka türlü anlatmak mümkün görünmüyor. Anlatmak istediğim, çarşının başka hiçbir yerde olmayan bir ruha ve çok farklı atmosfere sahip olduğu, ayrıca bir arakesit olarak, kendi dünyasından hiç zorlanmadan, her biri farklı olan diğer dünyalara geçişinizi mümkün kılan bağlantılarıdır. Heidegger’in köprü örneği bu çarşıda hem bir metafor olarak hem de fiziksel gerçekliğiyle tam olarak anlam buluyor. Bu değerlendirmeler, hem çarşı ve yakın çevresi için hem de Eskişehir’de pek çok “yer” için sürdürülebilir.

Resim 4**. Köprübaşı ve Çukur Çarşı' nın eski hâli,1989.

Çukur Çarşının Başına Gelenler

İşte asıl öykü bundan sonra başlıyor. 1990'ların sonunda bu dükkânların eskiliği, bakımsızlığı ve balıkçıların çöplerini Porsuk'a dökmelerinin çevre kirliliği yaratarak koku oluşturduğu gibi gerekçelerle Belediye bu alanla yakından ilgileniyor ve çarşı boşaltılıyor. 1998'de yıkım gerçekleştiriliyor, yarımada tamamen boş kabul edilerek yeniden projelendiriliyor. Kamuoyuna projenin Çukur Çarşı'nın karakterini yansıtabilecek şekilde tasarlandığı ve yapılacağı açıklanıyor.

Resim 5. Çukur Çarşı 1998 de yıkıldı, ilk fotoğrafta yarımadanın yıkım sonrası boş hâli, ikincisinde yeniden yapıлып açılan çarşının girişi, diğerinde genel bakış. (E.Algan koleksiyonu)

2000(?)’de yeniden balık çarşısı olarak açılıyor. Ancak yeni çarşıdan hiç kimse memnun olmuyor. Balıkçılar, çarşının yeni hâlinde dükkânların Porsuk yönünde de cephelerinin açık olmasından, rüzgârın ve nemin etkisinin çok rahatsız edici hâle geldiğinden, yaşadıkları sağlık problemlerinden söz ediyor. Çarşının dükkânlarının hem Porsuk hem de orta boşluğa açılıyor olması, bu alanın artık avlu olarak algılanmasına ve yaşanmasına olanak tanımıyor. Artık çarşının o sarıp sarmalayan hâlinde, doğru kurulmuş mekânsal ilişkilerinden eser kalmamış. Çadır tiyatrosu gibi benzetmeler ise yapılmasa daha iyi olur. Çünkü yapılan, her şeyiyle bitmiş, içinde nefes alanların zaman içinde ekleyebileceklerine izin vermeyen yeni bir çarşı. Esnaf ve müşterilerin geçmiş yaşantılarına dair hiçbir iz bulamadıkları yabancı bir yer. Ağaçlar sökülmüş, dükkânlar zapturapt altına alınarak tasarlanmış ve yapılmış. Çukur Çarşı’nın yan tarafında üçte birlik ayrı olarak kullanılan alan da Çukur Çarşı’ya katılmış, ölçek büyümüş ve bu da tüm oranları değiştirmiş. Her şey o kadar net çizilmiş ki, doğal hiçbir şey kalmamış. Bu noktada Hunderwaser’ın mimarlara karşı çıkışı geliyor akla, ne diyordu: “Tanrı bile doğada düz bir çizgi çizmemişken, size ne oluyor da düz çizgiler çizme hakkını kendinizde bulabiliyorsunuz!” Burada Adolf Loos ve Zavallı Zengin Adamın Öyküsü’nü anmadan geçmek olmaz. Zengin adam mimar tarafından tasarlanan, her yerinde sanat olmasını istediği evde yaşarken sonunda isyan ediyor ve “Bu kadar sanat içindeyken adamın biraz dinlenmesi gerekir, değil mi!” diyor. Loos’un mimarlara uyarısı da hatırlanmalı tabii böyle bir mekânda: “Bir binanın herkese karşı sorumluluğu vardır.” Ne kadar da haklı öyle değil mi? Her yer pırıl pırıl ama balıkçılar da müşteriler de eski günleri arıyor! Ya kimse onlara ne istediklerini sormamış ya da sorulduysa bile ya anlayamamış ya da dikkate alınmamış. Sonuç: Çarşı, ruhunu kaybetmiş; köprüler kaldırılmış; kestirmeler kaybolmuş. Bu hâliyle artık, ne içe dönüklüğünün yarattığı farklı algıdan ne de kullanıcıyı sarıp sarmalayan mekânsal ilişkilerin başarisından söz etmek mümkün olmuyor. Çarşı sanki tuğladan, betondan, çelikten başka hiçbir şey içermiyor. Müdavimleri zihinlerindeki korumak istercesine uzak duruyor. Mecazi anlamda köprülerin altından çok sular akmış ama gerçek anlamda da kalan köprülerde eski mütevazı, fonksiyonel, insan ölçeğindeki hâllerini kaybetmişler bu arada. Eskişehir’de ne kadar köprü kaldıysa hepsi çok değişmiş, her biri başka bir

anıtsal yapıya dönüştürülmüş, sayısız aydınlatma elemanı eklenmiş. Artık şehir bir Avrupa şehri olarak anılır olmuş, şikâyet etmek bu durumda ne mümkün. Sessiz sedasız, tepkisiz içindeki halk buralardan kendisini çekmiş. Sözün kısası; Çukur Çarşı yıkılıp yapılırken tasarım problemi bir sıra dükkâna indirgendığı, halkın alışkanlıkları, istek ve beklentileri hesaba katılmadığı, ölçek, oran, mekânsal ilişkiler göz ardı edildiği için sonuç, yaratılan beklentilerin aksine bir hayal kırıklığına dönüşmüş.

İşte şimdi Schulz'un Genius Loci'de insan eliyle yapılmış yerlerin doğa ile üç temel yolla ilişki kurmasıyla ilgili saptamasını hatırlamanın tam zamanı.

- İlk olarak doğa insana yol göstericidir, insan doğadan neyi nasıl yapacağına dair çok şey öğrenir.
- İkincisi insan doğa da eksik olanı tamamlar.
- Üçüncü olarak da insan yaparken doğayı anlamlandırarak sembolize eder.

Evet eski Çukur Çarşı'yı mimarlar yapmamıştı ama yukarda işaret edilenlerin hepsi vardı. Doğal bir oluşum olan adayı insanlar kullanabileceklerini fark etmiş, doğanın yol göstericiliğine kulak vererek bu var olan bu potansiyeli gereksinmeleri doğrultusunda değerlendirmişti. Orada çarşı kullanımı için eksik olanları tarihî süreç içinde gerektiğçe eklemiş, dükkânlar, köprüler, merdivenler yapmıştı. Zaman içinde bu yer, şehrin kimliğinde ve karakterinde sembolleşmiş bir yer olarak anılır olmuştu. Onunla başka yerler tanımlanıyor, diğerleri onun varlığıyla varlık buluyordu. Hatta tüm alçak gönüllüğü ile kendine çok özel bir isim aramamış, konumundan kaynaklı olarak "çukur" diye nitelenmiş ve zaman içinde bu nitelene sembolleşerek çarşının ismi olmuştu.

Ama köprülerin altından çok sular aktı; insan doğaya kulaklarını tıkar, eksik olanı eklemek yerine, her şeyi kendisi yapmayı seçer oldu. Böyle bir durumda ise doğayı sembolleştirmekten söz etmek de artık yersizdir. Yapan insan sadece doğaya sağırlaşmadı, kendinden önce yapılabilecekleri de duyarsızlaştı. Artık gündemimizde sadece yapmak, yeni yepyeni hep yapmak var. Ömrünü tamamladığında, yok etmeden var olanı doğru analiz etmek, olumsuzlukları ya da fonksiyonunu yitirenin ne olduğuna ilişkin doğru saptama yapmak da giderek daha fazla unutuldu. Değişen gereksinme ve olanaklarla yeniden düşünürken ve yapar-

ken bu verilerin yol göstericiliğine imkân tanıyan yaklaşımlar olması gereken olağan uygulamalarken artık sıra dışı olarak görülüyor. Bu nedenle yerin ruhu bizimle birlikte değişerek, gelişerek birlikte yürüyemiyor. Kaybedilen, sadece yerin ruhu ya da bizi biz, yeri yer yapanlar da değil. Yeni yapılanların çoğunluğu özensiz, mesnetsiz ve popüler kültürün dayattığı formlar, malzemeler ve çözümler olarak her uygulamada tek tiplşerek varlık buluyor. Bu tek tiplşmenin önüne geçmek için ithal, taklit, ekletik bir yaklaşımla yapılanlar ise içinde yaşadığımız çağın ürünü olmaktan çok uzak. Şehre kimliğini, karakterini veren bu özel yerler, büyük iddialardan uzak, alçak gönüllü, katılıma ve paylaşıma olanak tanıyan yaklaşımlarla dokunulmayı haketmiyor mu? Böyle söylediğinizde ise bu kaygınız farklı algılanıyor ya da anlaşılamiyor. Bu çalışmayı alt üst kot arasındaki mekânsal ilişkiler ve arakesitler ile köprü özelinde de analiz ederek sürdürmek mümkün. Hatta Köprübaşı Caddesi için de söylenecek çok şey var. Ancak bu konuyu dağıtacağı için bu kadarını yeterli görüyorum.

Resim 6. Çukur Çarşı'nın 1993'de çekilmiş bir fotoğrafı**; köprüleri, kestirmeleri, arkadaki Un Fabrikası yıkılmadan önceki durumu ve 2015 aynı yerden son düzenleme sonrası görünümü*.

Şimdi üçüncü aşamaya bakalım: 2008 yılı Belediye Faaliyet Raporu'nda, Çukur Çarşı'da yapılan yeni dükkânlar ve cadde kotundaki bazı binalar yıkılarak, yarımadaya park uygulaması yapıldığı belirtiliyor. Günümüzde burası eski mekânsal ilişkilerin ve kentsel yaşantının tamamen kaybolduğu bir park hâline getirilmiş durumda. Park kotunda

yanı açık bir cafe ve 5 adet lületaşı dükkânı bulunuyor. Adayı şehre bağlayan köprüler kaldırılmış, iki merdivenle Köprübaşı Caddesi'ne bağlanıyor. Cadde üzerinde bulunan binalar da yıkılarak kaldırılmış. İlk başta bu ayıklamalar Köprübaşı Caddesi'ni rahatlatmış gibi görünse de, çarşının girişleri ve Köprübaşı Caddesi'nin bir yanı kullanılmayan, tanımsız kentsel boşluklara dönüştürülmüş. Üst kotta yapılan çevre düzenlemesiyle içinde at heykellerinin yer aldığı bir havuz ve yorulanların dinleneceği banklar yerleştirilmiş. Son durumda ölçeği ve yapısıyla bölgeye yabancı bir halı mağazası, bu alanı egemenliği altına almış görünüyor.

Ayrıca her iki müdahale döneminde de yarımadanın doğal yapısı bozulmuş beton duvarlarla, suyla kurduğu ilişki yeniden tanımlanmıştır. Porsuk'un taşıdığı dönemlerde bile böylesi önlemlere gerek duyulmadan suyla ilişkisini daha yakın ve doğal yollarla kuran Eskişehir, bugün Porsuk'la arasına mesafe koymuştur. Suyla ilişki kurmak kıyıda yer alan dükkânları kaldırmak mıdır? Ya da ilişki kurmak aradaki sınırları yok etmek anlamına mı gelir? Bunlara benzer daha pek çok soru sorulabilir.

Resim 7*. Son düzenlemelerden sonra Köprübaşı Caddesi ve çarşının girişi, 2015.

Bu çalışmayı hazırlarken yarımada yapılan son müdahale, yani park olmasının nasıl gündeme geldiği konusunda Belediyeden bilgi almak mümkün olmadı. Resim 8'de görülen fotoğrafa ulaştığımda park fikrinin bu fotoğrafa dayandırılmış olabileceğini düşündüm. Çukur Çarşı müdahaleden sonra çarşı olarak çalıştırılmayınca bu fotoğraf gerekçe gösterilerek park yapılmış olabilir. Ancak park olarak da çalışmamızın kapsamına girmekten kendini kurtaramıyor.

Resim 8. Turing Otel olduğuna göre fotoğraf 1925'den sonraki bir tarih. Sol alt köşeye yakın bol ağaçlıklı görülen alan Çukur Çarşı. Köprübaşı'nda yoğun bir yapılanma var. Çukur Çarşı'nın içinde yer yer yapılaşmalar dikkat çekse de yine ağaçlık bir alan. Çarşı'nın tarihî süreç içinde oluştuğu düşünülürse bu şaşırtıcı bir durum da değil. (E. Algan Koleksiyonu)

Aslında kaybedilen bunca izden sonra artık vazgeçtim eski çarşıdan. Yeni yapılan Lületaşı Çarşısı ve Park çağdaş bir bakış açısıyla tasarlanıp hayata geçirilebilseydi... Fakat burada yer alan park düzenlemesi de, kafeterya da, lületaşı satan birkaç dükkân da maalesef eskiyi aratır cinsten. Keşke Kahn'ı anımsayan birileri olup onun tuğlaya sorduğu gibi bu "yer"e ne olmak istediğini sorsaydı! Ya da "Park olmak ister misin? Köprülerini kaldıralım mı?" diye sorsaydı! Ya da bunlar sorulmadıysa, park olacaksa bari "Nasıl bir park olmak istersin? diye bir soran olsaydı! Bir soran olsa, belki o zaman bir duyan da olurdu!

Resim 9*. Eski Çukur Çarşısı alanının park ve lületaşı çarşısı yapıldıktan sonraki durumu, 2015

Sonuç

Heidegger “‘İnşa etmek’ ve ‘düşünmek’, ikisi de kendi açılarından oturma yeri için kaçınılmaz ve sınırları belirlenemez öğelerdir. Aslında, bu ikisi de birbirini dinleyeceği yerde, öyle uzun zaman kendi işlerine dalmıştır ki, ikisi de oturma yerine erişememiştir.” diyor. Oysaki tam da bunun aksine, Eskişehir’in pek çok yerinde olduğu gibi Çukur Çarşısı’da da inşa etmek ve düşünmek bütünlü ilişkisini çok uzun zaman sürdürerek, hem kendi sınırları içinde kalmış hem de karşılıklı ilişki ve etkileşimle uzun bir deneyim yaşamayı başarmışlardı. Birbirlerini kesin sınırlar içine sıkıştırmadan, hem gerçek anlamda hem de bir metafor olarak Eskişehir ve Çukur Çarşısı köprülerle birbirlerinin potansiyel anlamlarını ortaya çıkarmıştı. “Şehir, Çukur Çarşısı ve şehrin sakinleri” çok uzun süre

birbirlerini saygıyla dinlemişti. Karşılıklı etkileşimi, ilişkiyi çok yönlü olarak sürdürmüş ve bu birliktelikten hepsi kazançlı çıkmıştı. Bu “yer” Belediyenin ilgi alanına girip, mimarlar ve şehirciler çarşmayı, kullanıcılarını, onu oluşturan tüm koşulları ve Eskişehir'i görmezden gelerek bu işe karışana kadar! Sonrasını hep birlikte gördük.

Maalesef bu tavır sadece Eskişehir ya da Çukur Çarşı ile sınırlı da değil. Bu gelişmeler, tüm şehirlerimizin ortak sorunu ve yazgısı olarak karşımıza çıkıyor. Ülkemizde kentsel dönüşüm, restorasyon, kentsel yenileme projeleri ya da sokak sağlıklılaştırılması gibi kavramları duymak beni çok ama çok kaygılandırıyor.

Son söz olarak, balıkçılar ne oldu diye merak edenleri meraktan kurtaralım. Artık balıkçılar her yerde, çarşı yıkılınca balıkçılar şehre dağıldı. Kuyumcunun karşısı, yorgancının yanı ya da çantacının bitişiği, her yerde balıkçılar var. Koku mu! Evet alıştık, artık yaya trafiği yoğun olan her yer balık kokuyor.

Kaynaklar

- Albek, S. (1991). *Dorylaion' dan Eskişehir'e*. Eskişehir.
- Benzel, K. (1997). *The room in context*. New York: MacGrow Hill.
- Corbusier, L. (2007). *Mimarlık öğrencileriyle söyleşi*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları/ Sanat.
- Kıray, M. B. (1964). *Ereğli ağır sanayiden önce bir sahil kasabası*. Ankara: Başbakanlık DPT.
- Kıray, M. B. (1964). *Kent sosyolojisi açısından tarihi çevre koruma*. Ankara: ODTÜ.
- Loos, A. (2014). *Mimarlık üzerine*. İstanbul: Janus.
- Nalçakan, M. (2001). Dönüşme sürecinde "o" kentin verilerinin farkına varmak. *Gazimağusa Sempozyumu' 2001*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Nalçakan, M. (1996). Kent merkezlerinde yer alan mevcut mekanların değerlendirilmesi ve Eskişehir örneği. *Adana'nın kentsel gelişme sorunları ve koruma amaçlı planlama, tasarım, uygulama hedefleri*. Adana: Aygün Matbaası.
- Nalçakan, M. (1993). *Tarihi ve kültürel sürekliliğin fiziksel çevrede değişime yansımaları ve Eskişehir örneği*. İstanbul: İTÜ.
- Nasuhüs-Silahi, M. (1976). *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakayn*. Ankara.
- Schulz, C. N. (1980). *Genious loci*. New York: Rizzoli.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu- Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci*. İstanbul: İTÜ.

Bir “Yer” Olarak Odunpazarı, “Yer”in Yeniden Üretimi Çerçevesinde Bellek ve Miras Endüstrisi

*

Tuba Gün¹

Özet

“Yer” ve “mekân” kavramları çoğunlukla birbiri yerine kullanılan, iç içe geçmiş kavramlardır. Ancak “yer”, öznel karakterleri, kültürel yapısı, tarihsel yaşanmışlığı dolayısıyla belli bir kimliğe, farklılığa sahip olması bakımından “mekân”dan ayrılmaktadır. Bu anlamda Odunpazarı, farklı medeniyetlerden kalma eserleri, yapıları bünyesinde barındıran, farklı kültürlere ev sahipliği yapmış, kendine özgü bir tarihi, kimliği bulunan bir “yer” olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli bir bölgeye ilişkin kültürel ve tarihî özelliklerin korunması ve geleceğe aktarılması, alanın yapı özellikleri, mimari, sosyo-kültürel unsurları ve bunların topoğrafya ile ilişkisi çerçevesinde mümkündür. Odunpazarı bölgesi de tarihî dokusu, yapıları, sokakları ile bir bellek yeridir; ancak kentsel koruma, canlandırma, restorasyon politikalarıyla belleğin sunumu amacıyla yeniden üretilmektedir. Bellek, hem bireysel hem de kolektif süreçlere gönderme yapan bir kavram olmakla birlikte bu alandaki çalışmalar ancak yakın zamanlarda toplumsal ve kültürel perspektiften ele alınmıştır. Bu türden çalışmalarda, toplumsal belleğin mekânsal pratiklerden bağımsız olarak algılanamayacağı, bellek süreçlerini oluşturan anımsama ve unutmanın belirli bir zaman dilimi, tarihsel ve kültürel yapı, bir gruba aidiyet ve bir yerle ilişki çerçevesinde anlamlı olabileceği vurgulanmaktadır. Bu anlamda literatürde en temel bellek mekânları olarak karşımıza anıtlar, arşivler ve müzeler çıkmaktadır.

Bu yazıda, Eskişehir Odunpazarı bölgesi üzerinden, tarihî ve kültürel alanlara ilişkin gerçekleştirilen dönüşüm politikaları ve kültürel faaliyetlerin, kültürel belleği anımsatma çabasının yanı sıra ve ondan fazla olarak “yer”in, kültürün, tarihin, belleğin değişim değeri üzerinden gerçekleştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bellek konusundaki yaygın faaliyetlerin kültürel bir telafiden ziyade modernite, küreselleşme ve kapitalizmle bağlantılı olarak ortaya çıktığı ileri sürülmekte ve miras endüstrisi kavramı çerçevesinde bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yer, mekân, kültürel bellek, yeniden üretim, miras endüstrisi, Odunpazarı.

---

¹ Arş. Gör., Sosyoloji Bölümü, Anadolu Üniversitesi (tubagun@anadolu.edu.tr)

Odunpazarı as A “Place,” Memory and Heritage Industry within the Frame of the Reproduction of “Place”

*

Tuba Gün

Abstract

“Place” and “space” are interwoven concepts that are usually used interchangeably. However, “place” is different from “space” by its subjective characteristics, cultural structure and lived historical past, standing out with its unique identity and distinctness. Thus, Odunpazarı greets us as a “place” having hosted various cultures with its distinctive history and identity comprising artifacts from diverse civilizations and structures. Conserving the cultural and historical characteristics of a certain district and transferring them to the future generations depends on the structural features of the area, its socio-cultural elements, and their relationship with the topography. With its historical texture, structures and streets, Odunpazarı district is a place of memory, but it is reproduced for memory presentation through urban conservation, revitalization, and restoration policies. While memory is a concept that refers to both individual and collective processes, the studies in this field have only recently been conducted from the social and cultural perspective. In such studies, the emphasis is placed upon the fact that the social memory cannot be perceived independently of the spatial practices and that the recollection and forgetting can only be meaningful within the frame of their relationship with a certain time period, historical and cultural structure, belonging to a group and a place. In this sense, as the most prominent memory spaces in the literature we find monuments, archives and museums.

Focusing on Odunpazarı district of Eskişehir city, this article analyses the renewal policies and cultural activities that are carried out regarding historical and cultural fields; the struggles of reminding the cultural memory, and the realization of “place” over the exchange value of culture, history and memory. It is asserted that common activities involving memory emerge from modernity, globalization and capitalism rather than a cultural compensation, and they are further discussed in the light of the concept of heritage industry.

Keywords: place, space, cultural memory, reproduction, heritage industry, Odunpazarı.

Giriş

“Yer” (*place*) ve “mekân” (*space*) kavramları çoğunlukla birbirini yerine kullanılan, iç içe geçmiş ancak farklı göndermeleri olan kavramlardır. Bu iki kavram arasındaki ayrım, spesifik- genel ve sabit- akışkan özellikleri üzerinden tartışılmaktadır. Tuan (1974, 1977), mekânın hareketi mümkün kıldığını, “yer”in ise mekânda bir duraklama olduğunu ifade etmiştir. Bu duraklamalar “bir yerde olma”yı, var olmayı mümkün kıldıkları için de toplumsallığın inşasının ön koşuludur (Berber, 2011, s. 147). Bu nedenle “yer”, toplumsallığı sağlaması ve her türlü insan etkinlik ve eylemliliğini mümkün kılması açısından, sürekli değişim, dönüşüm hâlindeki toplumsal süreçleri, dolayısıyla sabit bir uzamsal varlığı değil bir oluşu ifade eder. (Connerton, 2014, s. 58). “Yerleşme” eyleminin de sürekli bir dönüşümü, yeniden oluşumu, bir hareketliliği ifade etmesi “yer”in karakteri açısından önemli bir gösterebilir. Bu anlamda “yer” ile “mekân” ayrımında akıştan ziyade üzerinde durulması gereken nokta, gönderme yapılan alanın karakteridir. Bir varlık alanını “yer” yapan şey, onun öznel karakterleri, kültürel yapısı, tarihsel bir yaşanmışlığa dolayısıyla belli bir kimliğe sahip olmasıdır. Kısacası “yer” kimliklendirilmiş bir alanı, bir yaşam alanını, kimliğin görünür kılındığı mekânları tanımlayan bir kavramdır. Bundan hareketle mekân daha soyut fiziksel bir uzama, herhangi bir alana gönderme yapmakta ve “anlamını belirli yerlerden al”maktadır (Relph 1976; aktaran Berber, 2011, s. 147).

Mekânla yer arasındaki ilişkide, yerin mekâna dönüşmesinde modernizm, küreselleşme, kapitalistleşme önemli aktörler olarak görülmektedir. Giddens (2000, s. 11), kapitalizmin farklılıkları ortadan kaldırarak “yaratılmış mekân”ı geliştirdiğini ifade etmekte ve mekânın dönüşümünü kapitalist süreçlerle açıklamaktadır.

Bir “Yer” Olarak Odunpazarı

Eskişehir; Friglerden Bizans’a, Anadolu Selçuklularına, Osmanlı’ya ev sahipliği yapmış, pek çok medeniyetle harmanlanmış, oldukça eski bir yerleşim yeridir. Özellikle Anadolu Selçuklularından Cumhuriyet sonrasına kadar yerleşim merkezi olarak, eski kaynaklarda Sultanönü sancağı olarak geçen, Odunpazarı bölgesi kullanılmıştır (www.odunpazarı.bel.tr/).

Odunpazarı, farklı medeniyetlerden kalma eserleri, yapıları, farklı kültürleri bünyesinde barındıran, kendine özgü bir tarihi, kimliği bulunan bir "yer" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede farklı dönemlerden kalan, mimari özellikleri açısından çeşitlilik gösteren cami, çeşme, külliye gibi pek çok yapı mevcuttur. Bunun dışında cumbalı, ahşap süslemeli Odunpazarı Evleri, konaklar ve taş döşemeleriyle, köklü sakinlerinin isimleriyle sokaklar hem tarihî dokuyu yansıtmakta hem de hâlen bir yaşam alanı olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda "yer" olarak Odunpazarı, Eskişehir kent merkezinden farklılık göstermektedir.

Eskişehir, eski bir yerleşim yeri olmakla birlikte bugün kullanılan kent merkezi Cumhuriyet'ten sonraki dönemlerde merkez olarak işlev kazanmış ve modernleşme hareketleriyle birlikte yeni bir dönüşüm anlayışı benimsenmiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle modern kent nitelikleri edinme sürecine girmiştir. Giddens (2000, s. 11)'tan destek alarak ifade edecek olursak kapitalizmle beraber yere özgü farklılıklar ortadan kalkmıştır ve mekân olarak Eskişehir ortaya çıkmıştır. Odunpazarı ve Eskişehir farklı tarihsel ve kültürel pratiklere gönderme yapan farklı göndergeler sistemi olan iki farklı yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ilerleyen bölümlerde miras endüstrisi ve yer'in üretimi kavramlarıyla Odunpazarı yeniden tartışılacaktır.

Toplumsal ve Kültürel Bellek, Bellek Mekânlarının İcadına İlişkin Değerlendirmeler

Hafızayı hatırlaması imkânsız olan şeylerin stoku, hatırlama ihtiyacı duyulabilecek şeylerin sonsuz listesi olarak tanımlayan Nora (2006, s. 25), daha net bir hafıza tanımı verebilmek için hafıza ve tarih arasında bir ayrıma gitme yolunu benimsemiştir. Hafızayı unutma ve anımsama diyalektiğine açık, sürekli gelişim, güncelle ilişki hâlinde, özel ve simgesel anılardan beslenen, "somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmış" olan, doğası gereği sınırsız, kolektif ve bireyselleşmiş bir şey olarak tanımlamaktadır. Buna karşın tarihi ise, geçmişin tasavvuru, analiz, söylem ve eleştiri gerektiren, kimseye ait olmayıp hafızanın gruplara özgüllüğünün aksine herkesin malı olan, sadece zamansal süreklilik, gelişim ve nesnelere ilişkisine bağlı bir şey olarak tanımlamaktadır.

Nora'nın da ifade ettiği gibi hafıza hem kolektif hem de bireyselleşmiş bir şeydir. Bellek üzerine yapılan çalışmalar çok eskiye dayanmakla birlikte bu konunun toplumsal ve kültürel perspektifi üzerine çalışmalar yeni sayılabilecek bir dönemdedir. Bergson'la felsefede, Freud'la psikanalitikte, Proust'la otobiyografik edebiyatta ve daha sonra psikolojide önemli bir araştırma alanı olan bellek ancak 20.yüzyılın sonunda kültürel alanda ortaya çıkmıştır (Connerton, 2014, s. 11). Sosyal bilimler alanında bellek çalışmaları özellikle sözlü tarih alanındaki gelişmelerle yoğunluk kazanmış (Passerini, 1987 aktaran Neyzi, 2014, s. 3), modernite ve kimlik tartışmalarıyla birlikte de gittikçe önemli bir yer edinmiştir.

Bellek alanındaki çalışmalar bireysel ve toplumsal hafıza ve bunların kesişim noktaları üzerinde durmaktadır. İlk olarak Fransız sosyolog Halbwachs, belleğin bireylere ait olmakla birlikte toplumsallaşma sürecinin bir ürünü olduğunu, toplumsal olay ve etkisinden bağımsız olmadığını, belleğin kolektif çerçevesinin “aynı toplumdaki pek çok üyenin bireysel hatırlamalarının kombinasyonu, özeti ve sonucu” (Halbwachs, 1992, s. 39) olduğunu ifade ederek bellek tartışmalarını bireysel alandan toplumsal bir alana taşımıştır. Farklı toplumların farklı toplumsal hafızaları olduğunu ve bu kolektif hafızanın ailesel, dinsel, sınıfsal geleneklerce belirlendiğini (Halbwachs, 1992, s. 40) hafızaya dâhil olan anımsama ve unutmanın da yine toplumsal belleğin etkisiyle gerçekleştiğini, kişilerin, yerlerin, dil ve tarihin, sözcüklerin, maddi manevi tüm yapıların bu sürece etki ettiğini (Connerton, 1999, s. 60) ifade ederek özellikle belleğin mekânsallığına ve tarihselliğine gönderme yapmıştır.

Toplumsal bellek kavramını “iletişimsel” ve “kültürel” bellek kavramlarını bünyesinde barındıran bir üst kavram olarak gören Assmann (2001, s. 48), kültürel belleğin geçmişin belirli noktalarına yöneldiğini, anının bağlandığı sembolik figür ve kodlamaların, gerçek değil hatırlanan tarihin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumsal ve kültürel belleğin pekiştirilmesinde, “hatırlama kültürü”nde mekânın başrole sahip olduğunu, “her bellek tekniğinin ilk aracı(nın) mekânlaştırma” olduğunu aktaran Assmann (2001, ss. 62-63) gibi, tarihin olaylara bağlanması gibi hafızanın da mekânlara bağlandığını ifade eden Nora (2006, s. 36) ve “belleğin topoğrafyaya bağlı olduğu”nu söyleyen Connerton (2014, s. 14) da bellek ve mekân arasındaki kaçınılmaz birlikteliğin önemi üzerinde durmuştur.

"Hafıza mekânları" kavramının mucidi olan Nora, bu mekânların varlığını hafızanın, hafıza ortamlarının yok oluşuna (2006, s. 17), tehdit altında oluşuna bağlamakta ve hafıza mekânlarının amacının zamanı durdurarak unutmayı engellemek, ölümü ölümsüzleştirmek (Nora, 2006, s. 32) olduğunu, bu amaçla oluşturulduklarını ifade etmektedir. Conner-ton (1999, s. 8) da *Toplumlar Nasıl Anımsar?* isimli çalışmasında sorduğu "İnsan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?" sorusunun cevabını *Modernite Nasıl Unutturur?* isimli çalışmasında (2014, ss. 17-45) yer ile bellek ilişkisi üzerinden vermiştir. *Anıt yerlerin* ve bir yer olarak *mahalin* yere ilişkin belleği kısmen gizlemekle birlikte canlı tutan, koruyan ve taşıyan bir yapı arz ettiğini belirtmiştir.

Bu hafıza mekânlarını Nora (2006, ss. 9-23) en çarpıcı simgeleri barındırmaları bakımından bayramlar, amblemler, anıtlar, anma törenleri, övgü söylemleri, sözcükler, müzeler, arşivler, kalıntılar, yıldönümleri, anlaşmalar, kutsal yerler olarak ifade etmiş ve bu mekânların "tarihin tarihi" olmaları hasebiyle tarihyazımsal bir boyutu olduğunu da belirtmiştir. Ona göre bu hafıza mekânları bir toplumsal gruba aitliğin işaretleri ve bir toplumun geçici kutsallıklarıdır.

En temel bellek mekânları olarak karşımıza arşiv ve müzeler çıkmaktadır. Mekanik yeniden üretim çağı ve nesnelere hızla eskimesi, benzersiz bir anıt tutkusuna, halka açık müzelerin kurulmasına, eskiden kalma anıtların koruma altına alınmasına yol açmıştır (Connerton, 2014, s. 38). Nora (2006, ss. 25-26) Leibniz'in "kâğıttan hafıza" diye bahsettiği bu mekânların hafızayı korumaktan ziyade kayıt altına alma arzusuyla hafızayı tasfiye ettiğini, arşiv sürecinin ne kadar iyi işlese de muhakkak bir şeylerin dışarıda kalacağını savunmuştur. Aynı şekilde Ricoeur da arşivin sadece fiziksel değil aynı zamanda toplumsal bir yer olduğunu, tarih yazım/kayıt işleminin bir sonucu olduğunu belirtmiş; yazıyı, gerçek/saf hafızaya karşı bir tehdit, bir uyuşturucu olarak değerlendirmiş ve arşivlemenin hafıza için bir ilaç mı zehir mi olduğu sorusunu sorgulamıştır (2012, ss. 161-191). Koruma altına alınmış yerlerin, müzelerin, anıtların sayısının artmasını *nostalji hastalığı* olarak değerlendiren ve "miras endüstrisi" kavramıyla konuyu işleyen Urry (2009, ss. 167-175) geçmişin korunmasından ziyade ne tür bir geçmişin korunmasının tercih edileceğine vurgu yaparak bir anlamda bu mekânların gerçek hafızanın yönlendirilmiş, dönüştürülmüş versiyonları olacağını ifade etmiştir.

“Bellek yitiminden kaçış, kitle iletişim aracı olarak müze” başlığı altında Huyssen (1999, ss. 25-52) bu tür bellek mekânlarını açıklamak üzere üç temel model üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki Arnold Gehlen, Gadamer ve Roachim Ritter’in felsefi tezlerine dayanan yorumbilgisi yönelimli “telafi olarak kültür” modelidir. Bu kurama göre müze, “istikrarını yitirmiş modern özneye geleneksel kültürel kimlik biçimleri sunar”, yani toplumsal, kültürel manadaki bir “istikrar yitimini telafi” eder (1999, s. 41). Bu yaklaşım arşiv ve müzeyi, çeşitli belge ve nesnelere yoluyla geçmişimizi hatırlatan ve anlatan “bellek muhafızları” (Levi, 2014, s. 131) olarak görmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda bu mekânları ulusal kimlik, toplumsal bellek ve tarihin şekillendirildiği, geçmişin kontrol altına alınıp sadece belirli ve istenen kısımlarının ön plana çıkarıldığı (Levi, 2014, s. 132) görüşünü ifade etmekle Baudrillard ve Pierre Jeudy’nin geliştirmiş oldukları benzeşim ve felaket kuramına da dâhil edilebilir. Bu teorisyenler müzeyi, televizyon gibi bir kitle iletişim ve benzeşim aracı, dolayısıyla da müzeleştirmeyi gerçekliği “gizleme amacıyla koruma, denetleme ve ona egemen olma yönündeki patolojik girişim” ve öldürücü, dondurucu, kısırlaştırıcı, tarihsizleştiren ve bağlamından koparan bir yapı olarak ele almışlardır (Huyssen, 1999, s. 46).

Üçüncü görüş ise kültür endüstrisi sorununu işleyen Eleştirel Kuram yönelimli tezdur. Bu tez, kurum olarak müzeyi kültür endüstrisi içinde konumlandırırsa da bunu Marksist veya Adornocu anlamda meta fetişizmi boyutuna taşımaz; bir anımsama boyutu olduğunu, bellek değeri taşıdığını kabul eder (Huyssen, 1999, s. 50).

Tüm bu değerlendirmelerden sonra Huyssen şu yargıya varmaktadır: Belleğe ilişkin saplantılar, yaşam alanını belirgin bir biçimde değiştiren hızlı teknik süreçlere karşı bir tepki oluşturma işlevi görmektedir ve “Artık bellek öncelikle, meta biçimi yoluyla kapitalist şeyleşmeye karşı yaşamsal ve güç veren bir panzehir, daha önceki bir kültür endüstrisinin ve onun tüketim pazarlarının demir parmaklıklarıyla homojenliğinin bir yadsınması değildir.” (1999, s. 19).

Mevcut “Yer”in ve Kültürel Belleğin Yeniden Üretimi Çerçevesinde Odunpazarı

Bellek denilen şey belirli bir tarihe, kültürel yapıya, bir zamana, gruba aidiyet duygusuna (Assman, 2001, ss. 42-44) bağlı olarak belirli bir yerle

ilişki içerisinde anlam kazanan bir kavramdır. Bu tarihsel gelişim ve "kimlik" ancak belirli nesnelere ve yapılar nezdinde, bunların üzerinde bulunduğu topoğrafya ile okunaklı bir hâle gelir. Bu anlamda belirli bir tarihselliğe, kendine özgü bir kültürel kimliğe sahip olan Odunpazarı, barındırdığı tüm imge ve karakterlerle bir bellek yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Odunpazarı'nı bir bellek yeri kılan elamanlar, farklı tarihsel dönemlerin kültürünü, dokusunu bugüne taşıyan evler, sokaklar, camiler, çeşmeler, külliye, hanlardır. Osmanlı dönemi kent mimarisinin özelliklerini taşıyan cumbalı, ahşap süslemeli, bitişik nizam evleriyle, taş döşemeli kaldırımlarıyla uzun bir geçmişe sahip olan cami ve çeşmeleriyle Odunpazarı bölgesi hâlihazırda belirli bir kimliği, kültürel belleği temsil etmektedir. Bu kültürel dokunun korunması ve yaratılması amacıyla 2005'te Odunpazarı bölgesi "Tarihi ve Kültürel Sit Alanı" ilan edilmiştir. Bu çerçevede daha sonra gerçekleştirilen çalışmalar belleğin korunması ve taşınmasında kentsel koruma ve canlandırma politikalarının bir araç olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Odunpazarı Belediyesinin Odunpazarı Evlerini Yaşatma Projesi ve bu proje kapsamında gerçekleştirilen restorasyon, yeniden inşa ve canlandırma faaliyetleri kültürel/toplumsal belleğin korunması ve canlandırılmasında mevcut "yer" in yeniden üretimine atfedilen önemi ortaya koymaktadır.

Bu projeye "öncelikle geleneksel Odunpazarı evlerinin yoğun olarak bulunduğu 30 sokakta 300 ev, 3 camii, 1 külliye, 2 kervansaray, 15 çeşme ve 1 Han'ın restorasyonu" gerçekleştirilmiş ve kurtarılamayacak durumda olan bazı yapılar aslına uygun bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Odunpazarı'ndaki bu evlerin bir kısmı turistik amaçlı, konak, müze ve butik mekânlar şeklinde kurgulanırken bir kısmında ev sahipleri hâlâ yaşamakta, yenilenen arnavut kaldırımlı sokaklarda tarihin sunumunun yanı sıra gündelik bir akış da devam etmektedir. Bu durum Odunpazarı'nı bir *anıt yerin* yanı sıra bir *mahal* (Nora, 2006, ss. 17-45) de kılmaktadır. Bölgede tarihî anıt olarak tescillenen ve birçoğu 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başına ait olan çeşmeler de (<http://odunpazarihouses.com/wp/kategoriler/cesmeler>) anıt değeri taşımanın yanı sıra bir kullanım değeri olarak da varlığını sürdürmektedirler.

Kültürel mirası canlandırma çalışmaları kapsamında 1525 tarihli Kurşunlu Cami ve Külliyesi restore edilmiş ve 1850'lere dayanan, bölgeye gelen tüccarların, seyyahların konakladığı bir tür kervansaray olan Tarihi Atlıhan Çarşısı tamamen yıkılarak orijinal yapısından esinlenilerek yeniden inşa edilmiştir. Burada kültürel miras, kültürel bellek canlandırma aracı olarak kentsel koruma ve tarihin yeniden inşası kavramları ortaya çıkmaktadır. Koruma ve canlandırma, inşa politikaları, kültürel belleğin pazarlanmasında etkin yollar olarak daha sonra ele alınacak olmakla birlikte, buradaki temel tartışma, bu mekanizmaların üstlendikleri rolü ne ölçüde başarıyla gerçekleştirdikleridir.

Connerton, tarihin yeniden kurulmasının toplumsal belleğe tam anlamıyla bağlı olmadığını, bu yeniden kurma işleminin tarihten ancak izler taşıyabileceğini, geçmişe ait bilgilerin ancak geride kalan izler yardımıyla anlaşılmasına çalışılabileceğini ifade etmektedir (1999, ss. 26-27). Bu yeniden kurma çalışmaları belirli türden bir tarihi, belleğin bir parçasını sunmakta ancak tamamına ilişkin kısıtlı algılar yaratmaktadır. Orijinaline uygun olarak inşa edilen Tarihi Atlıhan Çarşısı bugün içinde 25 atölyenin bulunduğu geleneksel el sanatları çarşısına dönüştürülmüştür. Yine Kurşunlu Cami Külliyesi içinde Eskişehir Sanatları Çarşısı, Lületaşı Müzesi, pek çok atölye ve dükkân yer almaktadır. Bu anlamda tarih her ne kadar kültürel toplumsal belleğe uygun olarak üretilmeye çalışılsa da bu, belleğin sunumu amacını taşıdığı için ancak belirli bir döneme özgü belirli, seçilmiş ve istendik imgelerin sunumu ve sergilenmesiyle sınırlı kalacaktır.

Belleğin, yerin, kent kimliğinin temel unsurları, sunum ve taşıma araçları olarak yeniden canlandırma anlayışı ve pratiğiyle müzeler ortaya çıkmıştır. Müzeler bir anlamda bellek mekânlarının yeniden üretimini sağlamak ve belirli bir zaman, yer ve grup aidiyeti doğrultusunda belirli bir kimliğe, özgüllüğe işaret ettiği için mekânın geçmişte "yer" olduğunun temel gösterenleri olarak işlev görmektedirler. Bu çerçevede Odunpazarı, daha önce sıralanan kent imge ve karakterleri sebebiyle gerek bir açık hava müzesi niteliğini taşımakta gerekse bu elemanların kendisi aynı zamanda müze olarak kullanılan yapılara dönüşmektedir. Odunpazarı hem "yer" olarak bir açık hava müzesi hem de müzelerin kurulduğu bir "yer" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurşunlu Külliyesi içinde kurulan Uluslararası Lületaşı Müzesi (2008), Odunpazarı Evleri

Kent Müzeleri Kompleksi'nde yer alan Çağdaş Cam Sanatları Müzesi (2007) ve Eskişehir Kent Belleği Müzesi (2012) bölgenin kültürel mirasıyla bağlantılı olarak kurulan müzelerin başlıcalarıdır.

Konuyla bağlantılı olarak en çok üzerinde durulması gereken Eskişehir Kent Belleği Müzesi'dir. Geleneksel Odunpazarı evlerinden birinin yeniden dizayn edilmesiyle oluşturulmuş olan bu müze; kentin, tarihinin, dönüşümün, kentsel yaşamın tüm alanlarına ilişkin toplumsal bir hafıza evidir. Kent Belleği Müzesi; ekonomi, etnik kültür, kültürel miras (mimari anıtlar, anıt kişiler, turizm), kültür ve sanat (kültür, sanat, edebiyat, tiyatro, sinema, müzik, el sanatları), eğitim, spor, genetik miras, tarih ve benim Eskişehir'im olmak üzere dokuz farklı temada 98 sözlü tarih anlatımının yer aldığı, teknolojik unsurlarla donatılmış bir arşiv, bellek stoku olarak karşımıza çıkmaktadır (www.kentbellegi.org). Leibniz'in ifade ettiği gibi bu müze "kâğıttan hafıza" değil, "kayıttan bir hafıza"dır.

"Kent belleğini yaşatmak", "tarihin başlangıcından günümüze kadar Eskişehir'in kentsel gelişimini kaydını tutmak, korumak ve gelecek nesillere kentli olma bilincini kazandırmak" misyonunu üstlenen müzede kent belleğine ilişkin sanat çalışmaları, yarışma eserleri de sergilenmektedir (www.kentbellegi.org).

Bir kente, bir dönemin toplumsal ve kültürel hafızasına ilişkin ayrıntılı bir arşiv sunması, genel dokusuyla bunu sergilemesi çerçevesinde bir açık hava müzesi olarak da Odunpazarı'nı ve bu müzenin içinde barındırdığı kurum olarak müzeleri "bellek yitiminden kaçışın kitle iletişim araçları" (Huysen, 1999, ss. 25-52), kültürel mirasın geleceğe aktarım mekanizmaları olarak mı okumalıyız?

Değişim Değeri Olarak Kültürel Miras ve Bellek

Hafıza mekânlarının, tarihî, kültürel öğelerin önem kazanması, kentsel koruma, canlandırma politikalarıyla geçmişin ve mevcut "yer" in yeniden üretimi, nostaljik olanın dirilişi, müze saplantısı sadece "modernleşme inancındaki krizin önemli bir kültürel belirtisi" (Huysen, 1999, s. 51) midir?

Bellek üzerine çalışan pek çok araştırmacı bu koruma ve yeniden diriltme faaliyetlerini kültürel amneziye, toplumsal bir hafıza kaybından doğan korkuya, bir tehdide bağlı olarak açıklamakta (Huysen, 1999; Nora, 2006; Connerton, 2014; Halbwachs, 1992), ancak bu faaliyetlerin saf

manada bir belleği içermeyeceğini, bu “bellek patlaması”nın daha büyük bir unutkanlık alanı oluşturacağını altını çizmektedirler. Bu çerçevede “müze yaratıcı bir unutmama alanı” (Huyssen, 1999, s. 51) olarak, arşiv, kayıt ve yazı unutmamayı sağlayan uyuşturucular olarak (Ricouer, 2012, ss. 161-191), tüm hafıza mekânları olmayan bir hafızanın kanıtı (Nora, 2006) olarak gösterilmiştir.

Modernitenin yıkıcılığı, küreselleşme, teknolojik gelişme ve hızın kültürel farklılıkları yok etmesi, beleşin ve bunun gösterenlerinin sergilenme çabasının tek nedeni olarak, “telafi olarak kültür”ü (Huyssen, 1999, s. 39) geliştirme modeli olarak okunmamalıdır. Zira bu gelişmeler küreselleşme ve modernitenin karşısında bir yerde konumlanmamakta, aksine nostaljinin ve mirasın pazarlanması yoluyla “kültür endüstrisi”ne hizmet etmektedir.

Kültürel kimlik yerleri, bellek değeri taşıyan yerler, taşıdığı tarihî, kültürel değerleri sebebiyle değil, değişim değeri üretebildikleri için yeniden üretilmektedir. Bu “üretmiş mekân” toplumsal tarihsel bir ürün, toplumsal bir üretimdir. Dolayısıyla mekânın üretim süreci kendisine bağlı toplumsal ilişkileri yeniden üretmektedir. Mekân, politik, ideolojik, ekonomik unsurlardan arınmış bir yapı değildir. (Lefebvre, 1991, ss. 343-348) Lefebvre’nin mekân analizi, mekânın (*algılanan*) günlük yaşam pratiklerini içeren, somut, görece nesnel ve gözlemlenebilir olma özelliğine ek olarak fiziksel kullanım değeri dışında, kâr ve rant sağlama amacı üzerinden ele alındığı soyut bir tasarımı (*tasarlanan mekân*) işlemektedir. Kullanım ve değişim değeri üzerinden faaliyet gösteren mekânlar ise tüm çelişkileri bünyesinde barındıran mekânsal pratikler (*yaşanan mekân*)dir (Lefebvre, 1991, ss. 288-291). Bu anlamda yeniden üretilmiş bir “yer” olarak Odunpazarı, eski sakinlerinin bir kısmının mevcut yerlerinde yaşamaya devam etmesi nedeniyle kullanım değeri olan bir yer özelliğini taşımaktayken, bölgede bulunan bellek öğelerinin pazarlama amacıyla düzenlemeye tabi tutulması, bu süreçte alanın kullanıcılarının da toplumsal pratiklerinin dönüşmesi (evlerini pansiyon, konağa çevirmeleri, bölgenin yeni değeri üzerinden gelir sağlayacak girişimlere dâhil edilmeleri) burayı aynı zamanda değişim değerinin hüküm sürdüğü “yaşanan bir mekân” kılmaktadır.

Odunpazarı Belediyesinin bölgeyi sit alanı ilan ederek yaşatma ve restorasyon projeleri üretmesi “sadece kültürel mirası korumak ve yarın-

lara taşımakla sonuçlanmıyor. Bölge insanı için ciddi bir ekonomik gelişmeye de kapı açıyor ... (ve) her geçen gün daha fazla turist bölgeye geliyor." (www.odunpazarı.bel.tr). Belediyenin Odunpazarı'nı bir "turizm kenti" yaparak daha fazla turisti ve ekonomik girdiyi bölgeye çekme amacının bir sonucu olarak da "miras endüstrisi" (Urry, 2009, s. 167) ortaya çıkmış ve kültürel farklılık, kimlik ve bellek turistik bir gösterenin mekanizmaları olarak satmaya başlamıştır.

Kentsel koruma, canlandırma, yeniden inşa politikaları, kentsel varlıkları koruma kanunları gibi politika ve kanunların yanı sıra kültürel mirasa ilişkin etkinlik ve uygulamalar da kültürel belleğin sadece geleceğe taşınması amacıyla ibaret değildir. Odunpazarı, 2012 Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer almış, Eskişehir 2013'te Türk Dünyası Kültür Başkenti ve Somut Olmayan Kültürel Miras Başkenti ilan edilmiş, bu miras öğelerinin envanteri çıkarılmış, bu kapsamda kentin çeşitli yerlerinde etkinlikler düzenlenmiş, ulusal ve uluslararası düzeyde turisti bölgeye çekebilecek faaliyetler geliştirilmiştir. Bu, sadece ekonomik girdi sağlaması anlamında bir miras endüstrisi olarak değil, kültürel varlıkların dünyaya sunulması, kültürün, tarihin, belleğin "değeri anma"nın ötesine geçip gösterge olarak sunulması, pazarlanması anlamında da bir kültür endüstrisi yaratmaktadır.

Kıscası Odunpazarı bölgesi, taşıdığı kültürel ve tarihî değerler sebebiyle hâlihazırda bir "yer" olarak karşımıza çıkmıştır; burada gerçekleştirilen koruma ve canlandırma faaliyetleri de kültürel kimliğin canlandırılması anlamında "yer" in yeniden üretimine tekabül etmektedir. Ancak bu saf kültürel belleğin canlanmasına yönelik bir çaba değil, ekonomik amaçlara hizmet eden, kapitalizme entegre bir süreçtir. "Yer" in ekonomik amaçlarla yeniden üretimi bir mekânlaştırmaya, mekân üretimi sürecine denk düşmektedir.

Sonuç olarak bir "yer" olarak Odunpazarı bölgesinin kültürel mirasını yaşatma kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, Huyssen'in Eleştirel Kuram modeli çerçevesinde, hem kültür endüstrisi hem de anımsatma, hatırlatma değeri üzerinden okunabilecektir. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken, sahip çıkılmak istenen kültürel mirasın mı ekonomik değere dönüştüğü, yoksa değişim değeri göz önünde bulundurulması mı bellek yerlerinin dönüştürüldüğüdür. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise, kültürel belleğin, kimliğin yeniden üretimine

ilişkin etkinliklerin geçmişi hiçbir zaman olduğu gibi koruyamadığı, kolektif belleğin geçmişi şimdinin çıkarları, şartları doğrultusunda yeneden kurguladığı, değiştirdiği (Halbwachs, 1992, ss. 39-40), birtakım elemanları da dışarıda bıraktığıdır.

Kaynaklar

- Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berber, Ö. (2011). Yok- yer, yersizleşme ve yersizyurtsuzluk kavramları üzerine bir sorgulama. *İdeal Kent Dergisi*, 3, 142- 157.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, P. (2014). *Modernite nasıl unutturur?* (K. Kelebekoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi* (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). Social frameworks of memory. in L. Coser (ed.) *On Collective Memory* (pp.37-45). The University of Chicago Press.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık anıları bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Levi, A. S. (2014). Hafızanın “dayanılmaz hafifliği”: Arşivler ve müzelerde Türk Yahudi kadını. Neyzi (ed.) *Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları* (ss.121- 149). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Neyzi, L. (2014). Giriş. Neyzi (ed.) *Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları* (ss.1-11). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutuş*. (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Urry, J. (2009). *Turist bakışı* (E. Tataroğlu- İ. Yıldız, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- <http://www.kentbellegi.org/>
- <http://www.odunpazari.bel.tr/>
- <http://odunpazarihouses.com/wp/kategoriler/cesmeler>